Statist. O.
997/60
1

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI L. LAJOS

A KÖZVILÁGÍTÁS ALAKULÁSA BUDAPESTEN

ÍRTA

PÁSZTOR MIHÁLY

60. KÖTET 1930 1. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK
SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

A KÖZVILÁGÍTÁS ALAKULÁSA BUDAPESTEN

ÍRTA:
PÁSZTOR MIHÁLY

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA
1929 — 7054

300353

ELŐSZÓ.

Budapest utcai világítása jubilál. Január elsején volt száznegyvenedik évfordulója, hogy először gyujtották meg a lámpákat a pesti Belváros főutcáin. Pest-Budától a mai milliós lakosú fővárosig hosszú az út és ezt a hosszú és küzdelmes utat abban a másfélszáz esztendőben tette meg Budapest, amelyben az utcavilágító primitív olajmécsesekből a nagy fényerejű vacuumos villanylámpák alakultak ki. Helyesnek véltem, hogy a vezetésem alatt álló Székesfővárosi Statisztikai Hivatal is részt vegyen Budapest kultúrhistóriai ünnepén és néhány levéllel hozzájáruljon az ünnepi koszorúhoz. A könyvben a szerző Budapest közvilágításának történetét, a főváros kialakulásának másfélszáz esztendejét a régi tanácsi protokollumokból és számadáskönyvekből kiszedett érdekes adatokkal világítja meg. Ezek a régi és új számok nagy időt vetítenek az olvasó felé, feltárják a multat, s a három város polgárságának sok kemény küzdelmét. A könyv pedig hódolat — a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal hódolata — a főváros polgárságának, a réginek és a mainak, mely munkával, szorgalommal és tehetséggel a faluszerű Pest-Budából megépítette a mai Budapestet.

Budapest, 1930. január hó.

Dr. Illyefalvi I. Lajos.

MTA AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

AZ OLAJLÁMPÁK KORA

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló.
1930 évi 2874 sz.

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Az első utcai lámpa Budán.

Most mult százötven esztendeje, hogy Budán meggyujtották az első utcai lámpát. Primitív olajmécses volt ez az első utcai lámpa; bádogból a háza, kócból a kanóca, gyenge a lángja, gyatra a világa; de azért mégis csak ennek az olajmécsesnek az imbolygó lángja világított rá először arra az útra, amelyen Buda és Pest karrierje megindult.

Százötven esztendővel ezelőtt bizony kicsiny, elhanyagolt város volt Buda. Régi fénye megkopott; tekintélye, jelentősége összezsugorodott. Az egykor hatalmas főváros így élte a maga szerény keretek közé szorított szegényes és igénytelen életét Mária Terézia királynő uralkodása alatt. 1777-ben — abban az esztendőben, melyben első ízben gyujtották meg Budán az utcai lámpákat — Pozsony volt az ország első városa. Pozsonyban tartották az országgyűléseket; Pozsonyban székeltek a fő állami hivatalok: a helytartó tanács, a királyi kamara; Pozsonyban lakott a hercegprímás is. Még lakóinak száma szerint is csak a harmadik hely jutott Budának a magyar városok sorában; Pestnek pedig csak az ötödik hely. Az 1777. évi összeírás szerint[1]) Pozsony 28.737 lelket számlált. Pozsony után következik Debrecen 25.747 lakóval. Csak azután jön Buda, amelyben 22.019 lakót olvastak össze a conscriptorok. A városok sorában a negyedik hely jutott Szegednek, amely 16.708 lelket számlált, míg 13.021 lakójával Pest az ötödik helyre szorult.

Ráczul beszélő szőlősgazdák, hajósok, halászok, földmíves-szegények és németül beszélő kézművesek tették a budai lakosság legnagyobb részét. »A magyaroknak a szemefénye és az egész országnak fővárosa nemcsak elegyedve mint azelőtt, hanem csaknem idegenek lakóvárosává lett«, sóhajtott fel ezidőtájt Vályi András[2]). Ha a felnőtt lakosságot vesszük: 100 közül 46 napszámos, 14 pedig kézműves. Az 1984 iparos közül 654 a mester; a többi legény és inas, szóval minden mesterre egy legény és egy inas jutott. A kereskedelemmel foglalkozók közül csak 271 az önálló. Érdekes viszont, hogy a lakosság 8·2%-a tanuló, 4·1%-a pedig cseléd és szolga. A lakosság

[1]) Conscriptio Animarum in Liberis Regiisque Civitatibus pro 1777 adpromtata. — *Dr. Thirring Gusztáv:* Városaink népesedési viszonyai 1777-ben.

[2]) L. *Vályi András:* Magyarországnak leírása. I—III. köt. Buda 1796—1799.

MAGYAR KÖNYV-TÁRA

29·7%-a — tehát kishíján harmadrésze — napszámos és 5·5%-a a népességnek könyörületre szoruló, alamizsnából élő árva, koldus és szegény.[1]) Magyar alig lakott akkoriban Budán. A magyar urak vagy a birtokukon éltek, vagy Bécsben laktak és sütkéreztek a császári udvar ragyogásában. Bécsből jártak le Pozsonyba a diétára is. A magyar urak még Pestet is jobban frekventálták, mint Budát, ami érthető is, hiszen 1724 óta Pesten voltak a főtörvényszékek: a hétszemélyes tábla és a királyi tábla. 1788-ban Pesten 60 nemesi kúriát tartott számon a város magisztrátusa. A 60 nemesi kúria közül 15 főnemes kúriája volt. Grassalkovich Antal hercegnek, Illésházynak, Telekinek, Károlyi Antalnak, Batthyány grófnak, Orczy, Rudnyánszky, Haruckern, Laffert,

[1]) Egyébként itt adjuk Buda és Pest népességére vonatkozólag az 1777. évi népszámlálás adatai alapján a legfontosabb adatokat:

	Budán absz.	a lakosság %-ában	Pesten absz.	a lakosság %-ában
Népszám	22.019	.	13.021	.
A lakók közt van:				
férfi	11.607	52·7	7.537	57·9
nagykorú	14.268	64·8	7.786	59·8
katolikus	20.246	91·9	12.193	93·6
Házaspárok száma	6.022	.	2.371	.
Pap	302	1·4	13	0·1
Szerzetes	170	0·8	130	1·0
Apáca	62	0·3	22	0·2
Tanító	20	0·1	44	0·3
Hivatalnok	205	0·9	198	1·5
Iparral foglalkozók száma	1.984	9·0	2.106	16·2
Az iparral foglalkozók közt:				
mester	654	3·0	647	5·0
legény	1.080	4·9	1.119	8·6
inas	250	1·1	340	2·6
Kereskedéssel foglalkozók száma	318	1·4	489	3·7
Ezek közül:				
önálló	271	1·2	238	1·8
segéd	28	0·1	183	1·4
inas	19	0·1	68	0·5
Napszámos férfi	3.197	14·5	1.420	10·9
» nő	3.347	15·2	898	6·9
» összesen	6.544	29·7	2.318	17·8
Férfi cseléd	62	0·3	300	2·3
Nőcseléd	840	3·8	810	6·2
Cseléd és szolga összesen	902	4·1	1.110	8·5
Tanuló (fiú)	996	4·5	552	4·2
» (leány)	177	0·8	260	2·0
Idegen tanuló (fiú)	634	2·9	496	3·8
» » (leány)	—	—	34	0·3
Tanuló összesen	1.807	8·2	1.342	10·3
Szegények közintézetben:				
férfi	30	5·5	35	6·8
nő	21		42	
Koldus férfi	361		272	
» nő	289		228	
Árva fiú	283		169	
» leány	226		146	

Haller és Lilien bárónak volt házuk Pesten. Budának viszont minden dísze jóformán csak néhány templom, egy-két kolostor, meg az új királyi palota volt, amelyet a magyar királyi udvari kamara akkori elnökének, Grassalkovich Antal grófnak a szorgalmazására, nagyrészt a magyar vármegyék pénzén Hillebrandt császári főmérnök, mások szerint viszont Jean Nicolas Jadot de Ville Issey császári főépítész tervei szerint építettek.[1]) A budai várhegyről büszkén tekintett le Pestre a királyné új palotája, de a királyi palotában az Angolkisasszonyok laktak, akik csak 1777-ben költözködtek ki onnan, hogy Mária Terézia rendeletére a nagyszombati egyetemet szállásolják el a palotában.

A nagyszombati egyetemnek Budára való áthelyezése nagy változásokat idézett elő Budán. Ez volt az első lépés ahhoz, hogy Buda ismét politikai és gazdasági jelentőséghez jusson és visszaszerezze fővárosi jellegét. Az egyetem áthelyezése csak kezdete volt a nagyjelentőségű reformok sorozatának, amelyet rövid egymásutánban követett a többi. Alig húnyta le szemét Mária Terézia, József császár egymásután költözteti Budára a dikasztériumokat: a helytartó tanácsot, a királyi kamarát, sőt ideiglenesen a hétszemélyes és a királyi táblát is áthelyezik Pestről Budára. Az elalélt város egyszerre megélénkült, mihelyt az utcákat ellepik a diákok és megjelennek a városban az előkelő császári hivatalnokok és országnagyok, hogy ezután Buda városából kormányozzák az országot. Természetesen át kell alakulnia, pallérozódnia kell magának a városnak is, hogy méltó kerete lehessen az előkelő kulturális és politikai intézményeknek. Ezért van azután, hogy mielőtt a nagyszombati egyetem Budára kerülne, a királyi kamara megtárgyalja a magisztrátussal, hogy a város milyen áldozatokra hajlandó, ha az egyetem Budára kerül. A magisztrátus csak azt látja, hogy a város kiadásai a reformok következtében megnövekednének és épen ezért nem mutat túlságos hajlandóságot az áldozatokra. De a kamara szava parancs. Végre is vállalkozik rá a város, hogy az egyetem építkezéséhez (nyilván a királyi palota csillagvizsgálótornyának az építési költségéhez) 10.000 forinttal hozzájárul; kikövezteti a sáros főutcákat; vízvezeték építésére 10.000 rénes forintot költ, a lőporraktárt kitelepíti a főtemplom közeléből; *utcai lámpákat állít fel*, hogy este baj nélkül juthassanak haza az urak és viseli a város az utcai világítás költségeit.[2]) A lakonikus rövidség, amellyel a tanács

[1]) L. Archeológiai Értesítő. XLII. kötetben *Kapossy János:* Mária Terézia budavári királyi palotájának tervező-építésze.

[2]) A főváros levéltárában őrzött számadási könyvek szerint Buda főváros háztartásának mérlege 1777. évben ez volt:

Buda főváros 1777. *évi bevételei:* Előző év maradványa 4562 frt $^{2}/_{3}$ kr., Dunahíd 8875 frt $9^{1}/_{6}$ kr., korcsmák 1340 frt $32^{2}/_{3}$ kr., bortermés 467 frt 15 kr., behozott borok vámja 748 frt 50 kr., eladott telkek 2608 frt, Bernucca caducitásból eladott telkek 3400 frt, sörfőződe bére 5200 frt, melegfürdők 4002 frt, vámbevétel 2707 frt 40 kr., kövezetvám 538 frt $6^{2}/_{3}$ kr., dohánybérlet 568 frt 45 kr., juhászat 900 frt, rétek 703 frt, gyümölcs-, zöldségkert 242 frt 30 kr., homokbánya 12 frt $33^{1}/_{3}$ kr., homokjövedék 17 frt, kőbánya

az utcai világítás problémájáról jegyzőkönyveiben megemlékezik, azt sejteti, hogy a tisztelt tanács a budai főutcák világítását nem tartotta életszükségletnek, de megteszi, amit a mindenható kamara követel tőle.[1]) A nagy eseményről különben Buda város 1777. szeptember 15-iki tanácsülési jegyzőkönyve így emlékezik meg: [2])

»Nachdeme Se. Mayestät geruhet haben die von der Stadt Ofen angebothene Beläuchtung der hiesigen Vöstung allergnädigst zu genöhmigen. Als ist mit denen nachstehenden Partheuen folgendermassen Contrahiret worden.

1-o. Dass die zwey Schlosser Meister Genskj und Öfner die darzu erforderliche, aus 3. stangeln, 3 globen und einen Lattern Kranz bestehende und von der Mauer 4. 3. und 2. Schuh vorstehende Arbeit, jedes samt Eysen a 17 verfertigen, und solche in die Mauer verfestigen sollen.

---

22 frt 50 kr., városi házak bére 865 frt 4½ kr., boltbér 675 frt $55^{5}/_{6}$ kr., mészárszékbér 299 frt, kenyeresboltbér 122 frt, malombér 302 frt 30 kr., polgárjogokért 564 frt, telekkönyvi jövedelem 4466 frt 34¾ kr., szőlőadó, hegyjog stb. 8281 frt $2^{61}/_{60}$ kr., védpénz 3560 frt, ügyészség 436 frt, befolyt Bernucca caducitás 98 frt 3½ kr., visszafizetett Bernucca caducitás 8175 frt, Bernucca caducitás régebbi kamata 150 frt $40^{4}/_{5}$ kr., Bernucca caducitás ujabbi kamata 1031 frt $19^{1}/_{5}$ kr., (hátralékos Bernucca kamat 35 frt $28^{1}/_{5}$ kr.), a porosz háború céljaira a kincstárnak kölcsönadott 100.000 frtból a sóhivatal útján visszafizettek 26.000 frt-ot, előlegek kamata 4251 frt 51½ kr., befizetett aktiv tőke 5728 frt, aktiv tőkék kamata 678 frt 38½ kr., rendkívüli 2523 frt 18 kr. (hátralék: 887 frt 38 kr.). Összesen 105.125 frt $11^{17}/_{20}$ kr.

Buda főváros 1777. évi kiadásai: Sörfőződe 258 frt 54 kr., melegfürdő 15 frt 27 kr., kövezésre 1460 frt 57 kr., Városmajor 29 frt 54 kr., szőlőművelés 104 frt, fa- és épületanyag 2194 frt 21¾ kr., városházra, építkezésre 3963 frt 47¾ kr., irodaszer 207 frt 53½ kr., fizetési hátralék 95 frt 20 kr., fizetések 14.591 frt $27^{1}/_{30}$ kr., világítás (IV. negyed) 450 frt, egyetemépítés 10.000 frt., sváb- és doktorkút 205 frt 6 kr., dunai vízmű 680 frt 51½ kr., vízvezeték építése 19.216 frt 7 kr., előfogatok 1888 frt $49^{1}/_{3}$ kr., gabonavétel 26 frt $57^{1}/_{3}$ kr., szalma-, szénavétel 115 frt 22½ kr., postaköltség 131 frt 27 kr., útjavítás 2127 frt 19½ kr., utiköltség, napidíj 1054 frt 2 kr., kórház 1000 frt, tiszteletdíj 264 frt 44 kr., jótékonyság 486 frt 30 kr., lelencek 691 frt 28 kr., telekkönyvi kiadás 1901 frt 18 kr., letartóztatottakra 379 frt 47 kr., iparosok számlái 1014 frt 25¾ kr., beszállásolás 325 frt 50 kr., visszafizetett passzív tőke 1994 frt 43 kr., passzívtőkék kamataira 2245 frt $1^{14}/_{15}$ kr., újonnan kihelyezett Bernucca caducitás 3400 frt, kihelyezett pénz 400 frt, rendkívüli 4969 frt $35^{1}/_{12}$ kr. Összesen 77.891 frt $26^{29}/_{30}$ kr.

E szerint tehát 1777-ben Buda város bevételei $105.125 \cdot 11^{17}/_{20}$ forintot, kiadásai pedig $77.891 \cdot 26^{29}/_{30}$ forintot tettek ki; vagyis a bevételek több, mint 27.000 forinttal haladták meg a kiadásokat. Buda város tanácsa — úgy látszik — ép csak annyit költött, amennyi a folyó bevételekből futotta. Hogy ebben az esztendőben fölöslege is volt, annak az az oka, hogy a kincstár 26.000 pengő forintot törlesztett abból a százezer pengő forint adósságból, amelyet a porosz háború céljaira adott neki kölcsön Buda városa. Ebből a számadásból különben érdekesen világlik ki, hogy Buda város mekkora anyagi áldozatot hoz azért, hogy az egyetem Budára kerüljön. Az egyetemi építkezésekhez való hozzájárulás, a vízvezeték építésére fordított kiadás; az útépítésre és útjavításra fordított kiadások; az utcai lámpák felállításának, valamint az utcai világításnak a költségei több, mint 40%-át teszik a város összes kiadásainak. A világítás költsége csupán 450 forinttal szerepel a kiadások között. Ez nem nagy összeg, ami természetes is. Ugyanis az 1777. esztendő utolsó negyedében kezdték csak a világítást, de 1780-ban már a világítási kiadások 1436 pengőforintra rúgtak.

[1]) A főhivataloknak Budára való átköltözése miatt hanyatlásnak indult Pozsony. Maguk a pozsonyiak is bevallották, — írja Marczali Henrik »Magyarország története II. József korában« című művében — hogy csak a hatóságok kedvéért világították és követték a várost.

[2]) L. Budapest székesfőv. levéltárát.

2-o. Denen dreyen Klampfer Meistern Freydhofer, Herbly, und Schmölz ist die Verfertigung denen Latternen ohne glass gegen vor ein Jedes Stück zu zahlen kommende 3 fl. 15 xr. überlassen worden, mit diesen zusaz, damit dieselbe die Laterne denen Ihnen Vorgezeugten in der grösse und dem anstreichen nach gleichförmig verfertigen sollen.

3-tio. Dem Glasser Meister Johann Fischer für seine Arbeits für ein jedes Stuck Latern versprochen worden 57 xr.

Damit nun diese Arbeits beförderet wurden, so hat das ober Kammer Amt denen Schlosser Meister 300 fl. und denen Klampferer 150 fl. anticipato zu geben.«

1777. november 3-án nyilt meg az egyetem új iskolaéve ünnepies külsőségek között a budai Nagyboldogasszony templomban és egy hét mulva már az új lámpák lángja világította Buda főutcáit. Mária Terézia kezdette el a reformokat, József császár folytatta. Alig vette át József az uralkodást: az egytemet Budáról áthelyezte Pestre. A budai lámpákra költött kiadások ezért nem vesztek kárba, mert az egyetem helyett áttelepítették Pestről Budára a kúriát és a kúria pesti házában ideiglenesen az egyetem kapott hajlékot. 1783. november 28-i rendeletével viszont a magyar királyi udvari kamarát tette át Pozsonyból Budára a császár. A kamarát a régi jezsuita zárdában szállásolták el. Rövidesen Budára került a helytartó tanács is, melynek az Uri-utcai Clarissák-zárdájában csináltak helyet.

A kamara elnöke: Nitzky gróf, »az elnöki házban«, a régi jezsuita akadémia épületében rendezkedett be. Hogy pedig ne unatkozzanak a tisztviselők, a Karmeliták kolostorát Kempelen Farkassal, a kamara »ezermester« tanácsosával színházzá és kaszinóvá építtette át József császár.[1]) Rövid néhány esztendő alatt azután a város egész külseje megváltozott. Nemcsak a várban, hanem a külvárosokban is megindul az építkezés. A királyi kert alján, a hajóhíd környékén, meg a Krisztinavárosban az egykori feljegyzések szerint sok szép ház épül és »a város majorja nyáron méltán kedves mulatóhelye a budai uraságoknak«.

---

[1]) 1786. augusztus 23-áról kelt *Nitzky* grófhoz címzett »Handbillet«-jében többi közt ezeket irta II. József:

». . . .Weil ich entschlossen bin die Kirche sammt allen zu ebener Erde bestehenden Zimmern, Kucheln und dem Refectorio dem ofner Publikum zu einem besonders im Winter so nöthigen Versammlung- und Erquickunsort zu widmen; wozu die Kirche, welche sowohl von aussen, als von inwendig die Gestalt einer Kirche verlieren muss, zu einem Theater, die übrigen Zimmer aber, und besonders das Refectorium zu einem Casino zuzurichten und letztere etwas zu mahlen und aufzuputzen sind; dann wäre die vor Gebäude ligende Bastei und Terrasse, wo eine schöne Aussicht ist, ebenfalls zu benutzen, um dem Casino im Sommer desto mehr Annemlichkeit zu verschaffen . . .«

Pest a XVIII. században.

A lámpaoszlopok a kulturális és gazdasági fejlődés jelzőpóznái voltak Pesten is, ahol tizenhárom esztendővel később gyúltak ki az utcai lámpák, mint Budán. Csakhogy Pesten nem a királyi akarat és nem a hatóság segített megindítani a fejlődést, hanem megindította azt a város szerencsés fekvése, egyre izmosodó kereskedelme, gazdasági ereje és expánziója.

Másfélszáz esztendővel ezelőtt mi volt még Pest? Kőfallal körülkerített falu. A mai Belváros volt a régiek egész Pestje. Ott, ahol a Váci-utca beleszalad a Vörösmarty-térbe: ott volt a Váci kapu, a város egyik vége. Ahol a Rákóczi-út beletorkollik a Kossuth Lajos-utcába, ott állott a Hatvani kapu, a város másik vége. A mai Kálvin-térre szolgált a város harmadik kapuja: a »Kecskeméti kapu«.

Ilyen volt Pest a XVIII. század derekán. Egyszer aztán azon vették észre magukat a pestiek, hogy kicsiny a város, nem férnek el benne. A falak fojtogatják Pestet, nem engedik nőni. Az élelmes polgárok eleinte úgy segítettek a bajon, hogy kívülről hozzáépítették viskóikat a város falához. Az így támadt toldalék-várost »Újvilág«-nak nevezték. Így jutott névhez az Újvilág-utca is, melynek ma Semmelweiss-utca a neve. Mária Terézia uralkodása alatt rakták le a fundamentumát a két első külvárosnak: a Terézia városnak és a Józsefvárosnak, melyeket a Kerepesi-út választott el egymástól. Majorságok, kertek, szántók és legelők foglalták le ezt a jórészt »Lerchenfeldnek« nevezett hatalmas területet, amely később, hosszú évtizedek alatt József-külvárossá, meg Terézia-külvárossá fejlődött. A mai Ferencváros sokkalta később támadt; a Lipótváros helyét pedig József császár idejében még alig jelölte néhány ház.

Pest tulajdonképeni fejlődése mégis a kalapos király alatt indult meg. 1783-ban »parancsolat jött, hogy a város kapuin kívül is kövezet rakassék«. Ez a parancsolat körülbelül egyidőtájban érkezett a császár ama rendeleteivel, melyekkel az egyetemet és a királyi kúriát Budáról Pestre telepíti át. Az egyetemi tanítók és az idegen diákok sokadalma elevenséget visz bele a város életébe. A hétszemélyes tábla és a királyi tábla kedvéért sok főnemes költözik ide; mások állandó szállást tartanak Pesten. A nemesség is erősen kezdi frekventálni a várost. Különösen a törvénykezések idején a pörös atyafiak sokszor hetekig itt tanyáztak, mulattak és várták, míg pörükben kimondja az utolsó szót a legfelsőbb bíróság. Még tetézte a sokadalmat és fokozta a mozgalmat, hogy a legfelsőbb bíróság ítélkezési ideje rendesen összeesett az országos vásárok idejével. Évenként négy országos vásárt tartott Pest, amikor nyolc-tíz napra idecsődült az ország minden valamirevaló iparosa, kereskedője. Még Kolozsvárról, Brassóból is eljöttek. De sokan jöttek az örökös tartományok minden részéből. Jöttek Német-, Lengyel- és Törökországból is. De különösen sokan jöttek Bécsből

eladók és vevők egyaránt; hiszen Magyarország rengeteg osztrák iparcikket fogyasztott és a bécsi portékának Pesten volt a főpiaca. Ezek az országos vásárok növelték, erősítették az ipart, kereskedelmet. Gyarapodott mellette a lakosság, gazdagodott a város. Egy napon aztán arra eszméltek Pest kereskedői, iparosai, magisztrátusa, hogy a Szentháromság-tér (ez volt a neve annak a térnek, amelyen a tornyos városháza állott) kicsiny az egyre növekvő országos vásárok befogadására. Akkor vetődött föl először az a gondolat, hogy le kell bontani a város falait és a Váci kapun túl elterülő homokon kell az országos vásároknak helyet csinálni. Már akkor szóba kerülhetett a magisztrátusban, meg a választott polgárság körében, de a királyi kamaránál is, hogy célirányos lenne, ha Pest városa a Váci kaputól északra fekvő homokos terület egyrészét házhelyekké parcellázná és eladná a polgárságnak. Elsőbben 1772-ben kísérleteztek ezeknek a telkeknek az értékesítésével. Akkor nem lett a dologból semmi, mert a polgárság négyszögölenkint mindössze csak két forintot ígért a házhelyekért. Az a terv azonban, melyből Mária Terézia alatt nem lett valóság: II. József idejében egyre sűrűbben és egyre provokálóbb módon jelentkezett.

József császár nem volt elragadtatva ettől a tervtől. Pest város terjeszkedését, kereskedelmének megerősödését nem tartotta kívánatosnak. Úgylátszik attól félt, hogy Pest kereskedelméből, ha erőre kap, egykor kellemetlen konkurrens válhatik a bécsi kereskedelem számára. Erre mutat az a királyi biztosokhoz intézett, 1785. március 30-áról keltezett parancsa[1]) is, amely Pestről és Budáról ezeket mondja:

»A nevezett városok gazdálkodása szempontjából hatósági személyeik gondos megválasztása főfontosságú dolog, különösen Budánál és Pestnél, melyek felett a királyi biztosnak annál inkább kell őrködnie, mivel az ott együttlevő hivatalok és intézetek abból a természetes ösztönből kiindulva, hogy az ember azt, ami neki kellemes, általában hasznosnak is tekinti: mindig csak túlzott olcsóságot, kényelmet és tisztaságot kívánnak, tekintet nélkül arra, hogy mit bírnak el a városok és mit nem. (Ohne Rücksicht, was die Städte thun können, oder nicht.) *Épen ezért nem is igen lenne kívánatos, hogy ezek a városok — különösen Pest — házakkal még jobban megnagyobbíttassanak, megtoldassanak;* mert a városok nagy terjeszkedése kezeket von el a kultúrától . . .«

József császár tehát nem tartotta sem szükségesnek, sem kívánatosnak, hogy »Pest házakkal még jobban megnagyobbíttassék«. De különben is a császárnak Pest város tanácsáról sem volt valami túlságosan jó véleménye, amit az is bizonyít, hogy a királyi biztos azzal a megokolással nevezte ki a magisztrátus tagjává és röviddel azután azért választtatta meg bíróvá és

[1]) Verbesserungsanstalten für das Königreich Hungarn, welche S. Kais. Königl. Majestät in einem an die X. Königl. Hungarische Kommissäre eigenhändig erlassenen Befehlschreiben den 30. März 1785 ertheilt hat.

bízta meg a fegyelmi vizsgálat alatt álló polgármester helyettesítésével is Hülff Móricz Bálint császári őrnagyot, mert »a tanács kebelében előfordult sikkasztások komoly reformokat tettek szükségessé«.[1]) A császár erős kezű embert keresett, aki majd rendet csinál a pesti városházán. Az erélyes embert nem kellett soká keresni. Megtalálták Hülff Móricz Bálint kiszolgált őrnagy személyében, aki ebben az időben szinte elárasztotta a császárt panaszaival és feljelentéseivel. Ezekben a feljelentésekben tehetetlenséggel, zsarolással, haszonleséssel és hasonlókkal vádolta meg a tanács tagjait. Ezeknek a vádaknak súlyt adott, hogy a királyi biztos ugyanabban az időben a tanács több tagja ellen sikkasztás miatt kénytelen volt fegyelmi eljárást indítani. Alig ült bele Hülff Móricz Bálint a bírói székbe, alaposan hozzálátott a rendcsináláshoz. Kaszárnyába illő nyersességgel igazgatta a tanácsot és a várost; despotaként uralkodott. Egyébként pedig — mint utóbb kiderült — neki is maga felé hajlott a keze.[2]) A választott polgárság ugyan az 1789. évi tisztújításkor úgy a polgármesteri, mint a bírói székből kibuktatta a kellemetlen embert, de azért Bécsben továbbra is megmaradt grata personának. Hülff ugyanis polgármester korában a Neugebäude céljára 17.807 négyszögöl telket ajándékozott oda a kincstárnak a városi földekből és ezzel a felsőbbség szemében minden hibáját jóvátette. Canevale bécsi építész tervei szerint Hild János 1786-ban kezdte meg a hirhedtté lett Neugebäude építését, melyről akkoriban senki sem tudta, hogy mi a célja vele a császárnak. Kőből való rébusz volt ez a nagy épület, melynek megfejtésén — jó sokáig — hiába törték a fejüket a pestiek.

Annyi azonban bizonyos, hogy a Neugebäude építése megsarkantyúzta a polgárság városfejlesztési akcióját. Azt mondták, hogyha a várostól messze északra, homokbuckák közepén, hatalmas területen nagy kaszárnyát, vagy kórházat építtet a császár: ez egy okkal több, hogy megkezdhesse a házépítést a homokon az a polgárság is, mely kiszorult a belső városból. A városépítési akciónak kedvezett az is, hogy 1787-ben kiütött a török háború és az osztrák hadsereg élelemszükségletének tekintélyes részét a pesti piacon vásárolták össze. Ez a háborús konjunktúra újabb lendületet adott a magyar kereskedelemnek és iparnak s különösképen megduzzasztotta a pesti országos vásárok forgalmát. Almássy Pál kerületi biztos az 1787-ik esztendőben a helytartótanácsnak küldött jelentésében [3]) Pestet kereskedelem tekintetében egyenesen kerülete központjának, sőt egyedüli kereskedelmi városnak nevezi. Kiemeli azt is, hogy »Pest már jelenleg is jelentékeny kereskedelmi város, azonban a Duna mellett való fekvésénél fogva, de meg azért is, mert központja Magyarországnak: természetes hivatása van rá, hogy a jövőben

[1]) L. *Schmall Lajos:* Adalékok Budapest történetéhez II. k. 50. old.

[2]) L. Bpest Székesfőv. levéltár: 8707. Hülff Móric Bálint fegyelmi ügyében hozott ítélet.

[3]) Htti. levéltár 787 Pol. Cottuum No. 141.62. és 63. A jelentés száma 33.668/787.

1.

A pesti Lipótváros szabályozási terve 1789-ben.

(Pollencig József rézlapja nyomán.)

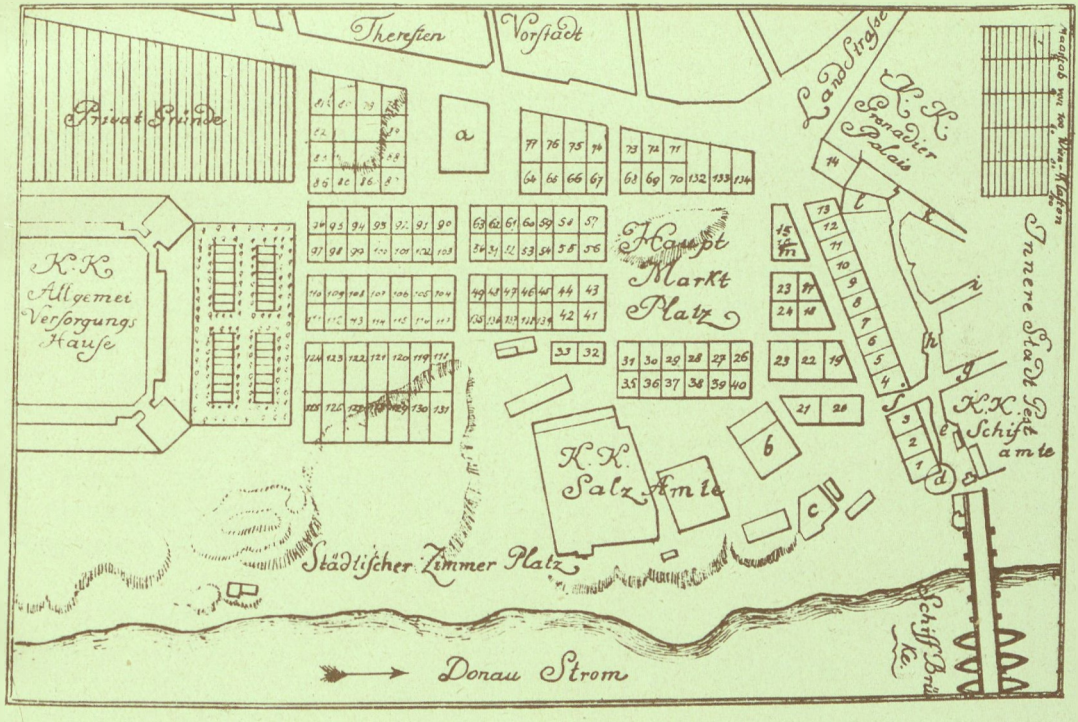

2.

A pesti Lipótváros szabályozási programja.

(Magyarázat a szabályozási tervhez.)

Der grosse Plaz zwischen dem ehemaligen Waiznerthore und dem k. k. allgemeinen Versorgungshause war eine ungleiche Ebene, wo man mit Mühe durch den Sand waden mußte, um zu dem Hezamphitheater, oder in das allgemeine Versorgungshause zu kommen.

Unter dem Präsidium Sr. Excellenz des Herrn Grafen Karl Zichy, war es dem königlichen Kameraladministrator des Pester Bezirks, Freiherrn von Schilson vorbehalten, den glüklichen Einfall zu haben, auf diesem Plaze eine Stadt anzulegen, die einstens, wenn sie ausgebauet ist, eine Zierde von Pest sein wird.

Wie dieses Projekt durch die höchste Genehmigung Sr. Majestät die gehörige Sanktion erhalten hatte, wurde rasch Hand ans Werk gelegt. Nach dem hier beigelegten Grundrisse, wurden die Strassen, der Hauptplaz und die Häuserstellen ausgesteckt, die ganze Fläche planirt, die Strassen gepflastert, und das ehemalige Waiznerthor nicht nur abgebrochen, in dem kurzen Zeitraume von 7 Wochen, sondern auch alle vorher in Unordnung da gestandene Markt- und Speisehütten weggeräumt, und auf dem grossen Plaze die Markthütten in vier regelmässigen Abtheilungen oder Quareen gestellt. Man sah es mit Erstaunen, wie durch die unermüdete Aufsicht des Freiherrn von Schilson, und die thätige Verwendung des kön. Pester Stadtmagistrats diese Sache so schnell zu Stande kam. Die Häuserstellen um dem Plaz und alle jene an der innern Stadt Pest sind schon verkauft, und auf einigen wachsen bereits die Mauern aus der Erde hervor.

Erklärung der Buchstaben:

a Hezamphitheater des Herrn Sebastian Tuschel. b. k. k. Hauptdreissigstamt. c. Privatgebäude. d. Abzubrechende Rundelle. e. Brükengasse. f. Ehemaliges Waiznerthor. g Waiznergasse. h. Schiffgasse. i. Servitenplaz. k. Bekengasse. l. Neu durchzubrechendes Thor. m. Nationaltheater. städtisches Theater.

Magyarországnak az örökös tartományokkal, a tengerparttal, valamint a török birodalommal szomszédos szárazföld országaival folytatott kereskedelmében csomóponttá váljék«.

Almássy Pál jelentésében képet fest Pest akkori kereskedelméről is. Elmondja, hogy Pest városa jelentékeny gabonakereskedelmet folytat a Dunán Mosonyon át Bécs és Ausztria ellátására. Ezenkívül nagymennyiségű gubacsot, dohányt visz ki. (A dohányt részint az Abbaldónak.)[1]) Aztán kivisz a külföldre — de már kisebb mennyiségben — sok viaszt, sok gyapjút és némi ruhaneműt Törökország felé. A pesti fővámhivatal 1785. évi följegyzései szerint a kivitelre bejelentett áruk értéke 385.833 forint volt. Az idegen országokból és a német örökös tartományokból behozott és ugyancsak a pesti harmincad-hivatalnál 1785-ben Magyarországban elfogyasztandókként bejelentett áruk értéke 745.518 forint. Ebből 475.623 forint a német örökös tartományokból behozott árukra esik. A főbehozatali cikkek: pamutgyártmányok, kávé, kalmáráruk, vas, ruhaneműek, szőrmeáruk, bors, posztó, mindennemű gyapjúkelme, cukor, igen sok vászon, sok selyemáru és selyemszalag. Ebben a kimutatásban nincs benne a törökpamuttal, cérnával és bőrrel folytatott átmeneti kereskedés és nincs benne az a rengeteg marha, melyből Pesten keresztül temérdeket hajtanak úgy az örökös tartományokba, mint Németországba. Így aztán a viszonyokkal ismerősök Pest egész kereskedelmi forgalmának pénzértékét mintegy 3,766.592 forintra teszik.

Végeredményben Almássy Pál jelentéséből is az világlott ki, hogy mivel Pest kereskedelme egyre erősödik, országos vásárai egyre jelentősebbek és népesebbek lesznek: Pestnek föltétlenül szüksége van egy nagyobb vásártérre. A helytartótanács is behatóan foglalkozott az új vásártér kijelölésének a kérdésével és arra a meggondolásra jutott, hogy az új vásártér kijelölésével kapcsolatban meg kell oldani a Váci kapu és az épülőfélben levő Neugebäude között fekvő hatalmas mocsaras és homokbuckás terület rendezésének és szabályozásának a kérdését is. A császárnak, akit a háború és belső politika teljesen lefoglalt, nem volt már annyi ideje, mint eddig: Pest kis és nagy ügyei számára; a pesti szabályozás dolgát tehát teljesen rábízta Zichy Károly grófra, a királyi kamara adminisztrátorára és Schilson János báró kamarai tanácsosra.[2]) Schilson báró úgy találta, hogy legcélszerűbb lesz, ha az új vásártér céljára a város északi falának mentén szakítanak hatalmas, szabályos négyszögalakú területet. Mivel azonban a négy országos vásár idejére gondoskodni kell a Pesten fölhalmozott termények és portékák, valamint a vásárosok és fuvarosok elhelyezéséről is: ennélfogva úgy tervezte, hogy az új vásárteret szegélyező házhelyeket csak azzal a feltétellel

[1]) Ez volt az osztrák dohányegyedárusági bérlet neve.
[2]) L. Neuere Kurier aus Ungarn 1791. 254—255. old. — *Schoen Arnold*: Kemnitzer háza.

szabad eladni a polgárságnak, ha a vevő kötelezi magát, hogy a telken 3—4 éven belül *legalább egyemeletes házat épít.* Egyebütt meg volt engedve a földszintes ház építése is. A földszintes házakat azonban olyan szilárd fundamentummal kellett megépíteni, hogy később emeletet lehessen rárakni. A földszintes házak öt, az egyemeletesek tíz, a kétemeletesek tizenöt esztendős adómentességet kaptak. A vételár egyharmadát az árverésen azonnal, kétharmadát pedig tíz esztendő alatt félévi részletekben kellett letörleszteni. Ki volt kötve, hogy az építendő házak tervét a telektulajdonosok az építkezés megkezdése előtt kötelesek felülvizsgálás és jóváhagyás céljából az építőbizottságnak bemutatni. Egyébként pedig minden pesti polgár vásárolhatott háztelket, csak a zsidók és a földmívesek voltak kizárva a telekvásárlásból.[1]) (L. 1., 2. és 3. számú mellékletet.)

A mocsarakkal tarkított homoktenger hátán így született meg az »új külső város«; így indult meg a mai Lipótváros karrierje, azé a Lipótvárosé, melynek fundamentumát a királyi kamaraigazgatóság rakta le; utcáinak irányát, tereinek alakját Schilson báró szabta meg. Schilson báró plánuma a mai Vilmos császár-út, Arany János-utca, Nádor-utca és Deák Ferenc-utca, valamint a József-tér és Vörösmarty-tér közé eső területet

[1]) A Váci kapu előtt elterülő homokos terület beépítése és az Új Vásártér területének kihasítása nem ment simán. Dr. *Gárdonyi* Albert »*Az Erzsébet-tér keletkezése*« című tanulmányában (Historia II. évf. 1—2. sz.) nagyon érdekesen rajzolja meg azt a harcot, mely a különböző hatóságok között a mai Lipótváros beépítésének terve körül keletkezett. A választott polgárság (városatyák testülete) ellene van, hogy a vásárt a Belváros utcáiról a Váci kapu elé telepítsék, szóval ellene van az Új Vásártér (mai Erzsébet-tér) megvalósításának és a Neugebäude s a Váci kapu közti terület beépítésének is. Ezzel szemben a városi tanács és báró Schilson János, az udvari kamara adminisztratora a beépítés mellett kardoskodik. Schilson báró tervét támogatja a helytartótanács is. Ellenben József császár ellene van a Lipótváros mai területe beépítésének.

A városi tanács azért helyesli az építkezést, mert a homokos telkek elárverezése révén pénzhez jut a város; a kamara-igazgató pedig szépészeti és célszerűségi okokból szorgalmazza a mai Lipótváros megépítését. József császár — mint a kancellária 1788. május 13-iki leiratából kitetszik — költségesnek találja Schilson báró tervét és *olyan javaslatot kíván, mely elejti az új városrész megalapításának tervét.* Egyéb sem kell a választott polgárságnak: 1788. július 8-iki beadványában újra azt kívánja, hogy a vásároskereskedőket és iparosokat hagyják meg a Belváros utcáin annál is inkább, mert *az uralkodó sem akarja továbbfejleszteni Pestet* (»Seine Majestät zu weiterer Vergrösserung der Stadt keinerdings mehr abzielen«), már pedig a vásárosok kihelyezése esetén az új vásártér mellett feltétlenül új városrész fog alakulni. (Választott polgárság iratai 173. sz.) Schilson báró azonban nem hagyta annyiban a dolgot, és 1788. június 17-iki felterjesztésében kifejtette, hogy a Váci kapu előtt elterülő telkek értékesítése elsősorban azt a célt szolgálja, hogy a vásárterek rendezési céljaira megfelelő pénzalap teremtessék és *határozottan kétségbevonta azt a megállapítást, mintha Pest városa máris eléggé ki lenne építve. Rámutatott a magas lakásbérekre és a lakások túlzsúfoltságára,* mely bajokon csupán új építkezéssel lehet segíteni. Végül — mint a kamarai igazgatóság 1789. április 6-iki rendeletéből kiderül — József császár is hozzájárult Schilson báró tervéhez.

3.

Pest térrajza 1789-ben.

(A budapesti Városi Múzeumban levő Balla Antal-féle terv eredetijéről készült másolat.)

foglalja magában. (L. Balla Antal 1789-ből való térrajzát.) Ez az 1789-ben készült terv száznegyven esztendő óta alig változott. A mai Lipótváros utcái és terei ugyanazok és ugyanolyanok, amilyenekké Schilson János báró kitervelte. Megvan rajta a Deák Ferenc-utca, a Bécsi-utca, a Harmincad-utca, a Miatyánk-utca, a Gróf Tisza István-utca, a Wekerle Sándor-utca, a Sas-utca, a Bálvány-utca, a Zrinyi-utca, a Nádor-utca, az Arany János-utca és megvan rajta az Erzsébet-tér, a Templom-tér, meg a Deák Ferenc-tér. Csakhogy — természetesen — ezelőtt száznegyven esztendővel másképen hívták ezeket az utcákat és tereket. A Deák Ferenc-utcának valamikor Nagyhíd-utca volt a neve ; a Nádor-utcát hajdanán Tigris-utcának, később Windgassenak, vagyis Szél-utcának hívták. Az Arany János-utca Fő-utca volt ; a Zrinyi-utca neve valamikor Szarka-utca volt ; A Bálvány-utcáé hajdanán Niederlagsgasse volt. A Wekerle Sándor-utcát 1875-ig Háromkorona-utcának nevezték ; a Sas-utcát hívták Két sas-utcának, de nevezték valamikor Drei Rappengassenak, vagyis Három Paripa-utcának is. Az Erzsébet-térnek valamikor »Új vásártér« volt a neve, míg »a zsidó piac« az idők során átvedlett »Szénpiac-«-cá, majd Deák Ferenc-térré.[1])

Az, hogy Schilson báró plánumán párhuzamosan haladnak az utcák és a keresztutcák derékszögben hajolnak rájuk, szabályos téglaalakú házhelyekre osztván a Lipótvárost : ez teljességgel újság lehetett száznegyven esztendővel ezelőtt Pesten, ahol akkoriban az egymás hegyén-hátán épült belvárosi házak közé szűk sikátorok és girbe-görbe utcák vitték be a friss levegőt és a levegővel együtt a Rákos homokját.

Schilson báró szabályozási tervén meglátszik, hogy ez a planum olyan időben született, amikor a rend és fegyelem volt az államkormányzati principium minden téren. Pest város legrégibb térképein érdekes megfigyelni, hogy a Lipótváros párhuzamosan haladó utcái mennyire mások, mint például a Terézia város utcáinak a vonalvezetése.[2]) Ezek a terézvárosi utcák 45, meg 30 fokos szög alatt hajlanak a mai Vilmos császár-útra. Ennek pedig az a magyarázata, hogy a Terézvárosnak a Vilmos császár-útra szolgáló utcái hajdanán dűlő-utak, vagy gyalogösvények voltak, aminthogy a mai Terézváros hátán valamikor szántóföldek, legelők és kertek váltogatták egymást és nagy időnek kellett eltelnie, míg a szántók helyét majorságok foglalták el zsupfödeles vályogvityillókkal. A Terézia külváros dűlőutai természetesen ösztönösen mind a Váci kapu felé igyekeztek és a Terézváros utcáinak nagyrésze ma is a másfélszáz év előtti dülőutak nyomdokain halad.

[1]) Az új utcák között az egyiknek *Kupfergasse* volt a neve, de nem tudjuk, hogy melyik volt ez a Kupfergasse. Lehetséges, hogy a *rézfedelü* Ürményi-házzal szomszédos utcák valamelyikét, talán a Miatyánk-utcát nevezték Kupfergassenak, melyet Ráth Pál 1803-ban megjelent Adressbuchja megemlít a lipótvárosi utcák között, de az 1804-ben megjelent Wegweiser már nem tud róla.

[2]) Lásd *Balla Antal* 1789-ből való pesti helyszínrajzát. Eredetije a Fővárosi Múzeumban. (3. és 4. számú melléklet.)

Schilson János báró plánuma a tereken kívül 135 háztelket szabott ki a Váci kapu előtt elterülő homoksivatagból. A Deák Ferenc-utca és Arany János-utca közé eső területet darabolták föl háztelkekké, ellenben a mai Arany János-utca és a Neugebäude közé szorult területet fával beültetett parkká akarta átalakítani a kamarai tanácsos. Schilson báró plánumán megtaláljuk azt a teret is, amelyen ma a lipótvárosi Bazilika áll. Akkoriban Tuschl Sebestyén kávés hecc-színháza állott a tér közepén. Érdekes, hogy Schilson báró nem vette bele programmjába a Lipótváros Dunafelé eső részének a szabályozását, azt a területet, amely ma a Vörösmarty-tér, a József-tér, valamint a Nádor-utcától nyugatra esik és amelyen ma többi közt az Akadémia-utca, a Ferenc József-tér, a Dorottya-utca és a Mária Valéria-utca házsorai állanak. Ennek úgylátszik az az oka, hogy ez a terület, mint a régi térképeken is megállapítható, túlságosan mocsaras volt és ennek a gödrös és mocsaras területnek a feltöltése bizonyára nagyon költséges lett volna. Ezt a mocsaras vidéket különben ácstelepek foglalták el. Balla Antal 1789-ből való térképe szerint a mai József-téren dohányraktárak sorjáznak; a Dorottya-utca házsorainak helyén a sóhivatal és a hatalmas sóraktár terpeszkedik; a Gerbeaud-palota helyén pedig a Harmincad-ház állott.[1])

A telkek értékesítése dolgában báró Schilson János kamarai tanácsos elnöklésével tartott ülésen elhatározta a pesti tanács, hogy az értékesítésre szánt telkeket négy osztályba sorozza. Az első osztályba sorozott telkek kikiáltási árát négyszögölenként 10 forintban, a második osztálybeliekét 4 forintban, a harmadik osztályba tartozókét 2 forintban, a negyedik osztályba sorozottakét pedig négyszögölenként egy forintban szabták meg. 1789. június 2-án kezdték meg a háztelkek licitációját és 1793. június 8-án fejezték be az árverést. A 135 telek közül 130 kelt el. Legdrágábban — 11.970 forintért — kelt el az a telek, amelyen az egykori »Angol királynő« szálloda háza áll.[2]) Ez a telek valószínűleg azért a legdrágább, mert a telekkel együtt a hajóhíd mellett álló bástya is vele járt. Ezt a telket Kemnitzer János tímármester és választott polgár vette meg azzal a másik telekkel együtt, amelyen ma a Deák-téri »két török«-ről elnevezett bérház áll. Az »Angol királynő« telke után legnagyobb áron kelt el a Váci kapu jobb- és baloldalán levő két saroktelek. (A Váci-utca és a Deák Ferenc-utca két sarka.) Az egyik telken most a Pesti Hazai Takarékpénztár palotája, a másikon pedig a Mocsonyi-ház áll. Egyébként itt következik az árverésen vásárolt telkek vételárának a listája és az új telektulajdonosok névsora: [3])

---

[1]) L. Balla Antal 1789. évből való térképét.

[2]) Ma a Pénzintézeti Központ hivatalai vannak ebben a házban.

[3]) L. Pestvárosi levéltár. Int. a. m. 3676.

A pesti Belváros térrajza 1789-ben.

Eredetije Budapest Városi Múzeumában.

A telek száma	A telektulajdonos neve	Az árverés napja	A telek ára frt	kr	Megjegyzés
1	Kemnitzer János timár, bőrgyáros....	1789. június 1.	11.970	—	Angol király-szálloda
2	Jung József kőmívesmester	1789. » 1.	5.304	—	
3	Fessl György ács	1789. » 1.	8.125	42	
4	Schützenhofer Mátyás	1789. » 1.	8.501	12	
5	Náhm József halász	1789. » 1.	2.666	15	
6	Jenisch főtanácsos	1789. » 1.	2.867	42	
7	Szlatinyi Ferenc tanácsnok	1789. » 1.	3.713	—	
8	Pöltl Mihály	1789. » 1.	2.441	06	
9	Kritsch Pál magánzó	1789. » 1.	2.381	51	
10	Fáy András	1789. » 1.	2.381	51	
11	Jurame Sebestyén bádogos.....	1789. » 1.	2.370	—	
12	Schindler Mátyás	1789. » 3.	2.389	45	
13	Eger György kádár	1789. » 3.	4.118	—	
14	.....	—	—	—	Evang. templ.
15	Ürményi Bernát helytartótanácsos....	1791. dec. 10.	2.512	30	Ürményi ház
16	Ürményi József kamarai elnök.....	1791. » 10.	3.807	50	
17	Jurame Sebestyén bádogos.....	1789. június 3.	2.640	—	
18	Harisch János	1789. » 3.	3.905	—	
19	Hülff őrnagy, volt polgármester	1789. » 3.	5.100	—	
20	.....	—	—	—	
21	.....	—	—	—	
22	Hülff őrnagy, volt polgármester	1789. június 3.	2.389	36	
23	Szlatiny Ferenc tanácsnok	1789. » 3.	4.223	—	
24	Schlechta Jakab szappanos	1789. » 3.	4.111	12	
25	Neumayer Ignác parókakészítő	1789. » 4.	3.291	12	
26	Gábler Mihály üveges	1789. » 4.	3.420	—	
27	Krausz Fülöp, szűcs	1789. » 4.	1.800	—	
28	Scheidecken György	1789. » 16.	1.706	15	
29	Keszler Antal	1789. » 17.	1.747	30	
30	Heltwein Antal korcsmáros.....	1789. » 4.	1.800	—	
31	Pisztory József városi aktuárius	1789. » 16.	1.638	45	
32	Panajot Kozma kereskedő	1789. » 17.	2.085	20	
33	Panajot Kozma kereskedő	1789. » 17.	1.160	30	
34	.....	—	—	—	
35	Pisztory József városi aktuárius	1789. június 17.	937	30	
36	Heltdwein Antal kocsmáros	1789. » 17.	716	15	
37	Keszler Antal	1789. » 17.	716	15	
38	Hülff őrnagy, volt polgármester	1789. » 17.	738	45	
39	Krausz Fülöp szűcs	1789. » 17.	753	45	
40	Neumayer Miklós parókakészítő	1790. márc. 9.	1.800	—	
41	Liedl Mátyás mészáros.....	1789. június 4.	2.176	—	
42	» » »	1789. » 16.	816	—	
43	Csuro Tódor »	1789. » 4.	2.312	—	
44	Liedl Mátyás »	1789. » 16.	566	40	
45					
46					
47					
48					
49					
135	Macher András kereskedő	1790. március 9.	3.822	30	
136					
137					
138					
139					

A telek száma	A telektulajdonos neve	Az árverés napja	A telek ára frt	kr	Megjegyzés
50	Firnberger N.	1791. május 23.	508	45	
51	Flandorffer Erzsébet, kádár özvegye..	1791. » 23.	418	—	
52	Lautherer György, a külső tanács tagja.	1791. » 23.	429	—	
53	Győrffy András szabó	1791. » 23.	552	45	
54	Nahm Balthazár halász	1791. » 23.	506	—	
55	Kardetter Tamás ács	1791. » 23.	820	32	
56	» » »	1789. június 16.	2.040	—	
57	Saiffner Antal órás	1789. » 17.	1.976	32	
58	Rauscher Ferenc aranyozó	1791. május 23.	1.024	32	
59	Nahm Antal József halász	1791. » 23.	577	30	
60	Pisztory Antal József városi aktuárius	1791. » 23.	514	15	
61	» » » » »	1791. » 23.	470	15	
62	Flandorffer Erzsébet kádár özvegye ..	1791. » 23.	514	15	
63	Firnberger András	1791. » 23.	569	15	
64	Pisztory Antal József városi aktuárius	1791. » 23.	849	20	
65	» » » » »	1791. » 23.	736	40	
66	Grözinger Lipót mészáros	1791. » 23.	1.109	20	
67	és 74. Lichtenwallner Ferenc ács	1790. márc. 14.	1.368	—	
68	Rupp Károly pék	1789. június 16.	3.289	39	Marokkói udvar
69	» » »	1789. » 16.	1.951	57	
70	Agorasztó György kereskedő	1789. » 16.	1.251	15	
71	Cremer Jakab kereskedő	1789. » 16.	654	—	
72	Rupp Károly pék	1789. » 16.	771	—	
73	» » »	1789. » 16.	846	—	Marokkói udvar
75	Grözinger Lipót mészáros	1791. május 24.	1.172	30	
76	Pauer György korcsmáros	1791. » 24.	1.344	25	
77	Pisztory Antal József városi aktuárius	1791. » 24.	1.487	50	
78	Hirtnek Ferenc	1791. » 27.	592	40	
79	Gerschlag Ádám magánzó	1791. » 27.	444	23	
80	Steinbach János szabó	1791. » 27.	485	28	
81	» » »	1791. » 27.	986	40	
82	» » »	1791. » 27.	759	50	
83	Fellner Benedek árvagyám	1791. » 27.	971	20	
84	Fischer Antal szabó	1791. » 27.	830	20	
85	Fellner Benedek árvagyám	1791. » 27.	505	15	
86	Schorndorffer Ferenc órás	1791. » 27.	501	20	
87	Krausz János szíjgyártó	1791. » 27.	795	05	
88	Fellner Benedek árvagyám	1791. » 27.	665	50	
89	Steinbach János szabó	1791. » 27.	650	10	
90	Kätter Antal	1791. » 24.	784	40	
91	Hoch János	1791. » 24.	542	08	
92	Tuschl Sebestyén kávés, a hecc-színház tulajdonosa	1791. » 27.	642	—	
93	Zrenner Mihály	1791. » 27.	435	08	
94	Varienti Ágoston vendéglős	1791. » 27.	449	24	
95	Heuszler Sebestyén vendéglős	1791. » 27.	360	14	
96	» » »	1791. » 27.	824	—	a »Hét választó fejedelem« tulajdonosa
97	» » «	1791. » 27.	669	30	
98	» » »	1791. » 27.	360	14	
99	Varienti Ágoston vendéglős	1791. aug. 27.	442	16	
100	Zambelly János kőműves	1791. május 27.	452	58	
101	Hercher Péter	1791. » 27.	445	50	
102	Heuszler Sebestyén vendéglős	1791. » 24.	474	22	
103	» » »	1791. » 24.	538	34	
104	Kemnitzer János timár	1791. » 24.	456	32	
105	» » »	1791. » 27.	235	24	

A telek száma	A telektulajdonos neve	Az árverés napja	A telek ára frt	kr	Megjegyzés
106	Grözinger Ferenc szíjgyártó	1791. május 30.	338	50	
107	Hercher Péter	1791. » 30.	321	—	
108	» »	1791. » 30.	313	52	
109	Zitterbarth Mátyás kőműves	1791. » 30.	374	30	
110	» » »	1791. » 30.	384	32	
111	Zettner Gottfried	1791. » 30.	391	24	
112	» »	1791. » 30.	374	30	
113	Kőhr József	1791. » 30.	299	36	
114	Grözinger Ferenc szíjgyártó	1791. » 30.	317	26	
115	» » »	1791. » 30.	360	14	
116	Kemnitzer János timár	1791. » 27.	242	32	
117	Lichtenwallner Ferenc ács	1791. » 24.	642	—	
118	» Antal	1791. » 25.	697	27	
119	Reizenhoffer József	1791. dec. 19.	527	48	
120	Schneider Mihály	1791. » 19.	546	39	
121	Szlatini Antal	1791. » 19.	546	39	
122	» Ferenc magánzó	1791. » 19.	565	30	
123	Hercher Péter	1791. » 19.	559	13	
124	» »	1791. » 19.	573	10	
125	Jung József kőműves	1791. » 19.	1.454	02	
126	Ürményi József az udv. kamara elnöke	1791. » 19.	559	13	
127	Wall Ferdinánd hajóács	1793. június 8.	647	11	
128	» » »	1793. » 8.	647	11	
129	» » »	1793. » 8.	697	27	
130	» » »	1793. » 8.	691	10	
131	Lichtenwallner Ferenc	1791. május 25.	703	44	
132	Mauthner Mihály	1789. június 16.	1.890	06	
133	Bautterer György	1789. » 16.	2.610	—	
134	Kemniczer János timár	1789. » 16.	4.457	28	»Két török«

Íme, ezek voltak első tulajdonosai, ezek voltak az autochtonjai annak az új városnak, mely máról-holnapra támadt a mai Lipótváros helyén, a pesti homokon. Százharminc telket licitáltak el és azt a hatalmas területet, amelyet délen a Belváros határvonala, kelet felől a Deák-tér és Vilmos császár-út, északon az Arany János-utca, nyugat felől pedig a Nádor-utca, a József-tér és a Vörösmarty-tér kerít be: hetvenegy polgár vásárolta meg 174.253 forintért. Azért a két telekért (a 68. és a 73. számú), amelyen ma a »Marokkói-udvar« áll, 4135 forintot fizetett az új gazda. Kemnitzer János timármester az egész Lipótváros vételárának a tizedrészét egymaga fizette ki azért az öt telekért, melyet a licitáción megvásárolt. Legdrágábban keltek el a mai Deák Ferenc-utca délfelőli oldalára eső házhelyek, ami természetes is. Ezek a házhelyek ugyanis a város kőfalának a helyét foglalják el és az új gazda a város falának lebontásával a telekkel együtt mindjárt építőanyagot is kapott.

Pest város tanácsa 1789. június 20-án eladja a Váci-kaput Galler Jánosnak 290 forintért. Galler még abban az esztendőben lebontja a Váci-kaput és rövid idő alatt lebontják a város északi kőfalát is. Ezzel megnyílik a fejlődés és terjeszkedés útja a Lipótváros felé! Épülhettek már a

házak, emeletes paloták a homokon s a mocsarak helyén. Meg is kezdődött az építkezés, de nem olyan tempóban, mint ahogy a királyi kamara szerette volna. A telkeket hamar elkapkodták, mert nem kellett érte rögtön fizetni. Hitelbe, részletfizetésre osztogatták a városi telkeket; az építkezéshez azonban készpénz is kellett. Pénz dolgában pedig már akkoriban is szűkében volt a polgárság. Aztán meg az új telektulajdonosok között akadtak olyanok is, akik spekulációra vásárolták a telket és eszük ágában sem volt, hogy építkezéssel nagy kiadásokba verjék magukat. Ez lehetett az oka, hogy az építőbizottság ráijesztett az új telektulajdonosokra, kimondván, hogy a vétel napjától számított négy éven belül be nem épített telek visszaszáll a városra, a város pedig újból elárverezi a telket. Erre a biztatásra aztán csakugyan megindult az építkezés, mégpedig olyan lendülettel, hogy nemcsak a 130 elárverezett telken épült új ház, hanem 1802-ben már 15 utcája, tere és 208 háza volt a Lipótvárosnak.[1])

A világítási adó.

A városnak ezt a nagyszabású átalakulását a modernizáló reformok egész raja kíséri. Ezek közé a reformok közé tartozik az utcai világítás bevezetése is. A Lipótváros szabályozási tervezetét 1786 elején kezdik tárgyalni és ugyanakkor kezdenek foglalkozni az utcai világítás dolgával is. Az első fontos kérdés, hogy miből fizesse a város az utcai világítás költségeit. Az első idea az volt, hogy a városba behozott bor fogyasztását kell megadóztatni a világítási költségek fedezésére. Csakhogy az árlimitációhoz és a vám megszabásához köze volt a vármegyének is, tehát Pestvármegyéhez fordult Pest város tanácsa a a bor-vám dolgában. 1788. február 6-iki iratában értesíti Pest vármegye főispánja Pest város tanácsát, hogy megengedi, hogy a világítási alap javára az eladott bor minden akója után 3 krajcárt szedhessen a város.[2])

Egyedül a bor vámja azonban nem elegendő az utcai világítás költségeinek a fedezésére. Új jövedelmi forrás után kellett tehát nézni. A város magisztrátusa külön világítási adót akart kivetni az ingatlantulajdonosokra. Az volt a terv, hogy az ingatlanokat osztályokba sorozzák és az előkelőbb osztályba sorozott házat magasabb adókulcs szerint adóztatják meg; az alsóbb osztályba sorozott házra pedig kisebb adót vetnek. A tervezetet felküldték a budai kamarához, ahonnan 1789. november 22-én érkezett meg a jóváhagyó válasz. A leiratban a királyi kamara értesíti Pest város tanácsát, hogy:

---

[1]) L. *Paul Rath:* Adressbuch der Stadt Pest auf das Jahr 1803.

[2]) Lásd Budapest székesfőváros levéltárában. Pest város tanácsa 1786. február 16-iki ülésében tudomásul veszi a főispán leiratát.

Pest szab. kir. város utcáinak világítását Ő felsége ezennel megengedi a következő feltételek mellett:

1. A lámpák 20 ölre állítandók fel egymástól.

2. A lámpák felállítási költségei nem a városi kasszából fizetendők, hanem a Váci-kapun túl levő területből kihasított házhelyek után befolyó pénzekből.

3. A világítási költségek a városi pénztár által fizettessenek e célra kivetett adókból. A világítási adó kivetése házosztályok szerint történjék. A Belvárosban 6, a külvárosban pedig 5 osztály állítandó fel és a kirovás házhelynégyszögölenként történjék.

Az első világítási költségvetés a következő:

Belváros

81	ház	1	osztály	14.645	□ öl à	3	xr	439	frt	35	dénár
84	«	2	«	17.005	« «	2½	«	425	«	12½	«
145	«	3	«	31.879	« «	2	«	637	«	58	«
103	«	4	«	15.059	« «	1½	«	225	«	88½	«
78	«	5	«	7.596	« «	1	«	75	«	96	«
63	«	6	«	4.776	« «	½	«	23	«	88	«

Külváros

20	ház	1	osztály	10.283	□ öl à	2	xr	205	frt	66	dénár
53	«	2	«	14.856	« «	1½	«	222	«	84	«
730	«	3	«	120.210	« «	1	«	1202	«	10	«
298	«	4	«	63.361	« «	½	«	316	«	80	«
22	«	5	«	8.652	« «	¼	«	21	«	63	«
Összesen 1677	ház			308.322	□ öl			3796	frt	81	dénár

A lámpák felállítási költsége darabonként 7 frt 40 xr-ba került.

A lámpák felszerelésének és a *világítás megkezdésének napját ujév napjára (1790. jan. 1.) tűzte ki a kamara-igazgatóság.*

Továbbá hozzájárul a boradónak világítási célokra való szedéséhez is.[1])

Ő felsége tehát megengedi, hogy Pest városa éjjel lámpákkal világítsa az utcákat és a világítási költségekre adót szedjen. A világítás dolgában még meg sem érkezett a budai kamara leirata a pesti városházára: a magisztrátus máris megtárgyalja a kérdés minden részletét. Elhatározza, hogy a lámpák elkészítésével és felállításával a bádogoscéhet bízza meg.

A bádogoscéhvel kontraktust is köt, aminthogy szerződést kötött Lechner Ferenc bécsi polgárral is, akinek az volt a tiszte, hogy a lámpákat olajjal ellássa és rendben tartsa. Ez a Lechner Ferenc ugyanaz, aki Bécs város utcai világítását intézi és rendben tartja. Pest város tanácsa olyan nagyszabású és nagyfontosságú újítást látott az utcai világítás bevezetésében, hogy a pesti utcai lámpák rendbentartását Bécs város világítási vállalkozójá-

[1]) L. Budapest székesfőváros levéltárában. Választott polgárok irataiból.

nak avatott és gyakorlott kezére merte csak rábízni. A kontraktusról egyébként a következő feljegyzéseket találjuk az 1789. november 18-iki tanácsülésről szóló jegyzőkönyvben: [1])

»Az utcai lámpák elkészítésével a tanács a bádogoscéhet bízta meg és vele a fenti napon szerződést kötött az alábbi kikötésekkel:

1. 300 darab lámpát 1789. december 20-ig kell elkészíteni és »mit städtischen Sigill versehenen Muster sammt 2 Lampen zu jeder Laterne« kell kiállítva lenni.

2. A város kötelezi magát minden darab lámpáért 7 fl 40 xr-t fizetni.

3. A város több lámpát is fog csináltatni és azt is velük fogja elkészíttetni.

Végül, ha nem készül el a 300 darab, vagy pedig nem megfelelő, a városnak jogában áll azokat a mesterek kárára és költségeire másokkal elkészíttetni.

A szerződés 4 példányban állíttatott ki.

A város e napon kötött szerződést Lechner Ferenccel 10 évre 1790. január 1-től kezdődőleg a világítás ellátására úgy, ahogy Bécsben is ellátja. A világítás éjfélig kötelező. A farsangi időszak alatt és a rendőrség helyisége előtt éjfél után is égetni tartozik a lámpát.«

Siet a munkával a bádogoscéh, hogy újesztendő első napjára elkészüljön az utcai lámpákkal. Valami különös idegesség sarkantyúzza a sietségét; idegesség, ami benne van a levegőben és hatalmába kerít mindenkit. Nem is csoda. A délvidéken a törökkel hadakoznak a császár hadvezérei és egyik verést a másik után kapják. A vidéken pedig élelmiszert rekvirálnak a hadsereg számára. Beszélik, hogy a császár nagybeteg és hogy Franciaországban kitört a forradalom. Ezek a mendemondák idegesítik a lakosságot. És ebben a nagy idegességben, a nagy történések küszöbén: az 1790-ik esztendőnek első éjszakáján Pest főutcáin kigyúlnak az első lámpák...

Egyelőre háromszáz lángot gyujtottak meg Lechner Ferenc világítási vállalkozó emberei. A világítás kellemes szenzációként hatott a polgárságra, csak az élelmiszerek és ruhaneműek folytonos drágulása lohasztja le a nép gyermekes örömét. Aztán vannak dolgok, melyek aggodalommal töltik el a népet. Január végén híre jár, hogy a belgák fellázadtak az osztrák uralom ellen és kimondták Belgium elszakadását az osztrák birodalomtól. A sok rossz hír egészen megtöri a nagybeteg József császárt. Nyilván a sok rossz újság hatása alatt január 28-án visszavonja híres rendeleteit, csak a türelmi pátens és a jobbágyság helyzetének javítására vonatkozó rendelet érvényessége marad meg. Azután elrendeli a császár, hogy szállítsák vissza Budára a magyar szent koronát, melyet annak idején Bécsbe vitetett. Február 18-án indul el Bécsből a koronával a bandérium és harangzúgás mellett érkezik meg huszonegyedikén délután 4 órakor Budára. Este Budát is,

[1]) L. Budapest székesfőváros levéltárában.

Pestet is kivilágítják. Ez az első eset, hogy a budai és a pesti utcai lámpák komoly ünnepi szerephez jutnak. És miatt Pesten és Budán zúgnak a harangok és beleragyog a pesti sötétségbe az utcalámpák mécsvilága: azalatt a bécsi Burgban kiterítve fekszik József császár. Mikorára a szent korona hazaérkezett Budára, a császár már nem élt.

Pest a XVIII. század végén.

Amitől félt József császár és amit mindenáron meg akart akadályozni: az csakugyan bekövetkezett. Pest páratlan fejlődésnek indult. Egyre épült, egyre szépült. Az »Új város« homokjából egymásután nőttek ki a tágas udvarházak, meg az emeletes házak. 1791. decemberében még árverezték a telkeket a homokon és három esztendő mulva már föl volt építve jóformán az egész Lipótváros, úgyhogy gondoskodni kellett az új város utcai világításáról is. 1794. szeptember 27-ről keltezett leiratával hagyta jóvá a királyi kamara a Lipótváros világítására vonatkozó tervezetet, mely szerint a hajóhídtól a mai evangélikus templomig húzódó vonalat (a mai Deák Ferenc-utca), továbbá az új vásárteret (Erzsébet-tér) és környékét világíttatja meg a pestvárosi tanács 63 darab új lámpával. Egy-egy lámpa elkészítéséért és felállításáért 7 forint 27 krajcárt fizetett a tanács a bádogos céhnek.

A gazdasági fellendüléshez és a városfejlődéshez a politika és a háborús konjunktúra segíti hozzá Pestet. József császár élete vége felé Pest valósággal politikai centrummá válik és az 1790—1791. évi budai országgyülésen bele akarják venni a hitlevélbe azt is, hogy a jövőben a diéták ne Budán és ne Pozsonyban, hanem Pesten ülésezzenek. Az országos vásárokon, megyegyűléseken kívül a koronázási ünnepek, a nádori székfoglalók, a fejedelmi látogatások és a diéták nagy idegenforgalmat támasztottak Budán, de még nagyobbat Pesten. József császár halála után két esztendőn belül két királyt koronázott Magyarország: II. Lipótot és Ferencet. A Lipót koronációjára való előkészület sok mágnást, temérdek követet, nemesi bandériumot hozott föl Pest-Budára; rengeteg költekező urat, akik hetekig mulattak a fővárosban és szórták a pénzt. A diéta jó ideig tanácskozott, készült erre a koronázásra, miközben a főurak példátlan pompát fejtettek ki. Végül is az új király nem Budán, hanem Pozsonyban koronáztatta meg magát, de a pompakifejtés, a mulatozás, a költekezés hasznát mégis csak a pesti nép látta. Megtollasodtak a kereskedők, az iparosok, a vendéglősök, meg a vásárosok, mert a nagy alkalomra a vásárosok is nagyobb számban csődültek Pestre a rendesnél. Így például az 1790. évi őszi pesti vásárra csupán csak *vámfizető* szekér 12.735 jött.[1]) Tekintélyes szám ez, pedig ebben még benne

[1]) L. a Magyar Kurir 1790. okt. 1. számát.

sincs a sok követ és kísérője; a nemesi bandérium; a temérdek szerencsevadász, meg afféle, aki az ilyen nagy sokadalomból akar hasznot húzni. Nem hiába írja ezidőtájt gróf Bethlen Gergely, hogy »Pest egy kis Bécs lett, az sokadalom kezdődik. Vannak itt bezzeg portékák. Annyi itt a nagy úr, hogy alig győz az nekik udvarolni«.[1]) Bálnak, mulatozásnak se szeri, se száma. A követ urak a Hacker-szálában meg a »Hét választó«-ban járják a táncot. Reggeltől estig szól a muzsika és a kávéházakban nagyban megy a játék.

1792-ben, Ferenc koronázásakor megint ellepi a sokadalom Pestet és Budát. A huszonnégyéves király május 20-ra hívja össze Budára az országgyűlést. Június 6-án koronázzák a királyt, tizedikén a királynét. Az ünnepségek, mulatozások elölről kezdődnek. Megint pompáznak az urak és szórják a pénzt. Nagy aratásuk van a vendéglősöknek, de föllendül a szállodásipar is, mely lakást ad a sok jövevénynek. Akkoriban eszmélnek rá a pestiek, hogy a jövedelemnek mekkora forrása a bérház. Az »Orczy-ház« és a »Marokkói-udvar« is akkortájban készülnek el és az a rendeltetésük, hogy lakótömegeknek szállást adjanak.

Mikor József nádor ifjú hitvesét, Alexandra Pawlownát, az orosz cár leányát 1800 telén hazahozta Budára: újra felújulnak az ünnepségek és a két várost megint megtöltik az idegenek. Ez a nagy idegenjárás indította meg újra Pesten az építkezést. Az ország minden részéből, de a külföldről is ideáramló költekező vendégek fogadására rendezkedik be Pest, amikor egy-két esztendő alatt megépíti az »Új várost«, amelyről 1803-ban megjelent könyvében[2]) azt írja Leyrer József, hogy: »az Új városnak tizenöt évvel ezelőtt még nyoma sem volt. A régi város akkor a Váci kapunál kezdődött és akkoriban még temető volt ott, ahol jelenleg az a nagy és szép ház áll, melyben a nagy kávéház van.[3]) Ezen a röviddel ezelőtt még puszta téren (ma a lipótvárosi) házak állanak, *melyek tulajdonosaiknak évi 10—12 ezer forint jövedelmet hajtanak*«.

Kemnitzer János dunaparti kávéházáról különben megemlékezik Robert Townson angol utazó is, aki 1793-ban járt Pesten.[4]) Azt írja róla, hogy ennek a kávéháznak *egész Európában nincsen párja*. »Az igen tágas és gyönyörűen földíszített nagy billiárdtermen kívül van még egy terme a

---

[1]) Nemzeti Múzeum levéltára.

[2]) *Joseph Leyrer:* Die Stadt Pest und ihre Gegend, in Briefen, von einem Fremden. Pest. 1803.

[3]) Leyrer Kemnitzer János dunaparti házára gondol. Kemnitzer az északnyugati dunai rondellát és telkét vásárolta meg 11.970 forintért 1789-ben. Gyönyörű házat építtetett rá és nagyszerű kávéházat rendezett be a földszinten. Ezt a kávéházat később Tuschl Sebestyén bérelte. A Kemnitzer-házat 1844-ben átalakították. Akkor lett belőle az »Angol királynő« szálloda, melyben most a Pénzintézeti Központ rezideál.

[4]) *Robert Townson:* Travels in Hungary in the year 1793. London 1797.

nemdohányzók számára. Két vagy három társalgóterme szintén igen díszes; itt kifogástalan ebédet lehet kapni. A szárazföldi szokás szerint minden rangosztály és mindkét nem együtt van«.

A külföldiek, akik a XVIII. század utóján Pest-Budán jártak, elsősorban mind a kávéházakat dícsérik; a szép és kényelmes kávéházban látják a modernizálódás és jó mód jelét. Azt azonban kevesen látták meg, hogy ennek a jólétnek egyik forrása az idegenforgalom; az, hogy Pestre jártak mulatni és költekezni a vidéki urak. A jólét másik forrása a háborús konjunktúra volt. Franciaország 1792. április 20-án izente meg Ausztriának a háborút és ez a háború kis megszakításokkal huszonhárom esztendeig tartott. A háborúhoz temérdek élelem kellett a hadseregnek, ló a katonáknak és a hadsereg élelemszükségletének tekintélyes részét a pesti piacon szerezte be a hadvezetőség. Ide hajtották a marhát, ide hozták a bort, búzát, dohányt, amit a hadseregnek szántak. A pesti országos vásárok pedig egyre nőttek terjedelemben, jelentőségben egyaránt és egyre több haszon maradt a pesti polgár zsebében.

Az igazi fellendülés azonban mégis 1806-ban kezdődött Napoleon híres »szárazföldi zárlatával«. 1806. november 23-án látott napvilágot Napoleonnak a »blocus continental« néven ismert berlini dekrétuma, mellyel kirekesztette a forgalomból Anglia minden kikötőjét és elkobzandónak rendelt minden olyan nem angol hajót is, mely az angol partok érintése után francia kikötőbe érkezik. A következő esztendőben kiadott újabb dekrétumában pedig szabad zsákmánynak nyilvánította Napoleon ama hajókat is, amelyek angol kikötőből indulnak; az angol kormánynak díjat, vagy illetéket fizetnek, vagy angol hajó vizsgálatának vetik alá magukat.[1]) E rendszabályok mellett a behozatali és kiviteli tilalmak egész rendszere állott. Így megtiltotta Napoleon a kontinentális államoknak azt is, hogy különösen mezőgazdasági termékeiket átvigyék a határon. Ezzel meg akarta akadályozni, hogy ellenséges hadseregek élelmezését megkönnyítsék, a francia hadsereg élelmezését pedig megdrágítsák. Napoleon a »blocus continentallal« súlyos csapást akart mérni Angliára és jelentékeny tranzitókereskedelemhez juttatta vele Pestet.

A dolog úgy áll, hogy addig jórészt az angol kereskedelmi flotta látta el Európát gyapottal, dohánnyal, fűszerrel és mind azzal, ami Európában nem terem. Napoleon egyszerre megállította a legitim tengeri kereskedelmet. Azonban Napoleon Continental systeme-jének egészen más hatása lett, mint amit a franciák vártak tőle, mert a szárazon és vizen egy hihetetlenül nagyarányú csempészet indult meg és ez a csempészkereskedelem látta el azontúl a középeurópai országokat keleti holmival. Pest útjába esett a csempész karavánnak, sőt egyideig Pest volt a csempészközpont. A Levante felől Törökországon keresztül hozták a gyapotot, a dohány, cukor és kávé szállít-

[1]) *Láng Lajos:* A vámpolitika az utolsó száz évben és *Fényes Elek:* Magyarország statisztikája I-ső kötet. Pest 1842.

mányokat: a Dunán fölfelé úsztak a keleti portékával megtömött hajók és kikötöttek Pesten. Itt volt a nagy tranzitó piac, mely a keletről jövő holmit szétosztotta Ausztria, Németország, meg a többi szomszédos ország között. A pesti kereskedők Zimonyban, Orsován, Bródban és más pontokon ügynökségeket állítottak és innen irányították Bécs és a többi nyugati piac felé a kelet terményeit. Napoleon híres kontinentális zárlata tehát nagy jövedelemhez juttatta a magyar kereskedelmet és erősen emelte a pesti piac jelentőségét és forgalmát.

Ez a »konjunktúra« közel nyolc esztendeig tartott és csak Napoleon bukása vetett neki véget.

Milyen volt Pest megújhodása küszöbén?! Milyen volt Pest, mielőtt utcáin kigyúladt volna az első lámpák világa?! Erről mond el egyet-mást 1786-ban megjelent könyvében Korabinszky Mátyás, az akkori idők ismert nevű geografusa.[1]) Sorra veszi a város nevezetességeit és megállapítja, hogy akkoriban Pest egyetlen, igazán nagyszabású palotája a »Rokkantak háza«, (a mai központi városháza) melyet Széchenyi és Kolonics érsek hathatós anyagi támogatása mellett 1727-ben Károly császár építtetett. Ezt a palotát, melyben 1785-ig 1730 rokkant lakott: 1751-ben férje kíséretében meglátogatta Mária Terézia királynő is és el volt tőle ragadtatva.

— A rokkantak háza szebb mint a császárné palotája! — mondta az uralkodónő.

József császár különben a rokkantakat Nagyszombatba költöztette és az invalidusok palotájában a gránátos ezredet szállásolta el. Így lett az »Invalidenhaus«-ból a gránátosok kaszárnyája.

Korabinszky megemlékezik Pest város templomairól és kolostorairól is; elsősorban a szentháromság-téri plébániatemplomról. Azután sorra veszi a kolostorokat: a Ferencrendiek zárdáját, »szemben a Kúriával és nem messze a hatvani kaputól«. »A negyvenegy lelkésszel bíró kolostorban van jelenleg az egyetemi könyvtár és a különböző természetrajzi és művészeti tárgyak gyüjteménye.« A pálosok zárdája nem messze esik a Kecskeméti kaputól. Ennek a temploma — úgymond — a legszebb Pesten. Nem felejti el megdícsérni a kolostor tizezer kötetes könyvtárát, »bár — teszi hozzá — a szép keményfából készült állványokon mégegyszerannyi könyv is elférne«. Művészies gépek találhatók itt, — folytatja a leírást — melynek segítségével, ha a terembe lépünk: a padból egy pillanat alatt asztalok, székek és írószerszámok jönnek elő«. A pálosok templomától nem messze a Klarissza apácák temploma. A domonkosok zárdájában 24 lelkész lakik. A szerviták temploma a gránátosok kaszárnyája mellett áll. A piaristák rendházáról megemlíti, hogy »bár nem a legpompásabb, de a legegészségesebbnek tartják«.

---

[1]) *Johann Mathias Korabinszky:* Geographisch-historisches und Produkten-Lexicon von Ungarn. Pressburg, 1786.

Végül a ráctemplomot sem felejti ki a felsorolásából. A ráctemplom közel esik a Kecskeméti kapuhoz. A rác hitközségnek megengedte a tanács, hogy temploma körül 50 házat építsen.

Az egyházíak után a világi épületeket ismerteti. Elsősorban a tornyos, egyemeletes városházát említi meg, mely szabadon áll a Szentháromság-tér közepén. Csak néhány esztendeje, hogy teljesen elkészült a városháza. Csúcsán a magyar korona ékeskedik. A torony sisakja alatt pompás erkély fut körül, melyen mindennap déli 11 órakor török muzsika[1]) játszik. Egyébként a toronyőr az időt a torony mind a négy oldaláról kikiáltja. Pest másik nevezetessége az országház, a Ferencrendiek klastromával szemben. Ebben a házban ítélkezik a legfőbb törvényszék és az egyetemi tanárok tartanak itt néha collokviumokat. Korabinszky szerint említésre méltó még a pálosok klastromában elhelyezett városi kórház. 160 szegény lakik a kórházban. A szegények a ruházaton kívül még napi 4 krajcárt is kapnak. Ezenkívül még másik két kórház is van Pesten. Az egyik a Hatvani-kapu előtt, amelyet Pintér kamarai tanácsos alapított.[2]) Ebben 10 női- és 10 férfibetegnek van helye. Ezek naponta 9 krajcárt kapnak és ruházatot. Azután megemlíti, hogy a »Rókus kápolna mellett néhány évvel ezelőtt építtette a város a tágas polgári kórházat«.

A Szentháromság-téren (a későbbi városház-tér) vannak a Péterfy-, Forgách-, Keglevich- és Häusler-féle házak. Ezeken kívül nevezetességszámba megy a »Gábler-ház a Váci-utcában, — melyben a kalocsai érsek lakott«. Pompás házuk van a Batthyány-, Orczy-, Laffert-, Haller-, Majthény-, Beniczky-, Szeletzky-, Illésházy-, Károlyi-, báró Rudnyánszky-, Laczkovich-, Csepreghy-, báró Sándor-, Varsányi-, herceg Grassalkovich- és gróf Telekicsaládoknak. Az a ház, melyben a »Bárány«-hoz címzett vendégfogadó van, jelenleg a Teleki-familiáé.[3]) Megemlíti, hogy a rácoknak is szép házaik vannak.

A legkeresettebb vendégfogadók: a »Hétválasztó fejedelem«, a »Fehér farkas«, az »Angyal«, a »Hajó«, a »Sas[4]«) és a »Korona« vendégfogadó új s gyönyörű berendezésével. A »Koroná«-ban — így írja Korabinszky — porcellánnal és ezüsttel terített asztaloknál úri módon szolgálják ki és olcsó pénzért

---

[1]) Fúvós zenekar.

[2]) Korabinszky Bindeck-et ír. Ez a Pintér-féle kórház a »Zergéhez« (zur Gemsen) címzett házban volt elhelyezve. Ez a ház, mely a mai Főherceg Sándor-utca, Mária-utca és Horánszky-utca által határolt hatalmas telken állott: azelőtt Mayer Mihály pestvárosi számvevő kocsmája volt. A számvevő sikkasztott és a város 1775-ben lefoglalta a »Zergét« telkestől, mindenestől és az egykori kocsmában szállásolta el a Pintér-féle kórházat.

[3]) Ez a ház (IV., Szervita-tér 10.) 1929 végéig a gróf Telekieké volt.

[4]) A »Fehér Farkas« a Kossuth Lajos-utca 14—16. számú ház helyén, az egykori orvosi klinika tőszomszédságában; az »Arany Sas« a Semmelweis-utca 3. számú ház (Országos Kaszinó) helyén, a »Hétválasztó Fejedelem« a Váci-utca 9. számú ház (Corso-mozi) helyén, a »Fehér Hajó« a Kristóf-tér 3. és a Hajó-utca 2. számú házak között levő területen állott, melyen ma a Bécsi-utca fut keresztül a Szervita-tér felé.

traktálják az embert. Ugyanebben a házban — a postával szemben — van az új, szép és kényelmes Tuschl-kávéház. »Ez a kávéház sok más kellemetességen kívül arról nevezetes, hogy a legismertebb német és francia újságokat is tartja«. Hozzáteszi, hogy a Gabler-féle házban levő kávéház, meg a többiek is szépen vannak berendezve.[1])

De nemcsak a pesti kávéházak elégítik ki a kortársakat, hanem a mulatóhelyek is. 1774-ben a város egy régi dunaparti rondelláját kényelmes színházzá alakították át. (A Régi posta-utca 2. számú ház áll ma a helyén.) A színháznak külön bejárata van a nézők részére. Hét csinos páholy van benne az előkelőségek számára. Ezenkívül van zártszék, karzat, »kavalier Parter« és földszint. A Berner Félix-féle gyermektársulat nyitotta meg a színházat az »Indián özvegy« című vígjátékkal.

Azután ott van a Hacker-szála,[2]) »mely még Bécsben is megállná a helyét. Szép itt a világítás, jó a zene, kényelmesek a szobák, előzékeny a kiszolgálás; szabott, olcsó árak vannak és csinos a kerthelyiség« — dicsekszik el vele az egykorú.

A sok kert között legjobban tetszik Korabinszkynek Batthyány herceg kertje,[3]) részint gyönyörű fekvése, másrészt »felséges növényzete miatt«. Utolérhetetlenül szépnek mondja a Lövöldét. Pompás a várostól óranyira eső Margitsziget és a város szigete, mely negyedóranyira van a Margitszigettől. A város szigetén — írja az egykorú — több a használható fa, mint a másik szigeten; ezenkívül sok a fácán, meg az apróvad is. Azonban sétahelynek mégis csak legkülönb a Hatvani-kapu előtt elterülő »kellemes kis erdő«[4]) ... Kirándulóhelynek a Vizafogó sem utolsó. Ide sétálnak a pestiek bőjt idején, mert az idevalósi halászok nagyon ízletesre főzik-sütik a halat. A vizahalászat a város jövedelmei közé tartozik. Komáromi halászok bérlik a halászatot. Vizából, harcsából, tokból és egyáltalában a nagy halból a fogás harmadrészét a város kapja. A kis halból nem fizetnek dézsmát a halászok. Pesten különben bámulatosan olcsó a hal, mert meglepően nagy a behozatal a Tiszáról. Ezért van, hogy a legnagyobb dunai ponty fontját 4 krajcárért vesztegetik.

Pest város legfontosabb és legnevezetesebb regaléja mégis a hajóhíd, mely Pestet Budával összeköti. 40 hajóból épült ez a híd és a pesti hídfő a mai Vigadó táján állott. 1785-ben 25.000 forint árendát fizetett a híd bérlője. Az árendából 17 ezer forint a kincstáré, másik felén pedig Pest és Buda osztoz-

[1]) A »Korona« a Váci-utca 14. számú ház helyén, a Gábler-féle kávéház pedig a Váci-utca 20. számú ház helyén állott. A Gábler-ház helyén épült a 40-es évek elején a Nádor-szálloda. Ma Hubay Jenőné a ház tulajdonosa.

[2]) VI., Károly-körút 7. számú ház.

[3]) A Nemzeti Múzeum kertje.

[4]) Úgy látszik, hogy ezelőtt 140—150 esztendővel azon a területen, amelyen a régi Nemzeti Színház állott és melyen ma az élettani intézet, a Pannonia-szálloda stb. áll: »kellemes kis erdő« volt.

kodott. A gazdasági élet illusztrálására megemlíti Korabinszky, hogy 19 vízi- és 2 szárazmalom dolgozott a városban és hogy a nyolc—nyolc napig tartó országos vásároknak nagy a forgalma. A nagyvásárok között a legjelentősebb a novemberi, mely Lipót napján kezdődik. Ezt pedig azért tartották jelentősnek, mert ilyenkor: szüret után volt a legtöbb költőpénze a parasztnak.

Vásár idején temérdek hajó jön Pestre, úgyhogy órahosszáig gyalogolhat az ember, míg sorra éri a Dunaparton kikötött hajókat. Vásár idején Pesten gyűl össze az ország minden tájékáról a sok görög kereskedő. Még Szlavoniából és Törökországból is eljönnek és sok jön Dalmáciából. Keleti és hazai portékát árulnak: marhát, faggyút, mézet, viaszt, bőrt, gyapjút, dohányt és nyáron rengeteg mennyiségű dinnyét. A német kereskedők viszont díszműárukat, cukrot, kávét, dohányt árulnak és gyakran nagy üzletet kötnek.

A vásárral kapcsolatban megemlíti József császár kortársa, hogy a Váci-kapun kívül áll az »Angol király« fogadó. Ennek a fogadónak az udvarán raktározták el portékáikat a vásáros zsidók. Az »Angol király« már azért is nevezetes, mert a helyén áll ma is az Orczy-ház és az Angol király nevű fogadóról nevezték el valamikor a Király-utcát. Eleinte »Angol király-utca« volt ennek az utcának a neve; sőt volt idő, amikor »Három királyok-utcájá«-nak hívták. Később azonban az utca nevéről lekopott az »angol«; csak a »király« maradt meg és a polgárság a Király-utca elnevezéshez ragaszkodik máig is.

Borral Buda látja el Pestet; kenyérrel a falvak. Ha a keddi és pénteki hetivásárra nem hoznak elég kenyeret, akkor felszökik a kenyér ára. Sok baromfit hoznak a hetivásárokra. A baromfi ára a zab ára szerint esik vagy emelkedik. Nagy a gyümölcsfelhozatal is, »de — mondja Korabinszky — a szegény ember nem sok hasznát látja a nagy gyümölcsfelhozatalnak, mert a készletet a kofák összevásárolják és fölverik az árát.«

Nevezetességszámba ment a sóhivatal is, mely a Váci-kapu előtt állott[1]) és a legnagyobb volt az országban; a Kecskeméti-kapu előtt pedig — félóránylra a várostól — állottak a hatalmas lisztraktárak.

A városban 1776 óta van katonaság; akkor épült az a kaszárnya is, melynek építése 30 ezer forintba került. Esztendők óta Pest mellett minden évben hadgyakorlatot tartanak, melyen maga a császár is megszokott jelenni.

Infláció és devalváció.

A »háborús konjunktúrá«-nak az »infláció« adott szárnyakat és az az érdekes, hogy hatásában és eszközeiben a mi időnk inflációja és a 120 év előtti infláció között meglepően sok a hasonlatosság.

[1]) A Leszámítoló Bank palotájának, az egykori Wurmhofnak és Wurm-utcának a helyét foglalta el.

Ausztriában és Magyarországon Mária Terézia bocsátotta ki az első papírpénzt. »Bankó-cédulá«-nak hívták ezt az új pénzt, mely addig míg új volt, meglehetősen kapós volt; később azonban, a francia háborúk alatt ugyancsak megkopott a népszerűsége. Nem is csoda. A háborúskodás rengeteg pénzbe került és a háborús költségekre, — különösen Ferenc császár idejében — az egyre erősebb tempóval dolgozó bankóprés gyártotta a fedezetet. Minél jobban szaporodott a bankócédula, annál jobban csökkent a vásárlóereje és annál jobban nőtt a diszazsiója a konvenciós ezüst forinttal szemben, úgyhogy 1806-ban már Bécsben is aggodalmat kezdett kelteni ez a nagy szaporaság. Az inflációnak az lett a hatása, hogy az ezüstpénz elbújt és száz konvenciós forint

1806 végén	.....	175	bankóforintot
1807 «	.....	202	«
1808 «	.....	222	«
1810 « pedig	.....	552	«

ért, míg 1811 első hónapjában már 800 bankóért is alig lehetett 100 konvenciós forintot kapni.[1])

Egyébként nemcsak az ezüst pengőpénz drágult meg, hanem minden a világon. A mellett a pénzváltók ugyancsak uzsoráskodtak a váltásnál. A sok mindenféle kalamitást még növelte, hogy Franciaország több városában új iparág támadt: a bankóhamisítás. A francia pénzgyártó iparosok Ferenc császár bankócéduláit hamisították nagyban és produktumaikkal hatalmas konkurrenciát csináltak Ferenc császárnak, mert a hamisított bankócédulával elárasztották Németországot és Ausztriát; sőt Lombardián keresztül Magyarországot is. A hamis bankócédula ép olyan keveset ért, mint az igazi, de azért búzát, zabot, marhát, bort, gyapjút és dohányt lehetett rajta vásárolni. Vásároltak is és vitték ki Magyarországból a rossz pénzen vett marhát, dohányt és gyapjút Ausztriába, meg Németországba.

Mikor az ezüst elbújt, a bécsi kormánynak akkor támadt az az ideája, hogy rekvirálni kell az ezüstöt. Összeszedték a templomok ezüstjét. Mivel azonban ez nem volt elég: tehát a magánosok ezüstjét is bekövetelték és egy font ezüstért 70 forint 40 krajcárt fizettek, természetesen — papírpénzben. Amikor azután a papírpénzt már senki sem akarta elfogadni: jött a devalváció.

Az 1811. február 20-iki pátens rendelte el a bankócédulák devalvációját és mindjárt kreált is a régi papírpénz helyébe egy új papírpénzt, az »Erlösungs-Schein«-t, vagyis a *váltóforintot*. A bankócédulákat ezekre a váltóforintokra cserélték ki. Száz bankócéduláért húsz váltóforintot adtak. Mivel azonban a háború tovább tartott és a háborús kiadások folyton nőttek: Ferenc császár kormánya ismét csak a bankópréshez folyamodott. 1813-ban

[1]) *Dr. Vargha Gyula:* A magyar hitelügy és hitelintézetek története. 1896.

az Erlösungs-Schein mellé ismét egy új papírpénzt kreáltak: az Anticipations-Scheint. Ennek az volt az előnye, hogy adót is lehetett vele fizetni. A császár megígérte, hogy ebből az új pénzből csak keveset nyomat, azonban az Anticipations-Schein már nem tudott bizalmat kelteni a császár pénzügyi politikája iránt és 1815-ben már újból annyira elszaporodott az Erlösungs-Schein is, az Anticipations-Schein is, hogy Bécsben újabb devalvációról kezdtek tanácskozni.

A pesti szabadalmazott polgári kereskedőtestület 1815-ben deputációt küldött Bécsbe a császárhoz, hogy kellő módon fesse le azt a rettenetes helyzetet, amelyet a sáskamódra elszaporodott papírpénz idézett elő. A pesti küldöttek több illetékes férfiúval és nagykereskedővel beszéltek Bécsben — mondja a szabadalmas pesti kereskedőtestület jegyzőkönyve — és elbeszélték, hogy a papírpénz folytonos devalválódását tulajdonképen az a körülmény okozza, hogy rettenetes módon börzéznek Pesten a papírpénzzel. A bécsi kereskedők — a jegyzőkönyv tanusága szerint — igazat adtak pesti kollégáiknak, azonban hozzátették, hogy a papírpénz értékromlásának főoka mégis csak a háború és az, hogy napról-napra jobban szaporodik a papírpénz. A pesti kereskedők különben idehaza eldicsekedtek vele, hogy Ferenc császár nagyon szívesen fogadta őket. Töviről-hegyire elmondatta magának a küldöttség tagjaival, hogy mik a sérelmek és megkérdezte tőlük: mit tartanának helyesebbnek, ha a váltópénzt stabilizálnák, vagy ha a papírpénz árfolyama emelkednék?!

Látnivaló volt, hogy az új devalvációt nem lehet elkerülni és az új pénzügyi operáció nem is váratott sokáig magára. 1816-ban jelent meg az új devalvációs pátens, mely komplikáltabb volt ugyan, mint az első, végeredményben azonban azt jelentette, hogy a váltóforint névértékét kétötödére szállította le. Egyidejűleg, 1816. július elsején megszületett a K.K. priv. Österreichische Nationalbank is,[1]) melynek az volt a feladata, hogy a második devalvációt likvidálja és az értékét vesztett váltóforintokat »ezüstértékű bankjegyekre« cserélje ki. Ez az »ezüstértékű« bankjegy hat esztendő alatt a negyedik fajta papírpénz volt, amellyel Ferenc császár népei megismerkedtek. A »Nationalbank« tehát ezüst pengőforint értékű bankjegyekre cserélte ki a váltóforintokat és 250 ilyen váltóforintért 100 bankjegy forintot adott. Akinek tehát az 1811-es devalváció előtt 100 bankóforintja volt, annak az 1816-os devalváció után már csak nyolc bankjegy forintja maradt. A Nationalbank papírpénzének különben már összehasonlíthatatlanul nagyobb volt a tekintélye és nagyobb volt a vásárlóereje is, mint elődeinek, sőt rövid idő alatt a közönség annyira megbarátkozott vele, hogy teljesen annyit ér, mint az ezüst »konvenciós forint«. A *Wiener Wehrung* másszóval a »váltóforint« azonban divatban és használatban maradt még a Bach korszak

[1]) Ebből lett 1878-ban az Osztrák-Magyar Bank.

alatt is, egészen 1858-ig, amikor megszületik az »*osztrák értékű* forint«, mely aztán kiszorít a forgalomból minden más pénzt.[1])

Az inflációs idők, a holnap és a pénzérték bizonytalansága nagymértékben megdrágított mindent; felfokozta a spekulációt és megnövesztette a pesti országos vásárok forgalmát. Mindenki menekülni igyekezett a papírpénztől, melynek vásárlóereje egyre összébb zsugorodott. Ez a papírpénztől való menekülés valósággal vásárlási lázzá fokozódott. Szárnyat adott a költekezésnek és a papírpénzek tengerében egyre hatalmasabb hullámokat vetett a fényűzés. Csaplovics János, Hohenlohe herceg jószágigazgatója az akkori idők kitűnő szemű tanuja egyik könyvében[2]) nagyon érdekesen írja le az infláció hatását.

»Az emberek — mondja Csaplovics — hozzászoktak a nagy numerusokkal való számításhoz. Hol előbb krajcárokról és garasokról volt szó, ott később csak forintokról beszéltek. Minden megdrágult. A korábban felébredt nemzeti érzés kihülni látszott s helyét az önzés foglalta el. A nép a papírpénz bősége mellett mind több szükségletet kezdett megismerni. A fényűzés hatalmasan terjedt. Ezüstkanalakat előbb csak a gazdag nemesség asztalán lehetett látni, azóta a polgároknál is ezüstkészletek díszítik nemcsak az asztalt, hanem az éjjeli szekrényt is. Az »elnyűhetetlen« ősi bútorok helyébe mindenütt új, elegáns, tükörsíma, fényezett bútorok kerülnek, melyeknek egy vízcsepp is megárt. Az emberek lakhelyei szinte varázsütésre többékevésbbé pompás palotákká változtak át. A gyémánt függők szemmel láthatólag megszaporodtak. Arany zsebórák, — korábban ritkák, mint a fehér holló, — közönséges jószággá váltak s most nem ritkaság, hogy még a szolgák is órát viselnek. A polgári társadalomban sietett mindenki elhagyni a maga tulajdonképeni helyét s megragadva a jólélés általános szédelgésétől, oly magas helyet foglal el, amelyen sokáig nem tarthatja magát. A címkórság is befészkelte magát: egy fokkal mindenkit magasabbra titulálnak«....

»Azonban a népesség nem minden osztályának volt alkalma annyi pénzt szerezni, amennyi szükséges volt arra, hogy a fényűzésben el ne maradjon. A lemaradottak mindent elkövettek, hogy utólérjék a gazdagokat; sok akadt közöttük, aki mindenféle furfangos fogáshoz, csaláshoz, lopáshoz, adósságcsináláshoz folyamodott, hogy bevételeit szaporítsa. Legrosszabb helyzete volt a fixfizetésből élők népes osztályának és a szegénységnek. Mindkét osztály valóban sanyarú szükséget szenvedett, míg a többiek tobzódtak. A jótékony egyensúly egészen felbillent«...

---

[1]) Egy pengőforint 2 forint 30 krajcárt ért váltópénzben; 2 pengőforintért 5 váltóforintot adtak.

[2]) *Johann von Csaplovics:* Gemälde von Ungarn. 1829. Pesth.

A »Szépítő Bizottság«.

A megszaporodott kereseti lehetőség, a sok nyerészkedési alkalom természetesen egyre több embert csábít Pestre. Ennek az az első következménye, hogy megnövekszik a lakáskereslet és megdrágul a lakás. Ezek a jelenségek indítják meg a bérházépítést, melynek a papírpénzbőség, az infláció ad lendületet. A papírpénzvagyon menekül az elértéktelenedés veszedelme elől és biztos, kockázatmentes, gyümölcsöző elhelyezkedést keres. Meg is találja a bérházépítkezésben. A XIX. század első negyedében így támad azután az az építési láz, mely papírpénzből építi föl a megújhodott Pestet.

Az építkezési hajlandóság tehát meg volt a polgárságban, ehhez már csak az a hatósági szerv hiányzott, mely az akciót irányítsa, igazgassa és ébren tartsa. Ez a hatósági szerv a »Verschönerungs Commission« volt, amelyet József nádor hívott életre. A Szépítő Bizottságnak az volt a programmja, hogy modern várost építsen Pestből. Mint a nádor leiratából kitetszik: a Szépítő Bizottság megalapítását és Pest modernizálását Bécsből szorgalmazták, a császár akarta, valószínűleg azért, mert a francia háborúk alatt az udvar számot vetett azzal az eshetőséggel, hogy rövidebb-hosszabb időre kénytelen lesz Pestre, vagy Budára költözni, ha Napoleon serege túlságosan közel talál jönni Bécshez.

Egyébként a Szépítő Bizottság megalakításának a gondolata már 1800-ban felmerült,[1]) komolyan azonban csak 1804-ben kezdett foglalkozni vele a nádor, amikor az uralkodó kívánságára felhívta Pest város tanácsát, hogy Hild János építőmester, a Neugebäude építője közbejöttével készítse el a város szabályozási tervét és fejlesztési programmját s három hónapon belül tegyen jelentést róla: mit kellene megcsinálni közpénzen és mit lehetne megcsinálni a polgárság költségén.[2]) A városházán hozzá is fogtak a munkához és a megbeszélések során hamarosan kialakult a Szépítő Bizottság munkaprogrammja. Főbb pontjai ezek voltak: A Dunapart szabályozása, feltöltése és kikövezése, hogy a hajók kikötése és az árukirakás megkönnyíttessék. A másik fontos programmpont a szennyvízlevezető csatornának a Dunáig való megépítése, a Rákospatak szabályozása, a Városliget befásítása, az utcák kikövezése. A bizottság belevette a programmba a Füvészkert kitelepítését a Hatvani-utcából és a molnár-tó rendbehozását. A molnár-tó hatalmas mocsaras víz volt, mely a vámház tájékán terült el. A tó össze volt kötve a Dunával. Egyébként pedig az volt a rendeltetése, hogy télen át szállást adjon a vízimalmoknak.

De a bizottságnak más tervei is voltak. A lipótvárosi Bazilika helyén akkoriban a Hetztheater állott. Ebben a »színházban« rendezték akkoriban

[1]) *Rupp Jakab:* Buda-Pest helyrajzi története. 1868. Pest; József nádor iratai. Kiadta és magyarázatokkal kisérte *Domanovszky* Sándor II. 1805–1807. 63 oldal.

[2]) *Dr. Gárdonyi Albert:* Pest város újjáépítése a XIX. század elején. Pest-Budai Almanach 1819.

a bikaviadalokat és egyéb »vad vitákat«. A hecc-színház helyére templomot és klastromot akart építeni a bizottság. Ebbe a klastromba akarta átköltöztetni a szervitákat, viszont a szerviták klastromában a piaristákat szerette volna elszállásolni, hogy a megürült piaristaházat átalakíthassa városházává. A tornyos városházát pedig le akarta bontani a Szépítő Bizottság, mert ez a városháza szűk volt a folyton bővülő adminisztráció befogadására, de különben sem igen felelt meg rendeltetésének. Tervei voltak a bizottságnak az »invalidusok házával«, Pest legszebb és leghatalmasabb palotájával is, melyről Schwartner, az akkori idők tudós statisztikusa azt írta, hogy: Dies weiland ungarische Hotel Royal des Invalides schöner, als die Kaiserliche Burg in Wien ist«. Az invalidusok palotájának gyönyörű frontja nem érvényesülhetett kellőképen, mert előtte állott a szervita klastrom kertjének magas kőkerítése, melyet csak a keskeny Gránátos-utca választott el a kaszárnyától. A városi tanácsnak az volt a terve, hogy lebontatja a klastrom kerítését és parkká alakítja át a szerviták kertjét,[1]) melyet a Gránátos-utca (ma Városház-utca), Zsibárús-utca (ma Párisi-utca) és az Úri-utca (ma Petőfi Sándor-utca) fogott körül.

Ezzel szemben a kamaraigazgatóságnak is voltak óhajtásai. A hajóhivatalnak, a sóhivatalnak és a dohányhivatalnak új hajlékot kívánt és új mérlegházat akart építeni. A harmincadhivatal, a sóhivatal és a terjedelmes, de rozoga dohányraktárak a Dorottya-utcai házsorok helyén és a mai József-téren terpeszkedtek. A városi tanács maga is a mellett volt, hogy ez állami hivatalok számára új hajlékot kell építeni, de nem azon a területen, melyen állanak. El kell takarítani ezeket az épületeket a szabályozás útjából és Pest város tanácsa föl is ajánlotta, hogy a só- és dohányraktárak számára — alkalmasabb helyen — a város telkeiből ad át megfelelő területet, ha a m. kir. udvari kamara viszont a szabályozás céljára odaadja a só- és dohányraktárak dunaparti telkeit. Az udvari kamara elfogadta a cserét. Most már csak az volt a kérdés, hogy honnan teremtik elő azt a sok pénzt, mely a programm megvalósításához szükséges?! A legkézenfekvőbb megoldásnak látszott, ha a bizottság az üres városi telkeket eladja és a telkek árából csinálják meg a szabályozást, a csatornázást, a feltöltés- és kövezőmunkákat. Hild János építőmester 982.626 forintra becsülte azt az összeget, amelyet üres telkek eladásából kiárulhat a bizottság.[2])

A bizottság tanácskozásain felvetődött tervek és ötletek alapján rajzolta meg aztán szabályozó tervét Hild János építőmester és azt a tervet még 1805-ben személyesen adta át József nádornak.

---

[1]) Ma a főposta áll a szerviták kertje helyén.

[2]) *Dr. Gárdonyi Albert:* Pest város újjáépítése a XIX. század elején. — Durch Veräusserung nachstehender Grundstücke, die dermal bey der Stadt Pest noch unterbenützt liegen. Pestvárosi Levéltár. Intimata a. m. 8703.

Hild János »plánumá«-ban nem túlságosan sok az, ami eredeti. A terv főrészét, azt, amely a Lipótváros fejlesztését ábrázolja: nagyjában megtaláljuk báró Schilson 1789-ben készült tervén is. A szabályozási programmban különben benne van, hogy amennyire lehet: ki kell szélesíteni és csatornázni kell a Belváros utcáit. A Dunapartnak a hajóhíd és a Neugebäude közötti részét fel kell tölteni és ki kell építeni a rakodót, hogy a hajók kiköthessenek.

A folyam partján a hajóhíd és Neugebäude közötti útvonalakat be kell fásítani és sétánnyá kell alakítani. Hild János tervén az ötlik először szemünkbe, hogy a Margitsziget átellenében, a mai Csanády-tér tájékán nagy csillagparkot tervez. A köralakú parkból hatalmas sugárutak ágaznak szerteszét. Ahol régente a város kapui állottak, ott egy-egy teret rajzolt bele plánumába; ezek a terek lettek volna a sűrűn beépített Belváros: kopoltyúi. Ahol a Váci-kapu állott: ott támadt a Teátrum piac (Vörösmarty-tér), ahol a Kecskeméti-kapu állott, ott támadt a Széna-tér (Kálvin-tér). Sajnos, a Hatvani-kapu elé (oda, ahol a Kossuth Lajos-utca, Múzeum-körút és Rákóczi-út találkozik) nem rajzolt teret Hild János. 1805-ben ugyanis, mikor a plánum készült, a Hatvani-kapu előtt való két saroktelek a Kerepesi-út jobb- és baloldalán: egyaránt el volt már foglalva. A jobboldalon a Grassalkovich herceg telkei terpeszkedtek, a Kerepesi-út baloldalán pedig, a Vigyázó-ház helyén Csák József[1]) háza, a »Fehér hattyu«-fogadó helyén pedig a Rakovszky-familia háza állott.

Hild a Gyár-utcát szánta Pest főutcájának, a város legnagyobb sugárútjának. Nyílegyenes irányban akarta kiépíteni a Gyár-utcát egészen a Dunáig. A Dunánál aztán, a csillagparkban találkozott volna a Gyár-utca a Hold-utcával (Mondscheingasse) és a Nádor-utcával (Windgasse). Párhuzamosan a Dunával hatalmas útvonal vezetett vona a csillagparkból északra, Vác felé (Neue Weitzner-Strasse). Ez a Váci-út jelezte, hogy idők multával ebben az irányban fog nőni, fejlődni Pest.

Schilson báró plánumán észak felől csak a Fő-utcáig (Arany János-utcáig) épültek volna ki a Lipótváros házsorai. A Fő-utca és Újépület közötti területet ligetté akarták átalakítani. A Nádor-utca és Duna közötti területrész szabályozásáról és beépítéséről Schilson idejében tudvalevően szó sem volt, mert ezt a területet minden tavasszal végigmosta a megáradt Duna; az év többi részében pedig annyira mocsaras és egészségtelen volt ez a vidék, hogy senkinek sem volt kedve építkezni ezen a tájon. Feltöltéssel ugyan talán ezt a földsávot is alkalmassá lehetett volna tenni a házépítésre, de a feltöltés révén támadt új háztelkek értéke nem érte volna meg sem a nagy költséget, sem a sok vesződséget. Schilsonék tehát számításon kívül hagyták a Nádor-utca és a Duna között húzódó területsávot. Ezt a területet

[1]) Gróf Vigyázó Ferenc nagyapjának az apósa.

az ácstelepek és a deszkakereskedők raktárai foglalták el. De kívül esett a szabályozási és építési programmon az a hatalmas terület is, melyet ma a József-tér, a Vörösmarty-tér, valamint a Dorottya-utca és Mária Valéria-utca házsorai foglalnak el. Természetes, hogy Hild János ezeket a lápos, hepehupás dunamenti területeket is be akarta építeni, hiszen nyilvánvaló volt, hogy ha a város fejlődése megindul, akkor valamikor ez az elhagyatott, mocsaras Dunapart lesz Pest legkülönb, legelőkelőbb része. Hogy számot vetett ezzel a gondolattal, mutatja az is, hogy a Dunapartra tervezte a hatalmas városi színházat és a redoute-ot.

A nádor 1805-ben küldte fel Bécsbe a Szépítő Bizottság tervezetét, de az uralkodó jóváhagyása csak 1808-ban érkezett meg rá. A Szépítő Bizottság tehát hamarosan megalakult; Szentiványi Bonaventura helytartósági tanácsos elnöklésével meg is kezdte működését. Ahhoz természetesen, hogy eredményesen működhessék: sok pénz kellett. Kiszámították, hogy a tervbe vett munkálatok végrehajtása 1,200.596 forintba fog kerülni. Ezt az összeget részint az üres telkek értékesítéséből, részben pedig Pest város évi hozzájárulásaiból akarta a Szépítő Bizottság előteremteni. A Schilson-féle telekárverésekből még 130.435 forint künnlevősége volt a városnak. Ez a szépítő alapnak jutott. Azonkívül kötelezte magát Pest városa, hogy tíz esztendőn keresztül évi 5000 forinttal segíti a szépítő alapot. A telekértékesítésekből 1,042.626 forint bevételt reméltek. A telekértékesítéssel azonban baj volt, mert az új telektulajdonosok az árveréskor csak a vételár harmadrészét fizették meg; a vételár többi részét ráértek tíz év alatt megfizetni. Pedig a Szépítő Bizottságnak az egész vételárra szüksége volt, hogy hozzákezdhessen a munkához. De ezt az akadályt is elhárította Pest városa azzal, hogy kötelezettséget vállalt, hogy a künnlévőségekre — ha szükség lenne rá — kölcsönöket fog felvenni a szépítő alap részére.[1])

1808. december 18-án tette közzé a tanács a következő első árverési hirdetményt:[2])

Pest szab. kir. város tanácsa a legfelsőbb paranccsal felállított kir. Szépítő Bizottság rendeletére közhírré teszi, hogy miután ő cs. kir. apostoli felsége legkegyesebben engedélyezett szabályozási és szépítési rendszere lehetővé teszi: a város területén a vonalakon kívül található futóhomokkal borított puszta területeket és homokbuckákat, amelyek amúgy sem alkalmasak legeltetésre és nemcsakhogy semmit sem használnak a városnak, hanem ha gondoskodás nem történik róluk, egyenesen károsak a velük határos hasznos földekre, amennyiben viharok alkalmával a szél állandóan ezzel a homokkal szórja be a megművelt területeket; mivel pedig ez a futóhomok és por káros a város minden lakosának egészségére: ezek a homokos területek egyes polgároknak nyilvános árverés útján eladatnak azzal a kimondott feltétellel, hogy azt jegenyével, akáccal és más ehhez hasonló fákkal ültetik be, amelyek alkalmasak az itteni homokos talaj megkötésére. Ezeknek a homokos területeknek az eladása első kísérletképen a folyó 1809-es esztendő január

[1]) L. *Gárdonyi Albert:* Pest város újjáépítése a XIX. század elején.
[2]) Eredetije német nyelven Budapest főváros levéltárában.

hónapjának 26-ik napján, reggeli 9 órakor a városházán a magistratus előtt, méltóságos Sz. Iványi Bonaventura cs. kir. kamarás és helytartósági tanácsos úrnak, a fentebb említett királyi Szépítő Bizottság elnökének vezetésével történik meg. És pedig az egyik terület: a Váci-út mentén terül el, nem messze az úgynevezett Ördögmalomtól; a másik pedig a Városliget mögött. Mindkettő 104 és fél holdból áll s ez részben a legtöbbet ígérőnek adatik el a vételár harmadrészének készpénzben való lefizetése mellett. A vételár másik kétharmadrésze — melyről kötelezvényt ad a vevő, — 6 százalékos kamatjával együtt 10 esztendő alatt törleszthető.

Az eladásra kerülő homokos területek tervvázlatát, valamint a feltételeket mindennap, a hivatalos órák alatt megtekintheti minden vásárlásra kedvet érző polgár a kir. Szépítő Bizottság pénztáránál, az Új téren, Ürményi országbíró úr ő kegyelmessége házában, a második kapunál, földszint.

Pesth, 1808. december 18-án.

1809. január 26-án volt az első árverés, amelyen 231 házhelyet licitáltak el 888.500 forintért. Rössler Kristóf, a Vereinigte Ofner u. Pesther Zeitung szerkesztője megírja, hogy a jobbfekvésű háztelkek négyszögöléért 60—80 forintot fizettek az új tulajdonosok; ami akkoriban bizony ugyancsak nagy ár volt a lipótvárosi homokbuckákért. Az igaz, hogy akkoriban tombolt legjobban az infláció és az emberek nem túlságosan takarékoskodtak a bankócédulával. Annyi azonban bizonyos, hogy a nagy telekvásárlási lázból nagy építési láz támadt. Mindenki építkezett és már akkoriban is úgy volt mint most, hogy az építkezés az iparágak egész seregét mozgósította. Kereskedelem és ipar évekig élt az építőlázból, melyet — épúgy mint most — a hatósági építkezés indított meg. A drága telkek ára az infláció idején sok-sok millióval növelte a szépítő alapot is, amiből azután egymásután épült meg a hatalmas városi színház, az új hajóhivatal, a sóhivatal és a dohányhivatal — írja Schams 1821-ben megjelent könyvében.[1]) Ebből a pénzből épült meg a Duna rakodópartja; a Dunába vezető csatornák. De nemcsak a hatóság, a polgárság is építkezett. A második devalváció után az inflációt defláció váltotta fel, de még a defláció sem tudta elvenni a polgárság kedvét az építkezéstől. A Rak-piac (ma Ferenc József-tér) és a Dorottya-utca palotasora 1820 és 1830 között támadt. Még fokozza az építőkedvet, hogy a Belváros vedlett házait kezdik otthagyni a jobbmódúak. Átköltöznek az új városba: a Lipótváros modern, emeletes házaiba. De a régebben épült házak tulajdonosai sem nézik összetett kézzel a város arculatjának ezt a tüneményes átalakulását. Egyre több boltajtót vágnak a házak földszintjén és egyre több lakás alakul át üzlethelyiséggé. Azután meg a lakosság folytonos növekedésére és a lakásdrágaságra való tekintettel »a jól spekuláló háziurak a forgalmasabb utcákban *emeletet rakatnak a házaikra*« — írja Schams. Így aztán sok 2—3—4 emeletes ház keletkezett. A forgalmasabb utcákban és tereken egy nyolc-tíz szobás urasági lakás évi bére istállóval és minden tartozékával együtt az első emeleten 1200—2500 forint és a harmadik-

[1]) *Franz Schams*: Vollständige Beschreibung der Königlichen Freystadt Pest in Ungarn. Pest, 1821.

negyedik emeleten még olcsóbb. Fél akkora szállás polgárok, hivatalnokok és hasonlók számára már 300—1000 forint bérért kapható. Udvari lakások még olcsóbbak és a város távolabbi részein és a külvárosokban legolcsóbbak. Egy bolt bére a Váci-utcában, a Nagy- és Kishíd-utcában, a Kígyó- és Úri-utcában, a Szervita-téren, a Városház- és az Újvásártéren nagyság szerint 800-tól 3000 forintig kapható, a város többi részében viszont már 300—500 forint évi bérért talál az ember bolthelyiséget. A »háziúri«-predikátum Pesten ép olyan hasznot hajtó, akárcsak Bécsben. Egy nagyobb 2—3 emeletes ház az előkelő utcákban évi 10—15.000 forintot hoz, tehát többet, mint külföldön némely uradalom. És ilyen »kő-uradalom« sok van Pesten. De van néhány olyan is, melynek évi bérjövedelme 30—40.000 forint között mozog.[1])

De Schams kitünő szeme észre veszi azt is, hogy az 1812-ben megnyíló nagyszerű német színházat, melynek építése *bankócédulában* 3,139.710 forintba került, 1821-ben már alig látogatja a közönség. Az ok kézenfekvő. Vége a papírpénzözönnek. Stabilizálódott a valuta. Az infláció után defláció következett és a »kereskedő, a szállító, a földbirtokos, a bérlő, a kézműves már nem keresik meg olyan könnyen azokat a nagy summákat, amelyeket régebben szórakozásra és fényűzésre dobáltak ki. Már nem költhetnek annyit, mint amennyit azelőtt költöttek és ezt a változást elsősorban a színház érzi meg, a legnélkülözhetőbb fényűzési cikk.«

De azért a pénzszüke, mely a valutastabilizációt követte, nem tudta megállítani Pest város fejlődését. A Verschönerungs Commission megtette a magáét és minden esetre érdekesen jellemző az a beszámoló, melyet 1827-ben tett közzé a Szépítő Bizottság és amely arról szól, hogy húsz esztendei munkásságával mit valósított meg programmjából.[2]) Íme a kimutatás:

1. Új színház építése. — Megtörtént.

2. A régi várfalak és kapuk lehordása. — Megtörtént.

3. A rokkantak palotájának hátsó falán levő privéték eltávolítása. — Nem történt meg.

4. A kovácsműhelyek eltávolítása a leglátogatottabb utcákból. — Részben megtörtént.

5. A vágóhidaknak a város távolabb eső részeibe való áthelyezése. — Megtörtént.

6. Új cs. és kir. Hajózási hivatali épület emelése olyan helyen, mely a forgalomra kevésbbé káros. — Megtörtént.

7. A Halpiac szabályozása. — Megtörtént.

8. A füvészkert áthelyezése a város közepéről az Országútra. — Megtörtént.

[1]) *Franz Schams*: Vollständige Beschreibung der Königl. Freyst. Pest in Ungarn. Pest. 1821. 351. old.

[2]) L. Jos. And. v. Dorffinger: Wegweiser für Fremde und Einheimische durch die Königl. ung. Freystadt Pesth. 1827.

9. Új kir. sóhivatal építése a város alsó részében. — Megtörtént.

10. A városhoz tartozó puszta telkek bérbeadása megművelés és termékennyététel céljából. — Nagyrészt megtörtént.

11. A hóhérlakás kihelyezése a város határán kívülre. — Megtörtént.

12. Az épületfakereskedők megrendszabályozása. — Megtörtént.

13. A szénpiac megtisztítása a mészárszékektől és mutatványosbódéktól. — Megtörtént.

14. A vesztőhely elhordása a parasztpiacról és a kaloda elhordása a Halpiacról. — Megtörtént.

15. Az üllői-úti fasor továbbültetése. — Megtörtént.

16. Új utak kijelölése a város vonalain kívül. — Részben megtörtént.

17. A molnár- és halastó befejezése. — Megtörtént.

18. A Dunapart szabályozása és burkolása. — Nagyrészt megtörtént.

19. A parkok és utcák fejlődése és kikövezése. — Megtörtént.

20. A szükséges kivezetőcsatornák, kloakák kiépítése a városból a Dunába. — Megtörtént.

21. A dunaparti sétaútak kiszélesítése. — Nem történt meg.

22. Az utcák és házak szabályozása a városban és külvárosban. — Lehetőség szerint és a helyi viszonyokhoz képest megtörtént.

23. A Redoute építésének befejezése. — Még nem történt meg.

24. A Városligetnek rendes terv szerint való beültetése. — Részben megtörtént.

25. Plébániatemplom építése a Lipót- és a Ferencvárosban. — Megtörtént.

26. A szervita atyák áthelyezése a Lipótvárosi plébánia kezelésébe. Még nem történt meg.

27. A piarista atyák és gimnáziumok áthelyezése a szervita atyák kolostorába. — Még nem történt meg.

28. A szervita atyák kertjének megszüntetése, hogy a rokkantak palotájának szabadabb tér maradjon. — Még nem történt meg.

29. Mérlegház építése. — Még nem történt meg.

30. Városház építése a piaristák kolostorából és a mostani városház lebontása. — Még nem történt meg.

31. Általános munkásház építése. — Munkában.

32. A polgári lövészkert áthelyezése alkalmasabb helyre. — Restaurálták.

33. A kis Rákospatak szabályozása. — Még nem történt meg.

Patacsich József 1830-ról való könyvében[1]) beszámol a város újonnan épült nevezetességeiről és elmondja, hogy a Múzeum háta megett fölépült a »Nemzeti lovagló Oskola, melynek öntöttvasból való garáditsai említést

[1]) Szabad királyi Pest Városának leírása. Kiadatott Patacsich József. Sz. K. Pest Városa Irnoki Hivatal' Expeditora által. Pesten, 1831.

érdemelnek«. Az új épület-szenzációk között nem felejtkezik meg báró Brudern házáról és a benne levő »üvegfedelű úgynevezett párisi utzácskáról, mellyben 32, egymás mellett lévő boltok vagynak.« A kereskedőség házáról a Leopoldvárosban; a Duna partján »Pfeffer Ignác Duna Feredő házáról«; a Wurm-udvarról a Dorottya-utcában; Valero selyem fábrikájáról a Király-utcában; Deron házáról a Duna partján; gróf Cziráky házáról a Hatvani-utcában; Ürményi rézzel fedett házáról a Nagypiacon; a gróf Károlyi familia házáról[1]) és még néhány házról, melyre büszkék voltak a kortársak.

Ilyen volt Pest 1830 körül. Ebből akart nagyvárost építeni József nádor. Azonban Hild János hiába rajzolta meg plánumában a jövendő Pestjét: a régi Pest csak nehezen mozdult ki helyéből. Végre is az öreg Duna megunta a dolgot és 1838-ban elöntötte Pestet és megmutatta, hogy különb városregulátor, mint a Verschönerungs Commission. Négyezer-hétszázötvennégy háza volt Pestnek 1838-ban az árvíz előtt és a 4754 közül csak 1146-ot hagyott épen a Duna. A házak 53·6 %-a omlott össze, 19·4 %-a pedig megrepedezett. A Színház-téren (Vörösmarty-tér) épült gátakat szakította át először, azután neki ment a Belváros öreg házainak. És a piszkos, mocskos hullámok végig gázoltak ezen a szerencsétlen városon s elsöpörtek mindent, ami gyöngén állott a lábán. József nádor — mint az egykorú írás mondja — a királyi palota ablakából nézte, miképen dühöng ez a rakoncátlan nagy folyó és tarajos hullámai miképen törnek új utcákat és térnek való helyeket a düledező házak között.

A Duna csak negyednapra elégelte meg a rombolást. Akkor aztán, — mint aki dolgát jól végezte — visszatért medrébe. Tíz esztendő kellett hozzá, míg ismét felépítették, amit a víz négy nap alatt elpusztított. De Pest szebb lett, mint volt és ha megcsináljuk a pesti építkezések mérlegét, ez a mérleg azt mutatja, hogy József császár idejétől az 1848—1849-iki szabadságharcig Pest teljesen és tökéletesen átalakult, ábrázata megváltozott, házai megsokasodtak. A lakosság életereje legyőzött minden akadályt, mely útját állta a fejlődésnek. Legyőzte a gazdasági kriziseket, a pénzválságokat, túltette magát a bécsi kormányzat rosszindulatú akadékoskodásain, kiheverte a járványokat és kiheverte az árvizeket, pedig csak József császár uralkodásától 1838-ig nyolc izben öntötte el Pestet a Duna.

---

[1]) Báró Brudern háza volt a híres »Párisi Udvar«. Ma a Belvárosi Takarékpénztár áll a helyén. A »Kereskedőség háza«: a Lloyd-épület a Ferenc József-téren, mely ma egyik biztosítótársaság tulajdona. Pfeffer »Duna feredője«: a Diána fürdő volt a Fürdő-utca és a Ferenc József-tér sarkán. Ma a Kereskedelmi Bank palotája áll a helyén. A Wurm-udvar ma is megvan a Dorottya-utcában. Ma a Leszámitoló Banké. Ürményi háza (Deák Ferenc-tér) helyén ma az Adria biztosító palotája áll. Gróf Cziráky Hatvani-utcai palotája ma a Nemzeti Kaszinó háza; a gróf Károlyi familia egyetemtéri palotáját pedig mostanában vásárolta meg a főváros. Deron háza a Ferenc József-téren állott. Ma a Gresham-palota áll a helyén.

1787-ben ..... 1981 ház volt Pesten
1795-ben ..... 2581 « « «
1802-ben ..... 2909 « « «
1814-ben ..... 3325 « « «
1820-ban ..... 3859 « « «
1824-ben ..... 4305 « « «
1830-ban ..... 4517 « « «
1850-ben ..... 5439 « « «

hatvanhárom esztendő alatt tehát 1981-ről 5439-re nőtt Pesten a házak száma. Ez a növekedés azonban nem volt egységes a város minden kerületében. Volt pedig a házak száma:

	1795-ben	1820-ban	1831-ben	1849-ben
a Belvárosban	642	695	695	679
a Lipótvárosban	169	383	434	494
a Terézvárosban	749	1.086	1.367	1.686
a Józsefvárosban	799	1.189	1.404	1.730
a Ferencvárosban	222	506	617	850
A házak összes száma Pesten.	**2.581**	**3.859**	**4.517**	**5.439**

Amint ezekből a számokból kitetszik, a Belvárosban csökkenő tendenciát mutat a házak statisztikája; a Lipótvárosban 1849-ben csak 60 házzal van több, mint 1831-ben. A többi három kerületben annál erőteljesebb volt ebben az időben a házak számának a gyarapodása. A legtöbb emeletes ház viszont a Belvárosban és a Lipótvárosban épült. Érdekes különben, hogy 1870-ben, amikor a házak összes száma Pesten csak 5259 volt, (kevesebb mint 1849-ben, mert a statisztika csak a *főépületeket* vette számba) az 5259 ház közül 3831 (72·4%) volt a földszintes és az 1428 emeletes ház közül 767 (53·6%) volt egyemeletes. De mégis nagy fejlődés képét tükrözik vissza ezek a számok és hogy mekkora volt ez a fejlődés, akkor látszik meg igazán, ha Budáéval mérjük össze. 1820-ban Budán (Óbuda nélkül) 2604 házat olvastak össze, akkor mikor Pesten 2681 ház állott. 1849-ben viszont Budán 2910, Pesten pedig 5439 volt a házak száma.

A nagyobbarányú lakásépítést — mint említettük — a bevándorló népesség növekedése és a lakáskereslet emelkedése indítja meg 1780-ban, amikor Buda város 21.665 lakót számlál, Pestnek még mindössze 13.550 lakója van. A következő két esztendő alatt Buda város lakóinak száma 1555-tel, Pesté 5008-cal gyarapodott. 1720-ban még több, mint háromakkora Buda város népszáma, mint Pesté; a XVIII. század utolsó esztendejében pedig nemcsak lakóinak száma tekintetében, de fejlődés és kultúra tekintetében is Pest messze maga mögött hagyta Budát. Nem érdekesség nélkül való egymás mellé állítani azokat a számokat, melyek a két főváros népességének a növekedését mutatják.[1])

[1]) Budapest székesfőváros Statisztikai Évkönyve I. évf. 1894.

A lakosság száma:

Évben	Budán	Pesten	Évben	Budán	Pesten
1720	9.600	2.600	1826	35.840	53.188
1780	21.665	13.550	1831	38.565	64.137
1782	23.220	17.558	1836	37.439	64.313
1787	24.873	22.417	1841	38.974	68.266
1799	24.306	29.870	1845	42.124	79.777
1810	24.910	35.349	1851	50.127	127.937
1813	34.066	36.153	1857	55.240	132.655
1821	33.281	45.318	1870	70.000	200.416

Két város versengéséről, Buda és Pest vetélkedéséről beszélnek ezek a numerusok és a versenyben Pest győzött. Ez érthető is. Pest terjeszkedésének és fejlődésének nem állottak útjában azok a természeti és gazdasági akadályok, melyek Buda fejlődését megakasztották. Ez a magyarázata annak, hogy mikor 1720-ban megindult a versengés: Budának több mint háromakkora a lakossága, mint Pesté; 1870-ben pedig Pest lakóinak száma már meghaladta a kétszázezret és százharmincezer főnyivel nagyobb a népessége, mint Budáé. 1857-től 1870-ig Buda népessége 26%-kal gyarapodott, Pesté 52%-kal. Két esztendő mulva a testvérvárosokat: Pestet, Budát és Óbudát: *Budapestté* egyesíti az 1872. évi XXXVI. törvénycikk. Ettől fogva aztán szinte amerikai tempóban épül, szépül a magyar főváros; megindult a karrier útján, melyhez az egyre erősödő fényű utcai lámpák szolgáltatják az illuminációt.

Pest város közigazgatása a XVIII. században és a XIX. század első felében.

Mi volt az ára ennek az evolucionak és honnan kerültek elő a rávaló költségek?! Mibe került az adminisztráció, amely kormányozta a várost és irányította fejlődését? Mik voltak Pest bevételei és mik a kiadásai, amikor első ízben gyújtották meg az olajmécseket a Belvárosban és mekkora költségvetéssel operáltak a városházán akkor, amikor első ízben gyúltak ki a gázlángok Pest város utcáin?!

Ezekre az érdekes kérdésekre felelnek meg »Szabados Pest város« számadáskönyvei. *Rubriquen Buch über die Stadt Kammer Kassa der Königl. Freystadt Pest.* Ez a címe ezeknek a főváros levéltárában őrzött könyveknek, amelyeknek lúdtollal írott számsorai azt mutatják meg, hogy miként küzdötte fel magát az ország első városává az a Pest, amelynek nem volt egy ép háza, amikor a török 1686-ban odahagyta Budavárát. Romokon épült fel az új város, amely szegény volt és jelentéktelen, amikor 1703. október 23-án kelt privilégiumlevelével Budával együtt ismét a szabad

királyi városok sorába emelte Lipót király, megújítván a két város régi kiváltságait és jogait. Ettől fogva a két város polgársága ismét maga választotta előljáróit: Buda a polgármesterét, Pest a bíráját és a tanácstagokat. A tanács kormányozta a várost, megszabta az árakat; ügyelt a rendre a városban és a vásárokon egyaránt; vigyázott a mértékekre, hogy hiba és csalfaság nélkül valók legyenek; beszedte a város jövedelmeit, a vámot, az árendát és a taksákat; bíráskodott a polgárok, a lakosok és a jövevények ügyes-bajos dolgaiban. Tőle függött, hogy ki legyen polgár és határozott a zsidók és cigányok beengedése, vagy be nem engedése dolgában. Mindenek fölött pedig végrehajtotta a felsőbbség rendeleteit.

A *polgárjog* igen fontos és értékes jog volt. A polgárt perbe csak »annak rendje szerint« lehetett megidézni. Réven, vámon az egész országban sehol sem fizetett a polgár. A városban ingatlant vásárolhatott, eladhatott, vagy zálogba vehetett. Adósságaiért a törvényen kívül el nem fogathatták. Nemességre, kitüntetésekre is alkalmas volt a polgár és élhetett a kocsmáltatási joggal és a város más beneficiumaival. Egyébként pedig ha nemes emberrel pörösködött: a városi ügyész képviselte.

Pest és Buda városának olyan nagy hatalmat adott Lipót király privilégiumlevele, hogy az első időkben a két város szinte ki se tudta használni ezt a nagy hatalmat. Kicsiny és erőtlen volt hozzá.

Csak később, mikor számban megnövekedett, anyagiakban megerősödött a lakosság: csak akkor eszmélt rá a két város, hogy mekkora hatalmat reprezentál Lipót király privilégiumlevele. Eleinte azonban különösen Pest, nem igen siettette a fejlődést és szinte irtózott minden újítástól, mert tisztában volt vele, hogy minden újítás pénzébe kerül; minden apró reform a polgárság megterhelését jelenti. Hogy ez mennyire így volt: a főtörvényszékek felállításának dolga példázza legjobban. Amikor III. Károly idejében, 1723-ban fel akarták állítani a szeptemvirális és királyi táblát, a főtörvényszékek helyéül két szabad királyi város került kombinációba: Pozsony és Pest. Azonban alig szaladt híre a felsőbbség tervének, Pozsony és Pest között menten megindult a vetélkedés a főtörvényszékek miatt. Pozsony város tanácsa mindent elkövetett, hogy a szeptemvirális és királyi tábla — Pestre kerüljön. Pest város tanácsa viszont egyre-másra küldözgette Bécsbe utasításait a városi ágensnek: *Karajáth* kancelláriai titkárnak, valamint Thalheim és Popovich ágenseknek, hogy nem kímélve sem anyagi áldozatot, sem fáradságot, minden áron eszközöljék ki, hogy a főtörvényszékeket ne Pesten, hanem Pozsonyban állítsák fel. Ennek a nekünk furcsa és különös vetélkedésnek az a magyarázata, hogy Pozsony is, Pest is attól féltek, hogy a főtörvényszékek megdrágítják a lakások bérét.[1]) A versengésben különben Pozsony győzött. A Curiát csakugyan

[1]) Pestvárosi levéltár. Intimata, 1521. sz. Dr. *Gábor* Gyula: A pesti kir. Itélőtábla felállítása és szervezése. (Magyar Jogászegyleti Értekezések XV. kötet. 86. füzet, 66—68. old.)

Pesten állíttatta fel a király ; a pesti lakások ára pedig csakugyan megdrágult. Ez érthető is, mert akkoriban, amikor Pest város lakóinak száma jelentékenyen alatta maradt a háromezernek, lakható, rendes lakások dolgában meglehetősen szűkében voltak. Más lapra tartozik aztán, hogy az országos vásárokon kívül épen a főtörvényszékeknek köszönhette Pest, hogy idegenforgalma később akkora lendületet vett és olyan nagy mértékben járult hozzá a város gazdasági megerősödéséhez.[1])

Egyébként, amint fejlődött a város, ahogy népesedett a pesti országos vásár és nőtt a jelentősége : azonmód megnövekedtek az igények is, melyeket a polgárság a kommunitással szemben támasztott. Mária Terézia uralkodásának második felében már egymást érték Pesten az újítások. 1763-ban elkészült a tűzrendészeti szabályzat.[2]) 1767-ben hosszas kísérletezés után elkészült az állandó hajóhíd, mely később egyik fő jövedelmi forrása lett Pestnek és Budának. Addig repülőhídon, vagyis kompon közlekedtek Pest és Buda között a Dunán. A hajóhíd, melynek építéséhez az udvari kamara előlegezte a költségeket, 240 bécsi öl hosszuságú és 4 öl szélességű volt, 47 csónakon nyugodott és a Kis- vagyis Régi hajóhíd-utcába torkollott. Azonban hamar kiderült, hogy a hajóhíd elhelyezése nem felel meg a közlekedés követelményeinek és 1788-ban a hajóhidat áthelyezték a Nagyhíd-utca torkolatához.

Mivel pedig a pesti tanács élén még mindig csak főbíró állt, míg Buda város tanácsában a polgármester volt az első ember : Pest városa — már csak tekintély okából is — megindította az akciót abban az irányban, hogy Pest is választhasson polgármestert, ne csak Buda. Az akció sikerrel járt és Pest városa 1773-ban, a Szent György napján tartott tisztújításon megválasztotta első polgármesterét.[3]) Pest város reneszánsza a polgármesteri időkkel kezdődik. A város kezdi levetni falusias habitusát. Egymásután születnek a tervek, sőt szóba kerül egy-két szociális intézmény megvalósítása is. Igaz ugyan, hogy a legtöbb terv megmaradt tervnek, de már az is eredmény, hogy egyik-másik szociális intézmény megvalósítása eszébe jut valakinek és beszélnek róla. Hogy az árvízvédelem problémája komoly téma ; hogy megvalósítják az éjjeliőri intézményt ; tűzoltórendtartás készül ; hogy árva-, szegény- és dologházat akarnak építeni, de rávaló híjján egyelőre csak a szegényház épül fel ; és hogy aztán *egy napon megszületik az utcai világítás intézménye is:* ez mind, mind annak a bizonyítéka, hogy lassan ugyan, de halad és folyton megy előre Pest városa a fejlődés útján.

[1]) A magyar városok története című tanulmányában írja *Acsády* Ignác, hogy 1720-ban Pestnek csak 375 háza volt, de ezek is nagyobbrészt sárból, sövényből, vályogból valók voltak és náddal, zsuppal, deszkával voltak fedve. — *Gárdonyi* Albert főlevéltáros szerint 1765-ben már 1146 a házak száma ; 453 kőből, 693 vályogból való, de a polgári lakosság a nemesek, napszámosok és gyermekek nélkül 2692 lelket számlált.

[2]) Pestvárosi levéltár 3887., 3931., 4515. sz.

[3]) Mosel József volt Pest város első polgármestere.

A kisebb-nagyobb költségekkel járó alkotások és a sok terv mind, mind azt mutatják, hogy Mária Terézia uralkodásának utolsó éveiben már szemlátomást gyarapszik a város, vagyonosodik a polgárság. Együtt jár a város fellendülésével, hogy a királyi helytartótanács és a királyi udvari kamara az addiginál hathatósabban kezeli az ellenőrzést, amire olykor szükség is van, mert a tanács gazdálkodása nem volt mindig kifogástalan. József császár megcselekedte, hogy királyi biztost küldött a város nyakára; a súlyos visszaélések elkövetésével vádolt és felfüggesztett tanácstagok ellen pedig szigorú vizsgálatot indított. A tanács különben állandóan zúgolódott a felsőbbség »gyámkodása« ellen, de legjobban azt kifogásolta, hogy Pest vármegye minden lépten-nyomon beavatkozik Pest város autonómiájába. A sok tiltakozásnak az az eredménye, hogy közvetlenül József császár halála után II. Lipót Pestet csakugyan függetlenítette a vármegyétől. Ettől fogva Pest vármegye csak a vámok és árak limitálásába szól bele; ez a beleszólási jog aztán csak a Bach-korszak kezdetén szűnik meg.[1])

A királyi biztos azért időnként később is meg-megjelent a pesti városházán, sőt az Ofner-Pester Zeitungban azt olvassuk, hogy 1826-ban is királyi biztos küldésével fenyegették meg a pesti tanácsot, mert a város gazdálkodásával nincsenek megelégedve.

Az ellenőrzés megszigorításának különben az az egyik oka, hogy az idők során Pest város tanácsa szinte teljesen a maga számára foglalta le a hatalmat. A tanács mellett ugyan ott volt a 124 tagból álló »választott polgárság«[2]), de ezeknek kevés jutott a hatalomból. Hogy ez mennyire így volt, az bizonyítja legjobban, hogy 1830-ban a katonaságot, a tanulóifjúságot és a papságot *nem* számítva közel 64 ezer lakója volt Pestnek (a katonasággal, diáksággal és papsággal együtt 75 ezerre tehető a lakosság száma). Ebből azonban csak 1703 (2·6%) a polgár, a bekebelezett polgárok közül választott *Wahlbürgerek* (»városatyák«) száma pedig 120-at tett ki.[3]) A »választott polgárok« mandátuma életfogytiglanra szólott. Ha egyikmásik meghalt vagy lemondott mandátumáról: a választott polgárok testülete maga egészítette ki magát. Ez azt bizonyítja, hogy magának az őslakosságnak csak igen ritkán jutott rá alkalma, hogy a választásokba, tisztújításokba beleszóljon. De a hatalomból nem jutott túlságosan sok a »választott polgárságnak« sem. A polgármestert, a főbírót, a rendőrkapitányt, a tanácstagokat és az egy-két főtisztviselőt ugyan a »választott polgárság« választotta, de a polgármestert és a főbírót kivéve életfogytiglanra szólt a választás. Ha tehát a jelölt egyszer bekerült a tanácsba: független lett és azontúl nem igen volt szüksége többé a »választott pol-

[1]) Pest vármegye levéltára: 1790. március 2-án kelt helytartótanácsi leirat.

[2]) Ezek voltak a »városatyák«.

[3]) 1830-ban azért volt *csak* 120 tagja a városi képviselőtestületnek, mert közben négy meghalt. A legközelebbi tisztújításon pótolták a hiányt.

gárság« jóindulatára. A tanács nagyon is tudatában volt a hatalmának és nem engedett belőle. Gazdasági kérdésekben meghallgatta ugyan a választott polgárság véleményét, de ez nem jelenti azt, hogy adandó esetben alá is rendelte magát ennek a véleménynek. Ha a választott polgárság és a tanács véleménye nem egyezett, akkor mindig az történt, amit a tanács jónak látott.[1])

Ilyen körülmények között érthető, hogy a magyar királyi udvari kamara különösen József császár uralkodása alatt és uralkodása után szigorította a felügyeletet és az ellenőrzést, mely különösen gazdasági kérdésekben annyira ment, hogy az 50 konvenciós forintot meghaladó kiadásokhoz már kamarai jóváhagyás kellett.[2]) De a helytartótanács és a kamara szempontjából fontos volt a városi adminisztrációba való hatékony beleszólási jog már azért is, hogy az adóbehajtás és a katonai elszállásolások rendben történjenek.

Mik voltak Pest város adóterhei a XVIII. században és a XIX. század első felében?!

Buda és Pest — épúgy, mint a többi szabad királyi város — 1723 óta fizették rendszeresen a hadiadókat. Ezenkívül pedig a községi adminisztráció költségeire, ha szükség volt rá, úgynevezett *háziadót* szedtek. Így aztán Pest is, Buda is fizette az *országnak*

a királyi, vagyis hadiadót,
a királyi verbung-pénzt és
a királyi bért (census regius).

Véradó gyanánt pedig adott a város annyi rekrutát, amennyit az országgyűlés kivetett rá. Ezenkívül hozzájárult a város az országgyűlés költségeihez is s követeinek, akik a diétán képviselték, megfizette a szállás- és fuvarköltségeket.

A hadiadók fizetése szempontjából nádori portákra volt felosztva az ország és az egész országra egy összegben megszavazott királyi adót a porták száma szerint osztották fel a vármegyék és a királyi városok között.

---

[1]) 1843. június 3-án 7094. szám alatt a tanács a választott polgárság amaz előterjesztésére, hogy vitás kérdéseket a tanáccsal együtt tárgyalhasson meg, a következő határozattal felelt:

»csupán gazdasági tárgyakban, hol a Választott Polgárság véleménye a tanácstól eltérend; ez vele közös tanácskozásban értekezhessék, oly feltétellel fogadtatik el, hogy *a véleménykülönbség ki nem egyenlítése esetében a tárgyalt kérdést a Tanács hatósági jogánál fogva továbbra is maga dönti el.*«

A tanács, mint 1846. december 19-én kelt határozatából kiderül, *a választott polgárságot a tanács alá rendelt testületnek tartotta.* Többi közt azt mondja ez a határozat, hogy

»a tanács..... eljárásának bíráltatását a Választott Polgárságtól, *mint hatósága alá rendelt testülettől* kénytelen tapasztalni; *a Választott Polgárságnak im e tisztelet mulasztását megrónia* annyival szomorúbb tisztének tartja...« stb.

[2]) *Fényes Elek:* Magyarország statisztikája. II. 135.

1830-ban az egész ország hadiadója 4,395.244 pengő forintot tett ki, verbung-pénze pedig 75 ezer pengő forint volt. Ebből jutott Pestre az 1830—31. évben

hadiadó gyanánt ..... 27.548 forint $12^{2}/_{4}$ krajcár
királyi verbung-pénz gyanánt ..... 480 « 19 «
pengő pénzben.

1831-ben azonban az országgyűlés 60-ra emelte fel Pest város nádori portáinak számát. Mivel pedig minden portára 688 forint $29^{5}/_{16}$ krajcár adó esett pengőpénzben, ennélfogva 1831/32-ben Pest városa fizetett:

királyi adóban ..... 41.309 forint $18^{12}/_{16}$ krajcár pp
királyi verbung-pénzben..... 720 « 16 « «

Az 1836-iki országgyűlés óta pedig már 80 nádori porta után adózott Pest városa és fizetett

királyi, vagyis hadiadó fejében ..... 55.079 forint 5 krajcár pp.
verbung-pénz fejében pedig ..... 960 « $22^{14}/_{40}$ « «

Viszont *királyi bér* fejében fizettek a pesti ingatlantulajdonosok 840 forintot, egyházi tized fejében az esztergomi érseknek 710 forintot, a pesti lelkésznek pedig 90 forintot.[1])

Úgy a királyi, vagyis hadiadót, mint a verbung-pénzt egy vegyes bizottság osztotta fel az adófizető kereső lakosság között. Ez az adózási rendszer különben csak 1850-ig volt érvényben, amikor is az állami kormányzat teljesen új adórendszert léptetett életbe. Ötféle állami adót kreáltak: házbéradót, telekadót, személyi adót, kereseti adót és jövedelmi adót. Az ötféle címen 1850—51-ben 461.171 forint 58 krajcárt vetettek ki Pest kereső lakosságára. A kivetésből azonban 1851. december 31-ig csak 253.853 forint 30 krajcár pp, tehát a kivetésnek csupán 55%-a folyt be.

Pest város jövedelmei és kiadásai.

Amint említettük, a hadiadókon kívül a polgárság úgynevezett háziadót is fizetett. A háziadó főként a városi alkalmazottak fizetésének a fedezésére szolgált. A szabad királyi városok rendszerint nemcsak a közigazgatási, hanem a bíráskodó, a rendőri és egyházi személyzetet, valamint a városi iskolák tanítószemélyzetét is ebből fizették. Érdekes, hogy Pest városának az egész XVIII. században nem volt külön háziadója. Nem volt rá szükség, mert mindenre telt a vámokból és egyéb bevételekből. Csak a XIX. század első éveiben került sor a háziadó kivetésére, csakhogy Pest város számadáskönyveiben ezt az adót nem háziadónak, hanem *Gabae*-nak nevezték. Budán más volt a helyzet. Budának kezdettől fogva szüksége volt a háziadójövedelemre, mert sok volt a nem gyümölcsöző kiadása.

[1]) Buda 1836-ig 40, azontúl 38 nádori porta után fizette a királyi adókat.

Budán állandóan sok a katona, ezeknek az elszállásolása állandó kiadásokat jelent a város számára. Azonkívül az a körülmény is szaporítja Buda város kiadásait, hogy egy-két állami hivatal Budán székel és a városnak nagyobb gondot kell fordítania az utak rendbentartására, vízszolgáltatásra stb. Ezzel szemben a budai lakosság zöme szegény, vagy kiskeresetű földmíves és napszámos. III. Károly úgy akart segíteni Buda város financiáin, hogy 1731-ben megengedte a városnak, hogy minden eladott importált-portéka árából 10%-ot a házipénztár számára levonhasson.[1]) Nem valószínű,hogy ez a nagy fogyasztási adó túlságosan használt volna Buda város kereskedelmének. Egyébként úgy látszik, hogy Magyarországon ezekkel a 10%-os »levonásokkal« kezdődött a forgalmi adó pályafutása.

A kiadások között a legnagyobb tétellel a személyzeti kiadások szerepelnek. Pest városának a XVIII. század elején jóformán *ez* volt egyetlen kiadása. Pest városa különösen a XVIII. század elején meglehetősen gyenge fizetést adott a tisztviselőinek. 1722-ig például, mint *Schmall* Lajos írja[2]): a pesti bíró évi 150 tallér, a tanácstagok pedig személyenkint 30—30 tallér fizetést kaptak. Ezt a fizetést a »mellékes« jövedelmek, az ügyes-bajos polgárságtól kapott ajándékok és »accidentiák« gyarapították. A tanács tagjainak, ha egy-egy tanácsülésen megjelentek: külön *részvételi díj* járt; még pedig a bírónak egy tallér, a tanácstagoknak egyenkint fél tallér, a szindikusnak, vagyis ügyész-jegyzőnek egy forint. A tanács tagjai a bírságpénzeken is osztozkodtak. Mihelyt befolyt a büntetéspénz: a bíró azonnal levonta belőle a maga részét; ami pedig megmaradt, az belekerült a *Raths-Pixe*-be. A hónap végén aztán a tanács tagjai osztoztak a pikszis tartalmán. Voltak a felsőbb hatóságtól jóváhagyott accidentiák, amelyekből az egész közigazgatási személyzet — a szolgák is — részesedtek. Ilyenek voltak például a kézbesítési, az okmánykiállítási és hitelesítési stb. díjak. Minden írásbeli beadványért a fél 12 krajcárt fizetett, amelyből az 1736. január 20-án kelt tanácsi határozat értelmében az irodai személyzetnek 9 krajcár, a szolgáknak pedig 3 krajcár járt. Ugyanez év április 9-i határozatában kimondta a tanács, hogy a polgárjog megadásakor a befogadott polgár a szolgáknak 14 krajcárt köteles fizetni. Úgyszintén minden tanácsi végzés kézbesítésekor a szolgáknak 7 krajcár jár. A tanácstagok díjat kaptak a bizonyítványok és útlevelek kiállításáért is. Az »accidentiák« különben ma is megvannak, csakhogy ma illeték a nevük és a város jövedelmeit gyarapítják, nem pedig a városi alkalmazottak fizetésének a kiegészítésére szolgálnak.

1722. január 2-án rendezte a kamara igazgatósága Pest város tanácsának és alkalmazottainak a fizetését; egyidejűleg megszüntette a tanácsnokok ama jövedelmét, amit azért kaptak, mert résztvettek egy-egy tanács-

[1]) A rendelet eredetije a Fővárosi Múzeumban.
[2]) Adalékok.

ülésen. A fizetésrendezés alkalmával a tanácstagok fizetését évi 150 forintban szabták meg. Ehhez járt még évenként egy-egy hízott disznó és havonként két akó sör. A disznót tíz forinttal meg lehetett váltani.[1])

Egyébként rendkívül érdekes, hogy miképen fejlődtek ezek a fizetések és hogyan nőtt évről-évre Pest város adminisztrációs személyzete abban a mértékben, amint nőtt a város, gyarapodott és vagyonosodott a lakosság és növekedtek az igényei. Pest város főtisztviselőinek a fizetése volt:

	1773-ban	1848-ban
a polgármesteré	600 forint	800 forint
a főbíróé	600 «	800 «
az alpolgármesteré	— «	700 «
a városkapitányé	500 «	700 «
a tanácstagoké	400 «	600 «
a szószólóé	50 «	600 «
a főjegyzőé	600 «	600 «
a főügyészé	200 «	500 «

Látjuk tehát, hogy 1773-ban a polgármesternek, a bírónak és a főjegyzőnek egyforma fizetése volt. Érdekes, hogy a »szószóló«: a választott polgárság elnöke, bár nem volt alkalmazottja a városnak, szintén fizetést húzott a várostól. A szószóló fizetése egészen 1848-ig megmaradt és 1848-ban már a tanácsnokoknak, a szószólónak és a főjegyzőnek egyaránt 600 forint évi fizetése volt. A polgármesternek és a főbírónak 800—800 forint a fizetése 1848-ban; az alpolgármesternek és a rendőrfőkapitánynak 700—700. Lássuk mármost, hogy az évek során mint nőtt Pest város személyzete és mekkorát nőttek a személyzeti kiadások:

Év	A városi alkalmazottak száma	A személyzeti kiadások összege		
1757	72	8.979 forint	8 krajcár	
1771	103	15.855 «	50 «	
1776	130	16.738 «	— «	
1781	143	18.556 «	— «	
1786	211	26.623 «	37 «	
1791	189	26.489 «	25 «	
1796	210	29.720 «	25 «	
1801	207	29.167 «	— «	
1833	371	58.190 «	54 «	
1847	493	106.323 «	42 «	
1871	1.635	927.039 «	60 «	osztr. ért.-ben

Ezek a számok azt mutatják tehát, hogy folyton nőtt és egyre költségesebb lett Pest város adminisztrációja, amely együtt nőtt a várossal. Ezt a gyarapodást, ezt a növekedést, amint lépésről-lépésre halad és fejlődik, pompásan tükrözik vissza Pest város számadáskönyvei. A »rubrikás könyvek«

[1]) *L. Schmall Lajos:* Adalékok I. 99—102.

numerusai és feljegyzései nemcsak a város háztartását világítják meg; nemcsak arról adnak számot, hogy a jóléttel párhuzamosan miként fejlődtek az igények is; de megmutatják azt is, hogy mik voltak a városi jövedelmek forrásai és milyen bevételekből fedezte Pest az egyre növekedő kiadásokat? Végül ezekből a számadáskönyvekből megismerjük Pest város adórendszerének és jövedelmi forrásainak kialakulását is. Ez különben azért érdekes és figyelemreméltó, mert megtaláljuk bennük a mai városi adók és jövedelmek gyökereit.

A régi Pest háztartásának a személyzeti kiadások után legnagyobb tehertétele a csatorna- és útépítéssel, valamint az utak jókarbantartásával járó költségek voltak. A város elüljárói már a régi időkben is nagy gondot fordítottak az utak építésére, egyrészt azért, mert tavaszi olvadáskor és az őszi esőzések után még szekéren is bajos volt a közlekedés a pesti utcákon. De az utak rendbentartása fontos városi érdek volt azért is, mert ha a kelleténél gyatrább volt a kövezet: a térdig érő sárba ragadtak a vásárosok és alaposan megcsökkent az országos vásár forgalma. Már pedig az országos vásár volt a fő-fő jövedelme Pest városának. A vásáros fizette a mindenféle vámot és helypénzt; az országos vásár juttatta keresethez a pesti iparost és kereskedőt. A vendéglősök, kocsmárosok, bérház- és raktártulajdonosok is a vásárból pénzeltek. Országos vásár idején volt legnagyobb forgalma a hajóhídnak, amelynek bérlete egyik tekintélyes jövedelme volt a város háztartásának. A vásárosok fizették a kövezetvámot is. A kövezetvám tulajdonképen céladó volt; a kövezetvám bevétele ugyanis az utak jókarbantartására szolgált; viszont az útépítés költségeit Pest városa jórészben azokkal az ingatlantulajdonosokkal fizettette meg, akiknek a háza előtt az útat építették. Ebben az útépítési járulékban lehetetlen a *betterment* ősi formáját fel nem ismerni. A kiadások sorában különben jelentékeny összeggel szerepeltek a rabtartásra és az utcai világításra költött summák is.

Az utcai világítás költségeit — mint más helyt már említettük — eleinte csak az ingatlantulajdonosok fizették. Később azonban ezt a fizetséget kiterjesztették az egész kereső lakosságra. A világítási költségek fedezésére szolgáló adóból fejlődött ki az idők során a *Gabae*. A *Gabae*, amelyet magyarul *ráadásnak* neveztek, tulajdonképen ugyanaz volt, mint ma a községi pótadó. Ha a város rendes bevételei nem fedezték teljesen a kiadásokat, akkor a hiányzó összeget »*Gabae*«-ban szedték be; mégpedig olyan formán, hogy a hiányzó összeget arányosan kivetették azokra, akik királyi adót fizettek. »Minden királyi adó fejében fizetendő *radikális* pengő forintra *ráadásul* még megfelelő összeg fizetendő a városi kasszának«; — írja az egykorú.[1]) Természetesen igen gyakran megesett, hogy a *ráadás* nagyobb volt, mint a kivetés alapjául szolgáló »királyi adó«.

[1]) A Gabae-t népiesen »gábák«-nak is nevezték. A *Gabae* Pest város 1802—1803. évi számadáskönyvében szerepel elsőízben. Az 1801—02. esztendőig nincs nyoma a könyvekben.

Mik voltak Pest városának a bevételei?! A vízi és szárazvámok, a különböző »taksák«, engedelembérek, ráadások, caducitások, út- és csatornaépítési járulékok. Jövedelemnek számítanak az időközi bevételek és a rendkívüli bevételek. A »ráadásnak« nevezett bevételek rendszerint akkorák, hogy a személyzeti fizetések, nyugdíjak és jutalmak kiteltek belőlük. A háztartás legnagyobb jövedelmét teszik a *haszonbérek*. A város lehetőleg mindenből hasznot húzott, pénzt csinált, jövedelmet sajtolt ki. Bérbe adta a vízimalmát, kocsmáit, sör- és pálinkafőzőjét, a városháza üres földszinti helyiségeit kiadta boltnak, más helyiségeket bérbeadott lakásnak. Voltak bérbeadott földjei és rétjei, de bérbeadta a nagy jövedelmet hajtó helypénzszedést, a halászati és vadászati jogot, a kövezetvámot, a német színházat, a hídvámszedési jogot, a téglaégetőt és a halottfuvarozást.[1]) Úgy látszik Pest városa akkoriban nem volt barátja a házikezelésnek. Bormérésért, amely csak polgári házban engedtetett meg, úgy a háztulajdonos, mint a kocsmáros külön fizetett adót. Jövedelmet húzott a mészárosoktól, a zsidók is árendát fizettek a kóservendéglő-tartás jogáért. A tehenekért, melyeket a legelőre hajtottak, legeltetési adót szedett a város. 1831-ben egy tehénért 15 pengő krajcárt kellett fizetni. Külön jövedelmet jelentettek a taksák. A bérkocsisok pl. taksát fizettek az ipar gyakorlásáért. A vendéglős és kocsmáros taksát fizetett, ha cégért akart használni. A polgárjogért is fizetni kellett; mégpedig, ha háztulajdonos kérte a polgárjogot: 50 ezüst pengő forintot fizetett, a kalmárok és mesteremberek 12 ezüst forintot, polgárok fiai pedig 6 forintot fizettek. A felvételi díjon kívül azonban külön megadóztatták az új polgárokat a kórházalap, a dologházalap, a tűzipénztár és egyéb jótékony intézmények javára. A szociális intézmények efféle jövedelmekből, továbbá az adományokból és alapítványokból éltek. Legtöbb jövedelme volt a kórháznak, melynek minden lehető alkalommal kijárt az »ispitálygaras«.[2])

A régiek korán felismerték, hogy a háztulajdon ideális adóalap, mert bért hajt; forgalmi értéke minden befektetés nélkül emelkedik a város fejlődésével és a lakosság növekedésével. Ezenkívül adópolitika szempontjából nagy előnye, hogy a házra vetett adó könnyen áthárítható a lakóra. Épen ezért a háztulajdonosok fizették az út- és csatornaköltségek egy részét. Az utcai világítás költségeit kezdetben szintén a háztulajdonos fizette, aminthogy a háztulajdonosokra vetették ki a királyi bért (census regius) is.

[1]) Az 1809. évi számadáskönyv szerint 50 címen szedett árendát a város.

[2]) A kórházra rá is fért a jövedelem. A Rókus-kórház évi kiadása például (találtatik benne 175 ágy a betegeknek, 64 ágy az ügyefogyottak számára — írja Patacsich) 1830-ban a 60 ezer forintot meghaladta. A kórházban legtöbb volt a szegény beteg, akiket ingyen ápoltak. A mesterlegények és privát betegek — akiktől a fizetés kitelik — naponként 40 krajcárt fizetnek. A külön szobákban lévő betegek pedig naponként 1 forint 40 krajcárt. »Akik pedig magánosok feküdni kívánnak a kórházban — mondja Patacsich József —, naponkint 2 forint 30 krajcárt fizettek váltópénzben.«

Ha a ház, vagy a telek gazdát cserélt, átírási díj címén a vevő 5%-ot fizetett a város kasszájába. Ezenkívül »engedelembér« (laudemium) fejében minden forint után 2 krajcárt. És pedig 1½ krajcárt a város, fél krajcárt pedig az »ispitálykasszába« fizettek.

Végül volt még Pest városának két jövedelmi forrása, ha nagyon megszorult, ezekhez folyamodott. Egyik jövedelmi forrás, hogy telket adott el, a másik hogy kölcsönt vett fel. Puszta telke, homokos területe volt elegendő és a telekeladásnak megvolt az a jó oldala, hogy az új tulajdonos házat épített rá. Ezzel gyarapodott a lakásalkalmatosságok száma és szaporodott vele az adóalany. Eleinte könnyen ment az ingatlanelidegenítés, később már megkövetelte a királyi kamara azt is, hogy a telek árát városrendezés céljára kell fordítani. 1808-tól kezdve pedig a Szépítő Bizottság kasszájába folyt be az eladott telkek ára.

A kölcsönöket rendszerint 5—6%-ra magánosoktól vette fel Pest városa, ha pénzre volt szüksége. Sem bank, sem takarékpénztár nem volt Pesten 1840-ig. Akinek tehát heverő pénze volt: vagy vállalkozásba fektette, vagy ingatlant vásárolt rajta, vagy pedig kiadta kamatra. Természetesen mindenki szívesebben kamatoztatta pénzét a városnál, mint magánosnál, mert a város kasszájában biztosabb helyen volt a pénz, mint a magánosok ládájában. A XVIII. század végén és a XIX. század első négy évtizedében tulajdonképen Pest város kasszája volt a takarékpénztár, mely összeszedte a heverő, gyümölcsözésre váró tőkéket és vagy sürgős közmunkákra költötte a kölcsönpénzt, vagy pedig — ha nem volt rá szüksége — kiadta kamatra olyan hitelképes polgároknak, akiknek szükségük volt rá. A XVIII. század végén Pest városa nemcsak telket adott el részletfizetésre a polgároknak, de még építési kölcsönöket is juttatott azoknak, akik építkezni akartak.[1])

[1]) A városi kölcsönüzletek illusztrálására szolgáljon a következő példa:

Mint a számadáskönyvekből kiderül: 1807-ben Pest városa 46 magánszemélytől 77.610 forint kölcsönt vett fel. Ezt az összeget a következőkre költötte:

Insurrectiora	1.000	forint
Passzív tőkék lefizetésére	41.450	«
Egy mészárosnak előleg	4.000	«
Terézvárosi templom építésére	11.250	«
Országgyűlési kiadásokra	20.600	«
Összesen	**78.300**	forint.

1810-ben 356 adós a kölcsönök után 33.764 forint 18[64] krajcár kamatot fizetett Pest városának. Az adósok átlag 5—5½—6%-ot fizettek a kölcsön után. Hogy miből adta a város a kölcsönt: nem derül ki a számadásokból; de ha átlag 5½%-kal kamatozott a kölcsön, akkor is meghaladta a 600.000 forintot a kihelyezett tőke, melynek tekintélyes részével nyilván azok tartoznak, akik a Szépítő Bizottság megalakulása után törlesztésre háztelket vettek a várostól. Érdekes, hogy a közintézmények közül az adósok közt szerepel a Königliche Hauptzahlamt 34.000 forint tőkével (mely után 1700 forint kamatot: 5%-ot fizetett); továbbá a Steuer-Cassa 33.750 forint tőke után 4%-os kamat gyanánt 1350 forintot fizetett.

Pest város számadáskönyvei.

Érdemes végigböngészni a város számadáskönyveit, mert e nélkül nem ismerhetjük meg a régi Pest igazi képét. Érdekes megfigyelni, hogy mint nőnek vagy szükülnek Pest város háztartásának keretei a szerint, hogy romlanak vagy javulnak az állam financiái és az örökös valuta-stabilizálási törekvések sikerrel biztatnak-e vagy sem. Ime néhány esztendő zárószámadása:

Pestváros bevételei 1790/91. évben.

Pénztármaradvány	31.119	frt	$26^{5}/_{120}$ kr.
Legelőbér	791	»	$19^{11}/_{20}$ »
Sörházbér	3.700	»	— »
Dunai malmok bére	54	»	— »
Telekhivatali jövedelmek	4.962	»	$58^{1}/_{2}$ »
Helypénzek a ló- és marha-vásártéren	821	»	$14^{3}/_{20}$ »
Mérleghivatali bevételek	73	»	$25^{4}/_{5}$ »
Mázsadíj	227	»	$38^{7}/_{10}$ »
Bódék és állások-bér	5.028	»	$18^{7}/_{20}$ »
Kövezetvám	7.985	»	$27^{2}/_{5}$ »
Országos és heti vásári álláspénz	535	»	$28^{5}/_{6}$ »
Piaci álláspénz	321	»	20 »
Négy kocsma bérjövedelme	1.048	»	45 »
Behozott bor után jövedelem	897	»	$33^{4}/_{15}$ »
Városi téglavető bérjövedelme	102	»	30 »
Eladott építőkövek jövedelme	7.296	»	45 »
Vizafogó után szedett ötöd	121	»	$58^{3}/_{5}$ »
Hajóhíd jövedelme	7.038	»	$39^{1}/_{20}$ »
Polgárjog utáni díj	1.164	»	— »
Bolt, ház, mészárszék és egyéb bér	3.347	»	30 »
Eladott és bérbeadott városi telkek jövedelme	4.536	»	$22^{7}/_{20}$ »
Zsidókonyha jövedelme	2.050	»	— »
Bérkocsi taksa	671	»	— »
Városi rétek bérlete	321	»	— »
Városi színház bére	800	»	— »
Bikapénz	65	»	28 »
Büntetéspénzek	230	»	— »
Tőkék és esedékes kamatok	5.327	»	$54^{7}/_{20}$ »
Kölcsönvett tőkék	14.500	»	— »
Utiköltségek	63	»	27 »
Rendkívüli pénzjövedelmek	7.671	»	$55^{1}/_{2}$ »
Számadási helyesbítés	950	»	— »
Tényleges bevétel összesen	113.825	frt	$25^{89}/_{120}$ kr.
Künnlevőségek	5.146	»	$43^{11}/_{20}$ »

Pest város kiadásai 1790/91. pénztári évben.

Vásárolt építőfára és építőanyagra	805	frt	$55^{1}/_{2}$ kr.
Kereskedőkre és mesteremberekre	3.267	»	10 »
Kőmívesmunkákra	848	»	59 »
Ácsmunkákra	439	»	30 »
Kövezésre	1.542	»	$5^{1}/_{2}$ »

Fuvarokra	1.746	frt 12	kr.
Vásári kiadásokra	1.115	» 3	»
Kórházi kiadásokra	2.779	» 55½	»
Iskolafenntartásra	3.369	» 37	»
Út- és töltésjavításra	4.501	» 1½	»
Különböző készpénzkiadásokra	12.038	» 50⁴/₅	»
Tanácsnokok reprezentációs költségei	5.800	» —	»
Tisztviselők fizetése	6.868	» 20	»
Nyugdíjak	504	» —	»
Altisztek	5.954	» 7½	»
Darabontok és éjjeli őrök	5.736	» 59	»
Városi világításra	5.416	» 40	»
Árvagyermekekre és lelencekre	670	» 21²/₃	»
Szalmára és szénára	724	» 8¼	»
Községi bika eltartása	154	» 36	»
Irodaköltségek	409	» 26	»
Foglyok eltartása	1.263	» 27	»
Kikölcsönzött tőkék	1.568	» —	»
Kifizetett tőkék és kamatok	10.215	» 3¹/₃	»
Kőbányák költségei	5.697	» 13	»
Tényleges kiadások összesen	83.376	frt 41¹¹/₂₀	kr.

Pest város 1801. évi bevételei.

	Előirányzott bevételek		
Maradvány az előző évről	316.645	frt 26³⁷/₆₀	kr.
Sörházbérlet	17.749	» —	»
Boltbérek	4.767	» 57⁴²/.	»
Álláspénz	768	» 59⁹/.	»
Kövezetvám	11.556	» 38	»
Mérleghivatal	377	» 48³⁰/.	»
Állattartás	1.836	» 13²¹/.	»
Legelő	1.930	» 38²¹/.	»
Hágatás	541	» 22¹⁸/.	»
Borbehozatali vám	336	» 46⁴⁸/.	»
Mérlegdíj	52	» 14⁴²/.	»
Fakimérési garas	179	» 44	»
Fagaras a kórházaknak	390	» 54	»
Telekkönyvi bevétel	8.851	» 27⁴⁵/.	»
Dunahídárenda	8.050	» —	»
Malombér	60	» —	»
Vizafogóbér	110	» —	»
Kishal fogásbére	12	» —	»
Színház bére	1.200	» —	»
Korcsmabér	442	» 47²⁰/.	»
Mázsapénz	425	» —	»
Pálinkamérésért	1.748	» 48	»
Három határszéli korcsma	520	» 30	»
Téglaégető	164	» 05³/₅	»
Polgárjog	1.204	» —	»
Mészárszék	813	» 17³⁰/.	»
Üzlethelyiségek bére	2.470	» 30	»

Eladott, bérbeadott telek	4.603	frt 07	kr.
Zsidókonyha	1.002	» 30	»
Falerakó	279	» —	»
Bérkocsitaksa	888	» 30	»
Kövekért	216	» —	»
Építéshez való kövekért	2.385	» —	»
Szigetbér	75	» —	»
Bormérés a faraktárnál	100	» —	»
Rétek	93	» 30	»
Homokhely	8	» 30	»
Gazdátlan lovakért	97	» 05	»
Bikapénz	87	» 46	»
Kölcsön	77.611	» $22^{40}/_{.}$	»
Kamat	17.346	» $49^{12}/_{.}$	»
Előlegekből	3.188	» 40	»
Büntetéspénz	72	» $55^{30}/_{.}$	»
Caducitás	204	» 15	»
Külön bevételek	2.635	» 14	»
Összesen	494.101	frt $24^{17}/_{60}$	kr.

Pest város kiadásai 1801-ben.

Posta	100	frt 45	kr.
Építőanyag	906	» 12	»
Tüzifa	2.312	» —	»
Bevásárlás	6.876	» $10^{14}/_{60}$	»
Kézművesek	369	» $38^{30}/_{.}$	»
Cserepesek	20	» $28^{30}/_{.}$	»
Ácsok	332	» 31	»
Kövezés	2.375	» 39	»
Napszám, fuvar	1.159	» $06^{30}/_{.}$	»
Napidíj	1.239	» $38^{48}/_{.}$	»
Vásárokra	429	» 21	»
Királydíj	840	» —	»
Kórház	3.999	» $21^{30}/_{.}$	»
Iskola	3.440	» 51	»
Batthyány erdei sétány	192	» —	»
Útjavítás	3.565	» 29	»
Töltésépítés	25.308	» $09^{30}/_{.}$	»
Különféle	7.777	» $18^{30}/_{.}$	»
Tanácsnokok[1])	6.918	» 20	»
Hivatalnokok	5.872	» $38^{20}/_{.}$	»
Járadék	1.200	» —	»
Szolgák	5.934	» $14^{10}/_{.}$	»
Darabont, őr	8.171	» 53	»
Világítás	4.925	» 26	»
Árvák	580	» $01^{30}/_{.}$	»
Csődörvétel	204	» 14	»
Bikavétel	128	» —	»
Irodaszer	683	» $10^{30}/_{.}$	»

[1]) Für Frequentierung der Ratl

Rabok	1.684	frt 50	kr.
Megfizetett tőke	32.800	» —	»
Kölcsönadott tőke	18.122	» $12^{20}/_{.}$	»
Kamat	11.324	» $03^{40}/_{.}$	»
Kőbánya	3.039	» 32	»
Összesen	162.833	frt $05^{33}/_{60}$	kr.

Pest város 1810. évi bevételei.

	Előirányzat		
Pénztármaradvány	239.672	frt $07^{105}/_{120}$	kr.
Bérletek	44.571	» $16^{30}/_{.}$	»
Állati terményeladás	2.449	» 30	»
Terményekért	110	» —	»
Telekeladás	896	» 30	»
Büntetéspénz	1.110	» 01	»
Utiköltség	667	» $42^{60}/_{.}$	»
Bérkocsitaksa	1.407	» —	»
Dunahíd	18.350	» —	»
Kövezetvám	33.924	» —	»
Legelőhasználat	22.807	» 30	»
Álláspénz	22.513	» 45	»
Partjog	4.867	» 45	»
Telekhivatal bevétele	84.602	» $43^{50}/_{.}$	»
Polgárdíj	3.636	» —	»
Gabae (Pótadó)	43.088	» $51^{105}/_{.}$	»
Dologház	1.908	» 30	»
Tűzoltópénztár	937	» 30	»
Felvett kölcsönök	93.142	» 12	»
Visszafizetett tőke	18.892	» $55^{96}/_{.}$	»
Kamatok	27.168	» $31^{599}/_{600}$	»
Convictiók	146	» —	»
Különleges	10.767	» $19^{60}/_{.}$	»
Hátralék	11.481	» 27	»
Árverés	1.617	» 21	»
Szépítő Biz. részére beszedett tőke	894.559	» 49	»
Faeladás	21.085	» 50	»
Liszteladás	10.316	» $58^{96}/_{.}$	»
Behozott bor vámja	107	» 45	»
Vágómarhára felvett tőke	101.627	» $43^{60}/_{.}$	»
Összesen	1,718.434	frt $36^{409}/_{600}$	kr.

Az előirányzott összegből tényleg csak 1,627.729 frt $44^{39}/_{600}$ krt vettek be. Mégpedig bérletekből 37.910 frt 42 krt, hídbérletből 4.999 frt 30 krt, kövezetvámból 22.616 frtot, legelőhasználatért 3.801 frt 15 krt, álláspénzt 9.005 frt 30 krt, kamatot 16.625 frt $25^{329}/_{600}$ krt.

Pest város 1810. évi kiadásai.

	Előirányzat		
Királydíj	2.520	frt —	kr.
Fizetés	51.694	» $29^{16}/_{18}$	»
Szállás	681	» $37^{60}/_{120}$	»
Alapítvány	12.033	» 11	»

Lelencek	1.426	frt 40	kr.
Kamatok	1.793	» —	»
Irodaszer	7.180	» 23	»
Utiköltség	2.720	» 12	»
Posta	154	» 13	»
Építkezés	9.447	» $20^{105}/_{.}$	»
Javítás	8.691	» $27^{100}/_{.}$	»
Vásárolt anyag	11.485	» $03^{96}/_{.}$	»
Állatvétel	1.460	» —	»
Kórházi fa	900	» —	»
Gazdasági szükséglet	20.797	» 55	»
Ruházat	6.447	» $10^{60}/_{.}$	»
Rabok	6.988	» $10^{60}/_{.}$	»
Hiány	130	» 10	»
Relaxaten	2.702	» 10	»
Vízvezeték	1.718	» $05^{60}/_{.}$	»
Világítás	33.503	» 53	»
Kövezés	11.636	» 05	»
Útjavítás	15.455	» 03	»
Kölcsönadás	25.722	» —	»
Kölcsönvisszafizetés	54.400	» —	»
Kamat	37.325	» 88	»
Úttisztítás	21.177	» $52^{60}/_{120}$	»
Rendkívüli	231.286	» $25^{84}/_{.}$	»
Szépítő Bizottságnak	894.559	» 49	»
Insurrectio	598	» 40	»
Fára	39.044	» 36	»
Vágómarha	104.820	» 45	»
Összesen	**1,620.502**	frt $37^{45}/_{360}$	kr.

Az előirányzott összegből tényleg csak 1,595.235 frt $49^{95}/_{360}$ krt folyósitottak. Ezek között nagyobb tételek: fizetésekre 47.458 frt $29^{1}/_{18}$ kr; alapítványokra 8.208 frt 11 kr; kamatra 32.558 frt 28 kr; úttisztításra 10.677 frt $52^{60}/_{120}$ kr.

Pest város 1815. évi bevételei.

	Előirányzat		
Maradvány	14.363	frt 32	kr.
Bérletek	213.450	» $16^{15}/_{60}$	»
Szalma, állateladás	1.305	» 49	»
Anyageladás	40	» —	»
Telekeladás	—	» —	»
Büntetéspénz	1.237	» 46	»
Útipénz	345	» $09^{9}/_{10}$	»
Bérkocsisok taksája	1.500	» —	»
Telekkönyv	63.529	» $43^{1}/_{6}$	»
Polgárjog	1.748	» —	»
Pótadó	150.928	» 10	»
Dologház	3.856	» $07^{9}/_{10}$	»
Tűzoltópénztár	—	» —	»
Új templomra	10	» —	»
Felvett kölcsön	41.922	» —	»

Visszafizetett tőke	56.615	frt	$06^{2}/_{5}$ kr.
Kamat	19.776	»	$54^{4}/_{15}$ »
Tűzoltópénztár részére felvett tőke	706	»	$52^{6}/_{30}$ »
Dologház részére felvett tőke	495	»	47 »
Convictiók	3	»	$35^{3}/_{5}$ »
Különleges	6.208	»	09 »
Árverés	116	»	30 »
Templomkamat	1	»	36 »
Caducitás	2.125	»	— »
Bélyegtaksa	6	»	13½ »
Szépitőalap részére beszedett tőke	19.100	»	— »
Cégérdijak	160	»	— »
Faeladás	3.785	»	$08^{9}/_{10}$ »
Előirányzott bevétel	603.337	»	$27^{33}/_{60}$ »
Tényleg befolyt	503.714	frt	$10^{12}/_{60}$ kr.

Megjegyezzük, hogy az előirányzatból a bérleteknél csak 140.627 frt 13 kr, a telekkönyvi jövedelmekből csak 58.023 frt $43^{1}/_{6}$ kr., a pótadóknál csak 141.928 frt 10 kr., a kamatoknál csak 7.550 frt $6^{2}/_{3}$ kr., a különféléknél pedig tényleg csak 5.630 frt 33 kr. folyt be.

Pest város 1815. évi kiadásai.

	Előirányzat		
Királydij	1.680	frt	— kr.
Fizetések	95.725	»	$38^{11}/_{12}$ »
Szállásolásra	1.012	»	30 »
Alapitványokra	8.446	»	56 »
Lelencek	949	»	$53^{1}/_{3}$ »
Tűzoltópénztár	2.296	»	$10^{7}/_{10}$ »
Kamatok	1.036	»	15 »
Irodaszer	6.862	»	$56^{3}/_{10}$ »
Utiköltség	3.182	»	12 »
Postaköltség	68	»	11 »
Épitkezés	27.507	»	$34^{3}/_{5}$ »
Javitások	5.452	»	$24^{8}/_{10}$ »
Anyag	5.916	»	38 »
Telek	14.415	»	10 »
Állat	625	»	— »
Kórház	600	»	— »
Gazdasági szükséglet	3.908	»	$32^{7}/_{10}$ »
Egyenruha	7.494	»	31½ »
Rabok	10.672	»	$12^{3}/_{10}$ »
Relaxaten	151	»	45 »
Vízvezeték	4.157	»	16 »
Világitás	21.904	»	25 »
Kövezés	19.064	»	50 »
Útjavitás	21.092	»	48 »
Úttisztitás	11.094	»	31½ »
Napszám	1.717	»	21 »
Kölcsön	7.402	»	$19^{1}/_{10}$ »
Visszafizetett passzív tőke	38.241	»	$41^{2}/_{5}$ »

Kamat	23.924 frt	$24^{11}/_{30}$	kr.
Rendkívüli	124.110 »	$32^{51}/_{120}$	»
Alapítványok	13.000 »	—	»
Tűzifapénztár	762 »	47	»
Szépítő alapnak kölcsön	19.100 »	—	»
Kivilágítás a királynak	23.016 »	$31^{1}/_{10}$	»
Összesen	526.593 frt	$59^{5}/_{120}$	kr.
Tényleges kiadás	490.131 »	$01^{1}/_{10}$	»

Pest város 1820. évi bevételei.

	Előirányzat		
Pénztármaradvány	1.688 frt	$34^{10}/_{.}$	kr.
Bérletek	218.627 »	$02^{10}/_{60}$	»
Szalma- és állateladás	3.569 »	30	»
Termény, anyag	1.657 »	04	»
Telekeladás	— »	—	»
Büntetések	534 »	$59^{30}/_{.}$	»
Utiköltségekre beszedve	26 »	$51^{30}/_{.}$	»
Bérkocsik taksája	1.808 »	—	»
Telekhivatali bevétel	35.709 »	$52^{30}/_{.}$	»
Pótadó	86.672 »	$50^{38}/_{.}$	»
Dologház	1.762 »	—	»
Tűzoltópénztár bevétele	972 »	50	»
Fölvett tőke	15.912 »	30	»
Szépítő alapnak fölvett tőke	90.806 »	31	»
Visszafizetett tőke	114.598 »	$49^{24}/_{.}$	»
Kamat	32.010 »	$26^{26}/_{.}$	»
Dologházi pénzek kamata	2.409 »	27	»
Tűzoltó pénzek	1.379 »	$07^{48}/_{.}$	»
Rechnungs Convictio	4 »	45	»
Befolyt hátralék	1.273 »	34	»
Caducitás	3.719 »	$17^{30}/_{.}$	»
Árverések 5%-a	— »	—	»
Bélyegtaksa	— »	—	»
Cégérdíj	— »	—	»
Rendkívüli	40.129 »	$01^{57}/_{60}$	»
Liszt- és terménypénz	406 »	06	»
Összesen	655.679 frt	$10^{241}/_{2}/_{60}$	kr.
Ebből tényleg befolyt	547.726 »	$12^{301}/_{2}/_{60}$	»

Mégpedig bérletekből 142.044 frt $42^{10}/_{60}$ kr., kamatokból 15.037 frt $19^{26}/_{.}$ kr., dologházi pénzek kamatja gyanánt 845 frt $32^{12}/_{.}$ kr., tűzoltó pénzekből 678 frt $36^{24}/_{.}$ kr., hátralékokból 620 frt, rendkívüliből 29.669 frt $37^{15}/_{.}$ kr.

Pest város 1820. évi kiadásai.

	Előirányzat		
Királypénz	1.680 frt	—	kr.
Fizetések	101.997 »	$54^{20}/_{60}$	»
Beszállásolásra	741 »	40	»
Alapítványok	10.868 »	36	»
Lelencek	1.632 »	$06^{40}/_{.}$	»
Tűzoltópénztári kiadás	3.126 »	$19^{30}/_{.}$	»

Kamatok	2.297	frt 30	kr.
Irodaszerek	13.027	» 01	»
Utiköltség	3.708	» 31	»
Törvényszék	274	» 04$^{36}/_{60}$	»
Új építkezés	1.200	» —	»
Épületjavítás	7.258	» 11$^{12}/_{60}$	»
Anyagvétel	3.320	» 25	»
Visszaváltott telek	150	» —	»
Kórház	1.350	» —	»
Gazdasági szükséglet	6.194	» 13$^{18}/_{60}$	»
Ruházatra (egyenruha)	8.670	» 14	»
Rabok	5.464	» 35$^{22\frac{1}{2}}/_{60}$	»
Hiány	311	» 37$^{30}/_{60}$	»
Relaxaten	9.671	» 12	»
Vízvezeték	21.763	» 08$^{30}/_{60}$	»
Világítás	14.890	» 37	»
Kövezés	26.498	» 51	»
Útjavítás	13.180	» —	»
Úttisztítás	6.086	» 37$^{30}/_{60}$	»
Útépítés	14.396	» 19	»
Napszám	1.448	» 27	»
Kölcsönbe adott tőke	14.988	» 34	»
Átadott tőke a szépítő alapnak	90.806	» 31	»
Visszafizetett passzív tőkék	133.661	» 38$^{12}/_{60}$	»
Kamat	28.352	» 07$^{39}/_{60}$	»
Tűzifára	288	» 27$^{36}/_{60}$	»
Rendkívüli	10.656	» 20$^{30}/_{60}$	»
Összesen	559.961	frt 50$^{25\frac{1}{2}}/_{60}$	kr.
Tényleges kiadás.....	544.094	» 16$^{11\frac{1}{2}}/_{60}$	»

Az előirányzatból tényleg kiadatott 544.094 frt 16$^{11}/_{60}$ kr. Mégpedig fizetésekre 98.524 frt 21 kr., alapítványokra 7.868 frt 36 kr., vízvezetékre 18.139 frt 52$^{30}/_{60}$ kr., világításra 13.692 frt 19 kr., kamatra 23.839 frt 40$^{45}/_{60}$ kr.

Az 1829/1830. évi előirányzat már így festett.

Bevételek 1829/1830-ban.

Haszonbérlések	163.335	frt 19	kr.
Élelem vám (accisa)	12.484	» 09	»
Eladott szénáért és marháért	2.297	» 30	»
Eladott termesztményekért	3.803	» 21	»
Eladott földekért	9.016	» 38	»
Büntetések és fiskálitások	423	» 04	»
Levonás (Detractus) fejében	121	» 14$^{6}/_{60}$	»
Bérkocsisok taksái	2.919	» —	»
Engedelembér (Laudemium)	62.902	» 26$^{15}/_{60}$	»
Polgári taksák	4.355	» —	»
Ráadások (Gabae)	148.207	» 29	»
Felvett tőkepénzek	8.200	» —	»
Felvett tőkepénzek a Szépítő Bizottság részére	93.250	» —	»
Visszafizetett tőkepénzek	12.384	» 05$^{3}/_{60}$	»

Visszafizetett tőkepénzek a Szépítő Bizottság részére	95.025	frt —	kr.
A város kamatbevételei kiadott tőkék után	23.797	» 37^{36}/.	»
Számadási marasztalások (Ratiorum Convictiones)	68	» 07^{30}/.	»
Elmaradt tartozások (Antiquae restantiae)	96.712	» 09^{9}/.	»
Magszakadású vagyonok (Caducitates)	7.898	» 53^{62}/.	»
Mértékek taksái	16	» 11^{15}/.	»
Engedelemtaksák	1.850	» —	»
Kövezési és csatornajárulékok	28.287	» 32^{18}/.	»
A státus rabjai tartásáért	835	» 53^{30}/.	»
Kihirdetett és meg nem jelent árvák örökösödései	6.470	» 09^{10}/.	»
Időközi bevétek (Interimales Perceptiones)	119.881	» 52^{30}/$_{60}$	»
Rendkívüli bevételek (Extraordinariae Perceptiones)	43.811	» 16^{43}/.	»
Bánatpénz (Vadium)	355	» —	»

E jövedelmekhez tartozik még:

Az égőfapénztár tartozása (Restantia Cassae lignorum focalium)	4.373	» 57^{27}/.	»
A dologház jövedelme	2.188	» 14^{30}/.	»
A dologház tőkéinek kamata	5.993	» 55^{48}/.	»
A tűzoltókassza jövedelme	1.219	» 21	»
A tűzoltókassza tőkéinek jövedelme	2.593	» 41^{36}/.	»

A kiadások.

Királyi bér (Census Regius)	6.300	frt —	kr.
Fizetések (Salaria)	142.168	» 01^{15}/.	»
Nyugdíjak és jutalmak (Pensiones et Honoraria)	4.287	» 50^{50}/.	»
Örökhagyományok és megjutalmazások (Fundationes, et Remunerationes)	6.694	» 06	»
Lakbérek	1.078	» 07^{30}/.	»
Elhagyott gyermekek neveltetése	2.372	» 20	»
Házbérek	2.135	» —	»
Íróeszközök	7.204	» 15^{12}/.	»
Utiköltségek és napijutalmak (Itineraria, et Diunia)	3.791	» 43^{30}/.	»
Postakiadások	289	» 40	»
Házak javítása	6.429	» 08	»
Termesztményekre, készülményekre s egyéb szükségletre (Pro naturalibus materialibus et requisitis)	10.548	» 34	»
Ispitájgaras	600	» —	»
Gazdaságbeli szükségletek	6.754	» 17^{12}/$_{60}$	»
Darabontok és őrök ruházatára	8.308	» 47^{40}/.	»
Rabok tartása	22.531	» 57	»
Engesztelések (Relaxationes)	542	» 10^{24}/.	»
Csatornák készítése	16.025	» 48	»

Éjjeli kivilágítás	21.864	frt 50	kr.
Utcák kövezése	36.699	» 24³⁰/.	»
Utak javítása	7.344	» 07³⁰/.	»
Utcák tisztítása	16.619	» 27	»
Utak készítése	18.580	» 59³⁰/.	»
Napszámosok	2.482	» 42	»
Kamatra kiadott tőke	19.403	» 12	»
A Szépítő Bizottságnak kölcsönadott tőke..	93.250	» —	»
Visszafizetett adósság	9.147	» 54⁴⁸/.	»
A Szépítő Bizottság helyett visszafizetett tőke	95.025	» —	»
Kifizetett kamatok	25.704	» 35²⁷/.	»
A szegényeknek kiszolgált gyógyszerekért ..	9.591	» —³⁰/.	»
Kocsibérek	1.684	» 54	»
«Közönséges pompákra tett költségek»	760	» 57	»
Az országos kiküldöttség számára kibérelt alkalmatosságokért	34.710	» 22³⁰/.	»
Rendkivüli költségek	41.477	» 51³⁸/.	»
Ide tartoznak:			
A tűzikasszába fizetett	748	» 54	»
A tűzoltószerek vásárlására és javítására kiadott	2.291	» 51	»
Tűzoltási költségek	298	» 15	»

Ebben az esztendőben már közel 22.000 forintot költött Pest az utcai világításra, a városi háztartás összes kiadásainak 10%-át. Természetesen a világítási kiadások összege is olyan módon változott, amint a politikai vagy a gazdasági viszonyok folyton formálták magát a városi költségvetést.

A házipénztár bevételei 1849/50. évben.

Bevételek: 1849. október végével maradt készpénzben 1167 forint $7^{27}/_{60}$ krajcár. Haszonbérletek és bérekből 293.350 forint 21 krajcár. Fagaras 2000 forint. Az eladott telkekérti hátralevő vételárból (30.648 forint 45 krajcár) 6% kamatokat félévre számítván 919 ft 28 kr. Bérkocsisdíjak fejében 168 kocsis 4 pft 48 kr-ral 806 ft 24 kr. Telekhivatal átiratási díjakból 34.000 ft. Díjszedőhivatalból 17.000 ft. Polgári díjakból 400 ft. A város cselekvő tőkéi összesen tettek 11.843 ft 36 krt. Ebből levonván a bizonytalanokat 7206 ft 20 kr., marad a bizonyos tőke: 4637 ft 16 kr. Ennek 6% kamata félévre 139 ft 7 kr. Sikeretlenül köröztetett árvák tőkéinek (323 pft 36 kr.) 2½% kamatjai 8 ft $5^{2}/_{5}$ kr. Engedelmi díjak a házipénztár részére 100 ft. Bélyegzési díjakból 80 ft. Eladott széna, marhák és »több efféle bitang eszközöktől« 600 ft. Eladott termesztmények, anyagok és szerekből 3200 ft. Büntetések és kobozásokból 150 ft. Magszakadásokból 500 ft. Számadási elmarasztásokból 35 ft. A rabok tartása megtérítéséből 15 ft. A letéthivatalban létező magánytömegektől

járó követelési illeték fejében 1500 ft. Letéthivatali pénzek, melyek tanácsi meghagyás folytán letétettek és egy évnek eltelte után sem vétettek fel 500 ft. (Csatornák és kövezetre való ajánlatokból régi hátramaradások 3973 ft $23^{4}/_{5}$ kr.) Visszafizetendő tavalyi ideiglenes kiadásokból 15.000 ft. Rendkívüli bevételekből 600 ft. A házipénztár folyó jövedelmeiből 2% kamat kölcsön fejében magános adósokérti előlegezésekből 1350 ft. (Régi hátramaradások 25.382 ft. $37^{8}/_{60}$ kr.) Az adópénztárból gábák fejében 1847/8. évtől hátralevősége 19.528 ft. Az 1848/9. hátralevősége 155.604 ft. 28 $^{30}/_{40}$ kr. Kétévi hátramaradás 175.132 ft $28^{30}/_{40}$ kr. Az adópénztárból gábák fejében f. évi 1849/50. 144.258 ft 24 kr. Összesen 517.677 ft 16 $^{51}/_{60}$ kr.

Kiadásai pedig ezek valának: 1. Királybér 840 ft. 2. Tiszti fizetésekre 176.776 ft 18 kr. Nyugdíjakra 10.600 ft. 4. Tiszteletdíjakra 1100 ft. 5. Alapítványokra és jutalmi díjakra 800 ft. 6. Lelencekre 2500 ft. 7. Tűzoltószerekre 1800 ft. 8. Lakbérekre 10.800 ft. 9. Irodai szerekre 9100 ft. 10. Utiköltségekre 450 ft. 11. Törvényszéki illetőségekre 70 ft. 12. Postailletményekre 180 ft. 13. Kobozási költségekre 80 ft. 14. Építési javításokra és tatarozásokra 10.100 ft. 15. Termesztmények-, anyagok- és szerekért 18.000 ft. 16. Gazdasági szükségekre 3500 ft. 17. A városi rendőrbiztosok, poroszlók és mezei kerülők ruházataira 10.000 ft. 18. A rabok, foglyok eltartására 11.000 ft. 19. Elengedésekre 12.200 ft. 20. Csatornákra és vízlecsapolási árkokra 30.000 ft. 21. Utcai kivilágításokra 51.600 ft. 22. Rendkívüli kivilágításokra 1600 ft. 23. Kövezetekre és föltöltésekre 51.500 ft. 24. Utak tatarozására 16.000 ft. 25. Utak építésére vonalon belül 30.373 ft 54 kr. Utak építésére vonalon kívül 22.929 ft 8 kr. 26. Töltés építésére s Dunapart szabályozására 33.400 ft. 27. Az utcák tisztogatására 16.000 ft. 28. Városi napszámosokra 2500 ft. 29. Kikötőhely újonnani építésére 17.000 ft. 30. A városi közintézetek felsegélésére és pedig *a)* Polgári kórháznak 15.000 ft. *b)* Josephinum című árvaháznak 500 ft. *c)* Dologháznak 12.000 ft. *d)* Szegények-ápoló-intézetnek 1440 ft. Összesen 28.940 ft. A város szenvedő tőkéinek kamatjaira 70.340 ft 27 kr. 31. Az Üllői-útoni laktanya építéséhez felveendő 70.000 pft. kamatjainak fedezésére 4200 ft. 32. A 2% kamatú kölcsön magány adósokért előlegezendő kamat fejében 2800 ft. 33. A város szenvedő 2%-os tőkéinek törlesztésére a 200.000 ft tőkének 9-dik és 10-dik tized kiegyenlítésére 40.000 ft. 34. *Az 1847-dik évben uralkodott drágaság tekintetéből működött kir. biztosságnak olcsóbb kenyér előállítás körüli 12.031 pft veszteségének pótlására* 3-ik részlet 2031 ft. 35. A szegények számára kiszolgálandó gyógyszerekért 8600 ft. 36. Bérkocsisokra és rendőri fuvarozásokra 1200 ft. 37. Nyilvános ünnepélyekre 2600 ft. 38. Az ideiglenes bevételek kiegyenlítésére 1000 ft. 39. Bánatpénzekre 10.000 ft. 40. Rendkívüli kiadásokra 26.000 ft. 41. Országos biztossági őrseregre 6000 ft. 42. Leopoldvárosi templom építésére 6000 ft. Ludoviceumba az 1838-i árvíz alkalmával történt károk kijavítására

8-dik és utolsó részletet 1117 ft 48 kr. 44. Az Üllői-útoni laktanya építésére kölcsönvett tőkéknek visszafizetésére 10.000 ft. 45. Lánchíd előtti föltöltésre a társaságnak 8487 pftból $^1/_3$ részt minden évben 2829 ft. Összesen 776.457 ft 35 kr.

Pest város jövedelmei és kiadásai 1851/1852-ben.

A folyó 1851/1852-iki közigazgatási évre Pest város jövedelmei:

telkekből és javadalmakból	317.612	forint 45	krajcár;
kocsmáltatásból	44.893	« $50^9/_{10}$	»
összesen ...	362.506	forint $35^9/_{10}$	krajcár;
kiadásai pedig	717.207	« $12^7/_{10}$	«
hiány ...	354.700	forint $36^8/_{10}$	krajcár.

Az 1789—90. évi számadás arról az esztendőről való, melyben elindult Pesten a fejlődés; amikor meggyujtották az első utcai lámpát és amikor elkezdték építeni a Lipótvárost. Micsoda szegényes ez a költségvetés A bevételek 138 és félezer forintra vannak előirányozva, de ez a summa is csak 3100 forint híján folyt be. Viszont a kiadások csak 107.374 ft-ot tettek ki, tehát ebben az esztendőben 28.000 forintos felesleggel operált Pest város háztartása. Különben a legnagyobb bevételi tétel (15.800 ft.) a felvett tőke benne. Utána jönnek csak az eladott telkek, az átírási díjak, a vámok és bérek. Ebben az esztendőben a világítási kiadások már meghaladják a 3000 forintot.

Az 1793-ról szóló számadáskönyvben a telekhivatal jövedelme (ingatlanátírási díjak); a kövezetvám, a hajóhíd jövedelme és a kölcsönadott tőkék kamata adják a legnagyobb bevételeket. Ezek mellett azonban deficittel záródna a háztartás mérlege, ha a telekeladásokból közel 100.000 forint bevétele nem lenne ebben az esztendőben Pest városának. Ez a bevétel azután 46.000 ft-os felesleget idéz elő.

Az 1800. évi zárószámadásban az a meglepő, hogy a nem egészen félmillió forintot tevő bevételek között 316.000 forintra rúg az előző évről áthozott maradvány. Ez a nagy summa részben kölcsönpénz, amelyet még 1791-ben vett fel a város, részben pedig az elárverezett lipótvárosi telkek ára. Egymás mellé kell állítani ezeket a régi elszámolásokat, ha meg akarjuk ismerni Pest város fejlődésének igazi történetét. Ezek a bevételi és kiadási tételek nemcsak azt mondják el, hogy évtizedeken keresztül miként birkózott a mostoha viszonyokkal ez a város, hanem a számadáskönyvekből azt is megtudjuk, hogy lépésről-lépésre haladva miképen verekedte ki magának az első helyet a magyar városok között Pest városa.

A következőkben a XIX. század Pestjének első 30 esztendejére vonatkozó számadásokat mutatjuk be; az előirányzott, meg a tényleges bevételeket és kiadásokat.

Pest város háztartása 1800 és 1820 között.

Év	Előirányzott bevételek		Tényleges bevételek		Előirányzott kiadások		Tényleges kiadások	
	forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.
1800	598.755	$30^{47}/_{60}$	581.015	$6^{23}/_{60}$	—	—	282.110	$4^{10}/_{60}$
1801	494.101	$24^{17}/_{60}$	475.044	$57^{45}/_{60}$	—	—	162.833	$5^{23}/_{60}$
1802	492.063	$13^{118}/_{120}$	476.806	$55^{28}/_{60}$	—	—	156.081	$27^{112}/_{120}$
1803	253.729	$49^{1}/_{120}$	233.194	$30^{67}/_{120}$	231.990	$29^{36}/_{60}$	226.427	$14^{1}/_{10}$
1804	242.453	$14^{57}/_{60}$	208.132	$39^{46}/_{120}$	209.590	$34^{18}/_{120}$	199.492	$42^{6}/_{120}$
1805	235.645	$15^{19}/_{60}$	198.848	$3^{35}/_{60}$	202.791	$17^{113}/_{120}$	188.970	$55^{18}/_{120}$
1806	564.664	$44^{93}/_{120}$	524.107	$8^{81}/_{120}$	527.667	$6^{58}/_{60}$	523.359	$57^{18}/_{60}$
1807	331.755	$15^{45}/_{120}$	289.175	$28^{55}/_{120}$	281.719	$30^{77}/_{120}$	270.812	$23^{97}/_{120}$
1808	451.678	$27^{37}/_{60}$	400.911	$4^{10}/_{60}$	391.186	$39^{47}/_{120}$	386.154	$29^{107}/_{120}$
1809	1,035.810	$30^{56}/_{120}$	981.883	$11^{107}/_{120}$	755.798	$25^{31}/_{60}$	742.211	$4^{1}/_{60}$
1810	1,718.434	$36^{409}/_{600}$	1,627.729	$44^{39}/_{600}$	1,620.502	$37^{215}/_{300}$	1,595.235	$49^{95}/_{300}$
1811	1,017.435	$40^{97}/_{120}$	907.334	$22^{11}/_{120}$	955.295	$27^{114}/_{120}$	899.842	$30^{40}/_{120}$
1812	952.845	$56^{31}/_{120}$	842.843	$10^{103}/_{120}$	910.444	$21^{16}/_{60}$	803.868	$2^{45}/_{60}$
1813	245.335	$51^{116}/_{120}$	201.681	$10^{30}/_{120}$	228.137	$52^{98}/_{120}$	200.725	$57^{54}/_{120}$
1814	546.840	$37^{7}/_{20}$	387.687	$17^{340}/_{480}$	394.504	$44^{249}/_{600}$	373.323	$46^{279}/_{300}$
1815	—	—	503.714	$10^{13}/_{60}$	526.593	$59^{61}/_{120}$	490.131	$1^{1}/_{10}$
1816	—	—	548.884	$36^{79}/_{120}$	—	—	498.972	$33^{40}/_{120}$
1817	—	—	557.586	$19^{17}/_{60}$	—	—	537.535	$48^{40}/_{60}$
1818	643.960	$52^{55}/_{60}$	510.455	$52^{29}/_{60}$	530.308	$41^{60}/_{60}$	507.734	$1^{59}/_{60}$
1819	684.461	$56^{14\ 1}/_{2}/_{60}$	559.647	$34^{46\ 1}/_{2}/_{60}$	570.946	$33^{57}/_{60}$	557.959	$-^{46}/_{60}$
1820	655.679	$10^{24\ 1}/_{2}/_{60}$	547.726	$12^{20\ 1}/_{2}/_{60}$	559.961	$50^{15\ 1}/_{2}/_{60}$	544.094	$16^{11\ 1}/_{2}/_{60}$

Pest város háztartása 1821 és 1830 között.

Bevétel.

Év	Előirányzott jövedelem		Tényleg befolyt jövedelem		Hátralék	
	forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.
1820/1821	645.733	$-^{10}/_{60}$	503.563	$25^{50}/_{60}$	142.169	$34^{50}/_{60}$
1821/1822	626.044	$22^{31}/_{60}$	463.604	$4^{53}/_{60}$	162.440	$17^{39}/_{60}$
1822/1823	699.128	$59^{58}/_{60}$	532.460	$37^{4}/_{60}$	166.668	$22^{47}/_{60}$
1823/1824	563.279	$44^{53}/_{60}$	399.098	$-^{8}/_{60}$	163.334	$41^{13}/_{60}$
1824/1825	816.069	$12^{64}/_{120}$	645.911	$-^{59}/_{120}$	170.158	$12^{55}/_{120}$
1825/1826	791.782	$3^{24}/_{60}$	603.407	$4^{47}/_{60}$	188.374	$58^{37}/_{60}$
1826/1827	777.370	$50^{51}/_{60}$	580.412	$52^{30}/_{60}$	196.957	$58^{21}/_{60}$
1827/1828	—	—	667.710	$4^{13}/_{60}$	—	—
1828/1829	932.410	$51^{13}/_{60}$	703.487	$52^{48}/_{60}$	228.922	$58^{24}/_{60}$
1829/1830	965.236	$43^{40}/_{60}$	731.180	$7^{35}/_{60}$	234.056	$36^{24}/_{60}$

Kiadás.

Év	Előirányzott kiadás		Tényleges kiadás		Hátralékos fizetnivaló	
	forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.
1820/1821						
1821/1822	518.888	$42^{13}/_{60}$	495.147	$38^{26}/_{60}$	23.741	$3^{44}/_{60}$
1822/1823	501.186	$6^{58}/_{60}$	462.819	$12^{19}/_{60}$	38.366	$54^{59}/_{60}$
1823/1824	581.094	$11^{49}/_{60}$	530.809	$59^{34}/_{60}$	50.284	$12^{15}/_{60}$
1824/1825	424.730	$27^{11}/_{60}$	399.098	$-^{8}/_{60}$	25.623	$27^{3}/_{60}$
1825/1826	660.903	$41^{15}/_{60}$	644.441	$28^{18}/_{60}$	16.462	$12^{57}/_{60}$
1826/1827	618.008	$56^{26}/_{60}$	601.866	$22^{30}/_{60}$	16.142	$34^{4}/_{60}$
1827/1828	594.549	$47^{7}/_{60}$	578.419	$43^{13}/_{60}$	16.130	$3^{54}/_{60}$
1828/1829	—	—	658.848	$15^{52}/_{60}$	—	—
1829/1830	754.637	$29^{56}/_{60}$	703.329	$18^{52}/_{60}$	51.308	$11^{3}/_{60}$
	808.606	$22^{57}/_{60}$	729.998	$12^{37}/_{60}$	78.608	$10^{37}/_{60}$

Az infláció és a defláció, a devalváció és az építési konjunktúra, mind mind nyomot hagyott ezeken a számadásokon. Ahogy szaporodik a bankópénz és tünedezik a piacról az ezüst forint, azon mód nőnek Pest város bevételi tételei is, de természetesen nőnek a kiadási tételei is. Minden megdrágul, gyarapszik az adó- és a vámbevétel is és nagyobb lesz az árenda, de e mellett természetesen egyre sorvad a pénz vásárlóereje. A devalváció előtt való esztendőben, 1810-ben, már 1·7 millió bankócédulánál is nagyobb bevételt irányoz elő Pest város tanácsa, a tényleges kiadások végösszege azonban az 1·6 millió bankócédulát sem éri el. 1813-ban — az első devalváció után — azután közel egymillió papírforintról ¼ millióra esik le Pest város jövedelme, de ennek is $^4/_5$-ét tudja csak behajtani. A második devalváció után megint csak emelkedő tendenciát mutat a város költségvetése, de az előirányzatot rendszerint csak 75% erejéig lehet realizálni, ami azt mutatja, hogy a háztartás egyensúlyát az igények sokasodásával és a kiadások állandó emelkedése mellett csak nagy erőfeszítések árán tudja a tanács fenntartani. A háborús idők olykor rendkívüli kiadásokba szorítják bele a várost. 1809-ben 6%-os kamatra 50.000 frt-ot vesz fel szarvasmarhavásárlás céljából, ugyancsak 1809-ben a kincstár 100.000 frt-ot ad kölcsön Pest városának »Zur Bestreitung der Notwendigkeiten im traurigen Falle einer feindlichen Invasion«. A budai »Bancalkassa«-tól pedig 120.000 frt-ot vesznek fel *egy escadron felállítására.*

Bennünket természetesen különösképen érdekel, hogy ezekben a mozgalmas és változatos időkben miképen fejlődnek Pest város *világítási* kiadásai? Az 1789/90. évi kiadások között a világítási költségek már 3114 forint 39 krajcárral szerepelnek. 1800-tól kezdve pedig a város a következő összegeket költötte az utcai világításra.

Az utcai világítás költségei.

1800-ban	7.446	frt	8 $^{20}/_{60}$	kr.
1801-ben	4.925	«	26	«
1802-ben	4.945	«	26	«
1803-ban	4.945	«	26	«
1804-ben	4.953	«	47	«
1805-ben	4.945	«	26	«
1806-ban	4.966	«	46	«
1807-ben	8.866	«	27	«
1808-ban	8.649	«	16 $^{30}/_{120}$	«
1809-ben	11.081	«	13	«
1810-ben	33.503	«	53	«
1811-ben	29.686	«	13	«
1812-ben	9.354	«	6	«

1813-ban	23.712	frt	10	$^{60}/_{120}$ kr.
1814-ben	19.012	«	14	«
1815-ben	21.904	«	25	«
1816-ban	23.208	«	41	«
1817-ben	27.236	«	44	$^{2}/_{3}$ «
1818-ban	39.228	«	42	$^{3}/_{4}$ «
1819-ben	24.799	«	36	«
1820-ban	13.692	«	19	«
1830-ban	21.864	«	50	«
1851-ben	51.600	«	22	«

Amint ebből az összeállításból kitetszik: bizony ugyancsak változnak a világítási kiadások. 1806-ban még nem is egészen ötezer forintot költenek az utcai lámpákra és 1810-ben, az első devalvációt megelőző esztendőben már 33 és félezer forintot. A devalvációt követő esztendőben: 1812-ben csak valamivel több a közvilágítás költsége 9 ezer forintnál és 1813-ban amikor elölről kezdődik az infláció: már 23.712 forint a világítási költség. A második devalváció évében: 1816-ban 23 ezer forintba kerül az utcai világítás, 1818-ban közel 40 ezerbe, 1820-ban pedig, amikor a szabadalmas Osztrák Nemzeti Bank megkezdi a devalvált bankók beváltását, amikor elkezdődik a stabilizáció és a defláció: a világítási költségek 13.700 forintra esnek le és még 1830-ban sem érik el a 22 ezer forintot. Érdekes és tanulságos dolgok ezek, bennünket, akik szintén végig éltünk egy inflációt, egy deflációt és egy valuta-stabilizációt: nem lepnek meg.

A világítás fejlődése.

Nagy vonásokban megrajzoltuk, hogy faluszerű habitusából miként emelkedett ki Pest és lett Magyarország kereskedelmi fővárosává. Megpróbáltuk kinyomozni azokat a gazdasági, politikai és lokális okokat, melyek megindították és állandóan ébren tartották ennek a városnak a fejlődését. Azt hisszük, nem végeztünk vele hiába való munkát, mert Pest és Buda közvilágításának történetéhez szorosan hozzátartozik a városfejlődés rugóinak ismerése. A lámpák megjelenése Pest és Buda utcáin mindig egy-egy meginduló fejlődési folyamattal függött össze és a közvilágítás javítása, az utcai lámpák szaporítása minden időben a város és lakossága vagyonosságának, modernizálódásának egy-egy etapja, egy-egy fejlődési foka volt.

Budán 1777. november 9-én, Pest utcáin pedig 1790. január elsején gyúltak ki először a lámpák, de a fejlődés útja, amely idáig vezet, nagyon hosszú. Párizsban 1558-ban gyujtották meg az első utcai lámpákat. Rendszeres, időhöz kötött utcai világítás azonban Párizsban is csak 1667 óta van. Addig, ha a hold nem sütött: a lakosság felsőbb parancsra mécsest égetett lakása

utcára szóló ablakában. Ez pótolta az utcai világítást. Az utca világításában Párizst utánozta más nagyváros is. Bécs 1687-ben és London a XVII. század végén,[1]) Buda és Pest magisztrátusa azonban még nagyon hosszú ideig nem tartotta szükségesnek az utca éjjeli megvilágítását. Pesten és Budán éjjel sokáig csak a hold világított, amikor világított. Az idők során azonban rá kellett jönnie a tanácsnak, hogy az éjtszakát mégsem lehet teljesen a holdvilágra bízni, mert az éjjeli világítás kérdése a közbiztonság problémája. Végre is Pest város tanácsa úgy oldotta meg a kérdést, hogy 1715-ben, szeptember 9-én határozatot hozott, mellyel esti harangszó után egyszerűen eltiltotta az utcán való járkálást, kószálást. A tanács nyilván úgy okoskodott, hogyha az emberek esti harangszó után nem kószálnak az utcán, akkor baj nem eshetik velük; útonállók ki nem foszthatják, meg nem ölhetik őket, a város pedig megtakarítja a darabonttartási költségeket és nincsen szükség éjjeli világításra sem, ami szintén pénzbe kerül. Ez a rendelet (5. számú melléklet) volt Pest városának első »záróra« rendelete, mely különben magyarra fordítva így szól:[2])

„*Miután tapasztaltatott, hogy egy idő óta némelyek éjjelente a kocsmákban és vendéglőkben a megengedett időn túl is kártyázással, ivással, verekedéssel töltik az időt és rendetlenkednek; ezenkívül ebben az időben gyakran fordulnak elő lopások és rablások; többizben megtörtént az is, hogy a legények részegen, kurjongatva, duhajkodva csatangolnak az utcákon és botrányt idéznek elő; épen azért tudtára adatik minden helybeli lakosnak, hogy ezeknek a rendetlenségeknek a megszüntetésére elhatároztatott és ezennel elrendeltetik:*

Hogy esti harangozás után nyáron 9 órán, télen pedig 8 órán túl senki kocsmában, vendéglőben vagy az utcán ne találtassék, mert különben az ilyenek haladéktalanul bekísértetnek és irgalmatlanul megbüntettetnek. Aki pedig éjszaka lenne kénytelen hazamenni, annak megparancsoltatik, hogy égő gyertya, vagy lámpás nélkül ne találtassék, hanem alkalmazkodjék mindenki a parancshoz és óvakodjék a büntetéstől".

A rendeletről a kisbíró vagy a bakter útján vett tudomást a város, mely már akkortájban körülbelül harmadfélezer lelket számlált.[3]) A kisbíró, mint faluhelyen manapság is, dobszó mellett szokta kihirdetni, mégpedig rendszerint vásár idején, hogy minél többen hallhassák, hogy mit határozott és mit rendelt el a tanács. Pest városának azonban akkoriban csak egy

[1]) D. C. Somervell írja Londonról a History of England című könyve 54. oldalán, hogy a mai korban elképednénk azon, hogy ez a város milyen egészségtelen fészek volt valamikor a XVII. század végén; de lakói mégis büszkék voltak rá, nem utolsó sorban azért, mert *téli estéken a város gyönyörüen ki volt világítva.* Az utcai világítás különben magánvállalkozás volt II. Károly (1630—1685) uralkodásának utolsó éveiben. (History of England by D. C. Somervell (Benn's librery Nr. I. Edited by dr. William Rose, M. A. Ph. D.)

[2]) L. Pest város levéltára.

[3]) 1720-ban 2600 lakója volt Pestnek, Budának pedig 9600.

Az első záróra-rendelet Pesten.

(Pestváros 1715 szeptember 9-iki jegyzőkönyvének fényképmásolata.)

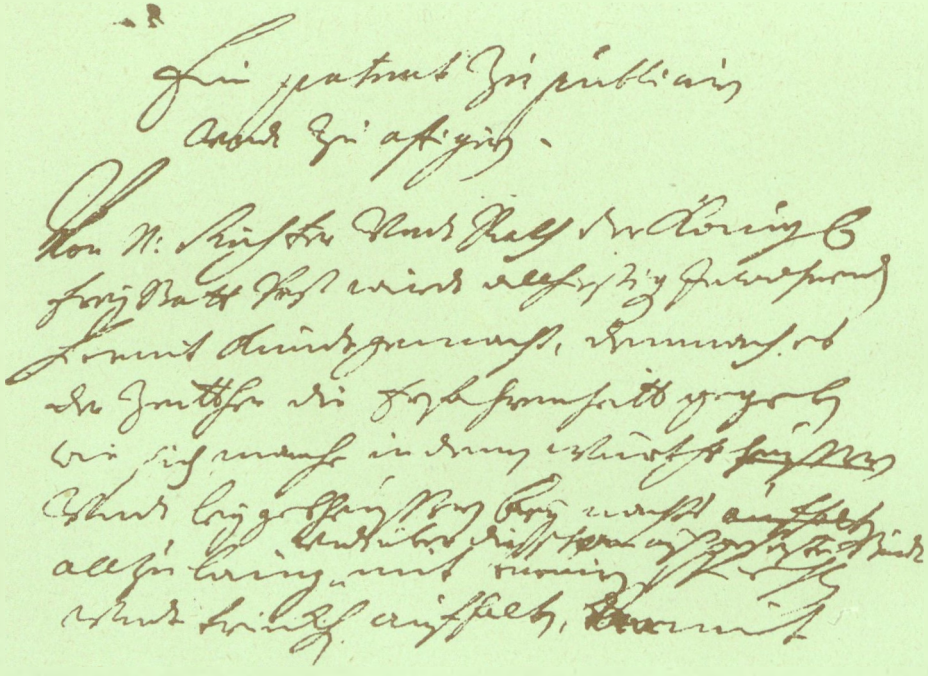

dobja volt, a plébániatemplom nagy dobja, amelyet csak templomi ünnepeken használtak. A városi tanács hirdetményeire tehát trombitaszóval (mit Trompetenschall) figyelmeztették a közönséget.[1])

Azért, ha az utcát nem is világították, világítási kiadásai már ebben az időben is voltak Pest városának; a városházát ugyanis faggyúgyertyával világították. Ezt bizonyítja a magisztratus 1709. március 7-iki üléséről való jegyzőkönyv, mely szóról-szóra a következőket mondja:[2])

»*Dem Schnabl die Versicherung zu geben wegen hergebenden Kerzen, vndt zwar dermahlen* 3. *Kerzen zur Burgerwacht, nach Ostern aber* 2, *Wovon nach Bessern Zeiten vndt wann die Statt Bey Mittel sein wirdt, ire Contertirung follgen solle*«.

Szóval volt idő Pest város életében, amikor öt szál gyertya árát nem tudta kifizetni a kereskedőnek, akit azzal bíztatott, hogy legyen türelemmel és várjon jobb időkre. Pedig akkoriban csak hét krajcár volt egy font gyertya ára. Pest város számadáskönyveiben különben később is évről-évre megismétlődő kiadási tétel a városháza világítására szolgáló faggyúgyertya ára. (6. melléklet.)

Magát a lakosságot azonban nem elégítette ki a tanácsnak az az álláspontja, hogy az éjjeli utcai világítást zárórarendelettel is lehet pótolni. Akadtak, akiknek éjjel is volt dolguk az utcán; különösen farsang idején. Ezek kézilámpást vittek magukkal, ha éjnek idején az utcán jártak. Ebből a szokásból született meg aztán a lámpahordó gyerekek intézménye. Ezek a gyerekek egy-két krajcárért hazakísérték a zeg-zugos és pocsétás utcákon azokat a polgárokat, akik éjtszakának idején a kelleténél tovább maradtak el hazulról.[3]) A gazdagoknak, tehetőseknek természetesen nem volt szükségük a lámpahordó gyerekekre, mert a gazdagok előtt saját cselédjük, inasuk hordta a lámpást, meg a fáklyát, ha éjnek idején dolguk akadt az utcán. De a lámpás gyerekek népszerű és célszerű intézményét nem tette feleslegessé sem az, hogy a közbátorság javítása érdekében a pesti tanács 1770-ben éjjeli őröket fogadott; sem pedig az, hogy épen húsz esztendővel az éjjeli őrség rendszeresítése után a főbb utcák állandó éjjeli világítására rendezkedtek be a városházán. De a XIX. század eleji Pest is jól ismerte a lámpahordógyerek intézményét, melyről az egykorú írók sok tréfás történetet mesélnek.[4]) Különösen a külső városrészek elhagyatott, hepe-hupás utcáin lehetett »hézagpótló« a lámpásgyerek még a hivatalos utcai világítás mellett is, amit mi sem bizonyít jobban, mint Bajza, Vörösmarty és Schedel híres lapjának, az Athenaeumnak[5]) az a megjegyzése, hogy a közönség azért

[1]) L. *Schmall Lajos:* Adalékok II. 15.
[2]) L. Pest város levéltára.
[3]) L. Furkáts Tamás levelei. Pesten. 1803.
[4]) L. Furkáts Tamás levelei. Pest. 1803.
[5]) Az Athenaeum 1837—1843-ban, tehát 6 esztendeig jelent meg.

nem jár a színházba, mert a Nemzeti Színházat a város végére építették és ha besötétedik, nem túlságosan bátorságos a színház környéke.

Pedig mekkora szenzáció lehetett, amikor 1790. január 1-én a Belvárosban meggyujtották az első utcai lámpákat. Milyen büszkék lehettek a derék pestiek erre a vívmányra, mellyel addig csak Pozsony és Buda dicsekedhettek. Igazuk is volt, ha büszkék voltak az utcai világításukra. Korszakos reform volt ez, amely mellett mindenképen eltörpül az a másik reform, mely pedig szintén a haladást szolgálta, de amelyről csak úgy mellékesen emlékezik meg a helyi krónika, hogy tudniillik ekkortájt tiltotta el a nemes tanács a juhok legeltetését a város belsejében.[1])

Nagyon egyszerűek és nagyon dísztelenek Pest első utcai lámpái. A kultúra és a haladás ez első hirdetői bádogból készült kanócos mécsek, amelyekben repceolaj ég. Előbb három-, később négysarkú, üvegablakos szekrénybe voltak zárva a mécsek. A lámpát vagy egyszerűen a falra erősítették, vagy szabadon álló facölöp tetején ült a lámpás. Később a cölöp tetejéről kovácsolt vasból való kar nyúlt ki és ezen függött a laterna. 1790-ben még csak 300 utcai lámpa világított Pesten és 12 éjjeli őr vigyázott az alvó városra ; 1803-ban már 707 ; 1815-ben pedig 860 a laternák száma, amelyeket egy káplár vezetésével 12 lámpagyujtó gondozott. 1815-ben az egész Belvárost világították az olajmécsesek, a Lipótvárost csak az Újépületig ; a Terézvárosban a Király-utca, a Három-Dob-utca és az Ország-út volt világítva a Széna-piacig (Károly-körút és Múzeum-körút a Kálvin-térig). Ezenkívül csak a Soroksári-utcát és a Mészáros-utcát (Vámház-körút) világította éjjeli mécses. 1820-ban már 1046 volt a lámpák száma és minden lámpa kezeléséért és rendbentartásáért hónaponként 1 forint 27 krajcárt fizetett Pest városa a világítási vállalkozónak. 1827-ben a magánosok 250 lámpáját is beleszámítva már 1500 laterna világított bele a pesti éjtszakába. (7. és 8. melléklet.)

Kezdetben bizonyára sok hiányossága volt ennek a közvilágításnak, de a pestiek meg voltak vele elégedve és ez a fontos. Josef Leyrer 1803-ban Pestről írt könyvében[2]) megállapítja, hogy Pest utcai világítása sokkal jobb, mint Berliné. Azt írja Leyrer, hogy a híd — a Pestet Budával összekötő hajóhíd — »ha nem is túlságosan, de eléggé ki van világítva«. Leyrer nagyon elnéző és még a külvárosok világításáról sem mond rosszat. Ellenben annál jobban csepüli Berlint, ahol »éjtszaka sáros időben még a Friedrichstadtban sem lehet száz lépést tenni az élet és testi épség veszélyeztetése nélkül. A rosszul égő, zöld üvegű, spórolós lámpa csak a szemet rontja, de nem világít ; csak a lámpa közvetlen közelében lehet látni, azontúl feneketlen sötétség« . . .

[1]) L. *Peisner Ignác:* Pest a XVIII. században. 1900.
[2]) *Josef Leyrer:* Die Stadt Pesth und ihre Gegend. 1803.

6.

Gyertyatartó és koppantó a faggyúgyertya-világítás idejéből.

(Eredetije a Budapest Székesfővárosi Gázművek lámpagyüjteményében.)

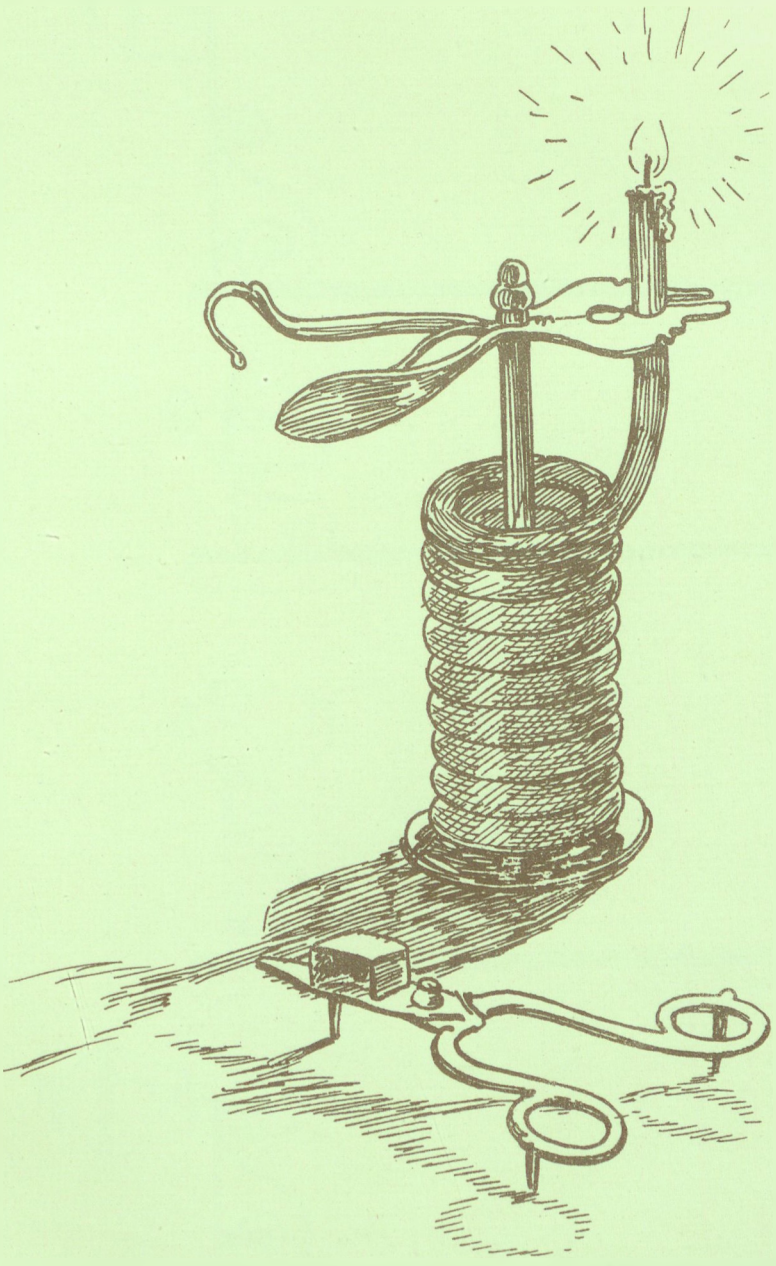

Ezzel szemben a pesti utcai lámpáktól el van ragadtatva. »Pesten — mondja Leyrer — a lámpák üvegei fehérek, átlátszóak; »*argand*«, vagy »*reverber*« égőjük van. A lámpák nem közvetlenül a cölöpök tetején ülnek, hanem a cölöpökből karok nyúlnak ki és ezeken függnek a lámpák, vagy pedig a ház falából nyúlnak ki a karok, a lámpák pedig köröskörül fényt árasztanak, akárcsak a — holdvilág. . . .« De a bécsiek talán még jobban el voltak ragadtatva a maguk utcai világításától, mint Leyrer a pestitől. Azt írja egy 1802-ben megjelent bécsi útmutató[1]), hogy »a belsővárost és a külvárosokat éjjel egész esztendőn át háromezer utcai lámpa világítja. Ezek a lámpák körte formájú üvegházban vannak elhelyezve. Ennek a körteformájú üvegháznak alól van a csúcsos része, fölül pedig kiszélesedik az üveg, melynek a kalapja belülről fehérre van mázolva. Mivel nagyon tisztán tartják, jó hatást kelt. A belső városban minden este meggyujtják a laternákat, de a külső városokban csak akkor, ha nincs holdvilág. Viszont a várövezet valamennyi kocsi- és gyalogútját megvilágítják. Mivel a külvárosok amfiteátrumszerűen ölelik körül a belső várost, így a dombon épült Leimgrube nevő külvárosból gyönyörű látvány ez a kivilágított pompás amfiteátrum, melyről még a külföldiek is elismerik, hogy túlszárnyalja London annyira híres világítását is.«

De mennyi mindennek kellett történnie, míg idáig jutott a világítás technikája! Az utcai mécsek lángja eleinte bizony kicsiny volt, fénye pedig gyenge. Ki kellett találni tehát valamit, ami megerősíti az utcai lámpák lángját. Akkor jött aztán egy Leger nevű francia, aki feltalálta a *lapos lámpabelet*. 1783-ban, Párizsban használták először Leger találmányát, mely a maga idejében elképzelhetetlen szenzációt keltett. Attól kezdve kanóc helyett laposbél szívta a lámpából az olajat. Természetes, hogy a Leger lámpája összehasonlíthatatlanul jobban világított, mint a kanócos olajmécses. De még Legeren is túltett Aimé Argand, egy ugyancsak francia technikus, aki feltalálta a *körbelet*. Aimé Argand találmányának az volt a fortélya, hogy levegőt vitt bele a láng magjába és a levegő megnagyította a lángot és megerősítette a fényét. A francia forradalom kitörésének az esztendejében, 1789-ben használták először Párizsban az Argand-lámpát. Ez a találmány aztán teljesen kiforgatta a maga eredeti valóságából a világítást. Ennek a találmánynak híre járt egész Európában és kísérleteztek vele mindenfelé. Pestre is eljutott az Argand-lámpa híre, de bizony időbe telt, míg a hír után eljutott ide a maga az újfajta lámpabél is. Nem is csoda. Nem volt akkor még sem vonat, sem telegraf; postakocsin, deligenceon utaztak az emberek, ha messzire utaztak. Nagy urak pedig saját fogatukon utazgattak.

Mikor kerülhetett Pestre az Argand-lámpa?!

Leyrer 1803-ban megjelent könyvében már emlegeti, de 27 esztendővel később Patacsich József Pest városáról szóló leírásában azt mondja, hogy

[1]) Neuester wienerischer Wegweiser für Fremde und Inlaender vom Jahre 1802.

1830-ban »a lámpások száma — ide nem értvén a Belső és Leopold Városa némely Utszáiban és piaczain helyheztetett 37. *Argantiai nagy lámpásokat* 1378-ra megyen. Minden közönséges lámpásért fizet most a város holnaponként 1 forint 29 krajcár váltópénzt, minden Argantiai lámpásért pedig ötször annyit«.

Patacsich szerint tehát 1830-ban még csak 37 Argand-lámpa égett Pesten. Viszont 1839-ben 371 Argand- és 1099 közönséges lámpa, 1840-ben 465 Argand- és 990 közönséges lámpa, 1844-ben 525 Argand- és 980 közönséges lámpa, 1851-ben 688 Argand- és 801 közönséges lámpa világította Pestet, míg Budán 241 finomabb és 355 közönséges lámpa égett. 1840-ben Pesten:

	Argand-lámpa	Közönséges lámpa
a Belvárosban és Lipótvárosban	330	265
a Terézvárosban	67	422
a József- és Ferencvárosban	68	303

lámpa világított, a város pedig fizetett a világítási vállalkozóknak egy-egy lámpa után hónaponkint

	Argand-lámpákért	Közönséges lámpákért
a József- és Ferencvárosban	6 frt 36 krt.	1 frt 33 krt.
a Terézvárosban	6 « 36 «	1 « 33 «
a Belvárosban és Lipótvárosban	6 « 29 «	1 « 38 «

1845-ben az Argand-lámpák gondozásáért darabonként és hónaponként már 7 forint 25 krajcárt kaptak a világítási vállalkozók; a közönséges lámpákért pedig 1 forint 57 krajcárt és bár 1238 forinttal kaptak többet, mint az előző esztendőben: az olaj árának tetemes megdrágulására való hivatkozással segélyt kértek a várostól. Azonban úgy a városi tanács, mint az udvari kamara elutasította kérésüket.[1])

Tehát lassacskán ugyan, de szaporodnak a lámpák és nőnek a város világítási kiadásai is; a panasz azért mégis állandó az utcai világítás ellen. Az igaz viszont, hogy ha a lakosság panaszkodott, oka mindig elég volt rá. 1814-ben még az volt a helyzet, hogy a helytartótanács kénytelen ráparancsolni a pesti megisztrátusra, hogy tegye járhatóvá a Városi Színház, meg a Harmincad Hivatal (szóval a mai Vörösmarty-tér) környékét.[2]) Pest város tanácsa viszont átírt Buda város tanácsának, hogy a hajóhíd közbiztonságának őrizetére rendeljen ki polgárőröket.[3]) A viszonyok tehát különösen Budán a XIX. század elején nem lehettek túlságosan megnyugtatók, de azért — mint a Der Spiegel írja — Budán, ha süt a hold, nem világítják éjjel az utcákat, sőt a hajóhídat sem túlságosan. (9. és 10. melléklet.)

[1]) Pestvárosi levéltár. Intimata; fasc. 74. N. 6373. a. n.

[2]) U. o. 1814. V. 18.

[3]) U. o. Intim. a. n. 4558—5752.

8.

Buda város utcavilágításához szükséges olaj szállításáról szóló okmányok 1830-ból. (Bolletta; számla és mázsacédula.)

(Eredetije a budapesti Városi Múzeumban.)

Nro. 380.

Königl. Hungarische Essito Waag Bollete

vom Amte Ofen den 6ten April 1830.

Joh: Gräfl entrichtet die Waag Gebühr für die k: Freiz. Stadt Ofen aus 2. Fässer

Sp 1245 ℔ Nebsöl mit — 25 x.

Summe per se

Jos. Pest Waagen

Pest den 3ten April 1830

K. K. Haupt u. Freusdat Ofen Soll

an Isak Lasky

633	637	111	626	zurückgestellt wegen nicht gehaltenen Parole			
612	614	85	529				
			1055	Doppel Raffinirt	48	50	24

1245 ℔ Sporco

gewogen in meiner Anwesenheit

Ofen den 6t April 1830

Johann Gräfl

Schlossmann Fabriks Niederlage 2 Mehrengasse im Deutscher Hof. N. 1215.

№ 612.

Waagzettel

Über ein Leeres öhl fass Isak Lasky in Pest hat gewogen in der Thara 107 ℔ Ofen den 22t Julij Anno 1830

Ludwig Pistorij

Wahlburger

9.

Olajlámpavilágítás az Erzsébet-téren 1840 körül.
(Egykorú kép után.)

1840 körül az Erzsébet-tér még nem volt az a szép, fával és virággal beültetett park, mint ma. „Száraz időben portenger, esős időben sártenger" — mint az egykorú krónikás írja. Nem is Erzsébet-tér volt a neve, hanem „Újvásártér", mert itt tartották a nagyvásárokat és ilyenkor árubódék népesítették be a hatalmas teret, melynek közepén egy közkút éktelenkedett és a közkút tetején pedig olajlámpa pislákolt éjjel.

Hogy azonban a pesti világítást sem lehetett épen ideálisnak mondani, azt bizonyítják többi közt a — Nemzeti Színház gyertyái is. Arról van szó, hogy a Nemzeti Színház művészei aznap este, amikor felléptek, két-két szál gyertyát kaptak. Ezeknek a gyertyáknak az volt a rendeltetésük, hogy előadás után, amikor az aktorok hazafelé igyekeztek az éjtszakában: megvilágítsák a sötét, vagy rosszul világított, hepe-hupás utcákat. Érdekes, hogy a színészek gyertya járandósága akkor sem szűnt meg, amikor már villany világította a Nemzeti Színházat. Hetvenhárom esztendeig élt a két szál gyertya tradiciója, egészen addig, míg a Nemzeti Színház a Grassalkovich-telekről átköltözött a Népszínházba. Hetvenhárom esztendő alatt mindössze annyi változás esett a tradición, hogy az utolsó időkben a színház igazgatósága pénzen váltotta meg a színészektől a két szál gyertyát, melynek a színészek úgy sem sok hasznát vették volna.

A Nemzeti Színház gyertyáinak tradíciója különben felidézi a régi idők utcai világítása ellen elhangzott rengeteg panaszt. A pesti közönség, amelyet a francia háborúkra következő békeévek hozzászoktattak a kényelemhez és a jóléthez: igényesebb lett és türelmetlenebb. Lassúnak találta az utcai világítás fejlődését is. Annyi bizonyos, hogy jó idő telt bele, míg modernizálódtak az utcai lámpák és a bádog olajlámpás helyét elfoglalta az előkelő, bécsi mintájú, harangalakú, liliomüvegű lámpás. Ahhoz is idő kellett, míg rájöttek a »reverber«-nek (reverberator) nevezett fényszórós lámpa előnyeire. Nagy dolog volt a maga idejében ez a »reverber«-nek nevezett bádogtükör, mely beleszórta a sötétségbe az olajlámpa fényét.[1]) Természetesen idő kellett ahhoz is, amíg rájöttek, hogy a lámpa sokkal jobban és tisztábban világít, ha lángjára hengeralakú üvegkéményt tesznek. Ennek az üvegkürtőnek Quinquet volt a kitalálója. Quinquet volt az, aki az Argand-féle körbeles olajlámpáknál a láng fölött addig használatos bádogból készült léghuzamcsináló hengert üveghengerrel cserélte föl. A lámpaüveg — *cilindernek* nevezték — aztán ismét új fejezetet jelentett a világítás történetében.[2])

[1]) A »reverber«-es lámpa fényszórója eleinte nem is kifényesített bádogtányér volt, hanem a bádogtányér fehér színűre volt festve és ez a fehérség verte vissza az olajlámpa fényét, — már amennyire visszaverte.

[2]) A XVIII. század vége felé az előkelő házakban még a Grosse-féle »Pumplámpá«-val világítottak; míg 1800-ban Carcell fel nem fedezte az *óralámpát*, mely megmutatta, hogy óránkint mennyi olajat fogyaszt a lámpa. Carcell »óralámpá«-ját néhány külföldi városban — így többi közt Nürnbergben — az utcai világításnál is felhasználták, Pesten azonban az utcai világításhoz túlságosan költségesnek találták az óralámpát, amelyet a XIX. században a 40-es években kiszorított a »Moderateur« lámpa, melyet Francho nevű technikus konstruált 1836-ban. (L. 11. és 12. melléklet.)

A cilinderlámpát Pesten a mult század huszas éveiben már használták. Dorffinger, ki 1827-ben adta ki pesti Wegweiserjét, megemliti a könyvében, hogy »Cylinder-Lampen k. k. ausschlissend priv. Fabrik« pesti képviselője Wéber János, akinek a Belvárosban, a Kishid-utca 12. számú házában van a boltja.

De Pest közönsége nem tudta ezeket a fejlődési fokokat békességgel és türelemmel kivárni. Egyre panaszkodott, hogy nem gyujtanak meg minden utcai lámpát, ha süt a hold; viszont, ha meggyujtották a lámpákat, az volt a baj, hogy homályosan égnek és a szélben könnyen kialszanak. Pest város tanácsa úgy próbálta elejét venni a sok kifogásnak és kritizálásnak, hogy a világítási vállalkozókkal szemben keményebben lépett fel. Azt olvassuk például, hogy a pesti tanács 1838-ban nyilvános árlejtés útján haszonbérbe adta az éjjeli utcai világítást. Tekusch Vilmos Keresztéllyel kötötte meg a szerződést. Tekusch vállalta, hogy 1838. október 1-től 1839. március 31-ig minden különbség nélkül; 1839. április 1-től szeptember végéig pedig havonta hét éjtszakát, vagyis a holdtöltés éjtszakákat kivéve esti szürkülettől reggelig világít. E végből a város a lámpákat (gewöhnliche Glocke oder eckige Laterne und Argandische) havifizetés mellett átadta a bérlőnek. Ha a bérlő valamely lámpát nem gyujtana meg, vagy idő előtt oltana el, — mondja a szerződés — büntetéspénzt fizet és pedig egy »Glocke« után 10, egy »Argandische« után 30 krajcárt. Tartozott a bérlő egy-egy negyedévre elegendő repce- és lenolajat készletben tartani. E végre és a lámpák töltögetésére a városháza földszinti részén 80 konvenciós forint bérért a bérlő rendelkezésére bocsátottak egy szobát. A többi városrészekben pedig a rendőrség szobáit jelöli ki Pest város tanácsa a lámpagyujtogatók éjjeli szállásául. A lámpagyujtogatókat a világítási vállalkozó fizeti.[1])

A büntetéspénzek fizetgetése ellen állandóan tiltakoznak a vállalkozók. 1843-ban például az egyik vállalkozó: Döring József elpanaszolja, hogy az ellenőrzéssel megbízott csendőr vádaskodása következtében egy év alatt 250 forint büntetést fizettetett vele a város, mert egyik-másik gondjaira bízott utcai lámpa nem égett. Azt mondja a vállalkozó, hogy a lámpákat a nagy köd, vagy a szél szokta kioltani, de a »csendlegény« előadása különben sem hiteles és ezért kéri, hogy engedjék el a büntetést. Az udvari kamara azonban elutasította a kérést. A következő esztendőben Pest város tanácsa megint 10 forinttal bünteti a világítási vállalkozókat. Mivel azonban a világítás azontúl sem javult: a királyi udvari kamara felhívta az »*Értelmes és Gondos Tanácsot*«, — a kamara leirataiban így titulálta Pest város tanácsát — hogy az addigi bérlők kizárásával új *nyilvános* árlejtést írjon ki az utcai világítás bérletére és az árverés feltételeit, valamint a pályázat határidejét dobszóval és újságok útján kihirdetni el ne mulassza.[2])

Ilyenek voltak a világítási állapotok a XIX. század első felében Pesten. Ha aztán beesteledett, a városháza pincéjéből, a lámpagyujtogatók főhadiszállásáról, megindult a világosítók csapata s vitte szerte a városba a megtöltött olajlámpákat, megkezdődött a lámpák felakasztása és meggyujtása.

[1]) Pest városi levéltár. Intimata fasc. 74. N. 6373. a. n.
[2]) Pestvárosi levéltár. Intim. fasc. 74. N. 6373. a. n.

10.

Lámpagyujtó az olajlámpák korában.
(Eredetije Budapest városi múzeumában.)

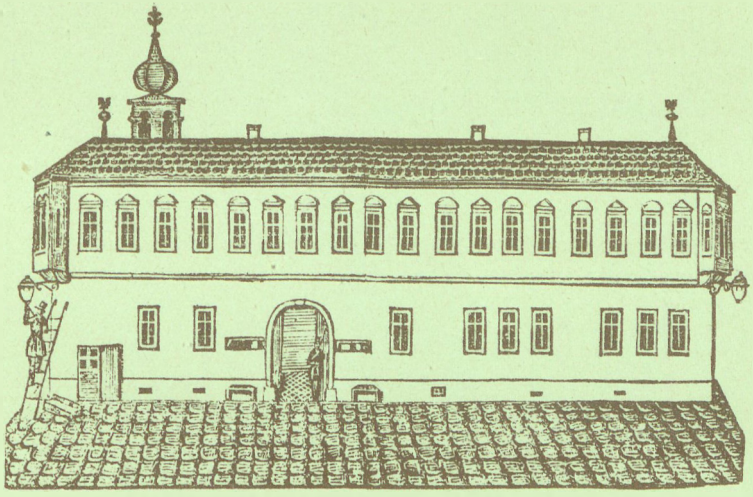

Unterthänigſter

Neujahrwunſch

der ergebenſten

Laternen-Anzünder

der königl. freien Hauptſtadt Ofen.

1846.

Ez a kép 1846-ban a budai lámpagyujtók újévi köszöntője volt. Azt a jelenetet ábrázolja, mikor a *cilinder-kalapos* lámpagyujtó meggyujtja a budai városháza egyik utcai olajlámpáját.

11.

Időmutató (Carcel)-olajlámpa az utcai világítás szolgálatában.

(Másolat a nürnbergi gázművek jubiláris albumából.)

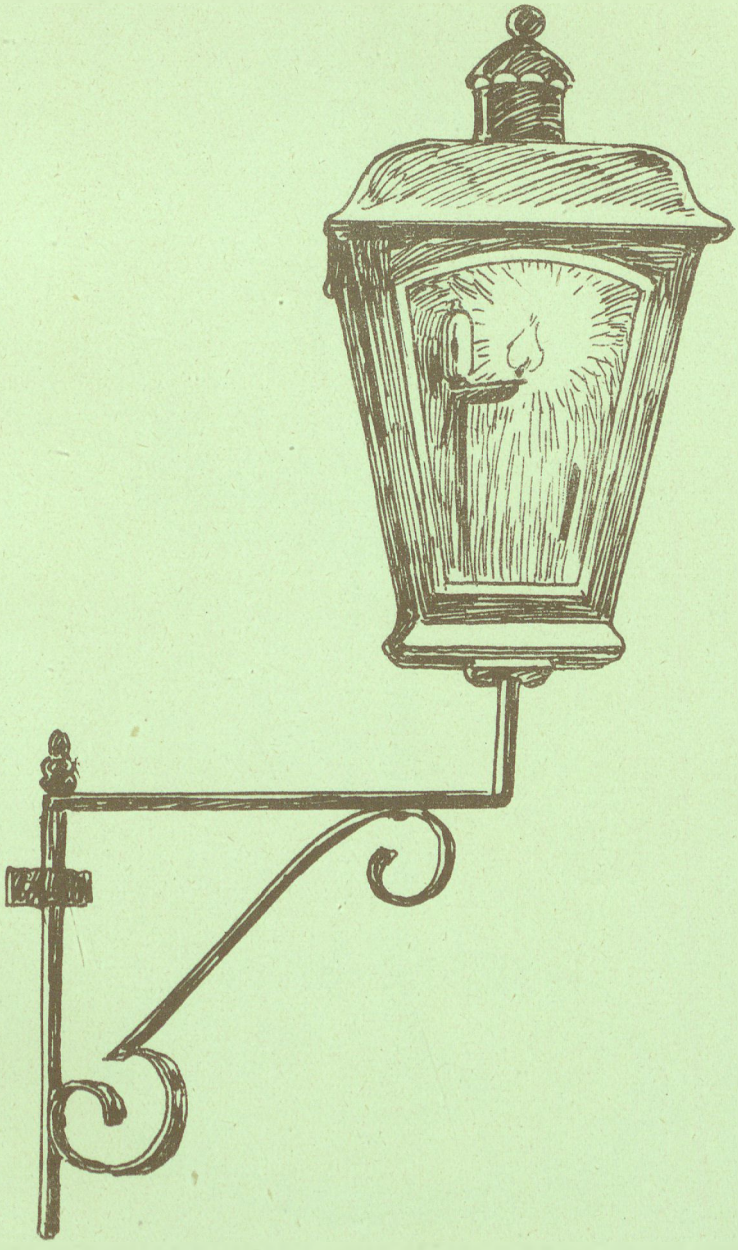

12.

Repceolajmécses (Carcel-lámpa) a XIX. század elejéről (időmutatóval).

(Eredetije a Budapest Székesfővárosi Gázművek lámpagyüjteményében.)

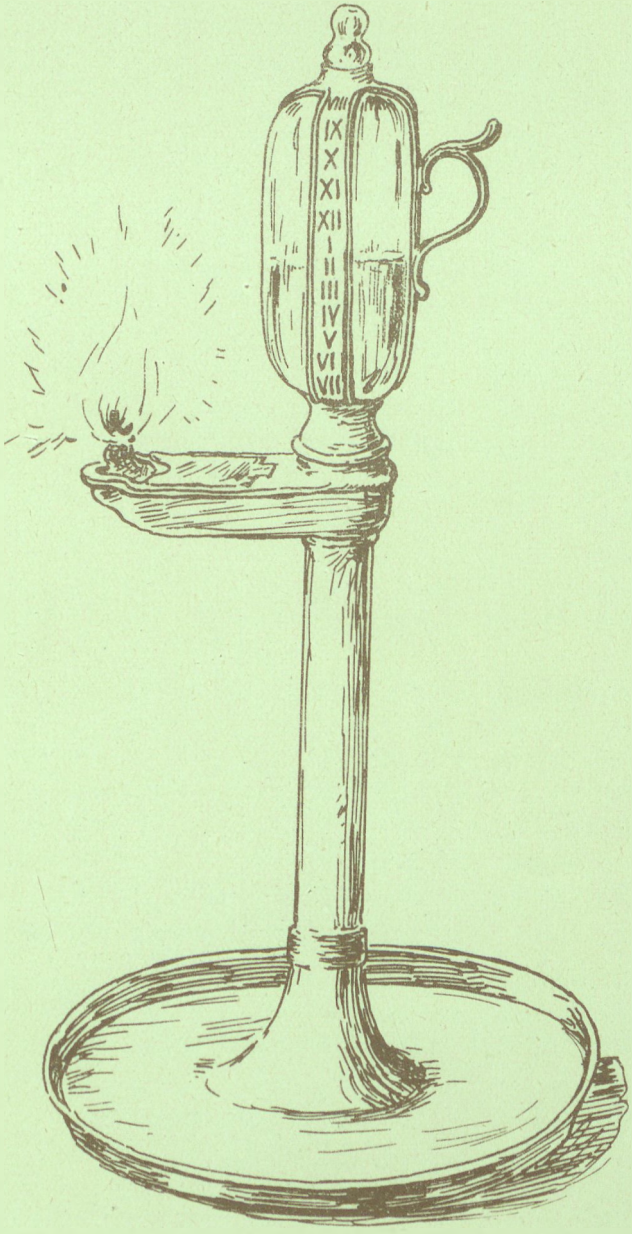

Egyébként a magánlakásokban sem volt sokkal jobb a világítás. Ott is olaj égett a különböző formájú lámpákban, vagy gyertya világított, mert a gyertya illata mégis csak tűrhetőbb volt, mint az olajlámpáé. Persze különösen a XIX. század első negyedében csak faggyúgyertyáról lehetett szó. ami a nagy melegben ellágyult, lekonyult; a gyertya elszenesedett bele pedig, mint egy hernyó összekunkorodott és elrontotta a lángot, ha a háziak valamelyike a »koppantó«-nak nevezett ollóval le nem nyisszantotta a gyertyabél elszenesedett végét. Voltak ugyan, akik akkoriban már javában kísérleteztek és próbálták feltalálni az olyan gyertyát, amelyhez nem kell koppantó, de húsz esztendő kellett hozzá, míg a sok kísérletezésből megszületik a stearingyertya és még több idő telt el addig, amíg mutatónak Pestre is elhozták az első stearingyertyát. A háromezer néző befogadására épített hatalmas német színházban még olajlámpa világított, amikor 1818-ban Simonin, 1820-ban pedig Manjot először állítottak elő Párizsban stearingyertyát. 2600 viaszgyertya égett abban a 18 csillárban[1]), mely a pesti nagy redoute díszes termét világította 1837-ben, abban az esztendőben, amikor Milly híressé lett bécsi gyára megkezdte a stearingyertyagyártást. Előbb Chevreul 1821-ben feltalálja a zsírok szappanosítását és 1825-ben Gay-Lussackal együtt szabadalmaztatja stearingyertyagyártását. A stearingyertyát azonban csak akkor lehetett komolyan használni, amikor Milly tökéletesítette gyártását, a mésszel való szappanosítással. A gyertyabelet sókkal impregnálta, hogy kappantó beavatkozása nélkül magától törjön le a megszenesedett bél. Amikor a gőzfűtést, a hydraulikus sajtót és a gyertyaöntést alkalmazza Milly és felállította Bécsben és Berlinben a gyárát, a stearingyertya csak akkor kezdte kiszorítani a piacról a faggyúgyertyát és a szalónokból a koppantó hangulatát és romantikáját.

Hol volt még ezekben az időkben a pertoleumlámpa? A világításnak ezt az új forrását rendszeresen csak 1859 óta használják, amikor Drake ezredes a pennsylvániai Titus-ville-ben megfúrta az első petroleumkutat. Az első célszerű petroleumlámpát 1855-ben Silliman szerkeztette Észak-Amerikában, de csak hét esztendő mulva kezdték utánozni Európában is az amerikai lámpamintát és tíz esztendőbe telt, míg a petroleumlámpa 1864-ben Pest utcáin is megjelent. De amikor megjelent, már itt találta a — gázvilágítást. (13. és 14. melléklet.)

[1]) Gemälde von Pesth und Ofen mit ihren Umgebungen. Pesth 1837.

A »Honi Vezér« írja 1834-ben, hogy a »Redout-terem iszonyú nagyságú s' farsangon ezernél több viaszgyertya által világosíttatván meg, a' fényűzésnek non plus ultráját képezi.«

Az első petróleumlámpák.

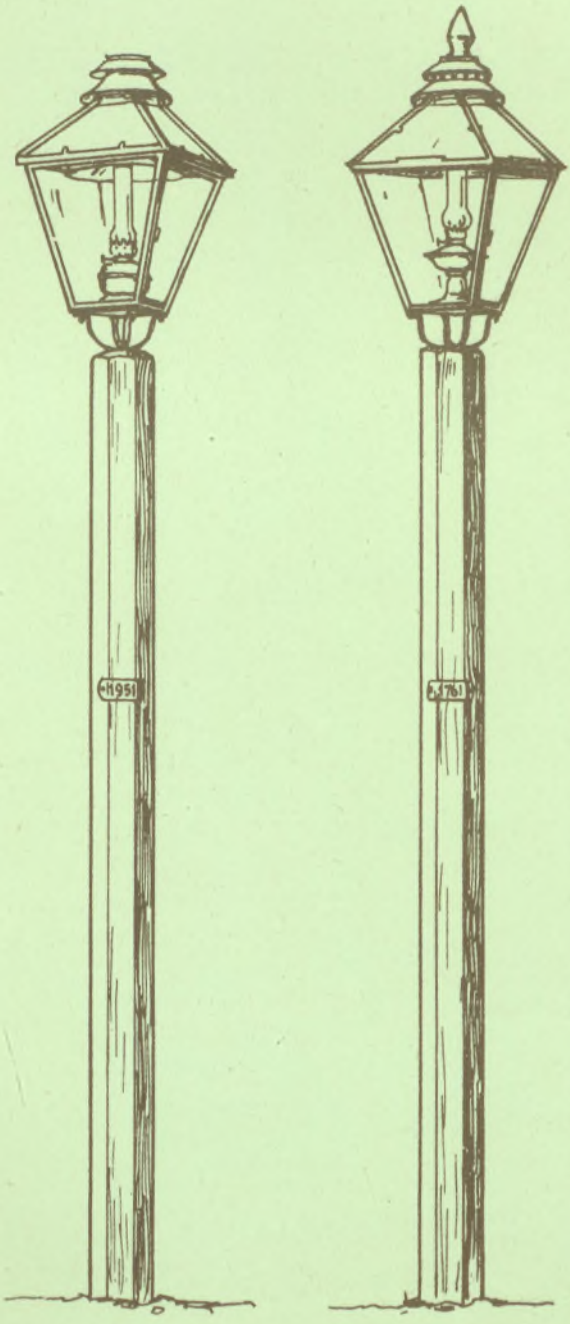

Petróleumlámpa 1869-ből a Szentkirályi-utcából.
(Eredetije Budapest városi múzeumában.)

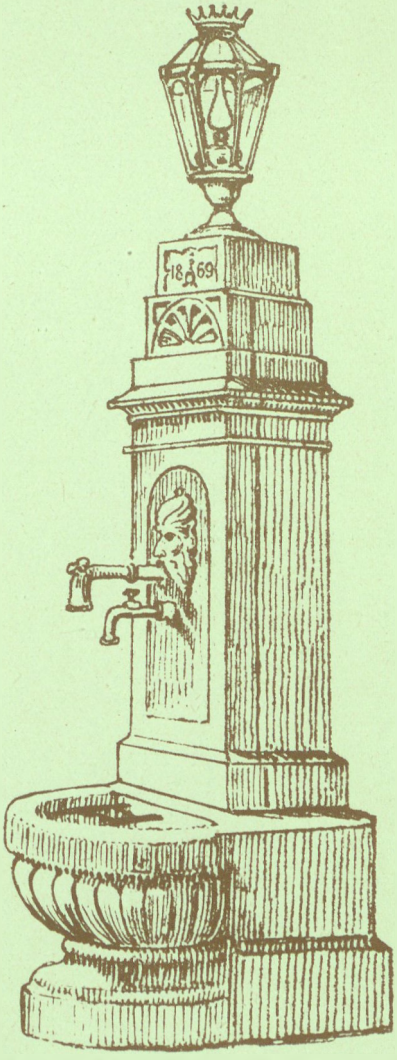

A GÁZVILÁGÍTÁS KORA

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

A világítógáz.

Máig sincs eldöntve, hogy tulajdonképen ki fedezte fel a világítógázt? Első gyakorlati alkalmazója azonban kétségtelenül a dugattyús gőzgép kitalálójának, James Wattnak a munkatársa: az angol William Murdoch volt, aki 1792-től 1802-ig kísérletezett vele, hogy kőszénből nagy mennyiségben miképen lehet gázt előállítani.

A kísérlet sikerült és Murdoch 1803-ban Boulton & Watt gépgyárát már gázzal világítja.[1]) Később Sam. Clegg javított a gázcsinálás technikáján, azonban mégsem Clegg rendezte be az első utcai gázvilágítást, hanem egy Winzler nevű znaimi ember, akinek London város tanácsa megengedte, hogy 1807-ben próbaképp gázzal világítsa meg a Pall-Mall utca egyik oldalát. A kísérlet sikerült, 1810-ben Winzler privilégiumot kapott az angol parlamenttől a gázgyártásra és Sam. Cleggel szövetkezve, 1814-ben berendezte London gázvilágítását. Az új világítás hamar divatba jött és 1815-ben már Párizsban is felszerelik az első gázlámpákat. 1825-ben Hannover, 1826-ban Berlin, 1828-ban Drezda és Frankfurt a/M, 1833-ban Bécs, 1838-ban pedig Lipcse rendezkedett be a széngázzal való világításra.

A furcsa találmány híre Pestre is eljutott és 1816. június 5-én Tehel Lajosnak, a Nemzeti Múzeum gondnokának kísérletei során már sikerült világítógázt előállítania és a többi tudós nagy csodálkozására a Nemzeti Múzeumban meggyujtotta az első gázlángot. Bécsben 1817-ben és 1818-ban Prechtl kísérletezett a világítógáz előállításával, de a kísérlet nem sikerült. Winzlerék különben megalakították az Imperial Continental Gas Assotiationt, amely egymásután rendezte be az európai nagy városokban a gázvilágítást.[2]) A Continental Gas ajánlatot tett Pestnek is az utcai világítás berendezésére, de Pest város tanácsa — nyilván azért, mert drága volt — nem fogadta el az

[1]) Az Encyclopaedia Britannicában azt olvassuk, hogy a gáz szót Jean Baptiste van Helmont belga vegyész, fiziológus és orvos eszelte ki, aki 1577-ben született Brüsszelben. Ezt a szót először *Ortus medicinae* című művében használta, melyet halála után fia, Franz Mercurius jelentetett meg Amsterdamban 1648-ban. Helmont a gáz szót már a mai értelemben a széndioxidra használta. A szót különben a görög Chaosból származtatta, mert a belga tudós szerint alig lehet megkülönböztetni a Chaostól.

[2]) *Fáy* András írja 1825-ben a *Felsőmagyarországi Minervában*, hogy »Óriási léptekkel halad előre Pest; minden év közelebb hozza Bécshez, minden év újat teremt benne... De nagy még a haladni való pálya. A *gázvilágítást*, bankot, állóhidat, redoutot, gyalogkövezetet, promenádot s mindenek előtte az egész városban egy arányos s alkalmas kövezetet és dolgozóházat még most csak óhajtanunk lehet.«

KÖNYV TÁRA

ajánlatot.[1]) 1826-ban Pesten még csak Kappel Friderik bankár bálvány-utcai házán égett gázlámpa. Kappel ugyanis nem sajnálta rá a pénzt, gázfőzőt vásárolt és a Bálvány-utcát a Kappel-ház gázlámpája világította. A divat különben hamar terjedt. 1832-ben már néhány nagykereskedő is gázzal világít[2]) és amikor 1837-ben megnyílik a Nemzeti Színház: az az egyik szenzációja, hogy gázzal világítják. A Nemzeti Színház később másoknak, főkép kereskedőknek is ad gázt. Így Goldberger kékfestő Újpiac-téren levő nagykereskedésében is a Nemzeti Színház gázával világítanak. Mikor pedig 1840-ben megnyilt a Pilvax-kévéház, a »Pilvax« is bevezeti a gázt.

Mint minden újítás, a gázvilágítás is leköti Széchenyi István érdeklődését. Első angliai utazása alkalmával nagyon megtetszik neki az újfajta világítás és át is csempész az angol határon egy gázfejlesztő modellt. Későbbi naplójegyzeteiben ismételten megemlékezik a gázvilágítás célszerűségéről és jövedelmezőségéről.[3]) A negyvenes években, mivel már Bécsnek is volt gázvilágítása, Pesten is folyton tanácskoztak, hogy mikor lesz Pestnek is. Végül egy vállalkozó társaság ajánlkozik, hogy Pesten és Budán bevezeti a gázvilágítást. A társaság nevében bizonyos Frigieri lovag teszi meg az ajánlatot azzal, hogy abban az esetben, ha Pest város tanácsával sikerül megállapodnia és megépíti a pesti gázfejlesztőt: az épülő Lánchídra csövet szerel és azon vezeti át a gázt Budára is.[4])

1845 végén Buda főutcáin és a Dunaparton összesen 89 Argand-lámpa világított[5]) és Budának ezt a részét akarta gázzal megvilágítani az ajánlattevő vállalkozó társaság. Ez a Buda város tanácsához intézett ajánlat azt mondja, hogy összesen 2300 öl hosszúságban akarja lerakni a gázcsöveket. Az ajánlat elfogadása esetén Buda városa kieszközölné, hogy a szükséges gázcsöveket külföldről vámmentesen lehessen behozni. Feltételezi ugyanis a

[1]) *Jos. And. v. Dorffinger:* Wegweiser durch die königl. ung. Freystadt Pesth 1827.

[2]) *August Tekusch:* Der Fremde in Pesth. 1833.

[3]) Budapest Közgazdasági és Statisztikai Évkönyve. 1902. 174 oldal.

[4]) L. Székesfővárosi levéltár. Budavárosi tanács jegyzőkönyve 1845. évi nov. 24. és dec. 10-iki üléséről.

[5]) A gázbevezetésre vonatkozó ajánlathoz volt mellékelve az a kimutatás, mely arról szólott, hogy 1845. december 3-án hány olajlámpa világította azokat a budai utcákat, amelyeket az idegen társaság gázzal akart világítani. Íme:

Az Állóhíd és Hajóhíd között	17	drb	Argand-lámpa
A Hajóhíd és a Rudasfürdő között	9	»	» »
A Hajóhíd és a Helyőrség között	10	»	» »
	5	»	haranglámpa és
	3	»	közönséges lámpa
Helyőrség—Ferdinánd-tér	15	»	Argand-lámpa
Ferdinánd-tér—Városháza—Országút	10	»	» »
Bécsikapu—Torony-utca—Kamaraépület—Háromság-tér	9	»	» »
Bécsikapu-utca—Gymnasium	4	»	» »
Dísz-tér	7	»	» »
Összesen	89	drb	lámpa

vállalkozó társaság, hogy lámpánként a gázvilágítás sem fog többe kerülni, mint amennyibe 1845. év végén az olajvilágítás került, ép ezért lámpánként és éjtszakánként pengő pénzben 8 krajcárt számítana a gázvilágításért; a mellékcsövek árát azonban, amelyek a gázt a főcsőből elvezetik s amelyeket a társulat maga fog beszerezni: Buda városának kell megtérítenie. A mellékcsövek ára az egyéb járulékokkal együtt lámpánként maximálisan 58 pengő forintot tenne ki. Ha ennél az árnál megtakarítás mutatkoznék, ez a város javára esik, ha ellenben a jelzett árnál többe kerülne a berendezés, a differenciát Buda városa megfizeti a vállalkozó társaságnak. Az ajánlat szerint Buda városától keveset remél a gáztársaság, mert Budán kevés a gázt fogyasztó intézmény és a magánházakban előreláthatólag kevés lángot fognak égetni. Mivel azonban a társulatot magasabb szempontok vezetik: félre téve a spekulációs érdekeket a megjelölt területen a gázvilágítást hajlandó bevezetni abban az esetben, ha a magánosok legalább 350 lángot szerelnek fel, mert ez a mennyiség az, amelynél, ha nincsenek is fedezve a a társulat költségei, a társulatnak bizonyos kárpótlást nyujt. Ha a magánosoknál felszerelt lámpák száma az ezret meghaladná, abban az esetben Buda város közvilágításának Pestről való ellátása nehézségekbe ütköznék. Ebben az esetben tehát a társulat Budán is gázfejlesztőt épít. Amennyiben azonban a város a megjelölt területen túl is be akarná vezetni a gázvilágítást, a társaság telket kér a szükséges épületek és gázfejlesztő számára.

Hogy a gázvilágítás árát össze lehessen mérni az olajvilágítás árával: Buda város tanácsa a gázajánlattal kapcsolatban megállapította azt is, hogy Buda városának mibe kerül az olajvilágítás? Az eredmény a következő:

Egy Argand-lámpa világítási költségei:

12 lat. olaj ..à 1 kr.	= 12	kr. váltópénzben
gyujtás és tisztogatás ...	2	« «
bél egy lámpához	2¼	« «
bádogosnak, üvegesnek, lakatosnak stb. javításért lámpánként	5¾	« «
Összesen	22	kr. váltópénzben (= 8·8 pengő krajcár).

Égési időtartam 8—9 óra.

Egy »ordináré« lámpa világítási költségei:

olaj	4	kr. váltópénzben
gyujtás és tisztogatás.....	1½	« «
javításért	3½	« «
Összesen	9	kr. váltópénzben (= 3·6 pengő krajcár).

Égési időtartam 6—7 óra.

Amint ezek a számok mutatják, a gázvilágítás bevezetését Budán a vascsövek ára és a felszerelési költségek jelentékenyen megdrágították volna. Egyébként pedig az Argand-rendszerű olajlámpák világítási költségei sem voltak kisebbek, mint a gázvilágítás ára. Azonban a gázvilágítás bevezetéséből egyelőre még sem lett semmi. Pest is, Buda is külön bizottságot küldött ki az ajánlat megtárgyalására és a pestvárosi levéltárban, az 1846. évi világítási akták között ott találjuk azt is, amely úgy szól, hogy »az utcák éjjeli világításának javításáról tanácskozván, a pestvárosi gazdasági bizottság megpendíti a légszeszvilágítás behozatalát is, *de ez még időelőttinek találtatik.* A világítási szerződés tehát a szokott módon köttetik meg Tekusch és Hohlfeld bérlőkkel«.[1])

A gázvilágításból tehát egyelőre nem lett semmi. Egyébként pedig legendák maradtak ránk arról, hogy a régi pesti és budai polgárok egyikemásika milyen erélyesen foglalt állást az új világítási mód bevezetése ellen. Sőt a mende-monda szerint az öregek között olyan is akadt, aki az olajjal való utcai világítást is sokallotta. Úgylátszik az akkori öregek azon a véleményen voltak, hogy »semmi szükség sincsen az utcai lámpákra, hiszen esti 9 órakor úgyis minden rendes ember odahaza van már, aki pedig esti 9 óra után is az utcán kódorog, azért kár megterhelni a polgárságot a nagy világítási költségekkel«.

Végeredményben csodálkozni sem lehet, hogy a »százas bizottságban« is (így nevezték akkoriban a 120 tagból álló városi közgyűlést), de a tanácsban is sokkal több volt a konzervatív gondolkozású ember, mint azoknak a száma, akik az újításokért rajongtak. De nemcsak Pesten és Budán volt ez így, hanem Nyugat-Európa többi nagyvárosában is. Amikor például Londonban be akarták vezetni a gázvilágítást, Walter Scott, az akkori idők páratlanul népszerű regényírója, mérges brosúrát írt a gázvilágítás ellen és röpiratában »ragályt terjesztő újításnak« nevezi a kőszénből készült világító gázt, míg Byron szatirikus verset írt a gázról.[2]) Mikor pedig Kölnben először került szóba a gázvilágítás bevezetésének a kérdése, az elterjedt és nagy hatalmú Kölnische Zeitung támadt neki nagyon hevesen a tervnek.[3])

[1]) Pestvárosi levéltár. Intimata fasc. 74. N. 6373. a. n.

[2]) L. *Tozzer:* Social origins. 84. l.

[3]) *Artur Fürst:* Das elektrische Licht című (München, 1926.) érdekes könyvében olvassuk, hogy mikor Kölnben először került szóba a gázvilágítás bevezetése, a Kölnische Zeitung ezeket írta:

Mindenféle utcai világítás elvetendő:

1. *Teológiai okokból,* mert ez beavatkozás lenne Isten munkájába. Isten az éjtszakát sötétnek teremtette és ezt a sötétséget csak bizonyos időben szakítja meg a holdvilág. Ez ellen nem szabad fellázadnunk és nem szabad a világrendet megváltoztatnunk és nem szabad az éjtszakát nappallá változtatnunk.

2. *Orvosi okokból.* Az utcántartózkodás éjtszaka kényelmesebbé válna az emberek számára és így sok náthának, meghülésnek és rekedtségnek lenne az okozója.

Különben rövidesen újabb társaság jelentkezett, mely meg akarta csinálni a pesti gázvilágítást. Az ajánlkozó a boroszlói gáztársaság, amely mögött nagyon komoly technikai és pénzemberek állottak.[1]) Ezzel az ajánlattal komolyan kellett foglakozni. A városházán ezt az ajánlatot is megtárgyalták, sőt a bécsi és prágai gázszolgáltatási szerződések alapján elkészítették a pesti gázszolgáltatási szerződés tervezetét is, amelynek nem egy figyelemreméltó szakasza van.[2])

A boroszlói gáztársaság 25 esztendőre szóló koncessziót kért. Egyelőre csak a megjelölt főutcákon és tereken hajlandó lerakni a gázcsöveket. A társaság saját költségén építi fel, rendezi be és tartja üzemben a gázgyárat. A szükséges telkeket is saját számlájára vásárolja meg. A gazométereket a város külső, ki nem épített vidékein építi fel.

Pest város tanácsa, mely tárgyalásba bocsátkozott az ajánlkozó társasággal, a szerződésben ki akarta kötni, hogy az utcai gázlámpák lángja 2½ küvelyk széles és 1½ hüvelyk magas (egy bécsi hüvelyk: 2·63 cm), denevérszárnyhoz hasonló, vagy legyező alakú legyen. Tiszta fehér, egyenletes világosságot árasszon és a lángok fénye legalább háromszor olyan erősen világítson, mint a mostani olajlámpáké.

A tervezetbe bevették, hogy az utcai lámpáknak óránként öt köbláb gázt kell fogyasztaniok. Ezek a lámpák két kategóriára oszlanak: féléjjelesekre, amelyek csak éjfélig világítanak és olyanokra, amelyek reggelig égnek. Holdvilágos estéken csak fél éjtszakát égnek az utcai lámpák.

Különös ünnepségek alkalmával a gáztársaság luxusvilágítást rendez. Ennek a luxusvilágításnak izlésesnek és *ingyenesnek* kell lennie.

A városi intézmények helyiségeit (a színházak és a redoute kivételével) az ajánlkozó társaság ugyanolyan áron világítja, mint az utcai lámpákat. A városi épületekbe vezető csövek árát és a laternák felállításának költségeit azonban a város fizeti. A városi intézmények helyiségeiben egyharmad és egynegyed lángok alkalmazandók. *A Rókus-kórház világítása teljesen ingyenes.*

---

3. *Filozófiai okokból.* Az erkölcsiség megromolna a gázvilágítás folytán. A mesterséges világosság csökkentené a kedélyek irtózását a sötéttől, ami pedig a gyengéket sok bűntől tartja vissza. Ez a világosság a bűnözőket merészebbekké tenné, úgyhogy a kocsmákban késő éjtszakáig dorbézolnának.

4. *Népies okokból.* A nyilvános ünnepségeknek az a céljuk, hogy a nemzeti érzést emeljék, erre pedig az illuminációk a legalkalmasabbak. Ennek a hatását azonban csökkentené az, ha minden éjtszaka ilyen illuminációk lennének, amit bizonyít az is, hogy a falusi ember a fénynek féktelenebbül örül, mint a fényhez szokott városi ember.

[1]) A következők szavatoltak az ajánlat komolyságáért: F. Friedländer, a prágai gázgyár igazgatója; F. Sarbinovszky kir. porosz törvényszéki tanácselnök, a boroszlói gázgyár igazgatója; L. Zimmermann szolgálaton kívüli kir. porosz kapitány; H. Lassal városi képviselő *Boroszlóban*, bankár; A. Friedländer bankár.

[2]) Pestvárosi levéltár. Az 1846. dec. 1-én kelt gázvilágítási tervezetek a regisztrálatlan akták között.

A közvilágítás ára száz égési óránként 1 forint 3¼ krajcár pengő pénzben. A világítási árak a szerződés 25 esztendeje alatt nem emelhetők, sőt, ha a gáz magánfogyasztóinak a száma időközben megfelelő módon szaporodna: a társaság csökkenti a gázárakat, mégpedig tekintet nélkül az égési időre, kétezer privát láng felszerelésénél a közvilágítás árából 5%-ot; háromezer láng felszerelésénél 8%-ot; négyezer lángnál 12%-ot; ötezer lángnál 15%-ot; hatezer és hatezernél több lángnál pedig 20%-ot tartozik engedni a közvilágítás árából. Ez az engedmény a városi intézmények gázvilágítási árára is vonatkozik. Ha a társaság az engedményezett határidőn belül nem tesz eleget vállalt kötelezettségeinek: a város felbontottnak tekintheti a szerződést és ebben az esetben az építmények és felszerelések a város tulajdonába mennek át; a társulat köz- és magánvilágítási joga pedig megszűnik.

Ha a koncesszió ideje alatt a világítás terén valami új dolgot találnának ki, mely alkalmas arra, hogy a gázvilágítást olcsóbbá tegye: a társaság tartozik az új találmányt sürgősen megcsináltatni és a gáz árát mérsékelni.

Ha a szerződés tartama alatt a pesti piacon a kőszén ára centnerenkint 20 pengő krajcárra szállna le, akkor a társaság a gáz árából 10%-ot enged arra az időre, míg a szén ára 20 pengő krajcáron áll.[1])

Mindkét szerződő fél fenntartja magának a jogot, hogy a 25 évre szóló koncesszió lejártával vagy a mostani szerződés feltételeivel azonos, vagy pedig új feltételek mellett megújíthassa a szerződést. Az ajánlattevő társaság már most kötelezően kijelenti, hogy az új szerződésben 10%-ot enged a közvilágítást szolgáló gáz árából. Ha a város és a vállalkozó társaság között új szerződés nem jönne életre: *a magánvilágítás ellátására a társaságnak továbbra is joga van.* Egyébként, ha a szerződés nem újíttatik meg, a városnak joga van a gázgyár teljes felszerelését, minden hozzávalóval együtt becsáron átvenni. A városnak jogában áll a gyár értékét szakértő-bizottsággal felbecsültetni. Ebbe a becslő bizottságba úgy Pest városa, mint a vállalkozó társaság két-két tagot delegál és ezek együttesen választják elnöküket. Ha a város nem váltja meg a gázgyárat: a gyár a társaság kezén marad. Peres ügyekben az udvari kamara ítélkezik.

A boroszlóiak ajánlatát úgy a külső, mint belső tanács alaposan megtárgyalta, sőt a város 1846 végén meg is kötötte a gáztársasággal a szerződést. Azonban ebből a tervezetből sem lett valóság. A boroszlói vállalkozók addig készülődtek, míg elszaladt az építkezésre alkalmas idő. Jött 1848; jött a magyar függetlenségért való háború; a világítás dolgában pedig

[1]) A tervezet szerint Pécsről akarták beszerezni a kőszenet. Egy Zentner = 50 kg. 20 pengő krajcár (C. M.) = 70 aranyfillér = 81·2 pengő fillér (mai értékben) 1846 végén, tehát a pécsi szén ára a pesti piacon métermázsánkint alig kerülhetett többe 170—180 mai pengő fillérnél.

maradt minden a régiben; vagyis csak a Nemzeti Szinházban világított gáz, meg egy-két nagykereskedő boltjában és a Pilvax kávéházban, mely olyan érdekes szerephez jutott a márciusi ifjak forradalmában.

Irásaiban Jókai Mór is megemlékezik a Nemzeti Színház híres gázvilágításáról.[1]) Azt írja Jókai, hogy a színháznak már a negyvenes évek legelején saját gázfőzője volt, amely azon a helyen állott, ahol a színpadra jártak be. A házi tűzön főtt gázzal világították a nemzet első színházát. »Ennek a gáznak egy kicsit áporodott, savanyúkáposzta szaga volt, de eltűrtük azt nemzeti büszkeségből« — jegyzi meg őszintén Jókai. Kívül a színház udvarán óriási vasmedence állott tele vízzel; ez kellett a gázfőzőhöz. 1849-ben, mikor Hentzi a budai várból bombázta Pestet, egy bomba lecsapott a színház udvarára. A víztartó medencébe bukott bele, ahol aztán a víz megfojtotta. Ez volt a szerencse, mert különben, ha csak egy ölnyivel odébb esik; az egész színházat felgyujtotta volna. Az ötvenes évek elején a kerepesi-úti temető szomszédságában már építették a nagy gázgyárat és ekkor megtiltották a Nemzeti Szinháznak, hogy továbbra is a saját konyháján főzze a légszeszt. Attól fogva aztán a légszeszgyárból hordatta a gázt a Nemzeti Színház. A dolog ugyanis úgy állott, hogy a gázgyár az első időkben csak a Belvárost látta el csővezetékkel; a Nemzeti Színháznak tehát a kezdet kezdetén nem jutott gázvezeték. Úgy segítettek a bajon, hogy a gázgyárban egy óriási bőrtömlőbe préselték a gázt, úgyhogy a gázzal töltött tömlő úgy festett, mint valami cethal. Ezt a felfújt szörnyeteget két ember a vállára kapta és végig cipelte a városon. A színháznál aztán a tömlőből áteresztették a gázt a tartályba és onnan jutott a világítócsövekbe.[2])

A kerepesi-úti temető melletti gázgyár csak a Bach-korszakban, 1856-ban épül meg; külföldi vállalkozók építik fel. Mig azonban idáig

[1]) *Jókai Mór:* A Nemzeti Színház multjából. Révai kiadás.

[2]) Egyszer egy drámairó — irja Jókai — valami rém hosszú tragédiát bocsátott a színpadra; históriai darab volt, melynek ötödik felvonása belenyúlt a 11 órába. Egyszer aztán rohan nagy rémülten Komlósy úr, a gazda, a színfalak közé: »Urak, végezzék be hamar a darabot; nincsen több, mint két ujjnyi gáz a tartályban; mindjárt sötét marad a szinpad és a nézőtér.« Nosza rajta, a jó Szentpétery, aki mint kegyetlen apa ott várakozott a kulisszák mögött a jelenetére, félre téve szigorát és haragját, berohan a színpadra és nagy hirtelen összeadja a szerelmes párt:

— Minden el van felejtve; legyetek boldogok.

És azzal ereszti le a kortinát.

Legjobban bámult ezen maga a szerző, aki nem tudta elképzelni, hogy lett az ő tragédiájából vigjáték, holott a darab végén tömeges gyilkosságnak és öngyilkosságnak kellett volna következni. A közönségnek igy jobban tetszett a darab.

Amikor pedig valami háttérből jövő világosságot kellett kimesterkedni, akkor egy kisebb cápanagyságú kaucsuktömlőt hoztak a színpadra, melyet oda helyeztek el a primadonnák öltözője előtti tornácra: erre a tömlőre egy színfaltologató ráült és saját testének súlyával nyomta ki a napvilágul szolgáló gázt a csőbe. Egyszer aztán az történt, hogy a szokottnál súlyosabb legény ült rá a tömlőre, ezt a kaucsuk cápa nem állta ki; szétpukkadt, a rajta ülő tritont bedobta a művésznők szobájába a betört ajtón keresztül, aztán keresztültörte a zsinórpadlást és betöltötte a robbanás hangja az egész várost.

fejlődtek a dolgok, addig csak mint jámbor óhajtás szerepelt a köztudatban a gázgyár. Úton-útfélen beszéltek róla, hogy mikor lesz és az ujságok hirdetgették, hogy a »városnak gőzléggeli kivilágítása is már rövid időn várható«. Jókai Mór is megírta 1846-ban, hogy egyre sűrűbben emlegetik, hogy végre-valahára gázvilágítást csinálnának Pesten, de ő maga nem hisz benne.

A gázgyárat mégis megépítették és 1856 karácsony éjtszakáján először gyúlnak ki a gázlángok a Belváros utcáin. Az egész város izgatottan leste a nagy eseményt, de soha ekkora csalódás még nem fogadott szenzációt, mint amekkora csalódás a pesti gáz beköszöntését fogadta. A Pesti Napló[1]) ezt írja a gáz premierjéről:

»Az utcai gázvilágítás végre-valahára beköszöntött. Az utcák és terek lámpái tegnapelőtt, ú. m. dec. 23-án gyúltak ki először. E jótékony intézmény behozatala nagyon igazolta ama közigazságot, hogy mindennek nehéz a kezdete. A helyett, hogy mint más vivmánya a leleményes észnek, lelkesült éljenektől üdvözölve jelenhetett volna meg, még mind e napig guny, élc és inkább nevetség, mint diadal tárgya volt. Tegnapelőtt este pedig a belváros utcáin annyit tapasztaltunk, hogyha egymásba nem ütköztek is az emberek, de mindazonnal még a hitelezők előli menekülésre a fennmaradt homály elegendő palástot nyujtott. No de hisszük, majd e lángok is fehérebbek és világítóbbak lesznek.«

De nemcsak a gáz világító ereje miatt volt rengeteg panasz, hanem az árát is drágállották a pesti polgárok.

»A légszeszvilágítás ellen — írja dec. 24-i számában a Pesti Napló — nagyok és számosak a panaszok. Maga a légszeszfény sárgás színe még nem ejti kétségbe a magánházi megrendelőket, mert azon reménnyel kecsegtetik magukat, hogy ez idővel majd szép halványra átváltozik, ámde fontosabb tényezője ez új világításnak az előbbi olaj és gyertyavilágításnál érezhetően drágább volta. Ugyanis már nem egy légszeszfénybérlőtől hallottunk panaszokat, melyek szerint a légszeszfény néhol kétszer, sőt háromszor drágábba kerül az előbbinél.«[2])

Pörösködés a »párizsi« gáztársasággal.

A szabadságharc leverése után egyszerre megint aktuális lett Pesten a gázkérdés. Zimmermann József szolgálaton kívüli porosz kapitány, a boroszlói gáztársaság megbizottja és képviselője már 1850-ben jelentkezett a pesti tanácsnál és kijelentette, hogy a gázgyár-építés dolgában rendelkezésre

[1]) 1856. december 25-i számában.

[2]) A Vasárnapi Ujság ezt írja: »1856 karácsonya óta gázzal világitanak. Az olajvilágitás egy-egy lámpa után havonként 6 frt 30 kr.-ba került; egy évre 78 pengő forintba; a gázzal való világitás egy-egy lámpa után 42 pengő forintba. Elsőnek csak a Bel-, Lipót- és Józsefváros világitott gázzal.

áll. Mivel közben Augusz Antal pestmegyei császári kerületi főnök is érdeklődött Pest város tanácsánál a gázkérdés mibenlétéről, ennélfogva 1852-ben, január 10-én Pest város tanácsa nevében Fessl Ágoston tanácsnok terjedelmes jelentést tesz Augusz Antal pesti kerületi főispánnak a gázkérdés állásáról.[1])

Jelentésében elmondja, hogy a boroszlói gáztársasággal való tárgyalások még 1845-ben megkezdődtek. 1846. szeptember 24-én Pest város tanácsa meg is kötötte a boroszlóiakkal a szerződést, melyet 1847. március 26-án a helytartótanács is jóváhagyott. A szerződés szerint a vállalkozóknak hat esztendő alatt kellene megépíteni a pesti gázgyárat; az építkezés azonban az 1848—1849-i események miatt elmaradt. 1850-ben aztán a vállalkozó társaság képviselője: Zimmermann József jelentkezett és megigérte, hogy három esztendő alatt megépíti a gyárat, *de már nem a boroszlói gáztársaság nevében, hanem egy újonnan alakult, úgynevezett párizsi társaság címe alatt, amely később »pesti gáztársasággá« alakulna át.* Mivel azonban Pest városa a boroszlói társasággal és nem a párizsi társasággal kötött szerződést, ennélfogva a város megkérdezte a boroszlóiakat, hogy állják-e továbbra is a szerződésben elvállalt kötelezettségeket és hogy Zimmermannt tekintik-e továbbra is képviselőjüknek. A boroszlói társaság azt válaszolta, hogy ma is állja a szerződést; Zimmermannt pedig utasította, hogy haladéktalanul fogjon hozzá a munkálatokhoz, hogy legkésőbb 1854. júliusában ki lehessen világítani Pestet. Fessl Ágoston tanácsnok megjegyzi, hogy csak a légszeszgyár helye tekintetében merültek fel problémák. Zimmermann ugyanis utólag azt kérte, hogy a gyárat ne az alsó városban, a soroksári vám melletti Fleischmann-féle ház telkén állítsák fel, hanem a város felső végén, a Váci vonal mentén, a Rechorovszky-féle telken (156—159). Ebben a kérdésben a városi tanács meghallgatta a Szépítő Bizottmány véleményét is és ennek alapján Pest városa megengedte, hogy a vállalkozó társaság a Váci-úton építse meg a gázgyárat. Hangsúlyozza azonban, hogy e helyen a gyárnak kokszot készíteni »semmi ürügy alatt« nem szabad, hanem erre a célra kizárólag egy az alsóvárosi részek vámjain kívülfekvő helyiséget lesz köteles használni.

Azonban, hogy a boroszlóiakkal kötött szerződés körül mégis zavarok lehettek, az mutatja, hogy 1852. július 1-én a községtanács jegyzőkönyve szerint Della Motte császári és királyi helytartósági alelnök leküldte a városnak Havass József, báró Prónay Gábor és többek folyamodását, hogy változtassák meg a boroszlói gáztársasággal kötött szerződést. A községtanács határozatban kimondta, hogy ezt a szerződést, amelyet mindkét fél szabályszerűen aláírt, megváltoztatni nem lehet. Mivel azonban a vállalkozók még hozzá sem kezdtek az építkezéshez: bíróilag megintendők, hogy haladéktalanul kezdjenek hozzá a gyárépítéshez, mert különben a város a vállalkozók biztosítékát lefoglalja és *mással köt szerződést.*

[1]) Pestvárosi levéltár 219/853.

1852. július 30-án Appiano József polgármester rendeletére a törvényes megintés csakugyan megtörténik. Mivel azonban Zimmermann József, a boroszlói gáztársaság pesti képviselője nem volt a lakásán a törvényes aktus ideje alatt, ennélfogva Appiano polgármester a boroszlóiak képviselője lakásának az ajtajára szögeztette ki a törvényes megintést. Erre az intésre Zimmermann már augusztus 13-án válaszolt és elmondta, hogy az 1848—1849-i háború miatt nem építkezhettek. Ugyancsak a háborús zavaroknak a következménye volt az is, hogy a részvényesek egy része megijedt és kilépett az obligóból, a többi részvényes pedig nem fizeti be a fizetnivalókat. Az alapítók a régi részvényesek helyébe új részvényeseket, főként angolokat és franciákat akviráltak. Az ideiglenes főkormányzó azonban felsőbb parancsra eltiltotta, hogy az angolok és franciák részt vehessenek az alakulásban. Felpanaszolta Zimmermann azt is, hogy a háború alatt nem kapott útlevelet külföldre és így nem érintkezhetett az alapítókkal. Ez volt az oka, hogy nem foghattak hozzá a gázgyár építéséhez. Egyébként, írja panaszos levelében Zimmermann, *nagyon jól tudja, hogy Pest városa mással akar szerződést kötni.* Ez ellen tiltakozik és ragaszkodik az eredeti szerződéshez.

Ezután hosszú és kellemetlen pereskedés kezdődött. A városi tanács utasította Tanhoffer Pál ügyészt, hogy a város nevében indítson keresetet Zimmermann ellen. Az ügyész be is adta a keresetet. A per megindult, melyben a külföldiek lettek a vesztesek. Közben pedig a város vezetői egy új társasággal kezdik meg a tárgyalást a gázgyár felépítése dolgában. Ennek az új társaságnak a képviselői Mayer-Kapferer és Stephani Lajos.

Az első végleges gázszerződés.

Hosszas vajudás, tanakodás és tárgyalás után 1855-ben alakult meg az a részvénytársaság, amely Pesten az első gázgyárat megépítette. Miután a »párizsi«-vá átvedlett boroszlói gáztársaság vállalt kötelezettségeinek nem tett eleget és a pesti gázgyárat nem építette fel: Pest város tanácsa — mint említettük — új vállalkozó társasággal kezdett tárgyalást a gázvilágítás bevezetésére.

J. Mayer-Kapferer, a nürnbergi gázgyár igazgatója és társtulajdonosa, valamint Stefani Lajos mannheimi mérnök 25 esztendős koncessziót kértek Pest város tanácsától a gázvilágítás bevezetésére. Három esztendőn keresztül foglalkozott a gázproblémával a város tanácsa. Az első tervezetet 1853-ban maga Ságody polgármester készítette. Végül is a tanács nevében Krászonyi József helytartótanácsos, polgármester a Mayer-Kapferer-féle ajánlatot fogadta el. A helytartótanácsnak az volt a kívánsága, hogy vegyék bele a szerződésbe azt is, hogy a vállalkozók Buda város számára ugyanolyan

feltételek mellett kötelesek megépíteni a világítóműveket, mint amilyen feltételek mellett Pest számára megépítik. Pest város tanácsa ezt közölte is Buda város tanácsával, Buda város tanácsa azonban azt felelte, hogy nincsen ugyan kifogása az ellen, ha egy ilyen paragrafust bevesznek a szerződésbe, hangsúlyozza azonban, hogy Buda városánál egyelőre nem aktuális a gázvilágítás kérdése. Egyébként Buda és Pest közös bizottságot küldött ki a részletek megbeszélésére. Ezeken a tárgyalásokon Buda kiküldöttei különösen figyelmébe ajánlották a pesti kiküldötteknek, hogy számoljanak azzal az eshetőséggel is, hogy a gázvilágítás egy napon felmondhatja a szolgálatot. Pest város különben Prága város véleményét is kikérte és megkérdezte, hogy milyen tapasztalatot szerzett a gázvilágítás bevezetése óta? A prágai polgármester is azt ajánlotta, hogy a megkötendő szerződésben gondoskodni kell a vállalkozó társaság felelősségéről arra az esetre is, ha a gáz felmondaná a szolgálatot. A prágai polgármester véleménye szerint a gázlámpásokat úgy kell megkonstruálni, hogy olajra is szóljanak. A város különböző részein pedig olajraktárakról kell gondoskodni. Maga Krászonyi József polgármester fontosnak tartotta, hogy a megépítendő gázgyár teljesítőképessége olyan legyen, hogy az esetleges ünnepi kivilágítások alkalmával sem támadhasson zökkenő a magánosok és az utcai világítás részére való gázszolgáltatásban.

1855. május 20-án kötötte meg Pest városa a gázszerződést a vállalkozó csoporttal, amelyet a város részéről Krászonyi József csász. és kir. helytartótanácsos, a vállalkozó csoport részéről pedig a következők írtak alá:

J. Mayer-Kapferer, a nürnbergi gázgyár igazgatója és társtulajdonosa, úgy a maga, mint S. M. v. Rothschild, Wien nevében. Schey Testvérek, Wien; Wiener Ede, Wien; v. Weissweil Ignác, Wien; Morpurgo et Porente, Triest; H. Lutteroth, Pasquele Revoltella, Triest; S. L. Mandolfo, Triest; Gossleth Ferenc, Triest; Dr. Crinsi, Triest; Stefani Lajos mérnök, Mannheim.

A szerződésnek ezek voltak a fő pontjai:

A szerződés 25 esztendőre szól. A lámpáknak, melyeknek részben éjfélig, részben pedig napfelkeltéig kell égniök, óránként 5 angol köbláb gázt, vagyis 4·1 bécsi köbláb gázt kell fogyasztaniok. A gázlángoknak vagy denevérszárnyhoz kell hasonlítaniok, vagy halfarkalakúaknak kell lenniök; ezenkívül a gáznak jó minőségűnek és kőszénből valónak kell lennie. A szerződés megkívánja, hogy a gázláng színe fehér, intenzív legyen és kellemetlen szag s füst nélkül égjen. A lámpagyujtogatókat a vállalat jelvénnyel látja el, hogy éjjel úgy a rendőrök, mint a publikum megismerje őket. A lámpagyujtogatókat különben a vállalat fizeti.

A féléjtszakás lámpák éjfélig világítanak. Ezeknek évi 2039¾ égési órás gázfogyasztásáért (óránként 5 köbláb) Pest városa évi 30 forint

36 krajcár bért fizet, *ami ezer angol köblábra átszámítva 3 forintos egységárnak felel meg.* Az egész éjjeles gázlámpák után, amelyek kora reggelig égnek, évi 3782 égési órával kiszámított fogyasztásáért 56 forint 42 krajcár bért fizet a város; mégpedig havi részletekben és a mindenkori konvenciós valutában.

Az egységár a szerződés egész 25 évi tartama alatt nem emelkedhet, ellenben a vállalat kötelezi magát, hogy abban az esetben, ha 25 éven belül a kőszén ára mázsánként 6 krajcárral olcsóbbodnék, a következő években a gáz árát ezer köblábankint úgy a város, mint a magánosok részére 10 krajcárral leszállítja.[1])

A magánosok nemcsak a gázgyárból, hanem máshonnan is beszerezhetik gázszükségletüket. Mindenki tarthat a lakásán gázfőzőt, a gázvállalat azonban csak abban az esetben köteles gázt szállítani a magánosoknak, ha az illető ház előtt már le van fektetve a gázvezeték. A magánosok egyébként ezer angol köbláb világító gázért 5½ pengő forintnál többet nem kötelesek fizetni.

Ha a gázvilágítás felmondaná a szolgálatot, addig is, míg a gázszolgáltatás helyre nem áll, a gázvállalat tartozik gondoskodni saját személyzetének igénybevételével és saját költségére az utcák és terek világításáról. Pest városa leltár ellenében átadja, vagy örök áron eladja a gáztársaságnak a szükséges világítási eszközöket (olajlámpákat), a gáztársaság ezeket a requizitumokat használható állapotban köteles megőrizni és az esetleg szükségesnek mutatkozó változtatásokat saját költségén eszközölni. Ha a szükség-világításnál késedelem mutatkoznék, abban az esetben a hatóság a gázgyár költségére állítja üzembe az olajlámpákat. Pest város tanácsa kiköti, hogy holdvilágos éjjeleken csak az egész éjjelre szóló lámpákat kell meggyujtani, a féléjjeleseket nem.

Amennyiben Pest városa saját épületeiben és nyilvános intézményeiben is gázzal akarna világítani, — kivéve a redoute-ot és a színházakat — a gáztársaság 3 forintos alapon köteles a gázvilágítást ellátni. A városi házakban és közintézményekben azonban a gázvilágítási berendezések költségei a várost terhelik, míg az épületig szóló vezetékeket a vállalkozó társaság saját költségén köteles megcsináltatni.

Ha a vállalkozó társaság nem teljesíti, vagy nem tudja teljesíteni a szerződésben elvállalt kötelezettségeit: Pest városának joga van másképgondoskodni a világítás ellátásáról. Ha a világításról való gondoskodásnak ez a »másfajta« módja nagy költségeket támasztana, abban az esetben Pest városa a vállalkozó társaság biztosítékából, vagy a társaság ingó vagy ingatlan vagyonából elégítené ki magát.

Ha Pest városa a 25 esztendős koncesszió lejártakor nem akarná megújítani a vállalkozó társasággal a szerződést, abban az esetben a

[1]) 5·55%-os engedménynek felel meg.

Az első pesti gázgyár.

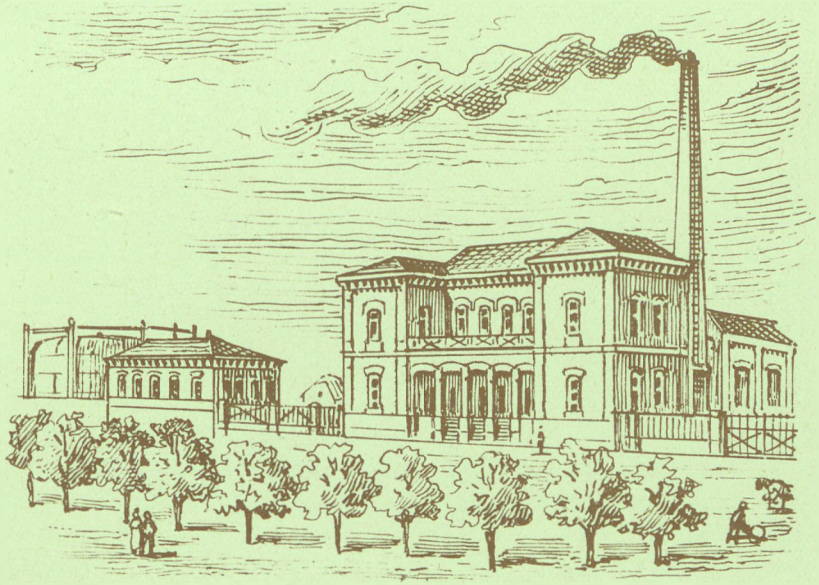

Egykori fametszet a hatvanas évek elejéről. Körülbelül ebben a formájában áll ma is a Tisza Kálmán-téren az első pesti gázgyár épülete.

koncesszió 22-ik esztendejének első hat hónapjában köteles felmondani a szerződést. Ha ez nem történne meg, akkor az addigi szerződés újabb 25 esztendőre meghosszabbítottnak tekintendő. Abban az esetben, *ha az eddigi szerződés* kölcsönös megegyezéssel *nem újíttatik meg: a vállalkozó társaságnak Pest város nyilvános világításához való joga megszűnik. A magánháztartásoknak gázzal való ellátása azonban továbbra is a szerződő társaság joga marad.* Ha a gáztársaságnak Pest városával kötött szerződése megszűnik, abban az esetben a város a gázoszlopokat, lámpákat, vezetékeket, csöveket *ama becslés alapján váltja meg, amelyet a hites és pártatlan becsüsök ezeknek a tárgyaknak beszerzésére való tekintettel megállapítanak. A becslőbizottság által megállapított ár azonban semmiképen sem lehet magasabb a beszerzési árnál.* Ha azonban a vállalkozó társaság azt akarja, hogy a szerződés lejártakor Pest városa a vezetékeket és az utcai világító berendezéseket megváltsa, akkor a szerződés lejárta előtt három hónappal ezt kérnie kell a várostól.

Ha az eddigi szerződést újabb 25 esztendővel meghosszabbítaná a város, abban az esetben kötelezi magát a vállalkozó társaság, hogy *a gázvilágítást a második 25 esztendőben is ugyanolyan terjedelemben látja el, mint az első 25 esztendőben.* Azonban a 3 forintos gáz árát (ezer köblábankint 3 pengő forintért) egy harmaddal leszállítja. A második 25 esztendőben tehát ezer köbláb közvilágítás céljára szolgáló gáz ára 2 pengő forint lesz. A harmadik 25 esztendőben viszont ezer köbláb gázt egy pengő forinttal számlázna Pest városának a gáztársaság, míg *a negyedik 25 esztendőben minden kárpótlás nélkül, ingyen tartozik ellátni a vállalkozó az utcai világítást.*

A különféle *városi intézetek* és intézmények *belsejének világítása* dolgában az ár megállapítása *szabad egyezkedés tárgyát képezi*, azzal, hogy a vállalkozók kötelezik magukat arra, hogyha nem is adják olcsóbban a gázt, de *fel sem emelik az árát.* Viszont, ha időközben a szén ára csökkenne, azt a városi házak és intézmények világításánál is érvényesíteni fogják.

Amennyiben 25 éven belül egy *új világítási mód találtatnék fel:* a vállalkozók a szerződés lejárta előtt tartoznak az új világítási módot megállapított olcsó áron bevezetni. Az erre vonatkozó munkálatokat a találmány megismerése után azonnal megkezdik és legkésőbb három esztendő alatt befejezik, vagy pedig megadják a városnak azt a jogot, hogy a jelenlegi szerződéstől egy esztendei előzetes felmondás mellett teljesen elálljon. *Az új világítási mód bevezetésére azonban Pest városa előjogot biztosít a vállalkozó társaságnak,* úgy ebben az esetben, mint abban az esetben is, hogyha a koncesszió lejár.

Pest városa bánatpénzül tízezer pengő forintot köt ki, amelyet a vállalkozók vagy készpénzben, vagy állampapírokban tesznek le. Ezenkívül tartoznak a vállalkozók a szerződés pontos betartásának a biztosítására egy ötvenezer pengő forintos kauciót adni, amelyet Pest városa a gázművekre betábláztathat. (15. melléklet).

A gázszerződés bírálata.

Ezek a főbb pontjai annak a szerződésnek, melyet az alapítók a koncessziós idő első eszdendejében az Általános Osztrák Légszesz-Társaságra ruháztak át. Ezt a szerződést, amelyet közben toldoztak-foldoztak ugyan, de fundamentális hibáitól soha meg nem szabadítottak: ötvenhárom esztendeig nyögte Budapest. Ennek a szerződésnek minden hibája között a legelső, hogy a várost és a magánfogyasztókat szinte minden különösebb ellenszolgáltatás nélkül kiszolgáltatta egy külföldi vállalkozó társaságnak. Részesedést a haszonból nem kötött ki magának Pest városa, háramlási joga szintén nem volt a városnak, csupán csak megváltási joga. Azonban a város megváltási joga sem sokat ért, mert igaz ugyan, hogy a 25 évi koncessziós idő lejártával »becsáron« megválthatta Pest városa az elavult és megrokkant gyárat, de a szerződés a becsár megállapításáról megjegyzi, hogy »*magasabb nem lehet*, mint az invesztició összege.« Ez a kikötés úgy hangzik, mintha a gáztársaság már jóelőre védekezni akarna az ellen, hogy a megváltási összeg megállapításakor a becslőbizottság a gázművekbe beruházott tőkéből levonhassa az avulási hányadot. Szóval a koncesszió lejártával a város, ha akarta, becsáron megvásárolhatta a 25 év alatt megrokkant és elavult gázgyárat. Ha azonban nem akarta megváltani és új szerződés kötésére sem volt hajlandó: abban az esetben a vállalatnak megszűnt ugyan az utcai világításhoz való joga, de függetlenül az utcai világítás dolgától, a magánháztartások számára továbbra is az Általános Osztrák Légszesz-Társaság szolgáltathatta a gázt. Ez a gázszolgáltatás pedig nem is volt olcsó, mert Pest városa a publikumot teljesen kiszolgáltatta a légszesztársulat üzleti politikájának.

A szerződés szerint Pest városának a szerződés megszűnése után semmi beleszólása nem volt sem a magánosok gázzal való ellátásába, sem a privát célokra szállított gáz árának a megállapításába. Ellenben Pest városa tűrni tartozik, hogy a gázcsövek keresztül-kasul kígyózzanak a város földjében. A modernizálódó Pest életében ez a gázszerződés volt az első iskolapéldája annak, hogy miképen *nem* szabad közüzemre vonatkozó szerződést kötni; miképen nem szabad a fogyasztó közönséget kiszolgáltatni egy vállalkozó társaságnak. Úgylátszik, hogy azok, akik 1855-ben a légszeszgyárral szerződést kötöttek, nem gondoltak arra, hogy egy rendkívül értékes koncessziót adnak ki a város kezéből teljesen ingyen és hosszú időre adófizetőjévé teszik a közönséget egy olyan érdektársaságnak, amely nemcsak a koncessziós időre, hanem már a rákövetkező 25 esztendőre is megpróbálta lekötni a várost. Egyébként ötvenhárom esztendeig állott szerződéses viszonyban a főváros az Általános Osztrák Légszesz-Társulattal. Pest város terhes szerződése később még azzal is komplikálódott, hogy a gáztársaság külön szerződést kötött Budával és külön szerződést Óbudával.

Mikor aztán 1873-ban a három testvérváros egyesült: Budapestnek három más-másidőben lejáró gázszerződése volt, amelyek közül a pesti 1881. dec. 23-án; a budai 1898. szept. 14-én; az óbudai pedig 1904. dec. 31-én járt le.

Ezt a súlyos szerződést úgy kerülhette volna el Pest városa, ha a saját pénzén építi fel a gázgyárat. De ezt nem tette meg, mert sem pénze, sem bátorsága nem volt hozzá. Hogy nem volt bátorsága, az érthető. Gázgyára ugyan akkoriban már volt Bécsnek is, Prágának is, szóval nem lehetett azt mondani, hogy nincsen kipróbálva a gázgyártás; de kétségtelen, hogy azokban az időkben nagy kockázatot jelentett volna Pest város számára egy házikezelésben vezetett gázgyár. Az akkori idők zavaros politikai és gazdasági viszonyai érthetővé teszik, hogy efféle vállalkozásba nem mertek volna belemenni Pest város vezetői. Nemcsak, hogy pénze nem volt a városnak, de hitele is gyöngén állott. Ezen csodálkozni sem lehet, hisz folytonosan az államcsőddel kokettált a magyar szabadságharc után a monarchia. Az Osztrák Nemzeti Bank megszünteti a készfizetést. A bankjegy vásárlóereje folyton csökken; a papírvaluta és az ezüstérték között való különbség erősen hullámzik. 1849-ben még 13% az átlagos ázsió; 1850-ben már 18·12%; 1851-ben 25·75%; 1852-ben 19·75%; 1853-ban 10·62%; 1854-ben 27·75%; 1855-ben 21·62%. A krimi háború idején, 1854—1856-ban megismerkedik az ország a kényszerkölcsön intézményével és báró Bruck osztrák pénzügyminiszter nagy erőfeszítések árán igyekszik rendbe hozni Ausztria háztartását. Előkészíti az új valutát: a konvenciós forint helyébe az „osztrák értékű forint" kerül 1858-ban. Már-már úgylátszik, hogy rend lesz; 1859 tavaszán aztán kitör a szerencsétlen olasz háború, és az ázsió hullámai 1861. januárjában érik el 50·5%-kal a kulminációs pontot. De a válságnak még most sincs vége. 1866-ban kitör a porosz háború. Hogy pedig ezekben az időkben milyen áron kaptak kölcsönt a magyar városok: azt a legjobban illusztrálja Buda város 2 millió forintos beruházási kölcsön-tranzakciója. Ezzel a tranzakcióval ugyanis az történt, hogy 2 millió forint adósságot kellett vállalnia Buda városának, hogy hétszázezer forinthoz jusson.[1])

[1]) Buda város 1859-ben beruházási célokra egy 50 év alatt törlesztendő, 2 millió forint névértékű sorsjegykölcsönt vett fel Schuller I. G. bécsi bankárcégtől a következő feltételek mellett: 50 ezer darab, 40 forint névértékű sorsjegyet a bankárcég 30 forint áron vett át, szóval 2 millió forint helyett csak 1·5 milliót folyósított Buda városának azzal, hogy ebből az 1·5 millió forintból is nyolcszázezer forintot ki kell szakítani egy külön kezelendő biztosítéki alap céljára. Ehhez a nyolcszázezer forinthoz tehát 50 esztendeig nem volt szabad hozzányúlni és a kamatokat is csak a sorsjegynyeremények kifizetésére, illetve a sorsjegykölcsön törlesztésére volt szabad felhasználni. A törlesztőalapba 50 esztendőn keresztül évi 78 ezer forintot kellett befizetni. Ha a nyocszázezer forint biztosítéki alap kamatja nem tett volna ki ennyit, mint ahogy ez az alap évenkint legfeljebb 40—50 ezer forint kamatot hajtott: a differenciát (28—40 ezer forintot) Buda városának más forrásból kellett előteremtenie. A helyzet tehát az volt, hogy Buda városa 2 millió forint adósságot csinált, hogy hétszázezer forint készpénzhez jusson. Ennek a hétszázezer forintnak a használatáért azonban 50 év alatt körülbelül 2·5 millió forint kamatot fizetett ki. Az is igaz viszont, hogy a biztosítékalap 1903 végén már 2,585.682 aranykoronát tett ki. Egyébként az is hozzátartozik ehhez a tranzakcióhoz, hogy Buda városa a kölcsön biztosítására 102 ingatlanát kötötte le.

A rendkívül súlyos feltételű kölcsön utolsó részletét Budapest csak a gázgyár megváltásával egyidejűleg, 1909-ben törlesztette le teljesen.

Ezzel a szerződéssel természetesen csak a légszesz-társaság volt megelégedve. Első közgyűléséről szóló jelentésében[1]) beszámol az első esztendő eredményéről és elmondja, hogy Mayer és Stefani 711 ezer forintot költött a gázgyár építésére és felszerelésére. Ebben az összegben azonban nincsenek benne a gázgyár telkének az ára és az időközi kamatok. A jelentés szerint »a pesti gázgyár mintaképe a tökéletes gázműknek és a pesti gáz minőségét a Monarchia egyetlen más gázműve sem múlja felül minőség dolgában«. »Az üzemről egyelőre nem adhatunk pontos számokat, — mondja a jelentés — kétségtelen, hogy eleinte voltak nehézségek és különösen a szénkérdés volt az, amellyel kapcsolatban tapasztalatokat kellett szereznünk.« Elmondja, hogy 1856. decemberében 9986 égő volt bekapcsolva a gázgyárba ; a következő esztendő márciusában már 10.677-re, júniusban pedig 12.448-ra emelkedett az égők száma. A nyolcvan ezer lakójú Pest városában tehát egy égőre 6½ lakó esett, míg Bécsben, melyben évek óta van gázvilágítás : egy égőre $8^3/_5$; Milánóban 11½ ; Velencében és Triestben $14^3/_5$; Prágában pedig 21½ lakó jutott egy-egy gázégőre. Ez is azt mutatja, mondja a jelentés, hogy a légszesz-társaság megértette, miként kell a közönséget kielégíteni. A kokszeladás lassan megy, azonban biztosra lehet venni, hogy a hideg idő beálltával elegendő kokszfogyasztó fog majd jelentkezni. A társaság különben elkészítette a kokszkályhák modelljét és raktárt tart takarék-tűzhelyekből. Nagy örömmel jelenti az igazgatóság azt is, hogy *a hatóság a legnagyobb mértékben meg van elégedve a gázgyár működésével.* 1857. májusában, a császár Pesten létekor számos épület homlokzatát gázzal világították ki és nagy volt a siker. »Ez a gázvilágítás az ünnepi est nagyszerűségéhez nagymértékben járult hozzá« — teszi hozzá megelégedetten a jelentés.

A gázszerződés módosítása.

Amint tehát az osztrák légszeszgyár első évi jelentéséből megállapítható : a gázgyár igazgatósága nagyon meg volt elégedve a maga működésével. Annál kevésbbé volt vele megelégedve a közönség. A panaszok egyre sűrűbbek és hangosabbak lettek, úgyhogy ezeket a panaszokat meg kellett hallani a városházán is. A császári és királyi helytartóság elnökségének a meghagyására Pest városa már 1857. december 8-án bizottságot küldött ki azzal, hogy behatóan vizsgálja meg a gáztársulat egész üzletmenetét és állapítsa meg, vajjon a társaság minden tekintetben megfelel-e szerződésbeli kötelezettségeinek és hogy alaposak-e és mennyiben alaposak a közönség

[1]) Erste, am 4. August 1857. in Triest abgehaltene General-Versammlung der Allgemeinen Österreichischen Gasgesellschaft.

panaszai?! Egyidejűleg pedig tegyen jelentést arra nézve, miként lehetne ezeken a panaszokon segíteni.[1])

Ez a bizottság meg is állapította, hogy a gáz minősége nem olyan, amilyennek a szerződés szerint lennie kellene. Épen ezért a csász. és kir. helytartótanács útasítására Pest város tanácsa több, az ellenőrzés szigorítását célzó reformot léptetett életbe ; így a gázmérő felállítása mellett a légszesz fényfokának rendszeres vizsgálatát is elrendelte. Ezek ellen a reformok ellen azonban a gázgyár erélyesen tiltakozott, úgyhogy *négy esztendő* kellett hozzá, míg 1861. május elsején a városi közgyűlés határozatban is kimondta, hogy »a gáztársulat köteles az év minden szakában olyan gázt előállítani, amely öt angolköbláb óránkinti fogyasztás mellett annyi fényt adjon, mint tíz spermacet londoni gyertya, amelyből hat darab 25 latot nyom és egy darab egy óra alatt $108^{5}/_{10}$ gramm spermacetet fogyaszt.«

A következő nyolc esztendő alatt semmi különös dolog nem történt azonkívül, hogy a publikum nem szűnt meg panaszkodni, mert a gáz minőségének ellenőrzését ugyan megszigorították, a légszesz azonban egyáltalában nem lett jobb, ellenben a közönség panaszai egyre hangosabbak lettek. Preisz Mór főreáliskolai tanár abban látta a baj okát, hogy az 1856-ban épült légszeszgyár csupán csak az akkori idők légszeszszükségleteinek a kielégítésére rendezkedett be. Azóta azonban nagymértékben megnövekedett a köz- és magánfogyasztás. Az újabban támasztott igényeket viszont a légszeszgyár kielégíteni már nem tudja. Ezért is az 1868. január 24-én tartott gázbizottsági ülésen azt indítványozta, hogy nagyobbítsák meg a gázgyárat. Az indítványt a gázbizottság el is fogadta, mire utasította a gázgyárat, hogy nyilatkozzék a gázgyár üzemének kibővítése dolgában. A gázgyár igazgatósága erre azt felelte, hogy bár a szerződés értelmében nem lenne köteles, mégis hajlandó a közönség méltányos igényeinek kielégítése céljából a Lipót-város felső-külső részében, mégpedig az állami vaspálya indóháza közelében egy fiók légszeszgyárat építeni : ami műszaki tekintetben is célszerűbb lenne, mint a jelenlegi gyár megnagyobbítása. Erre azonban csak abban az esetben vállalkozhatik, ha a befektetendő 250 ezer pengő forint tőke törleszthetése szempontjából *a jelenlegi szerződést tíz évvel meghosszabbítaná a város*. E mellett azonban a szerződésnek a mai árak leszállítására vonatkozó szakasza érintetlenül maradna.

Erre hosszadalmas alkudozások indultak meg Pest városa és a gáztársaság között. Pest városa hajlandó lett volna a gáztársaság koncesszióját tíz esztendővel meghosszabbítani, ha a fiókgázgyár megépítésén kívül rekompenzációképen jelentékeny árleszállítást és a gáz fényerejének tetemes megjavítását kapja. Az alkudozások során különben a város tanácsa meg-

[1]) V. ö. Budapest székesfőváros levéltára II. 788/1877. Albizottsági jelentés Szentkirályi Mór főv. biz. tag által a légszeszügy rendezése tárgyában, a főváros közgyűlésén tett indítványról.

kérdezte a közgyűlést: nyilatkozzék, mit tart nagyobb előnynek, azt-e, hogy a légszeszvilágítást használó közönség már most azonnal kedvezőbb árakban részesüljön, vagy pedig azt-e, hogy 13 esztendő mulva, szóval a koncesszió lejártával *a légszeszszolgáltatás végett egyéb vállalkozók részére is lehessen pályázatot nyitni.* »A közgyűlés a biztosabb és hamarabb élvezhető előnyt elébe téve a bizonytalannak, 1868-ban kimondta, hogy a gázszerződés érvényességét meghosszabbítja abban az esetben, ha megfelelő árengedményeket kap és a gáztársaság hajlandó a városligeti fasoron kívül újabb 32 utca világítását elvállalni.«

A szerződésre való hivatkozással a gáztársaság azonban csak mérsékelt kedvezményeket akar adni; mire Pest város közgyűlése kimondja, hogy ilyen körülmények között nem hajlandó tíz esztendővel meghosszabbítani a gáztársaság szerződését, ellenben utasította a jogügyi bizottmányt: hogy a gázszerződést jogi szempontból tüzetesen vizsgálja meg és tegyen véleményes javaslatot aziránybán, vajjon nem lehetne-e a légszeszvilágítás tekintetében a város és a közönség számára *más úton* bizonyos előnyöket elérni. *Szentkirályi* Mór, volt főpolgármester egyébként azt indítványozza, hogy mivel a város az osztrák légszeszgyárral különben sem tud megállapodásra jutni, ennélfogva Pest város felső részének a világítása dolgában *más vállalkozó társasággal indítsanak tárgyalásokat.*

A jogügyi bizottság erre kijelentette, hogy a gázszerződés csak a szigorúbb ellenőrzési módozatok alkalmazását teszi lehetővé és nem pártolja Szentkirályi Móric amaz indítványát, hogy »a város Lipót és Teréz külvárosainak legalább a Király-utca által határolt felső részének kivilágítása egy új vállalkozó társaságnak bérbe adassék és ennek számára a város felső részén alkalmas telep jelöltessék ki oly hozzáadással, hogy ezen új társulat úgy köz-, mint magán légszeszvilágítási üzletét ezen városrészen túl is fogja terjeszthetni, ha a régi (jelenlegi) társaság szerződési kötelezettségeinek úgy mint eddig, ezentúl sem fog megfelelni és hogy a régi szerződés lejártával minden esetre az egész városrészre nézve versenyezhet.«

Nem lehetett mást tenni: folytatni kellett az alkudozásokat. Az új tárgyalások során főkép a gáz minőségének a javítása, a gáz árának leszállítása, valamint a pesti, budai és óbudai szerződések lejárati idejének egységesítése dolgában kellett elfogadható feltételeket kieszközölni a gázgyártól. Végül pedig arra nézve indultak meg az egyezkedések, hogy a gáztársaság milyen feltételek mellett lenne hajlandó a gázművek megváltásába, vagy ingyenes átengedésébe belemenni? A hosszas tárgyalások eredménye az lett, hogy a gáztársaság hajlandó a gázgyárnak becsáron való megváltásába belemenni, hogyha a koncesszió lejáratát 14 esztendővel meghosszabbítják. Ingyenes átengedés esetében 32 esztendős szerződésmeghosszabbítást köt ki magának. Mindkét esetben pedig elfogadja azt a feltételt, hogy a szerződés lejártáig a gáz ára a magánfogyasztás részére fokozatosan négy forinttal leszállítandó.

Mivel a pesti szerződés 1881-ben lejár, az 1876. október 24-én tartott bizottmányi ülésen az albizottság azt az utasítást kapta, hogy most már véglegesen igyekezzék rendet teremteni a szerződések dolgában. Stephani Lajos, a gázgyár megbizottja kijelentette, hogy a társulat kész a további alkudozásokra; mivel azonban a felkínált feltételek meglehetősen súlyosak voltak a fővárosra nézve, ennélfogva megint felmerült az az idea: nem lenne-e helyesebb, ha a pesti szerződés lejártával Pesten maga a város építene gázgyárat. Az albizottság erre nézve szakértőket hallgatott meg és jelentésében megállapította, hogy a bécsi gázgyár megépítésénél 1869-ben a következő kalkulációt fogadták el alapul:

A szakértők többsége a minden egy millió angol köbláb gáztermelés után eső befektetési tőkét 10 ezer forintban, egy ellenvélemény pedig nyolcezer forintban állapította meg. A további terjeszkedésnél minden millió köblábra hatezer forint, a különvélemény szerint pedig ötezer forint tőke esnék. Ezer angol köbláb légszesz előállítási ára a kalkulációk szerint ez:

2 mázsa kőszén pr. 75 krajcár	1 forint 50 krajcár
fűtőanyag 40 font koksz	— « 32 «
	1 forint 82 krajcár
ebből leszámítandó az értékesíthető mellék-termékekre	1 forint 10 krajcár
marad nyersanyag ára	72 krajcár
tisztító szerek	2 «
légszeszkészülék, csövek, lámpák fenntartása	25 «
üzleti kiadások	55 «
adó	11 «
összesen	1 forint 65 krajcár

előállítási ár.

Az előállítási árhoz hozzáadandó a beruházási és üzleti tőkék kamata, mely a következő számításra vezet; és pedig *A.* alatt tízezer forint, *B.* alatt nyolcezer forint beruházási tőkét véve alapul:

	A.	*B.*
7% kamat és törlesztés tízezer forint után ezer köbláb légszeszre	70 kr.	—
7% kamat és törlesztés nyolcezer forint után	—	56 kr.
Üzleti vagy forgalmi tőke 500 forint minden millió köbláb termelése után 6%-kal	3 «	3 «
Készülékek, csövek stb. időszakonként bekövetkező megújítása 2½%	25 «	20 «
Összesen	**98** kr.	**79** kr.
Ehhez hozzáadandó a fent kimutatott gyártási költség	1 frt. 65 kr.	1 frt. 65 kr.
Összesen	**2** frt. **63** kr.	**2** frt. **44** kr.

E szerint minden ezer köbláb légszesz előállítási költsége 2·63 krajcár, illetve 2·44 krajcár. Miután azonban ezer köbláb termelt légszeszből csak 900 köbláb értékesíthető: a fenti összeghez egykilenced rész hozzáadandó; tehát *A*-hoz 29 krajcár, *B*-hez 27 krajcár. Ezek folytán a fogyasztási helyre szállított minden ezer köbláb légszesz kerül az *A*. kalkuláció szerint 2 forint 92 krajcárba, a *B*. kalkuláció szerint pedig 2 forint 71 krajcárba.

Wartha Vince műegyetemi tanárnak, az albizottság részéről felkért szakértőnek 1877. január 25-én beadott jelentésében a következő lényegesebb adatok foglaltatnak: Wartha Vince annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy *minden körülmények között maga a város vállalkozzék a világítógáz előállítására, mert ez biztos jövedelmet hoz.* Nézete szerint minden lépést haladéktalanul meg kell tenni, ami a városi gázgyár létesítéséhez szükséges. Táblázatosan összeállította az osztrák légszeszt társaság bevételeit, kiadásait és tiszta jövedelmeit 1858-tól 1875-ig. Ebből az összeállításból kitűnik, hogy az osztrák légszeszgyár tiszta jövedelme 1858-tól 1875-ig évi 28.901 forintról 574.391 forintra emelkedett. Ami a gázgyártás technikai oldalát illeti, arra nézve Wartha Vince megjegyezte, hogy az lényegesen három körülmény befolyásától függ. Elsősorban a gázfogyasztás nagyságától, másodsorban a szén árától és harmadsorban a melléktermékek értékesítésétől. Ezek a tényezők a fővárosban kedvező módon alakulnak. Ugyanis 1858-tól 1876 év végéig a nyilvános lámpák száma 1460-ról 3590-re, a magánlámpák száma pedig 11.865-ről 56.777-re emelkedett és míg 1859-ben az összes légszeszfogyasztás 61,428.000 köblábat tett ki, 1875. év végén a fogyasztás már 241,720.000 köbláb volt. De különben is véleménye szerint a városi gázgyár minden esetre olcsóbb kőszénnel fog dolgozhatni, mint az osztrák légszeszgyár; végül pedig a melléktermékek ára nem csökkenni, hanem emelkedni fog.

A légszesz előállítási költségeire nézve Wartha kétféle számítást mutat be. Egyiket az ostraui, másikat a pilseni kőszénre nézve.

Az ostraui kőszénből ezer köbláb gáz előállításához 2 mázsa szükséges, ennek ára ..... 1 frt. 94 kr.
előállítási költség, tisztítás, adminisztráció stb. ..... 40 «
összesen .... **2** frt. **34** kr.

Ebből az összegből levonandó értékesíthető melléktermékekre: kokszra, kátrányra, ammóniákra stb. ..... 74·4 kr.
Marad előállítási költség ..... 1 frt. 59·6 kr.

A pilseni szénből ezer köbláb légszesz előállításához szükséges 1·44 mázsa, melynek ára ..... 1 frt. 83 kr.
tisztítás, fenntartás, adminisztráció stb. ..... 40 «
összesen ... **2** frt. **23** kr.

Le melléktermékek értékesítésére ..... 42 «
Előállítási költség ..... 1 frt. 81 kr.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Ami a gyár létesítésének a költségeit illeti, arra nézve — Kühnellnek, a trieszti gázgyár igazgatójának a számításait véve alapul — Wartha Vince egy millió köblábra, tekintve a nagyobb befektetést igénylő új generátor-kemencék építését, nyolcezer forint tőkét vesz fel és miután a felállítandó városi gázgyárnak legalább is ötszázmillió köbláb légszesz termelésére kellene berendezkednie; szerinte épen négy millió forintra lenne szükség. Minthogy *Wartha szerint a pesti gáztársulat légszeszgyára még jelenleg is (szóval 1876-ban) millió köblábonkint 5805 forinttal van megterhelve;* a társulat a tőkeerős konkurrenciát nem birhatná ki. A városnak az is előnyére válnék, hogy az új községi társulat gyára generátor-kemencéket (melyek rendkívül nagy megtakarítással járnak) inkább állíthatna fel, mint egy más, régibb rendszerű kemencékkel dolgozó gyár. Végül Wartha ama körülményre figyelmezteti a várost, hogy Budapesten a légszeszt rendkívüli módon pazarolják, amennyiben Budapesten egy magánláng évenkinti fogyasztása nem kevesebb, mint 3390½ köbláb. Ennek a meggátlására ajánlja a Giraud-féle kitünő szerkezetű Rheometer nevű fogyasztás-szabályozó készüléket.

A gázgyári albizottság megszerezte a prágai, a trieszti, a boroszlói, a hamburgi, a kölni, a lipcsei, a königsbergi és a berlini gázgyárra vonatkozó adatokat. Ezekből az adatokból kiderül, hogy legrégibb a lipcsei, mely 1838-ban létesült. A hamburgit 1874-ben községesitették. Legkisebb a befektetési tőkéje — 583.500 forint — a königsberginek, legnagyobb: — 15,584.531 forint— a berlininek. Legkisebb a termelése a triesztinek: 99,875.440 köbláb; legnagyobb a termelése — 2089 millió köbláb — a berlininek. A felsorolt gázgyárak által produkált gáz fényfoka 12—18 stearin gyertya közt ingadozik. Legalacsonyobb a fényfoka a prágai gáznak; legmagasabb a boroszlóinak. Legcsekélyebb az utcai világítás ára Hamburgban: 1 forint 40 krajcár. Berlinben az utcai világítás 1 forint 89 krajcár, Boroszlóban 1 forint 95 krajcár. Több városban önköltség szerint váltakoznak az árak. A magánfogyasztás számára a legkisebb a gáz ára Berlinben: 2 forint 24 krajcár; a legnagyobb — 4 forint 20 krajcár — Triesztben. Legkisebb a bevétel — 763.532 forint — Triesztben; a legnagyobb — 6,063.145 forint — Berlinben. A kiadások összege legkisebb Triesztben: 560.182 forint; legnagyobb: 4,952.297 forint Berlinben. A kezelési összeg legkisebb Lipcsében: 112.500 forint; legnagyobb Berlinben: 1,200.000 forint. Versenyző vállalat csak Prágában és Berlinben van.

Ezeknek az adatoknak az alapján az albizottság[1]) azt ajánlja, hogy a főváros az osztrák légszesztársulat szerződését 1878. január havában mondja fel és hogy a felmondás folyományaképen a főváros haladéktalanul tegye meg az intézkedéseket egy községi légszeszgyár létesítésére. A gáz-

[1]) Tagjai: Gerlóczy Károly alpolgármester elnöklésével Weisz Bernát, Széher Mihály, Buschbach Péter, Légrády Károly és dr. Schay Mór bizottsági tagok.

bizottság egyidejüleg utasítsa az albizottságot, hogy a szükséges telkek kijelölése, valamint a részletes tervek és költségvetések megszerkesztése dolgában járjon el.

Rendkívül érdekes, hogy ez az 1877. május 8-ról datált albizottsági jelentés, ott, ahol a házikezeléses gázgyár előnyeit és hátrányait sorolja fel: hangsúlyozza, hogy számításba kell venni azt is, hogy *közben egy olyan új világítási mód is támadhat, amely a légszeszvilágítást kiszorítaná. Így pl. »a legújabban ismét megkisérelt villanyvilágítás.«*

Az albizottság jelentése alapján a közgyűlés el is határozta, hogy a községi gázgyár létesítése érdekében sürgősen meg kell tenni minden tennivalót. Utasította a tanácsot, hogy intézzen felterjesztést a kormányhoz, hogy a légszeszgyár építéséhez szükséges mintegy 4 millió forint névértékű kölcsönnek az adó- és bélyegmentességet a törvényhozásnál mielőbb eszközölje ki; a gázgyári bizottságot pedig utasította, hogy a községi légszeszgyár építéséhez szükséges részletes tervek és műszaki munkálatok elkészítésére egy elméleti és gyakorlati szakismerettel bíró művezetőt hozzon javaslatba és ezeket a javaslatokat olyan időben terjessze elő, hogy az építkezést legkésőbb 1880 tavaszán meg lehessen kezdeni. Midőn azonban a közgyűlés ekkép intézkedett, nem akarta elutasítani magától a légszeszvilágítás végleges rendezésének a bizottmány által javaslatba hozott másik megoldási módját sem, tudniillik a légszesztársulattal való egyezkedést. Kijelenti tehát a közgyűlés, hogy *a légszesztársulattal megszakított tárgyalások fonalát újból hajlandó felvenni* és hajlandó a légszesztársulattal a gázszolgáltatásra vonatkozólag Budapest egész területére egységes szerződést kötni. Hajlandó belemenni a főváros közgyűlése, hogy a gáztársulatnak a pesti szerződés lejártától, azaz 1881. december 16-tól kezdődőleg számítva egy 14 esetleg 25 esztendős új koncessziót adjon, azzal a kikötéssel azonban, hogy a koncesszió lejárta után a légszesztársulatnak a főváros területére nézve fennálló, vagy fennállott minden néven nevezendő joga és kiváltsága végkép megszűnik és a főváros jogosíttatik a Budapesten létező gázgyárakat minden felszerelésükkel, továbbá a csővezetékekkel, lámpákkal stb. és az üzlethez tartozó minden eszközzel együtt a beszerzési árnál magasabbra nem emelhető becsáron átvenni. Az új tárgyalásnál súlyt helyez a főváros a gázárak leszállítására is és arra, hogy a gáztársaság a fővárost a légszeszüzlet egy bizonyos fokú tiszta jövedelméből részeltesse.

Ámbár egy községi légszeszgyár építése a megejtett számítások szerint igen szép reményekre jogosít — mondja a jelentés — mégsem lehet szem elől téveszteni azokat a hátrányokat és kockázatokat, amelyek ilyen légszeszgyár építése és kezelése körül felmerülhetnek. *Különösen nem szabad félreismerni azt a haladást, amely a villanyvilágítás gyakorlati alkalmazása körül az utóbbi időben észlelhető.*

Ezek alapján a légszesztársulattal újra megindultak az alkudozások és ezúttal tizesztendős sikertelenség és meddő alkudozás után végre csakugyan megállapodott a főváros a légszesztársulattal. A megállapodásokat szerződésbe foglalták, amelyet Budapest törvényhatósági bizottsága 1879. április 6-i közgyűlésén jóvá is hagyott. Ennek a szerződésnek főbb pontjai a következők:

1881. december 16-án az összes eddigi gázszerződések megszűnnek és helyükbe egy új egységes szerződés kerül, amely *14 esztendőre szól és 1895 december 15-én jár le.* Ez az új szerződés kizárólagos jogot ad az Általános Osztrák Légszesztársulatnak arra, hogy a főváros tereit, útjait és utcáit (kivéve azokat, melyek jelenleg és a jövőben olajjal világíttatnak) légszesszel világítsa. Ennélfogva a közvilágítást e kivétellel a főváros jelen szerződés tartamára más vállalkozóra át nem ruházhatja.

Azonban a társulat kötelezi magát arra, hogy amennyiben a szerződés tartama alatt a főváros másnemű új világítási módokkal és eszközökkel, ezek célszerűségének gyakorlati kipróbálása céljából a légszesszel már világított területeken huzamos ideig is tartható kísérleteket kívánna tenni, azt a társulat nemcsak nem ellenzi, hanem amennyiben a főváros kívánná, e célra lámpáit és lámpatartóinak egy részét használatra átengedi.

Amennyiben pedig a főváros légszesszel már világított közterületeinek egy részét: egyes utakat, utcákat, tereket a szerződés tartama alatt bármikor valamely új világítási módon világítaná és azt ott állandósítani óhajtaná: erre a fővárosnak az összes közvilágítási lámpák 20%-a (azaz húsz százaléka) erejéig van joga.

Viszont a főváros biztosítja a társulatot, hogy *a szerződés első tíz évének a tartama alatt*, vagyis 1891. december 15-ig bezárólag, az utak, utcák, terek közterületeit senki másnak, sem légszesz, *sem másnemű világítási módnak a magánosok számára való üzletszerű szolgáltatásához szükséges vezetékek céljára átengedni nem lehet.*

Világosan kimondja azonban a szerződés, hogy magánosoknak a szerződés egész tartama alatt, úgy mint jelenleg, tehát a kiváltságos tíz első év alatt is *szabadságában áll, nemcsak világító olajat, hanem légszeszt, vagy bármely más világító eszközt is nemcsak saját használatukra gyártani, hanem azt másoknak készpénzért el is adni ;* szóval a főváros területén bárhol üzletszerűleg szolgáltatni, amennyiben ezek szállítása, vagy szolgáltatása a társulatnak átengedett közterek, utak és utcák területének vezetékek lerakása vagy felhasználása céljára való igénybevétele nélkül lehetséges. Magától értetődik ennélfogva az is, hogy egyes ház- vagy telektömbök saját területükön belül bárminemű világítóeszközt vezetékek által is alkalmazhatnak, csak a fővárosi nyilvános utakon, utcákon és tereken át nem vezethetik.

Ha a szerződés tíz első éve után, vagyis a társulat számára egyéb világítási módok tekintetében is biztosított kiváltságos időszak lejártával

a főváros a magánosoknak az utcai területek igénybevételével szolgáltatandó újnemű világításra nézve intézkedni kívánna: ez esetben a társulatnak jelen szerződés tartama alatt más vállalkozók ellenében hasonló feltételek mellett előjog biztosíttatik, kivéve azt az esetet, ha a bevezetendő új világítási mód a társulat által meg nem szerzett kizárólagos szabadalommal volna annak feltalálója részére biztosítva. A főváros már a tíz első év lejárta előtt is felhívhatja a társaságot az új világítási anyag üzletszerű általános szolgáltatása iránti vállalkozásra és amennyiben egyesség létre nem jönne, már ez idő alatt joga van a fővárosnak a tíz év lejárta utáni időszakra nézve más vállalkozónak az engedélyt jelen szerződés lejártáig, természetesen csakis a magánvilágításra való szorítással, megadni.

A szerződés lejártával a főváros közönsége saját tetszése és érdekei szerint a nyilvános utcai világításra nézve vagy általánosságban valamely új világítási módot alkalmaz, vagy pedig a szerződésben külön megállapított módozatok szerint becsáron megveheti a területén levő összes gázgyárakat, minden hozzávalóval és felszereléssel együtt. Ha ezt nem tenné, akkor a szerződésben megállapított feltételek mellett további tíz esztendőre meghosszabbítják a szerződést. Azonban a szerződés lejárta előtt legalább két évvel részletesen nyilatkoznia kell a városnak arra nézve, hogy a három módozat közül melyiket választja.

Ha a főváros a közvilágításra nézve általánosságban valamely új világítási módozatot alkalmazna és az Általános Osztrák Légszesztársulattal a légszeszvilágításra nézve új szerződést nem kötne: ez esetben a *légszesztársulat és a főváros között a nyilvános világításra vonatkozólag a szerződéses viszony megszűnik, de továbbra is érintetlenül marad a társulat ama joga, hogy a főváros területén lerakott és a szerződés tartama alatt a jövőben lerakandó csőhálózata segítségével és a tulajdonában maradó gyáraiból a magánosok számára továbbra is gázt szállítson.* Azonban a gázszolgáltatási üzletre nézve többé sem kizárólagos, sem pedig előjoga nem lesz. Magától értetődik, hogy ebben az esetben jogában áll a légszeszüzletet bármikor megszüntetni, ha azt magára előnyösnek nem találja.

A jelen szerződés tartama alatt az Általános Osztrák Légszesztársulat a fővárosnak azt a kedvezményt adja, hogy *a magánfogyasztás által fizetett gázáraknál az utcai világítás számára olcsóbban adja a légszeszt. A jelen szerződés megszűnése után* azonban a társulat mindaddig, amíg a részére biztosított magánvilágítási jog gyakorlására a főváros útjait, utcáit és tereit használja, ezért *haszonbér fejében a fővárost budapesti gázgyárainak tiszta jövedelméből részelteti* és pedig oly módon, hogy a szerződés megszűnése után való tíz első esztendőben évenkint budapesti gyárainak ama tiszta jövedelméből, mely az állami adó alapjául, mint tiszta jövedelem elfogadtatott: 5%-ot; a második tíz éves ciklusban ugyanebből 7·5%-ot; a harmadik tíz éves cik-

lusban ugyanebből 10%-ot köteles a főváros pénztárába befizetni. A részeltetési jog azonban a főváros számára nem jelenti a társulat ügyeibe való beavatkozást.

Hangsúlyozza a szerződés, hogy abban az esetben, *ha a főváros megváltaná a gázgyárat, semmiképen sem tartozik nagyobb összeget fizetni a társulat üzleti könyveiből kitűnő beszerzési árnál.*

Hogyha a főváros a szerződés lejárta előtt két esztendővel nem nyilatkozik, hogy mi a szándéka a gázgyárral a jövőre nézve, abban az esetben a légszesztársulattal való szerződés tíz esztendőre *automatikusan meghosszabbodik.*

A budapesti gázgyár közgyűlés által jóváhagyott *tiszta jövedelmének 10%-on felüli részéből 30% a fővárost illeti meg.* A gázgyár ezt a részesedést ugyanakkor fizeti ki a fővárosnak, amikor a részvényeseinek az osztalékot fizeti.

A nyilvános utcai lángok részint féléjjeliek és ezeknek éjfélig, vagyis éjjeli 12 óráig évenkint és lángonkint 2040 órára terjedő égési idővel; — részint egész éjjeliek és ezeknek egész napfelkeltéig évenkint és lángonkint 3780 órai égési idővel és pedig teljes fényerővel kell égniök, olykép, hogy a kikötött gázmennyiséget — egy-egy láng óránkint 141·5 liter (5 angol köbláb) — elfogyasszák.

Megállapítja a szerződés a gáz fényerejére nézve, hogy az óránkint 141·5 liter gázt elfogyasztó láng fényereje az ezidőszerint Angolországban használt 24-nyílású Argand-égetővel mérve (Sugg's: London NEWS No 1.) 14 angol normális spermacet gyertyaláng fényerejével egyenlő legyen.

A közvilágításra szolgáló egész- és féléjjeli utcai lámpáknak a szerződéses feltételek szerinti megvilágítására elfogyasztott *légszeszért a főváros köbméterenkint 7·42 osztrák értékű krajcárt tartozik fizetni.* A városi középületek és intézetek kivilágítására szükséges légszeszt — kivéve azoknak magánlakásul szolgáló, vagy üzleti célra másoknak bérbe adott helyiségeit, továbbá a közönség mulatságára szolgáló épületeket, — pl. vigadó, színház stb. — a közutak és terek világítására szolgáltatott légszeszért megállapított áron, vagyis köbméterenkint 7·42 osztrák értékű krajcárért tartozik szállítani. A szerződés különben külön szakaszokban intézkedik a gáz fényerejének ellenőrzése és a megtorlás dolgában.

A légszesztársulat a magánosoknak szállított légszeszt, legyen az akár világításra, akár fűtésre, akár más bármilyen célra használandó *1882 jan. 1-től kezdve a jelen szerződés egész ideje alatt köbméterenkint 13·5 osztrák értékű krajcárért köteles szolgáltatni.* Ezt az árat a társulat az összes magánfogyasztás emelkedéséhez képest a következő mértékben köteles leszállítani: és pedig, ha az összes magánfogyasztás az előző évben meghaladja a

8	millió	köbmétert,	.....	13·25	o. é.	krajcárra
10	«	köbméter után	...	13·20	«	«	«
12	«	«	«	...	12·75	«	«	«
15	«	«	«	...	12·50	«	«	«
18	«	«	«	...	12·25	«	«	«
21	«	«	«	...	12·00	«	«	«
24	«	«	«	...	11·75	«	«	«
27	«	«	«	...	11·50	«	«	«
30	«	«	«	...	11·25	«	«	«
33	«	«	«	...	11·00	«	«	«
36	«	«	«	...	10·75	«	«	«
40	«	«	«	...	10·50	«	«	«

amely köbméterenkinti légszeszár elérése után további árleszállítás nem követelhető. Ha azonban a magánfogyasztás lejjebb száll, ugyanazon mértékben a légszeszárak ismét felemelhetők, de a fenti alapárnál, t. i. köbméterenkint 13·5 osztrák értékű krajcárnál magasabbra soha sem emelhetők. Kimondja a szerződés, hogy a gázárak Pest, Buda és Óbuda területén már 1879 június 1-től kezdve a mostani 18 krajcár helyett az év hátra levő részére és az 1880 év egész tartamára változhatatlanul köbméterenkint 16 krajcárra, 1881. évben pedig az év egész tartamára köbméterenkint 15 krajcárra leszállítandók.

Ez az új szerződés tehát 1895 végéig szabályozta a gázszolgáltatást, de jóval e szerződés lejárta előtt: 1891-ben, a főváros közgyűlését újból foglalkoztatta a gázprobléma. Egyszerre két villamos áramfejlesztő gyár volt alakulóban Budapesten. Nyilván ez a körülmény késztette a főváros tanácsát és a gáztársaság vezetőit arra, hogy az 1895. december 15-én lejáró gázszerződés megújításának a feltételeiről már 1891-ben tárgyaljanak. A tárgyalás eredménye az, hogy a főváros a gázszerződés lejártát egész 1910. december 15-ig tolta ki. Az 1891. június 10-én kötött pótszerződés szerint a gázgyár 1895. december 15-től kezdődőleg a magánvilágítás céljára szállított mindenkori gázmennyiség 23·4%-át közvilágítás céljára ingyen köteles adni. Az utcai lámpák karbantartási költségeit azonban a főváros viseli és az ingyengáz minden köbmétere után öt fillért (2·5 o. é. kr.) tartozik fizetni a gázgyárnak. Az ingyen adott mennyiségen felül fogyasztott gázért viszont 14·84 fillért (7·42 kr.) fizet m^3-ként a főváros. A pótszerződés másik fontos kikötése, hogy a gáztársaság már 1891. május 1-től kezdődőleg az addigi egységárnál évenként ½ krajcárral adja olcsóbban a világítógázt a magánosoknak. A világítás céljára szolgáló gáz árának e redukciója egészen addig tart, míg a gáz ára végre 10 krajcárnál stabilizálódhatik. Az üzemi célra szolgáló gáz árát ugyancsak részletekben szintén leszállítja a légszesz-

társaság, úgyhogy az üzemi gáz ára egészen 8 krajcárig csökken. Ilyen árak és feltételek mellett dolgozott a gázgyár egészen 1910. december 15-ig, amikor azután a főváros megváltotta a gázüzemet.

Az Osztrák Légszesz-Társulat ötvenhárom esztendőn keresztül gyártotta a gázt Budapesten ; ötvenhárom esztendőn át világította a főváros utcáit és szolgálta a lakosság világítási igényeit. Tevékenységét a következő táblázatok világítják meg. (Lásd a táblázatot a 116. oldalon.) Ezekben a statisztikai táblázatokban nagy vonásokban megtaláljuk a modern Budapest kialakulásának rajzát. A gázfogyasztás fejlődését mutató számsorok feszmérői a lakosság hatalmas gazdasági és kulturális erőkifejtéseinek és a város nagyarányú fejlődésének. A konjunkturás idők ; fellendülések épúgy nyomot hagytak rajta, mint a politikai válságok és a gazdasági krizisek. Nem véletlen, hogy a Bach-korszak és a provizorium ideje — 1857-től 1866-ig — a fejlődés szempontjából a leggyengébb tíz esztendeje volt a pesti gázgyárnak. De az sem véletlen, hogy az igazi fejlődés a kiegyezéssel és a koronázás évével indul meg. Igaz viszont, hogy a fejlődésnek 1867-ben megindult tempójára az 1873. évi bécsi krach rakja rá a féket. Az első tíz esztendő igyekezetét folyton megzavarja a bécsi politika, amely ráfekszik mindenre: gazdasági és társadalmi életre egyaránt. Bizonytalansággal van tele a levegő. Bizalmatlanság mindenütt. Senki sem mer vállalkozni, mert senki sem tudja, hogy mit hoz a holnap. Azután jön a porosz, meg az olasz háború, amíg aztán egyszerre megszületik a kiegyezés és kisüt a bizodalom, a reménység napja. Egy kissé fellélegzik az ország s elkövetkezik a példátlan, sőt irreális fellendülés ideje. A gáz divatba jön, sőt még nagyobb sikert érne el, ha nem lenne ellene az a panasz, hogy gyöngén világít és drága. Az 1873. évi bécsi krach egy időre ugyan ellanyhítja a fejlődést, mely azonban 1880. felé ismét erősebb lendületet vesz. Attól fogva azután hol lassan, hol ugrásszerűen nő a gázfogyasztás. Amikor a pesti gázgyár 1856. decemberében megkezdi működését, a 838 utcai lámpával együtt csak 9986 gázláng ég, míg 1910-ben, amikor a főváros megváltja a gázműveket, már 420 ezer a lángok száma Budapesten.

Budán 1862-ben indul meg a gázvilágítás. A Lánchídon lefektetett és a Józsefvárosi gyárból táplált csöveken keresztül jutott el a gáz Budára. 1866-ban azután saját gyárat kapott Buda is, melyet augusztus 18-án helyeztek üzembe. Óbuda utcáit 1870-ben kapcsolják be a csőhálózatba. Az újonnan épült gyárak új fogyasztótábort akvirálnak és a gázfogyasztás ötvenhárom éves statisztikájában mindig kifejezésre jut, amikor egy-egy új gyárat kapcsolnak be a város gázcsőhálózatába. De ennél is erősebben mutatkoznak meg a gázfogyasztáson azok az idők, amelyekben a bérházépítkezés a rendesnél nagyobb lendületet vesz ; továbbá, mikor a gáztársaság leszállítja a gáz árát. Végül jelentékenyen emelkedő tendenciát mutat a gázfogyasztás az 1885. évi és az 1896. évi kiállítás idején.

A gázlángok száma Budapesten. 1856—1910.

Év	Jobbpart			Balpart			Jobb- és balpart együtt		
	Magán-világítás	Köz-világítás	Összesen	Magán-világítás	Köz-világítás	Összesen	Magán-világítás	Köz-világítás	Összesen
1856[1]	—	—	—	9.148	838	9.986	9.148	838	9.986
1857	—	—	—	11.409	1.159	12.568	11.409	1.159	12.568
1858	—	—	—	11.865	1.460	13.325	11.865	1.460	13.325
1859	—	—	—	12.907	1.638	14.545	12.907	1.638	14.545
1860	—	—	—	14.096	1.644	15.740	14.096	1.644	15.740
1861	—	—	—	15.055	1.655	16.710	15.055	1.655	16.710
1862	—	—	—	17.283	1.582	16.865	17.283	1.582	18.865
1863	910	84	994	17.688	1.695	19.383	18.598	1.779	20.377
1864	957	84	1.041	19.465	1.806	21.271	20.422	1.890	22.312
1865	1.041	84	1.125	21.259	1.823	23.082	22.300	1.907	24.207
1866[2]	1.226	84	1.310	22.143	1.874	24.017	23.369	1.958	25.327
1867	3.511	364	3.875	22.738	1.935	24.673	26.249	2.299	28.548
1868	3.825	367	4.192	25.074	1.553	26.627	28.899	1.920	30.819
1869	4.618	382	5.000	28.353	1.571	29.924	32.971	1.953	34.924
1870	4.848	381	5.229	32.203	1.592	33.795	37.051	1.973	39.024
1871[3]	5.366	392	5.758	35.944	1.632	37.576	41.310	2.024	43.334
1872	6.442	501	6.943	40.389	1.669	42.058	46.831	2.170	49.001
1873	6.755	502	7.257	43.238	1.989	45.227	49.993	2.491	52.484
1874	7.270	539	7.809	47.741	2.264	50.005	55.011	2.803	57.814
1875	7.711	552	8.263	48.859	2.534	51.393	56.570	3.086	59.656
1876	8.100	565	8.665	50.459	2.927	53.386	58.559	3.492	62.051
1877	8.773	652	9.425	51.948	3.092	55.040	60.721	3.744	64.465
1878	8.948	690	9.638	54.301	3.249	57.550	63.249	3.939	67.188
1879	9.139	729	9.868	55.377	3.328	58.705	64.516	4.057	68.573
1880	9.428	750	10.178	57.581	3.517	61.098	67.009	4.267	71.276
1881	9.767	816	10.583	60.058	3.627	63.685	69.825	4.443	74.268
1882	9.972	852	10.824	64.373	3.758	68.131	74.345	4.610	78.955
1883	10.645	871	11.516	69.209	3.908	73.117	79.854	4.779	84.633
1884	10.800	870	11.670	75.999	4.171	80.170	86.799	5.041	91.840
1885	11.924	898	12.822	86.355	4.801	91.156	98.279	5.699	103.978
1886	12.465	950	13.415	91.823	5.214	97.037	104.288	6.164	110.452
1887	13.116	972	14.088	96.927	5.706	102.633	110.043	6.678	116.721
1888	13.725	1.141	14.866	103.360	6.283	109.643	117.085	7.424	124.509
1889	14.066	1.386	15.452	112.503	6.760	119.263	126.569	8.146	134.715
1890	14.631	1.438	16.069	118.950	6.937	125.887	133.581	8.375	141.956
1891	15.071	1.476	16.547	125.785	7.180	132.965	140.856	8.656	149.512
1892	15.642	1.533	17.175	135.462	7.416	142.878	151.104	8.949	160.053
1893	17.135	1.581	18.716	146.283	7.633	153.916	163.418	9.214	172.632
1894	17.946	1.728	19.674	160.584	7.925	168.509	178.530	9.653	188.183
1895	19.611	1.881	21.492	168.330	8.128	176.458	187.941	10.009	197.950
1896	21.335	1.995	23.330	182.415	8.613	191.028	203.750	10.608	214.358
1897	22.617	2.330	24.947	193.209	9.469	202.678	215.826	11.799	227.625
1898	24.872	2.511	27.383	207.013	10.091	217.104	231.885	12.602	244.487
1899	27.392	2.702	30.094	223.026	10.717	233.743	250.418	13.419	263.837
1900	31.010	3.005	34.015	233.028	11.240	244.268	264.038	14.245	278.283
1901	32.927	3.108	36.035	241.808	11.781	253.589	274.735	14.889	289.624
1902	35.369	3.222	38.591	252.631	11.863	264.494	288.000	15.085	303.085
1903	38.044	3.374	41.418	263.672	12.177	275.849	301.716	15.551	317.267
1904	41.827	3.797	45.624	273.717	12.630	286.347	315.544	16.427	331.971
1905	45.239	3.921	49.160	282.650	12.867	295.517	327.889	16.788	344.677
1906	48.886	4.241	53.127	293.414	13.441	306.855	342.300	17.682	359.982
1907	52.193	4.392	56.585	304.608	14.050	318.658	356.801	18.442	375.243
1908	56.020	4.643	60.663	313.859	14.967	328.826	369.879	19.610	389.489
1909	.	.	.	.	.	.	379.939	20.347	400.286
1910	63.855	5.314	69.169	334.625	16.200	350.825	398.480	21.514	419.994

[1]) A pesti gyár üzembehelyezése. — [2]) A budai gyár üzembehelyezése 1866. aug. 18. — [3]) Óbuda bekapcsolása a csővezetékbe.

Budapest légszeszfogyasztásának alakulása. 1856—1908.

Üzleti év	Magánfogyasztás			Városi fogyasztás			Összesen		
	m^3	szaporodás	%	m^3	szaporodás	%	m^3	szaporodás	%
1856—1857	610.460	—	—	185.908	—	—	796.368	—	—
1857—1858	1,232.968	622.508	—	455.839	269.931	—	1,688.807	892.439	—
1858—1859	1,265.587	32.619	2·64	473.795	17.956	3·93	1,739.382	50.575	2·99
1859—1860	1,265.533	—54	0·00	488.111	14.316	3·02	1,753.644	14.262	0·82
1860—1861	1,337.809	72.276	5·71	480.598	—7.513	—1·55	1,818.407	64.763	3·69
1861—1862	1,466.616	128.807	9·63	490.886	10.288	2·14	1,957.502	139.095	7·65
1862—1863	1,555.915	89.299	6·09	519.737	28.851	5·87	2,075.652	118.150	6·03
1863—1864	1,642.924	87.009	5·60	573.338	53.601	10·31	2,216.262	140.610	6·77
1864—1865	1,779.340	136.416	8·33	597.991	24.653	4·29	2,377.331	161.069	7·26
1865—1866	1,882.740	103.400	5·81	597.563	—428	—0·07	2,480.303	102.972	4·33
1866—1867	2,173.773	291.033	15·98	681.671	84.108	14·07	2,855.444	375.141	15·12
1867—1868	2,562.788	389.015	17·90	718.894	37.223	5·46	3,281.682	426.238	14·93
1868—1869	3,031.013	468.225	18·27	743.892	24.998	3·48	3,774.905	493.223	15·03
1869—1870	3,613.875	582.862	19·23	801.489	57.597	7·74	4,415.364	640.459	16·96
1870—1871	4,101.383	487.508	13·49	871.601	70.112	8·75	4,972.984	557.620	12·63
1871—1872	4,304.030	202.647	4·96	941.286	69.685	7·99	5,245.316	272.332	5·47
1872—1873	4,919.198	615.168	14·29	1,061.220	119.934	12·75	5,980.418	735.102	14·01
1873—1874	5,114.296	195.098	3·96	1,235.200	173.980	16·28	6,349.496	369.078	6·17
1874—1875	5,317.377	203.081	3·97	1,491.752	256.552	20·77	6,809.129	459.633	7·23
1875—1876	5,350.545	33.168	0·62	1,661.521	169.769	11·38	7,012.066	202.937	2·98
1876—1877	5,565.249	214.704	4·01	1,743.467	81.946	4·93	7,308.716	296.650	4·23
1877—1878	5,641.156	75.907	1·36	1,846.264	102.797	5·90	7,487.420	178.704	2·44
1878—1879	6,067.847	426.691	7·21	1,900.550	54.286	2·94	7,968.397	480.977	6·42
1879—1880	6,222.940	155.093	2·39	1,955.589	55.039	2·89	8,178.529	210.132	2·63
1880—1881	7,128.594	905.654	14·55	2,070.774	115.185	5·89	9,199.368	1,020.839	12·48
1881—1882	7,682.671	554.077	7·77	2,172.161	101.387	4·89	9,854.832	655.464	7·12
1882—1883	8,704.813	1,022.142	13·30	2,280.641	108.480	4·99	10,985.454	1,130.622	11·47
1883—1884	9,743.974	1,039.161	11·93	2,429.591	148.950	6·50	12,173.565	1,188.111	10·81
1884—1885	11,037.902	1,293.928	13·27	2,682.914	253.323	10·42	13,720.816	1,547.251	12·71
1885—1886	11,861.067	823.165	7·45	3,062.421	379.507	14·14	14,923.488	1,202.672	8·76
1886—1887	12,348.741	487.674	4·11	3,227.341	164.920	5·38	15,576.082	652.594	4·37
1887—1888	13,052.637	703.896	5·70	3,527.648	300.307	9·30	16,580.285	1,004.203	6·44
1888—1889	14,159.291	1,106.654	8·47	3,872.376	344.728	9·77	18,031.667	1,451.382	8·75
1889—1890	14,422.975	263.684	1·86	4,088.536	216.160	5·58	18,511.511	479.844	2·66
1890—1891	15,576.740	1,153.765	8·00	4,229.664	141.128	3·45	19,806.404	1,294.893	7·00
1891—1892	17,655.259	2,078.519	13·34	4,555.172	325.508	7·69	22,210.431	2,404.027	12·09
1892—1893	19,743.548	2,088.289	11·82	4,698.533	143.361	3·14	24,442.081	2,231.650	10·04
1893—1894	21,785.008	2,041.460	10·34	4,907.803	209.270	4·45	26,692.811	2,250.730	9·20
1894—1895	21,975.709	190.701	0·87	5,181.804	274.001	5·58	27,157.513	464.702	1·74
1895—1896	23,823.622	1,847.913	8·40	5,543.045	361.241	6·97	29,366.667	2,209.154	8·13
1896—1897	24,381.496	557.874	2·34	6,093.191	550.146	9·92	30,474.687	1,108.020	3·77
1897—1898	25,907.439	1,525.943	6·26	6,565.037	471.846	7·74	32,472.476	1,997.789	6·55
1898—1899	27,019.930	1,112.491	4·29	6,959.287	394.250	6·00	33,979.217	1,506.741	4·64
1899—1900	28,004.615	984.685	3·64	7,209.491	250.204	3·59	35,214.106	1,234.889	3·63
1900—1901	28,971.315	966.700	3·44	7,337.342	127.851	1·77	36,308.657	1,094.551	3·10
1901—1902	29,810.986	839.671	2·89	7,539.525	202.183	2·75	37,350.511	1,041.854	2·87
1902—1903	30,927.883	1,116.897	3·74	7,787.475	247.950	3·28	38,715.358	1,364.847	3·65
1903—1904	32,841.137	1,913.254	6·18	8,181.007	393.532	5·05	41,022.144	2,306.786	5·96
1904—1905	34,405.591	1,564.454	4·76	8,438.404	257.397	3·14	42,843.995	1,821.851	4·44
1905—1906	36,419.335	2,013.744	5·85	8,695.454	257.050	3·05	45,114.789	2,270.794	5·30
1906—1907	39,544.821	3,125.486	8·58	9,131.871	436.417	5·01	48,676.692	3,561.903	7·91
1907—1908	41,004.381	1,459.560	3·69	9,601.168	469.297	5·14	50,605.549	1,928.857	3·96

A légszeszfogyasztás alakulása a légszesz felhasználása szerint köbméterekben 1879—1910-ig.[1])

Év	Magán-világítás	Iparlégszesz			Városi épületek világítása	Köz-világítás	Összes eladás	Önfogyasztás és légszeszveszteség			Összes fogyasztás
		Mótor-légszesz	Háztartási légszesz	Összesen				Ön-fogyasztás	Veszteség	Összesen	
1879	6,066.363	—	—	129.460	354.992	1,559.976	8,110.791	—	—	911.746	9,022.537
1880	6,504.336	—	—	138.921	372.233	1,646.066	8,661.556	—	—	920.792	9,582.348
1881	7,350.131	—	—	152.010	404.869	1,724.642	9,631.652	—	—	784.651	10,416.303
1882	7,903.503	—	—	162.587	440.477	1,780.556	10,287.123	—	—	827.440	11,114.563
1883	9,048.421	—	—	207.159	484.794	1,881.738	11,622.112	—	—	969.053	12,591.165
1884	10,178.653	—	—	237.652	540.629	1,975.235	12,932.169	—	—	1,081.945	14,014.114
1885[2])	11,150.771	—	—	458.261	630.034	2,311.732	14,550.798	—	—	1,526.317	16,077.115
1886	11,422.362	—	—	441.109	680.958	2,442.304	14,986.733	—	—	1,604.822	16,591.555
1887	12,295.511	—	—	549.383	718.703	2,628.710	16,192.307	—	—	1,834.868	18,027.175
1888	12,293.731	—	—	638.463	784.686	2,925.879	16,642.759	—	—	1,987.221	19,259.980
1889	13,601.683	—	—	725.745	839.430	3,183.319	18,350.177	—	—	2,024.993	20,375.170
1890	14,128.223	—	—	793.687	873.706	3,274.478	19,070.094	—	—	2,129.106	21,199.200
1891	15,388.494	—	—	1,004.356	952.889	3,389.994	20,735.733	—	—	2,116.267	22,852.000
1892	17,465.866	—	—	1,419.188	1,102.157	3,585.955	23,573.166	—	—	2,453.334	26,026.500
1893	18,978.247	—	—	1,918.495	1,170.799	3,629.445	25,696.986	—	—	2,922.014	28,619.000
1894	19,120.227	—	—	2,581.605	1,247.463	3,801.884	26,751.179	—	—	2,662.421	29,413.600
1895	19,367.123	—	—	3,262.069	1,383.865	3,940.155	27,953.212	—	—	2,745.888	30,699.100
1896[2])	20,537.255	—	—	3.901.568	1,510.834	4,397.824	30,347.481	—	—	3,050.419	33,397.900
1897	20,919.971	—	—	4,192.405	1,561.744	4,777.683	31,451.803	—	—	3,212.497	34,664.300
1898	21,737.932	—	—	4,392.615	1,608.448	5,131.105	32,870.100	436.085	2,866.315	3,302.400	36,172.500
1899	23,059.890	—	—	4,824.485	1,695.752	5,449.826	35,029.953	447.996	3,006.451	3,454.447	38,484.400
1900	22,807.673	—	—	5,081.712	1,433.542	5,803.793	35,126.720	510.411	2,769.169	3,279.580	38,406.300
1901	23,939.737	—	—	5,623.323	1,402.994	6,051.220	37,017.274	566.688	2,853.738	3,420.426	40,437.700
1902	24,528.598	—	—	5,713.636	1,444.890	6,199.190	37,886.314	520.464	2,507.122	3,027.586	40,913.900
1903	26,141.305	2,884.116	2,891.396	5,775.512	1,552.917	6,432.073	39,901.807	535.235	2,406.858	2,942.093	42,843.900
1904	27,247.794	2,906.386	3,482.200	6,388.586	1,573.149	6,770.797	41,980.326	575.039	1,455.635	2,030.674	44,011.000
1905	28,527.542	2,762.192	4,015.425	6,777.617	1,622.809	6,933.268	43,861.236	635.231	1,610.433	2,245.664	46,106.900
1906	30,227.602	2,895.920	4 529.437	7,425.357	1,624.200	7,267.715	46,544.874	670.999	1,164.027	1,835.026	48,379.900
1907	31,565.839	2,760.418	5,842.978	8,603.396	1,721.791	7,637.409	49,528.435	670.022	2,298.303	2,968.325	52,496.760
1908	33,170.774	2,780.897	6,944.295	9,725.192	1,782.090	8,085.669	52,763.725	733.620	2,964.755	3,698.375	56,462.100
1909	34,434.824	2,660.059	7,538.069	10,198.128	1,910.571	8,391.592	54,935.115	721.842	2,956.193	3,678.035	58,613.150
1910	36,153.414	2,617.698	8,173.899	10,791.597	2,273.444	8,793.417	58,011.872	684.802	3,124.326	3,809.128	61,821.000

[1]) A számok a naptári évekre vonatkoznak. — [2]) Országos kiállítás. — Ujpestre szállitatott: 1905-ben 1500 m³; 1906-ban 21.100 m³; 1907-ben 52.640 m³; 1908-ban 67.900 m³; 1909-ben 71.550 m³; 1910-ben 95.000 m³ légszesz.

A légszeszeladás megoszlása a légszesz felhasználása szerint a fővárosban. 1893—1910.

Év	Magánvilágítás		Iparlégszesz		Városi épületek világítása		Összesen		Közvilágítás		Összes légszeszeladás
	m³	%	m³	%	m³	%	m³	%	m³	%	m³
1893	18,978.247	73·85	1,918.495	7·47	1,170.799	4·56	22,067.541	85·88	3,629.445	14·12	25,696.986
1894	19,120.227	71·47	2,581.605	9·65	1,247.463	4·67	22,949.295	85·79	3,801.884	14·21	26,751.179
1895	19,367.123	69·28	3,262.069	11·67	1,383.865	4·95	24,013.057	85·90	3,940.155	14·10	27,953.212
1896	20,537.255	67·67	3,901.568	12·86	1,510.834	4·98	25,949.657	85·51	4,397.824	14·49	30,347.481
1897	20,919.971	66·51	4,192.405	13·33	1,561.744	4·97	26,674.120	84·81	4,777.683	15·19	31,451.803
1898	21,737.932	66·13	4,392.615	13·36	1,608.448	4·90	27,738.995	84·39	5,131.105	15·61	32,870.100
1899	23,059.890	65.83	4,824.485	13·77	1,695.752	4·84	29,580.127	84·44	5,449.826	15·56	35,029.953
1900	22,807.673	64.93	5,081.712	14·47	1,433.542	4·08	29,322.927	83·48	5,803.793	16·52	35,126.720
1901	23,939.737	64·67	5,623.323	15·19	1,402.994	3·79	30,966.054	83·65	6,051.220	16·35	37,017.274
1902	24,528.598	64·74	5,713.636	15·08	1,444.890	3·82	31,687.124	83·64	6,199.190	16·36	37,886.314
1903	26,141.305	65·51	5,775.512	14·47	1,552.917	3·90	33,469.734	83·88	6,432.073	16·12	39,901.807
1904	27,247.794	64·71	6,388.586	15·22	1,573.149	3·94	35,209.529	83·87	6,770.797	16·13	41,980.326
1905	28,527.542	65·04	6,777.617	15·45	1,622.809	3·70	36,927.968	84·19	6,933.268	15·81	43,861.236
1906	30,227.602	64·94	7,425.357	15·95	1,624.200	3·50	39,277.159	84·39	7,267.715	15·61	46,544.874
1907	31,565.839	63·73	8,603.396	17·37	1,721.791	3·48	41,891.026	84·58	7,637.409	15·42	49,528.435
1908	33,170.774	62·87	9,725.192	18·43	1,782.090	3·38	44,678.056	84·68	8,085.669	15·32	52,763.725
1909	34,434.824	62·68	10,198.128	18·56	1,910.571	3·48	46,543.523	84·72	8,391.592	15·28	54,935.115
1910	36,153.414	62·32	10,791.597	18·60	2,273.444	3·92	49,218.455	84·84	8,793.417	15·16	58,011.872

Az iparlégszesz részletezése.

	Mótorlégszesz	%	Háztartási légszesz	%		Mótorlégszesz	%	Háztartási légszesz	%
1903	2,884.116	7·23	2,891.396	7·24	1907	2,760.418	5·57	5,842.978	11·80
1904	2,906.386	6·91	3,482.200	8·31	1908	2,780.897	5·26	6,944.295	13·17
1905	2,762.192	6·29	4,015.425	9·16	1909	2,660.059	4·84	7,538.069	13·72
1906	2,895.920	6·30	4,529.437	9·65	1910	2,617.698	4·51	8,173.899	14·09

A légszeszeladás megoszlása a légszesz felhasználása szerint a jobbparton. 1893—1910.

Év	Magánvilágítás		Iparlégszesz		Városi épületek világítása		Összesen		Közvilágítás		Összes légszeszeladás
	m³	%	m³	%	m³	%	m³	%	m³	%	m³
1893	1,407.919	60·10	113.617	4·84	199.010	8·50	1,720.546	73·44	622.099	26·56	2,342.645
1894	1,504.207	58·55	153.400	5·97	231.452	9·00	1,889.059	73·52	680.221	26·48	2,569.280
1895	1,574.799	57·53	177.159	6·47	256.043	9·36	2,008.001	73·36	729.367	26·64	2,737.368
1896	1,610.004	54·54	239.838	8·13	275.835	9·34	2,125.677	72·01	826.367	27·99	2,952.044
1897	1,620.164	51·68	285.876	9·12	289.530	9·23	2,195.570	70·03	939.451	29·97	3,135.021
1898	1,677.143	51·66	266.914	8·22	283.086	8·72	2,227.143	68·60	1,019.529	31·40	3,246.672
1899	1,752.054	51·01	298.811	8·70	283.001	8·24	2,333.866	67·95	1,100.580	32·05	3,434.446
1900	1,866.113	51·24	321.932	8·84	250.394	6·87	2,438.439	66·95	1,203.727	33·05	3,642.166
1901	1,938.126	50·87	387.999	10·18	240.756	6·32	2,566.881	67·37	1,243.067	32·63	3,809.948
1902	2,071.021	50·94	434.984	10·70	247.804	6·09	2,753.809	67·73	1,312.178	32·27	4,065.987
1903	2,267.543	51·34	494.807	11·20	246.320	5·58	3,008.670	68·12	1,407.971	31·88	4,416.641
1904	2,451.699	50·24	605.015	12·40	263.883	5·40	3,320.597	68·04	1,559.786	31·96	4,880.383
1905	2,629.664	50·46	675.700	12·97	266.295	5·10	3,571.659	68·53	1,639.924	31·47	5,211.583
1906	2,934.396	51·84	703.167	12·41	277.654	4·92	3,915.217	69·17	1,745.458	30·83	5,660.675
1907	3,171.907	51·53	873.050	14·18	284.287	4·63	4,329.244	70·34	1,825.843	29·66	6,155.087
1908	3,496.868	51·82	1,029.451	15·26	296.251	4·39	4,822.570	71·47	1,924.904	28·53	6,747.474
1909	3,760.951	51·91	1,168.410	16·13	309.685	4·27	5,239.046	72·31	2,006.093	27·69	7,245.139
1910	4,245.688	51·78	1,420.384	17·34	351.221	4·28	6,017.293	73·40	2,180.220	26·60	8,197.513

Az iparlégszesz részletezése.

	Mótorlégszesz	%	Háztartási légszesz	%		Mótorlégszesz	%	Háztartási légszesz	%
1903	151.712	3·44	343.095	7·76	1907	223.912	3·64	649.138	10·54
1904	191.143	3·92	413.872	8·48	1908	183.612	2·72	845.839	12·54
1905	224.587	4·31	451.113	8·66	1909	198.412	2·74	969.998	13·39
1906	204.962	3·62	498.205	8·79	1910	185.743	2·27	1,234.641	15·07

A légszeszeladás megoszlása a légszesz felhasználása szerint a balparton. 1893—1910.

Év	Magánvilágítás		Iparlégszesz		Városi épületek világítása		Összesen		Közvilágítás		Összes légszeszeladás
	m³	%	m³	%	m³	%	m³	%	m³	%	m³
1893	17,570.328	75·23	1,804.878	7·73	971.789	4·16	20,346.995	87·12	3,007.346	12·88	23,354.341
1894	17,616.020	72·85	2,428.205	10·04	1,016.011	4·21	21,060.236	87·10	3,121.663	12·90	24,181.899
1895	17,792.324	70·56	3,084.910	12·23	1,127.822	4·48	22,005.056	87·27	3,210.788	12·73	25,215.844
1896	18,927.251	69·09	3,661.730	13·37	1,234.999	4·50	23,823.980	86·96	3,571.457	13·04	27,395.437
1897	19,299.807	68·16	3,906.529	13·80	1,272.214	4·50	24,478.550	86·46	3,838.232	13·54	28,316.782
1898	20,060.789	67·72	4,125.701	13·93	1,325.362	4·47	25,511.852	86·12	4,111.576	13·88	29,623.428
1899	21,307.836	67·44	4,525.674	14·32	1,412.751	4·47	27,246.261	86·23	4,349.246	13·77	31,595.507
1900	20,941.560	66·51	4,759.780	15·12	1,183.148	3·76	26,884.488	85·39	4,600.066	14·61	31,484.554
1901	22,001.611	66·26	5,235.324	15·77	1,162.238	3·49	28,399.173	85·52	4,808.153	14·48	33,207.326
1902	22,457.577	66·41	5,278.652	15·60	1,197.086	3·54	28,933.315	85·55	4,887.012	14·45	33,820.327
1903	23,873.762	67·28	5,280.705	14·88	1,306.597	3·68	30,461.064	85·84	5,024.102	14·16	35,485.166
1904	24,796.095	66·84	5,783.571	15·59	1,309.266	3·52	31,888.932	85·95	5,211.011	14·05	37,099.943
1905	25,897.878	67·01	6,101.917	15·79	1,356.514	3·50	33,356.309	86·30	5,293.344	13·70	38,649.653
1906	27,293.206	66·76	6,722.190	16·44	1,346.546	3·29	35,361.942	86·49	5,522.257	13·51	40,884.199
1907	28,393.932	65·46	7,730.346	17·82	1,437.504	3·32	37,561.782	86·60	5,811.566	13·40	43,373.348
1908	29,673.906	64·49	8,695.741	18·89	1,485.839	3·23	39,855.486	86·61	6,160.765	13·39	46,016.251
1909	30,673.873	64·32	9,029.718	18·93	1,600.886	3·36	41,304.477	86·61	6,385.499	13·39	47,689.976
1910	31,907.726	64·05	9,371.213	18·81	1,922.223	3·86	43,201.162	86·72	6,613.197	13·28	49,814.359

Az iparlégszesz részletezése.

	Mótorlégszesz	%	Háztartási légszesz	%
1903	2,732.404	7·70	2,548.301	7·18
1904	2,715.243	7·32	3,068.328	8·27
1905	2,537.605	6·56	3,564.312	9·23
1906	2,690.958	6·57	4,031.232	9·87
1907	2,536.506	5·84	5,193.840	11·98
1908	2,597.285	5·64	6,098.456	13·25
1909	2,461.647	5·16	6,568.071	13·77
1910	2,431.955	4·88	6,939.258	13·93

Egy esztendővel a gázszerződés felmondása előtt, az 1907-ben üzembe helyezett ferencvárosi vízgázgyárral együtt már öt gyár szolgálta a főváros gázszükségletét és 1869-től az 1910. esztendő végéig az egy-egy lakóra eső átlagos gázfogyasztás kishijján megötszöröződött.

A lakosság száma és a gázfogyasztás.

Üzleti év	Lakosság száma	A gázfogyasztás m³-ben	Egy lakóra esik m³ az összes légszesz-fogyasztásból
1869—1870	280.349	4,415.364	15·7
1880—1881	370.767	9,199.368	24·8
1890—1891	506.384	19,806.404	39·1
1900—1901	733.358	36,308.657	49·5
1910—1911	880.371	63,028.960	71·6

Még plasztikusabban mutatkozik meg a gázfogyasztás emelkedése, ha minden tizedik esztendő fogyasztását állítjuk egymás mellé és mérjük egymással össze. Ime:

A gázfogyasztás alakulása 1857 és 1908 között.

Üzleti év	Bekapcsolt		Összes	Magán-fogyasztás	Városi fogyasztás	Összesen
	magán-világítási	köz-világítási				
	lángok száma			köbméter		
1857—1858	11.865	1.460	13.325	1,232.968	455.839	1,688.807
1866—1867	26.249	2.299	28.548	2,173.773	681.671	2,855.444
1876—1877	60.721	3.744	64.465	5,565.249	1,743.467	7,308.716
1886—1887	110.043	6.678	116.721	12,348.741	3,227.341	15,576.082
1896—1897	215.826	11.799	227.625	24,381.496	6,093.191	30,474.687
1906—1907	356.801	18.442	375.243	39,544.821	9,131.871	48,676.692
1907—1908	369.879	19.610	389.489	41,004.381	9,601.168	50,605.549

Ezek a számok azt mutatják, hogy az Osztrák Légszesz-Társaság működésének idejében az első és az utolsó évtized kivételével minden tíz esztendő meghozta a maga száz százalékos emelkedését. Az első tíz esztendő, — amint már említettük — a gazdasági és politikai elaléltság ideje volt. A koronázás esztendejétől a bécsi krachig — 1867-től 1873-ig — viszont rohamos, — 123%-os az emelkedés. A krach után egész 1880-ig meglassúdik a gazdasági élet és lassúbb a gázfogyasztás emelkedése is. Viszont 1880/81. után ismét erősebb iramot vesz a gázfogyasztás. 1890—1895 között a fogyasztásra észrevehető hatást gyakorolnak az árleszállítások.

Régi gázlámpák.

(Budapest városi múzeumában őrzött fényképekről készült másolat.)

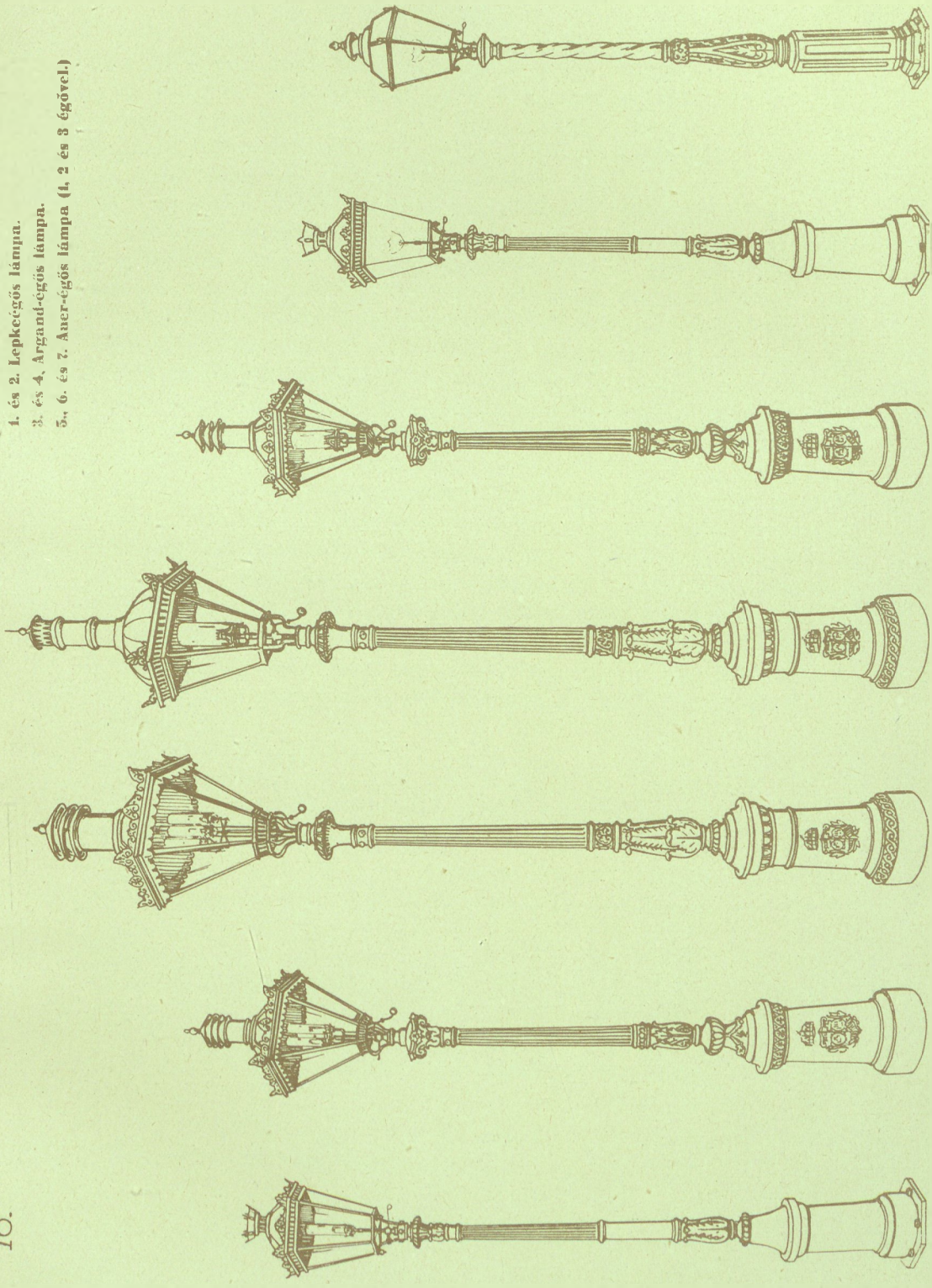

1. és 2. Lepkeégős lámpa.
3. és 4. Argand-égős lámpa.
5., 6. és 7. Auer-égős lámpa (1, 2 és 3 égővel.)

Ellenben nagyon meglepő, hogy például az 1894—1895. közötti esztendőben — az utolsó árleszállítás idején — az árleszállítás egyáltalában nem érvényesült a gázfogyasztásnál, sőt el lehet mondani, hogy ez az esztendő a félszázad legrosszabb esztendeje volt. Ebben az esztendőben ugyanis az emelkedés mindössze 1·74%. Érthetetlennek látszik ez annál is inkább, mert ez az esztendő közvetlen megelőzője a millenáris kiállításnak. A szakértők véleménye szerint[1]) ezt a meglassúdott tempót nem lehet összefüggésbe hozni a két villanygyár felépülésével, amelyek 1893/94-ben kezdték meg működésüket. Hiszen a villanygyárak működésének megindulása összeesik a gázárak leszállításával és ebben az esztendőben a gázfogyasztás 9·2%-kal emelkedett. Viszont tagadhatatlan, hogy az elektromos telepek különösen a kiállítás idején erősen dolgoztak annyira, hogy 1893-tól 1908-ig (a gázszerződés felmondásáig) a két villamosmű 23.686 fogyasztóra tett szert; tizenöt év alatt kábelvezetékük hossza 403 km, s a bekapcsolt lámpák száma tizenhat gyertyafényű egységre redukálva 554.755-re emelkedett. Az áram ára, amely kezdetben Hw-óránként 10 fillér volt: leszállott 6 fillérre, ami mellett a nagyfogyasztók tetemes engedményben részesültek, ugyanis a nagyfogyasztók Hw-óránként 2½; 2; sőt 1 fillérért kapták az áramot. A villanyáramfogyasztás emelkedésével szemben viszont a millennáris kiállítás után — a gázszerződés utolsó tíz esztendejében — a gázfogyasztás jelentékenyen meglassúdott. Ez a lassú tempó elsősorban a gazdasági depresszióval, a nagy építkezési válsággal függ össze. Érdekes különben, hogy ezalatt a tíz esztendő alatt a vidékiek inváziója is megcsökkent.

Budapesten felállított gázfűtő- és főzőkészülékek.

	1904	1905	1906	1907	1908
Gázkályha	3.924	4.261	4.450	4.909	5.482
Fürdőkályha	1.113	1.327	1.458	1.840	2.144
Főzőkészülék és takaréktűzhelyek	8.886	10.079	12.367	14.315	16.309
Vasaló	637	911	920	988	1.318
Különféle	3.076	3.910	4.370	4.276	5.733
Összesen	**17.636**	**20.488**	**23.565**	**26.328**	**30.986**

Az is érdekes, hogy körülbelül negyven esztendőnek kellett eltelnie addig, míg a gáz ára felére szállott.

[1]) Előterjesztés az új központi légszeszgyár ügyében az 1909. évi június hó 28-ára összehívott szakértői bizottsághoz.

Gázárak alakulása m³-kint fillérekben.

É v	Magánvilágítási ár	Ipargáz ára	Városi épületek világítása	Utcai világítás
1858	40·60	—	22·24	22·24
1861	40·26	—	22·24	22·24
1862	39·90	—	22·24	22·24
1866	39·74	—	22·24	22·24
1867	39·56	—	21·01	21·01
1875	38	—	19·69	18·69
1878	36	—	18·36	18·36
1879	július 1-től: 32	—	18·36	18·36
1881	30	—	18·36	18·36
1882	27	25	14·84	14·84
1883	26·50	24	14·84	14·84
1885	26	20	14·84	14·84
1887	25·50	20	14·84	14·84
1891	1891 I.—VI. 30-ig: 25 1891 VII. 1-től: 24	1891 július 1-től: 19	14·84	14·84
1892	május 1-től: 23	május 1-től: 18	14·84	14·84
1893	május 1-től: 22	május 1-től: 17	14·84	14·84
1894	május 1-től: 21	május 1-től: 16	14·84	14·84
1895	május 1-től: 20	május 1-től: 16	14·74	[1]) —

[1]) 1895. XII. 1-től ingyen a magánfogyasztás 23·4%-a erejéig, de m³-ként 5 fillér a fenntartásért és kezelésért.

1858-ban még 40·6 fillér volt köbméterenként a világító légszesz ára és ez az ár 1895. május 1-ig 20 fillérre szállott le. A technikai célokra szolgáló légszesz (fűtő, főző- és ipari gáz) ára viszont, amely kezdetben azonos volt a világítógáz árával: 1882-ben 25 fillérre, 1894-ben pedig — az előző árleszállítások után — 16 fillérre szállott le. A városi épületek világítására szolgáló légszesz ára kezdetben épúgy, mint a közvilágítási gáz ára, köbméterenként 22·24 fillér volt, amíg közbeeső mérséklések után 1882-ben 14·84 fillérre esett és azután 1895-ig nem változott. 1895. december 1-től kezdve pedig egészen a gázszerződés lejártáig a gáztársaság ingyen adta azt a gázmennyiséget, amely nem haladta meg a magánvilágításra szolgáló gázmennyiség 23·4 százalékát. Viszont, — amint már említettük is — a közvilágításra szolgáló lámpák fenntartásáért és kezeléséért köbméterenként 5 fillért fizetett, a magánvilágításra szolgáló légszesz 23·4 százalékát meghaladó közvilágítási légszeszért pedig köbméterenként továbbra is 14·84 fillért fizetett a város. Meg kell említenünk, hogy a közvilágításra szolgáló lámpákban az Auer-égők fenntartásáért lángonként és naponként 1 fillér járt a gáztársaságnak.

Ha a közölt gázfogyasztási táblákon a gáz elhasználásának módja szerint figyeljük meg a fogyasztást, akkor a következőket észlelhetjük:

	1893. évben	*1908. évben*
a magánfogyasztás	66·33%-a	58·68%-a
a technikai légszesz	6·71 «	17·20 «
a városi épületek fogyasztása	4·10 «	3·15 «
a közvilágítás	12·67 «	14·31 «
a veszteség	10·19 «	6·54 «

a termelt gázmennyiségnek.

Ezek a számok tehát szintén a fejlődés jellegzetes irányát mutatják, azonban konstatálni kell, hogy míg a technikai, különösen pedig a főző és fűtő gázfogyasztás emelkedik, addig a magánvilágítás aránya csökken. Így volt ez a külföldi nagyvárosokban is és ugyanezt tapasztaljuk Budapesten is a gázszerződés utolsó tizenhat esztendeje alatt.

A gáznak hőforrásul való alkalmazása nehezen indult meg, egyrészt azért, mert a Gázművek a villamos konkurrencia fellépéséig a gáz hőerejének a hasznosításával egyáltalában nem törődtek. Ez legjobban abból tűnik ki, hogy a gáztechnikusoknak még 1860-ban megalakult egyesülete csak a megalakulás után 20 esztendővel: 1880-ban hozta napirendre a gázzal való főzés problémáját.[1]) Baj az is, hogy az addig forgalomba került hevítőkészülékek szerkezete igen kezdetleges, amely a kellemetlen illatú gáznak tökéletes elégetésére alkalmatlan volt. A Bunsen-égő nagy jelentőségét, amelyet annak idején még a feltalálója sem méltányolt kellően, csak később ismerték fel és csak a Bunsen-égő alkalmazásával kezdődött meg a jó szerkezetű főző-, sütő- és vízmelegítőkészülékek piacra hozatala, amellyel a gáznak hőforrásul való használata megindult.

A kőszéngáznak ilyen módon való hasznosítása épen a legjobb időben jelentkezett, mert a 80-as esztendők elején a villanyvilágítás szinte napról-napra provokatívebben lépett fel és egyre többen hangoztatták, hogy a kőszéngáz, mint világítóanyag túlélte magát és rövidesen a multé lesz. Ki tudja, vajjon ez a jóslat nem vált volna-e komoly valósággá, ha egy 27 esztendős bécsi kémikus — Karl Auer von Welsbach — a ritka elemek tanulmányozása közben fel nem fedezi a híres »Auer-harisnyá«-t. Auer volt az, aki felfedezte a földfémeknek (cerium, torium stb.) azt a tulajdonságát, hogy

[1]) A *Politikai Ujdonságok* 1861. július 17-i számában olvassuk e hírt: *Főzés gázzal.* Hiteltérdemlőleg halljuk, hogy Németországban a gázt főzésre is akarják alkalmazni. E mellett a konyha oly tiszta lehetne, hogy lakásra is használható volna. A tűzhely kerekded asztalalakú, több nyílás van rajta, melyeket sodronyhálózat fed. A tűzhely hátulsó végén kis szekrényforma van, mely a fűtőcsöveket foglalja magában. Ezeket is, valamint mindenegyes fazekat, külön gázláng melegíti, melyet tetszés szerint lehet kisebbé vagy nagyobbá tenni. Még utóbb megérjük, hogy azt is feltalálják, hogyha tűz nélkül lehet főzni, akkor egy új találmány szerint étel nélkül is lehet enni.

oxidjaik magas hőmérsékletnél vakító fehérfénnyel izzanak és ezen az alapon szerkesztette meg aztán a közismert »Auer-harisnyát«, amellyel meg hosszabbította a gázvilágítás életét.

Közben azonban a villanyvilágítás fejlődése egyre erősebb konkurrenciát jelentett a gáznak. Ezzel a versennyel szemben mindenütt úgy védekeztek, ahogy tudtak. Az Osztrák Légszesztársulat úgy védekezett, hogy az újonnan alakult Budapesti Általános Villamossági r.-t. részvénybirtokából 1894-ben 9000 darabot, 1896-ban pedig újabb 3500 darabot vásárolt meg. Szóval az Osztrák Légszeszgyár egyik főrészvényese lett legnagyobb konkurrensének: a Budapesti Általános Villamossági r.-t-nak. Egyébként jellemző, hogy 1894-ben, amikor az Osztrák Légszeszgyár elektromos részvényeket vásárolt, a budapesti gázgyáron kívül másik három külföldi gázgyár felett is rendelkezett. A gázgyárak a részvénytársaság 1894. évi vagyonmérlegében 8,698.900 forint értékkel szerepeltek, de ebből az összegből a budapesti és újpesti gázgyár értékére *az egész összeg 86·9%-a*, 7,563.647 frt jutott. Az is érdekes, hogy az osztrák légszeszgyár budapesti és külföldi gyárainak együttes gázeladása 32,282.889 m³ volt az 1893—1894. esztendőben; ebből azonban Budapest egymaga 29,744.779 m³-t fogyasztott. Az osztrák légszeszgyár külföldi fogyasztása tehát alig haladta meg a 2½ millió m³-t, míg Budapest gázfogyasztása már ebben az esztendőben közel 30 millió m³-t tett ki. Az is érdekes, hogy ebben az esztendőben az osztrák légszeszgyár négy városban világító lámpáinak száma összesen 236.322 volt; ebből azonban egyedül a budapesti lámpák száma 189.985-öt tett ki. Az osztrák légszeszgyár összes lámpáinak a száma 1893-ról 1894-re 18.298-cal nőtt. A lámpák szaporodásából azonban egyedül Budapestre 16.000 esett.

Egyébként pedig az osztrák légszeszgyár, mely 1896-ban Általános Osztrák-Magyar Gáztársaságra változtatta a nevét, nagyon meg lehetett elégedve azzal a pénzügyi eredménnyel, a mit a magyar fővárosban elért és azzal a busás haszonnal, amelyet Budapest lakossága juttatott neki. Ha a gáztársaság mérlegeit 40 esztendőre visszamenőleg vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy 1870-ben már 10%-os osztalékot fizetett a részvényei után és az osztalék ettől fogva folytonosan emelkedő tendenciát mutat. Az 1882—1883. üzleti esztendőben már 25% volt a dividenda; az 1884—1885. üzleti esztendőben pedig már 27½%. Az osztalék százaléka később még jobban emelkedett, annyira, hogy pl. 1898-ban és 1899-ben már 45—45% volt a gáztársaság osztaléka. A magas osztalék mellett bőségesen telt a vállalatnak a különböző tartalékalapok dotálására is. Tíz esztendővel a fővárosi gázgyárak megváltása előtt a budapesti és az újpesti gyárak értéke 18·7 millió aranykoronával van felvéve a gáztársaság mérlegébe; ugyanakkor 4·2 millió aranykorona részvénytőke mellett 9·5 millió aranykorona a törlesztési alap; közel három millió a tartalékalap és újabb 2½ millió a külön tartalék. De hogy Budapesten a gázgyártás mennyire jó üzlet volt:

abból is kitetszik, hogy az osztrák légszeszgyár az 1913-iki üzletévben a 70 koronás rendes osztalékot a tartalékalapból 400 koronára egészítette ki. A részvényesek tehát az osztalékon kívül kaptak a vállalattól egy 330 koronás ajándékot, úgyhogy a két összeg együtt egy 100 százalékos dividendának felelt meg.[1]) Egyébként a kilencszázas esztendők derekán az osztrákok már számítottak rá, hogy a főváros nem fogja többé megújítani velük a szerződést.

Az Általános Osztrák Légszeszgyár üzletvitelének főbb adatai 1857-től 1891-ig.

Év	Gyárak száma	Lángok száma	Gáztermelés m³-ben	Felosztott nyereség frt-ban	Részvénytőke o. é. frt-ban	Kötvénytőke o. é. frt	Tartaléktőke o. é. frt-ban	Osztalék	
								%	frt
1857—1858	1	13.325	3,023.400	28.875·—	1,575.000	—	2.887·50	2·20	—
1858—1859	3	19.432	2,383.200	(2.726·60)	1,575.000	—	1.149·52	—	4·40
1859—1860	4	23.652	2,518.100	22.855·54	1,575.000	—	13.364·81	1·00	2·—
1860—1861	4	26.135	2,719.400	50.658·84	1,575.000	273.938	31.290·86	2·25	4·50
1861—1862	4	29.376	2,809.500	105.433·58	1,575.000	339.472	54.449·53	4·50	9·—
1862—1863	4	32.380	2,951.300	119.733·14	1,575.000	339.472	80.956·30	5·25	10·50
1863—1864	4	34.916	3,125.800	117.945·58	1,575.000	342.804	97.438·06	5·25	10·50
1864—1865	4	37.465	3,232.900	123.500·52	1,575.000	345.352	114.936·26	5·50	11·—
1865—1866	4	38.834	3,473.900	129.082·50	1,575.000	343.000	152.677·18	5·75	11·50
1866—1867	5	42.372	3,848.600	156.715·49	1,815.000	386.516	197.307·20	7·00	14·—
1867—1868	5	45.140	4,436.000	195.367·18	1,815.000	379.848	247.874·91	7·50	15·—
1868—1869	5	49.893	5,235.300	208.394·18	1,815.000	371.428	302.899·31	8·00	16·—
1869—1870	5	54.662	6,195.400	283.677·99	1,815.000	363.000	418.522·12	9·00	18·—
1870—1871	5	60.253	6,803.200	286.823·14	2,100.000	354.368	517.633·71	10·00	20·—
1871—1872	5	66.888	7,322.200	323.360·33	2,100.000	351.800	626.793·95	10·00	25·—
1872—1873	5	66.197	7,863.200	492.727·48	2,100.000	413.000	766.334·87	16·00	27·—
1873—1874	5	72.176	8,305.800	365.830·42	2,100.000	663.800	931.250·70	11·00	22·—
1874—1875	5	74.318	8,916.100	365.335·85	2,100.000	768.200	1,106.852·37	11·00	22·—
1875—1876	5	76.719	9,194.511	366.878·36	2,100.000	746.600	1,315.157·75	10·00	20·—
1876—1877	8	88.094	9,942.860	378.488·19	2,100.000	838.400	1,537.318·09	10·50	21·—
1877—1878	8	91.583	10,112.524	346.450·08	2,100.000	810.200	1,741.011·19	10·50	21·—
1878—1879	8	93.823	10,552.442	353.261·64	2,100.000	779.800	1,955.629·79	11·00	22·—
1879—1880	8	97.495	11,021.914	343.081·17	2,100.000	746.400	2,129.455·36	12·00	24·—
1880—1881	8	101.021	11,861.832	587.154·51	2,100.000	435.800	2,337.275·66	22·50	45·—
1881—1882	8	107.282	12,720.146	543.248·47	2,100.000	421.400	2,498.428·66	23·50	47·—
1882—1883	8	114.144	13,868.450	585.716·95	2,100.000	407.200	2,697.816·12	25·00	50·—
1883—1884	8	123.108	15,505.453	607.840·67	2,100.000	393.200	2,913.390·60	26·00	52·—
1884—1885	8	136·503	17,348.569	642.857·70	2,100.000	378.200	3,110.236·53	27·50	55·—
1885—1886	8	145.674	19,076.011	638.545·95	2,100.000	362.200	3,276.882·15	27·50	55·—
1886—1887	8	153.171	20,017.279	643.498·47	2,100.000	345.200	3,450.580·30	27·50	55·—
1887—1888	8	162.039	21,228.841	645.063·56	2,100.000	327.200	3,633·043·77	27·50	55·—
1888—1889	8	173.876	22,918.646	644.550·99	2,100.000	200.000	3,824.752·87	27·50	55·—
1889—1890	8	182.757	23,770.025	638.707·09	2,100.000	—	4,026.231·39	27·50	55·—
1890—1891	8	191.817	25,211.860	637.126·98	2,100.000	—	4,407.651·—	27·50	55·—

Amire az Általános Osztrák-Magyar Légszeszgyár igazgatósága számított, az csakugyan bekövetkezett, mert a főváros 1910. december 15-én megváltotta a budapesti gázműveket. A megváltást különben nagy »gáz-háború«

[1]) L. Am 6. Dezember 1913 in Triest abgehaltene Generalversammlung der Allgemeinen österreichisch-ungarischen Gasgesellschaft.

előzte meg. A városi politika uralkodó problémája volt abban az időben európaszerte a közüzemek megváltásának a kérdése. Londonból indult el a városítási mozgalom; egy londoni tudományos társaság a Fabian Society dobta bele a közdudatba, hogy a közüzemeket meg kell szerezniök a városoknak és a városítási gondolat néhány esztendő alatt egész Európát meghódította. Londonban két hatalmas párt a moderatok és a progresszívek; a hatósági kezelés ellenesek harcoltak a városi kezelés híveivel és ebben a háborúban a közönség a közüzemek megváltása mellett nyilatkozott. A városítás ellenes párt élén pedig lord Avrbury, London város későbbi lordmayorja állott, aki »A város és az állam, mint vállalkozó« című híres agitációs munkájában azt fejtegette, hogy a közüzemeknek, a gázgyáraknak, vízvezetékeknek, villamos vasutaknak és elektromos világító üzemek városítása meg fogja zavarni a kommunitások háztartási mérlegét és csődbe kergeti a városokat.

A Londonból elindult mozgalom Budapestre is eljutott és 1906-ban, mikor a főváros törvényhatósági bizottsága Bárczy Istvánt polgármesterré választotta: az új polgármester programmjában már benne volt a közüzemek megváltása és városi kezelésbe való vétele. Budapesten a közüzemek megváltására irányuló mozgalmat két cél fűtötte. Az egyik, hogy minden áron meg kell szüntetni azt a hatalmat és a város igazgatására gyakorolt kártékony befolyást, melyet a várostól olykor minden komoly ellenszolgáltatás nélkül kapott értékes koncessziókon nagyra nőtt és megtollasodott érdektársulatok szereztek maguknak az évtizedek során. Az akció másik célja az volt, hogy a házikezelésbe vett közüzemek hasznával akarták emelni a városi háztartás bevételeit. A dolog úgy állott, hogy egyre többen és többet hangoztatták a főváros közgyűlésén, hogy a főváros dolgozó lakossága elérkezett adózóképességének határáig. Mivel pedig a kiadások, különösen a szociális kiadások emelkedő tendenciát mutattak: a városházán azt remélték, hogy az adóemelések helyett a városi kezelésbe vett üzemek hasznával enyhíthetnek a főváros háztartásának terhein.

Ilyen tervekkel indult meg a gázgyármegváltási akció, melynek az volt az első etapja, hogy Lord Avebury híres könyvét magyarra is lefordították. Azonban az Általános Osztrák-Magyar Légszeszgyár vezetőségének minden mesterkedése és erőlködése hiábavaló volt, mert a főváros törvényhatósági bizottsága 1908. május 27-én és 29-én tartott közgyűlésén csakugyan elhatározta, mégpedig egyhangúlag, hogy él megváltási jogával; »a budapesti gázgyárakat minden részével és felszerelvényével együtt a szerződés értelmében átveszi«; a szerződést haladéktalanul felmondja és utasítja a tanácsot, hogy a légszeszgyáraknak a főváros kezelésébe való tényleges átvétele tekintetében szükséges további intézkedéseket sürgősen és feltétlenül tegye meg. Ezt a határozatát az előzően kiküldött becslőbizottság jelentése alapján hozta meg a főváros törvényhatósági bizottsága. A becslő-

bizottság 1908. évi január 31-én mutatta be javaslatát, amely szerint a légszesz-társulat felbecsült vagyonának szerződésszerű becsárát, illetőleg megváltási árát 18,554.508·71 aranykoronában állapította meg, mégpedig:

az avulásnak alávetett vagyonokat	17,905.681·48 K
a telkeket pedig a bizottságnak a székesfőváros kiküldötteiből és az elnökből alakult többség által hozott határozata alapján	648.827·23 K
összesen tehát	**18.554.508·71** koronában

állapította meg. A megállapításnak a telkekre vonatkozó része ellen a légszesz-társulat által kiküldött tagok külön véleményt adtak be, mert szerintük a telkek becsára az 1908. évi forgalmi értékében, tehát 5,177.157 koronában állapítandó meg. A szerződés felmondása után az osztrákok pörre vitték az ingatlankérdést, de a pört minden fórumon elvesztették.

Érdekes, hogy a Tisza Kálmán-téri gázgyár telke, amelyért a gáztársaság a megváltás idején olyan horribilis summát követelt, a gáztársaság 1857. évi első közgyűlési jelentése szerint mindössze 20.000 forintba került.[1]) A gáztársaság különben nem akart belenyugodni a főváros törvényhatósági bizottságának a gázművek megváltására vonatkozó határozatába és új bérleti ajánlatot tett a fővárosnak. Ezzel egyidejűleg G. Rouleau és E. Fontaine párizsi vállalkozók szintén ajánlatot tettek Budapestnek, hogy hajlandók előnyös feltételek mellett bérbevenni az osztrákoktól megváltott gázgyárakat. A főváros azonban 1909. május 28-án tartott közgyűlésén kimondotta, hogy úgy a franciák, mint az osztrákok ajánlatát mellőzi és a légszeszüzem ellátására vonatkozólag többé semmiféle ajánlatot tárgyalás alá nem vesz, hanem felhívja a tanácsot, hogy ezeket az ajánlatokat érdemleges tárgyalás nélkül utasítsa vissza. Tekintettel pedig arra, hogy az átveendő légszeszgyárak fokozott fejlesztése a légszeszüzemnek zavartalan továbbvitele érdekében sürgős intézkedéseket igényel: a közgyűlés felkérte az Általános Osztrák-Magyar Légszesztársulatot, hogy engedje át a légszeszvilágítási kérdés megoldására vonatkozó előmunkálatokhoz az új gázgyár építésére, valamint a ferencvárosi gázgyárak átalakítására vonatkozó terveket és költségvetéseket és engedje meg, hogy vezető szaktisztviselői az új gázgyár építésének előmunkálataiban résztvehessenek. Utasította egyben a tanácsot, hogy az átveendő tervek és költségvetések szakszerű felülvizsgálata, valamint a szükséges építési telek megváltása és biztosítása iránt sürgősen intézkedjék.

Az előkészítendő ügyek nagy tömegére és fontosságára, rendkívüli sürgősségére, valamint arra való tekintettel, hogy ezeknek az ügyeknek

[1]) Erste am 4. August 1857 in Triest abgehaltene General-Versammlung der allgemeinen österreichischen Gasgesellschaft.

szakszerű előkészítésén a légszeszgyárak üzemének leendő vezetője is közreműködhessen, elhatározta a közgyűlés, hogy egy vezérigazgatói állást szervez és erre a tisztségre *Heltai* Ferenc dr.-t hivja meg. Az új központi gázmű terveinek az előkészítésével pedig *Weiss* Albert zürichi gázgyári igazgatót bízta meg Budapest törvényhatósági bizottsága. Az általa bemutatott terveket a kiküldött hazai, valamint külföldi szakértőkből alakított bizottság felülvizsgálata alapján a főváros közgyűlése elfogadta és elhatározta, hogy az új központi gázgyárat ezeknek az általános elrendezési terveknek megfelelően építteti meg és a központi gázgyár építésére 39,860.000 korona költséget engedélyezett.

A gázművek várositására irányuló mozgalomban fontos szerep jutott Buzáth János akkori tanácsjegyzőnek is, akit Bárczy István polgármester minden egyéb munkától felmentvén: a világítási ügyek referálásával bízott meg. Így aztán a világítási ügyekre vonatkozó legfontosabb előterjesztések — melyek egyike-másika vaskos kötetet kitevő tanulmány — Buzáth János munkája. Buzáth János később, tanácsnok korában is megmaradt a világítási ügyosztály vezetőjéül. Mikor aztán érdemei elismeréséül a főváros törvényhatósági bizottsága 1923. júliusában alpolgármesterré választotta: a világítási ügyosztály vezetését régi, kipróbált tehetségű munkatársának, Borvendég Ferenc tanácsnoknak adta át.

A gázművek a főváros kezelésében.

A főváros képviselői 1910. december 16-ra virradó éjjel vették át az Általános Osztrák-Magyar Légszesztársulattól a gázműveket. Azóta 18 esztendő múlott el és ennek a 18 esztendőnek a története érdekes és tanulságos. Azok a számadások és kimutatások, amelyeket a gázművek működésének utolsó 18 esztendejéről felsorakoztatunk, arra szolgálnak, hogy megmutassuk, mennyiben váltak be a házikezeléshez fűzött remények és milyen eredményekkel járt a városi gázgyártás.

Öt gyárat vett át a főváros és pedig:

	Maximális napi termelőképesség	Évi termelőképesség normális üzemnél
1. Józsefvárosi légszeszgyár	75.000 m³	17,000.000 m³
2. Ferencvárosi I. sz. légszeszgyár	85.000 »	18,000.000 »
3. *a)* Ferencvárosi II. sz. kőszénlégszeszgyár	55.000 »	12,000.000 »
b) Ferencvárosi vízgázgyár	50.000 »	10,000.000 »
4. Budai légszeszgyár	15.000 »	3,500.000 »
Összesen	**280.000 m³**	**60,500.000 m³**

Ezek a gyárak már a megváltás esztendejében elérkeztek teljesítőképességük határáig. Rendszerük elavult; drágán termeltek s nagyobbára kézierőre voltak berendezve. A józsefvárosi és budai gázgyárnak még vasúti összeköttetése sem volt és teljesítőképességét túlhaladó mértékben igénybe

volt véve. A szénnek a pályaudvarról a gyárba való szállítása a Józsefvárosi gázgyárban 100 kg-kint 7·8 fillérbe került. A gyár a pályaudvartól ugyanis 1·2 km-re feküdt. A budai gyárban a szénszállítási költség még ennél is nagyobb; 16 fillér volt métermázsánkint, mert a budai gyár a pályaudvartól 3 km-nyire feküdt és a költségeket még hídvám is emelte. Ezzel ellentétben a Ferencvárosi gázgyárban úgy a 10, mint a 15 tonnás szénkocsik beállítása egy koronába került, azaz a szénnek a pályaudvarról a gyárba való szállítása 1·0—0·7 fillért tett ki métermázsánkint; átlagban tehát 0·8 fillérbe került. A berendezések állapota is a mellett szólt, hogy a budai és józsefvárosi gyárak üzemét be kell szüntetni és az volt a remény, hogy a beszüntetett két gyár telkét később majd előnyösen lehet értékesíteni. A józsefvárosi gyár 10.840·8 négyszögöles telkének forgalmi értéke 250 koronás egységárral számítva 2,710.200 korona; a budai gyár 3489·2 négyszögöles telke pedig 150 koronás egységárral számítva 658.300 korona értéket, a kettő együtt 3,368.500 korona értéket képviselt.[1]) Viszont a fővárosnak sürgősen gondoskodni kellett új gyár építéséről, hogy a rohamosan növekvő gázfogyasztási igényeket kielégíthesse.

Így fogtak hozzá az új 250 ezer m³ kőszéngáz termelőképességű gyár építéséhez a III. kerületi Homokos-dűlőben, Aquincum és az újpesti vasúti híd szomszédságában. Heltai Ferenc vezérigazgató és kitünő vezérkara nagy erővel kezdett hozzá a munkához.[2]) Az új gyár építésének vezetésével Schön Győző főmérnököt, a gázművek mai helyettes vezérigazgatóját bízták meg, aki elismerésre méltó módon végezte el a rábízott nagy feladatot.

Az új gyár pontosan az előre megállapított időre készült el, úgyhogy 1913. október 16-án már meg is kezdhette működését. A gyárépítés befejezését azonban már nem érte meg Heltai Ferenc, aki annyi energiával és tudással segítette elő a nagy mű megvalósulását. 1913 nyarán meghalt. Elismerése jeléül 1913 tavaszán a főpolgármesteri székbe hívta meg Heltait a főváros törvényhatósági bizottsága. Amikor elfoglalta új, díszes pozicióját, akkor már nagyon beteg volt és a gázgyár vezetését kitünő munkatársának, Ripka Ferencnek adta át, aki a háborús és háború utáni idők legsúlyosabb és legválságosabb évein keresztül intézte az ügyeket és vigyázott arra, hogy sem a gázművek, sem a publikum túlságosan meg ne érezzék az egy-

[1]) Előterjesztés az új központi légszeszgyár ügyében az 1909. évi június 28-ra összehivott szakértőbizottsághoz.

[2]) Mint érdekességet említjük meg, hogy 1911 tavaszán felvetődött az az idea is, hogy a költséges új gázgyár építése helyett nem lenne-e helyesebb, ha Kolozs megyéből, a kissármási földgázforrásokból Budapestre vezetnék a földgázt és azzal világítanák Budapestet. Ebben a dologban Kolozs vármegye törvényhatósági bizottsága akkoriban közgyűlést is tartott, melyre meghivták Heltai Ferenc vezérigazgatót is. Ezen a megyegyűlésen Bánffy Miklós gróf indítványára kimondták, hogy tiltakoznak a földgáznak Budapestre való vezetése ellen és nem engedik, hogy ezt a nagy természeti kincset Erdélyből elvigyék Magyarországba.

másra tornyosuló bajokat. 1924-ben aztán Ripka Ferenc a főpolgármesteri székkel cserélte fel a gázművek vezetését. A budapesti gázművek vezérigazgatója pedig Rózsa Károly lett, aki 1929. májusában bekövetkezett haláláig intézte a Gázművek ügyeit.

Az óbudai új gázgyár berendezése egyébként teljesen modern és a legújabb technikai vívmányok felhasználásával épült. Ennek a körülménynek nagy hasznát vették a háború alatt. Ha 1913-ban nem épült volna meg ez az új, modern gázgyár, a háborús válságokkal nehezebben lehetett volna megküzdeni. A gázszolgáltatásnak községi kezelésbe való vétele után az óbudai gyáron kívül még 3 gáztartó épült, mégpedig az V. kerületi Révész-utcában egy 60.000 m³-es, a II. kerületi Margit-körúton egy 18.000 m³-es és a X. kerületi Tomcsányi-utcában egy 150.000 m³-es. Kiépült továbbá az óbudai gáztartó körül az esztergomi vasúti híd alatt fektetett nagynyomású összekötő gázvezeték. A budai és pesti oldal csőhálózata ugyancsak alapos bővítésen és átépítésen ment keresztül. Az óbudai gázgyárral egyidejűleg épült a Révész-utcai telepen a központi műhely, amely a gázművek teljes gázmérő szükségletét és ennek javítási munkálatait látja el és a háztartási bérleti tárgyak gyártására rendezkedett be. Az új gázgyár felépítésével megszűnt a józsefvárosi gyár üzeme. 1913. október 31-én megszűnt az alig évi 500.000 m³ termelőképességű újpesti gyár; 1913. december 20-án pedig a nem egészen 4 millió m³ termelőképességű budai gyár kapcsolódott ki az üzemből.[1])

A háború kitörésekor a gázgyár szénnel bőségesen el volt látva és 1916. év végéig a fogyasztás állandóan növekedett. Ekkor azonban a gázszén beszerzése lehetetlenné lett és a gázgyár mind nagyobb és nagyobb nehézségekkel volt kénytelen megküzdeni. 1918-ban teljesen elmaradt a gázszén és a gázművek vezetőségének nem volt más választása, mint vagy teljesen beszüntetni a gázszolgáltatást, vagy minden kellemetlenség és nehézség ellenére magyar szénből termelni a gázt. Azonban magyar szén sem állott megfelelő mennyiségben rendelkezésre és a különböző hatósági korlátozások az 1917. évi 105 millió m³-es fogyasztást csaknem a felére, 58 millió m³-re csökkentették. A magyar szénből termelt gáz organikus kéntartalma, — melytől megtisztítani nem lehetett, — megtámadta az egész gázmérő parkot, úgyhogy csaknem valamennyi gázmérőt ki kellett cserélni. Állandó aggodalmat okozott, hogy a magyar szénből termelt gáz mikor fogja a gáztartókat olyan mértékben megtámadni, hogy azok teljesen

[1]) Az 1916. augusztusában a tanácshoz beterjesztett jelentés szerint (Ripka Ferenc dr. vezérigazgató előterjesztése az óbudai gázgyár és a vele kapcsolatos építkezések leszámolása tárgyában) a közgyűlés által megszavazott 45,384.000 K-nyi hitelösszeg terhére 1916. április 30-ig 41,501.815·62 K kiadás merült fel. A megtakarítás végeredményben 3,775.468·89 K volt.

A megváltáshoz szükséges tőkét a 2 millió £-es angol kölcsönből és az 1911-ben felvett 100 milliós francia kölcsönből; az óbudai központi gázgyár építési költségét pedig az 1914-ben felvett márkakölcsönből fedezte a főváros.

használhatatlanok lesznek. De volt még egy mindezeknél súlyosabb baj is, amit a magyar szén használata okozott, hogy ennek a magyar szénből termelt gáznak aránytalanul nagyobb a mérgező hatása, mint a gázszénből készült gáznak. A kőszéngáz égési termékei bajt nem okozhatnak, ellenben a magyar szénből termelt gáz égési termékei hirtelen és olyan mértékben támadták meg az emberi szervezetet, hogy főzés közben az emberek kisebb-nagyobb mérgezési tünetek között rosszul lettek. A magyar szénből termelt gáz korszakában, 1917-ben gázmérgezési eseteknél 235 ízben, 1919-ben 494 esetben, 1920-ban 354 esetben és 1921-ben 269 esetben asszisztáltak a mentők. Nagy megnyugvást keltett, amikor 1922. év elején újból gázszénnel rakhatták meg a gázfejlesztő kemencét.

1919-ben az igazgatóság beszüntette a ferencvárosi I-ső számú, 1923-ban pedig a II. számú kőszéngáz-, valamint a vízgázgyár üzemét is s 1924. óta az egész gáztermelés kizárólag az óbudai gázgyárra háramlott át, mely közben kibővült a 2·4 millió pengőnyi költséggel épült vízgázgyárral. Az új vízgázgyár üzeme 1927. végén indult meg.

Most pedig, hogy az új vízgázgyár üzeme is teljes erővel működik: az óbudai telep maximális termelőképessége elérte a napi 430 ezer köbmétert, úgyhogy a fogyasztás állandó növekedése mellett is legalább 1932-ig biztosítva van a főváros gázszükségletének a kielégítése. Azonban már most számolni kell a gázművek kibővítésének a szükségességével. Ezt a kibővítést nemcsak Budapest gázfogyasztásának várható emelkedése kívánja meg, hanem az a körülmény is, hogy Budapest a következő esztendőkben kénytelen lesz ellátni a főváros egész környékének a gázfogyasztását is. A folyton-folyvást növekedő Újpest városát már réges-régen Budapest látja el gázzal. Az utóbbi esztendőkben tárgyalások indultak meg a többi környékbeli város gázellátása dolgában is. Kispest gázellátásának ügyében a városi hatóság már döntött és határozata most felsőbb elbírálás alatt áll.

A budapesti gázművek gáztermelése az utolsó 16 esztendőben a következően alakult:

	Széngáz m³	Vízgáz m³	Együtt m³
1913-ban	78,655.200	4,651.100	83,306.300
1914-ben	80,345.100	3,480.500	83,825.600
1915-ben	88,896.000	2,770.300	91,666.300
1916-ban	91,387.300	5,271.900	96,659.200
1917-ben	97,824.600	7,785.000	105,609.600
1918-ban	87.202,700	8,625.400	95,828.100
1919-ben	49,531.200	9,044.400	58,575.600
1920-ban	61,438.400	10,014.000	71,452.400
1921-ben	66,068.900	19,759.400	85,828.300
1922-ben	84,007.500	9,355.000	93,362.500
1923-ban	92,899.600	—	92,899.600
1924-ben	95,895.300	—	98,895.300
1925-ben	89,264.600	—	89,264.600
1926-ban	88,105.900	—	88,105.900
1927-ben	88,034.000	2,065.700	90,099.700
1928-ban	71,365.400	19,238.000	90,603.400

Ez a táblázat azt mutatja, hogy a gázszükségletet a háború alatt is emelkedett, ami a gázgyár vezetőségét néha szinte leküzdhetetlennek látszó nehézségek elé állította. A személyzet nagyrésze harctéren teljesítette kötelességét; a gázgyártáshoz szükséges anyagokat a hadvezetőség foglalta le; a gázgyártáshoz nélkülözhetetlen szén szállítása körül pedig nagy bajok mutatkoztak. Nem egyszer fenyegette a gázszolgáltatás beszüntetésének réme Budapestnek csaknem kizárólag erre a tüzelőanyagra szorított háztartásait és csakis valamennyi illetékes hatóság odaadó támogatásának volt köszönhető, hogy a katasztrófa be nem következett.

Másrészt azonban a gázhasználatot korlátozó intézkedések váltak szükségessé, mert a hatóságok csak korlátolt mennyiségű szenet bocsáthattak a gázművek rendelkezésére. Válságos helyzetbe 1918. évben került a gázszolgáltatás, amikor a szénellátás napról-napra rosszabbodott, míg végre november havában a határok elzárása folytán teljesen megszűnt.

A gázművek igazgatóságának választania kellett, hogy vagy a gázgyár üzemét szünteti be, vagy pedig magyar barnaszén használatára tér át. A barnaszénből való gáztermelés következménye aztán hamarosan jelentkezett. A gáz minősége rohamosan leromlott, a fogyasztás napról-napra csökkent és a kommün idejében, 1919. évben 58·6 millió köbméterre zsugorodott a termelés.

A kommünt követő években a gázművek vezetősége szinte sysiphusi munkát végzett, hogy ismét gázszénhez jusson és teljesen leromlott berendezéseit ismét jókarba hozhassa. Ez annál keservesebb munka volt, mert a termelési nehézségek mellett a korona romlása miatt a gázműveknek a legnagyobb financiális bajokkal is meg kellett küzdenie. Így például míg a szén ára többszöröse volt a békebelinek, addig a gáz ára a békebeli 20 aranyfillérről másfél aranyfillér alá csökkent. Megfeszített munkával azonban mégis sikerült a gázműveket ismét olyan nivóra emelni, hogy ma már a külföldi gázgyárakkal szemben is bátran kiállja a versenyt.

A magánháztartások gázfogyasztása ma már ismét megközelíti az 1917. évben elért maximumot; a mai fogyasztás és az akkori fogyasztás között csupán az a különbség, hogy 1917 előtt a magánfogyasztás főképen világításra használta a gázt, ma pedig főzésre és fűtésre használja. A gázhasználat sűrű korlátozása, de még inkább a gázminőség rohamos leromlása volt az oka, hogy a gázvilágítást a villany nálunk hamarabb és nagyobb mértékben szorította ki, mint másutt.

A gáz fűtőértéke a háború kitörése óta a következő változásokon ment keresztül: 1914-ben 5000, 1915-ben 5000, 1916-ban 5000—4800, 1917-ben 4800—4600, 1918-ban 4600—4400, 1919-ben 4400—2600, 1920-ban 2600—2200—2500, 1921-ben 2500—3000, 1922-ben 3000—3300,

1923-ban 3300—3400, 1924-ben 3400, 1925-ben 3500, 1926-ban 3500, 1927-ben 3500,az utolsó két hónapban 4000 kalória és 1928-ban 4000—4100 kalória volt a gáz fűtőértéke.

Ebből az összeállításból tehát az derül ki, hogy míg 1914-ben, mikor még elégséges mennyiségben kaptunk gázszenet, a budapesti gáz fűtőértéke 5000 kalória volt. Ez a fűtőérték azonban 1920-ban már 2200 kalóriára esett és erről a mély pontról csak igen nehezen tudta felküzdeni magát. Ma, mint említettük, 4000—4100 kalória a budapesti gáz fűtőértéke. A külföldi gázgyárak általánosságban ugyanilyen hőerejű gázzal operálnak, mert a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a fogyasztásban ez a mérték a leggazdaságosabb. Néhány országban törvény szabályozza a gáz kalóriáját. Így például Franciaországban a gáznak minimálisan 3500 kalóriásnak kell lennie, a 4500 kalóriát pedig nem szabad meghaladnia.

Hogy ilyen változásokon ment keresztül a gáz fűtőértéke, azon nem szabad csodálkoznunk, ha tudjuk, hogy a viszonyok kényszerítő hatása alatt a termelt gázban: 1919-ben 35%, 1920-ban 50%, 1921-ben 45·1%, 1922-ben 48%, 1923-ban 48·4%, 1924-ben 46%, 1925-ben 39·8%, 1926-ban 43·2%, 1927-ben 39·7%, 1928-ban 16·3% volt a *generátor* gáz.

Nem érdekesség nélkül való megállapítani azt sem, hogy a különböző időkben egy tonna szénből mennyi gázt termelt a vállalat. Erre a kérdésre felelnek a következő számok:

	Átlagosan kitermeltek kőszéngázt egy tonna gázszénből (1919—1921-ben barnaszén, illetőleg barnaszén és gázszén)	Átlagosan termeltek kevert gázt egy tonna gázfejlesztő anyagból
1919-ben	342·3 m³	540·9 m³
1920-ban	377·3 «	761·9 «
1921-ben	380·— «	705·1 «
1922-ben	364·4 «	674·2 «
1923-ban	362·— «	609·8 «
1924-ben	375·7 «	617·9 «
1925-ben	369·6 «	556·2 «
1926-ban	366·6 «	580·8 «
1927-ben	359·1 «	559·9 «
1928-ban	359·2 «	515·3 «

A gázművek természetesen mindent elkövettek, hogy a gáz előállítási költségeit csökkentsék. Ennek az akciónak az eredménye már az 1927. évi számadásokban is megmutatkozott, amikor is 90·1 millió m³ gáztermelés 10,286.000 pengőbe került, míg 1926-ban 88·1 millió m³ gáztermelésnél 10,431.000 pengőt tettek ki a termelési költségek. 1928. évben a termelési költség 90·6 millió köbméter termelés mellett 11,360.956 pengő volt, ami természetes következménye annak, hogy 4000 kalóriás, tehát kereken 15%-kal jobb minőségű gázt állítottak elő. A melléktermékekből való bevételének levonása után adódó tiszta termelési költség azonban ennek ellenére z 1927. évi 4,119.965 pengőről 3,805.553 pengőre csökkent 1928-ban.

Hogy a termelési költségeknek ez a csökkenése tényleg a gazdaságosabb termelésnek az eredménye: igazolják a termelt gáz egy-egy köbméterére eső következő kiadások:

	1925-ben	1926-ban	1927-ben
		fillér	
1 m³ gázfejlesztő anyag került	8·91	7·00	6·92
a gázfejlesztő kemencék fűtése került	1·16	0·88	0·85
a gőzkazánok fűtése került	0·36	0·16	0·14
általános üzemi kiadások	0·41	0·27	0·21

1928. évben a gázfejlesztőanyag és kemencefűtés költsége a magasabb fűtőértékű gáz gyártása folytán 7·53, illetőleg 0·91 fillérre emelkedett.

A termelés gazdaságos kihasználását mutatja az is, hogy amíg a kemencék fűtésére egy tonna gázszénre számítva:

1925-ben 212·74 kg

1926-ban 200·11 kg szenet használtak fel, addig 1927-ben csak 190 kg-ot és 1928. évben 184 kg-ot.

Érdekes kérdés mármost, hogy mibe kerül a gázgyártás és mennyi az önköltsége 100 köbméter gáznak?! 1911-től, szóval attól az esztendőtől kezdve, hogy a főváros házikezelésbe vette a gázgyártást, a gáztermelési költségek így festenek:

1911	14·06 fillér	1920	178·72 fillér
1912	13·01 «	1921	470·23 «
1913	12·99 «	1922	22·47 korona
1914	12·16 «	1923	320·51 «
1915	11·94 «	1924	1.755·90 «
1916	13·41 «	1925	14·38 p.-fillér
1917	16·14 «	1926	11·84 «
1918	26·52 «	1927	11·42 «
1919	73·46 «	1928	12·54 «

Ebből az összeállításból az derül ki, hogy a termelési költség az óbudai gázgyár bekapcsolása után még a háborús években is csökkenő tendenciát mutat mindaddig, míg a korona vásárlóképességének csökkenésével a termeléshez szükséges anyag ára meg nem drágult. A háború utáni esztendőkben a gáz termelési önköltsége ismét javult: 1928-ban 12·54 pengőfillér; azaz 10·82 aranyfillér volt. Látjuk tehát, hogy míg 1911-ben a termelési költség még 14·06 aranyfillért, 1914-ben 12·16, 1915-ben már 11·94 aranyfillért tett ki, addig a háború után 1925-ben 12·40 aranyfillér volt és azóta 10·82 aranyfillérre csökkent; de viszont a békeesztendőkben és az első két háborús esztendőben a gáz fűtőértéke nagyobb volt, mint ma.

Egyezer köbméter gáz termelési költsége koronában kifejezve. 1911—1918.

Termelési adatok a világháború előtt és a világháború alatt.

Megnevezés	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918
	évben							
Termelési költségek.								
Gázfejlesztőanyag (szén, olaj, koksz)	92·25	86·56	86·51	82·87	82·76	90·14	101·83	152·98
Gázfejlesztőkemencék fűtése	14·66	14·58	14·37	12·24	11·32	11·26	13·14	26·20
A gáz tisztítása, gőz- és áramfogyasztás .	3·16	2·61	2·94	3·99	4·25	4·49	5·87	12·19
Munkabérköltségek	17·04	15·56	15·14	10·93	8·22	15·11	22·19	39·43
Fenntartás	10·39	7·80	8·03	6·96	7·40	7·85	12·24	23·26
Általános üzemi kiadás	3·14	2·94	2·99	4·67	5·49	5·27	6·13	11·14
Összesen	**140·64**	**130·05**	**129·98**	**121·66**	**119·44**	**134·12**	**161·40**	**265·20**
Bevétel melléktermékekért	**75·31**	**69·79**	**74·49**	**77·55**	**79·61**	**89·37**	**96·73**	**168·97**
Önköltség a gáztartóig	**65·33**	**60·26**	**55·49**	**44·11**	**39·83**	**44·75**	**64·67**	**96·23**
Központi kiadások.								
Annuitás	21·32	19·98	19·43	33·53	38·31	36·23	33·05	36·32
Személyi kiadások	9·68	10·24	10·15	12·50	14·16	18·12	24·03	50·09
Általános költségek	7·04	7·49	7·65	8·85	10·39	6·54	12·46	24·03
Összesen	**38·04**	**37·71**	**37·23**	**54·88**	**62·86**	**60·89**	**69·54**	**110·44**
Központi bevételek	**0·41**	**2·78**	**1·50**	**1·53**	**2·27**	**2·04**	**2·82**	**3·47**
Központi kiadások.....	**37·63**	**34·93**	**35·73**	**53·35**	**60·59**	**58·85**	**66·72**	**106·97**
Önköltség a központi kiadásokkal együtt.	**102·96**	**95·19**	**91·22**	**97·46**	**100·42**	**103·60**	**131·39**	**203·20**
Külső szolgálat költségei.								
Közvilágítás fenntartása	16·45	17·21	16·68	14·13	9·10	10·70	13·37	20·95
Csőhálózat fenntartása	1·91	1·96	1·82	1·81	2·43	2·44	3·54	5·10
Fölszerelő üzletek vesztesége	—	—	—	—	0·02	0·75	0·64	2·18
Összesen	**18·36**	**19·17**	**18·50**	**15·94**	**11·55**	**13·89**	**17·55**	**28·23**
Összes költség[1])	**121·32**	**114·36**	**109·72**	**113·40**	**111·97**	**117·49**	**148·94**	**231·43**
Ingyen adott gáz m³-ben.								
Utcai világításhoz	10,067.130	10,905.314	13,491.992	12,438.348	13,812.825	11,957.944	9,083.823	5,557.935
Városi épületekben.....	1,731.273	2,020.893	1,560.750	1,645.273	1,463.240	1,493.999	1,337.543	1,007.859

[1]) Ezekben a költségekben az ingyen adott gáz termelési költsége nincsen benne, pedig az értékesített gáz termelési költségeit az ingyen adott gáz önköltsége is drágítja.

A gázművek a háború után. — 1920—1928.

Megnevezés		1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
A) **Termelés.**										
a) *Gáz.*										
Széngáz	m³	61,438.400	66,068.900	84,007.500	92,899.600	95,895.300	89,264.600	88,105.900	88,034.000	71,365.400
Vízgáz	«	10,014.000	19,759.400	9,355.000	—	—	—	—	2,065.700	19,238.000
Összesen	«	**71,452.400**	**85,828.300**	**93,362.500**	**92,899.600**	**95,895.300**	**89,264.600**	**88,105.900**	**90,099.700**	**90,603.400**
Ebből:										
Ferencváros II. gyár	m³	10,014.000	19,759.400	9,355.000	—	—	—	—	—	—
Óbudai	«	61,438.400	66,068.900	84,007.500	92,899.600	95,895.300	89,264.600	88,105.900	90,099.700	90,603.400
Napi termelés maximum	«	272.900	337.700	363.500	360.300	347.900	321.700	308.700	307.800	336.400
Napi termelés minimum	«	150.200	118.600	155.000	161.000	161.600	157.000	160.500	151.300	142.800
b) *Melléktermékek.*										
Koksz	q	374.553	522.664	974.489	1,046.448	1,111.712	1,123.762	1,062.418	1,112.180	1,227.191
Kátrány	«	45.020	61.475	75.280	85.598	81.508	93.355	90.502	91.299	87.806
Kénsavas ammóniák	«	2.594	4.231	10.449	12.708	14.536	8.923	9.074	10.517	12.358
B) **Gázleadás.**										
Közvilágítás	m³	1,330.330	1,845.440	2,343.628	3,003.144	3,893.947	5,053.154	5,477.458	6,895.673	8,420.696
Városi épületek	«	2,603.334	3,227.791	3,479.388	3,118.664	3,020.222	2,638.167	2,328.167	2,279.083	2,059.738
Mótorok	«	1,383.995	—	—	—	—	—	—	—	—
Háztartások	«	58,284.189	71,556.259	79,365.172	77,113.478	81,601.705	77,267.561	76,288.369	77,018.041	76,403.457
Magánvilágítás	«									
Saját fogyasztás	«	821.274	1,249.144	960.765	905.186	918.695	897.663	853.542	893.174	875.652
Értékesített gáz	«	**64,423.122**	**77,878.634**	**86,148.953**	**84,140.472**	**89,434.569**	**85,856.545**	**84,947.536**	**87,085.971**	**87,759.543**
Veszteség	«	6,886.878	7,953.666	7,191.547	8,793.128	6,391.731	3,382.055	3,269.364	2,956.729	2,813.857
Összesen [1]	«	**71,310.000**	**85,832.300**	**93,340.500**	**92,933.600**	**95,826.300**	**89,238.600**	**88,216.900**	**90,042.700**	**90,573.400**
C) **Felhasznált anyagok.**										
Kőszén	q	1,109.297	1,137.882	1,338.107	1,510.956	1,355.184	1,594.769	1,363.825	1,455.868	1,573.340
Koksz	«	2.227	218.264	172.748	64.758	38.451	91.978	129.786	162.205	168.156
Barnaszén	«	10.711	312.072	327.442	411.718	558.003	378.101	438.157	422.563	328.892
Kátrány	«	2	290	519	47	—	1.415	531	365	131
Gázolaj	«	—	—	—	—	—	12.308	1.460	1.641	1.234

[1]) A tartályokból felhasználva.

A gázművek a háború után. — 1920—1928.[1]) (Folytatás.)

Megnevezés	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
D) **Csőhálózat.**									
Főcsőhálózat hossza ..... m	787.031	786.236	786.587	785.587	788.353	824.524	832.080	840.593	852.435
« köbtart. ..... m³	29.332	29.379	29.387	29.378	29.384	29.638	30.071	30.178	30.311
Csőfektetés ..... m	1.133	67	475	71	4.615	2.884	14.521	14.552	16.421
Csőkiemelés ..... «	682	862	124	1.071	1.849	1.990	6.965	6.039	4.489
E) **Berendezések.**									
Gázmérők száma	84.260	81.428	82.619	84.179	84.716	84.887	86.480	89.853	94.267
Berendezési tárgyak (db)	1.546	2.488	5.634	6.436	8.966	50.022		67.481	78.413
F) **Közvilágítás.**									
a) *Lámpák száma.*									
Pillangó-égő	3	3	3	—	—	—	—	—	—
Auer-égő	8.356	8.749	5.517	5.038	4.002	4.564	5.500	6.216	6.471
Invert-égő	1.699	1.635	1.543	1.574	1.394	1.109	1.147	1.157	1.197
Piltz-égő	—	—	—	—	—	—	63	276	996
Összesen	**10.058**	**10.387**	**7.063**	**6.612**	**5.396**	**5.673**	**6.710**	**7.649**	**8.664**
Lángok száma	11.676	12.443	8.068	7.595	6.284	6.308	7.569	10.070	15.669
Egész éjjel	1.848	2.135	3.024	3.488	4.563 [2])	5.673	6.797	9.629	—
b) *Égési órák száma*	8,511.286	7,232.434	10,333.535	15,097.491	15,555.563	20,121.236	21,758.848	28,066.032	43,812.666
G) **Pénzügyi eredmények.**									
Bevétel összesen ..... P	**3,831.145**	**6,392.311**	**9,931.254**	**12,639.364**	**18,496.171**	**23,367.721**	**23,037.263**	**24,119.685**	**27,718.815**
Ebből gáz után ..... «	2,216.133	3,941.407	3,217.292	5,379.691	10,733.865	15,586.997	15,246.499	16,175.269	16,192.892
koksz után ..... «	693.839	1,672.410	5,342.343	5,391.687	5,975.017	6,468.328	4,728.490	4,586.065	5,896.877
Kiadás összesen ..... «	**3,818.781**	**6,384.424**	**9,870.362**	**12,465.671**	**18,219.854**	**23,016.665**	**22,782.795**	**23,689.164**	**26,777.970**
H) **A főváros részesedése.**									
1. Tőketörlesztés ..... P	10.572	6.546	2.258	203	48	747.877	780.272	809.647	842.489
2. Kamat ..... «	55.215	32.618	9.964	823	184	1,008.021	2,377.677	2,708.657	2,675.816
3. Utcai közvilágítás ..... «	134.037	171.090	164.030	312.447	698.210	1,194.077	1,344.731	1,602.304	1,645.621
4. Városi épületek világítása ..... «	9.406	21.434	21.273	33.753	53.714	57.285	34.712	26.705	24.154
5. Vagyonszaporulat ..... «	48.018	388.539	312.317	255.776	1,212.540	1,380.406	1,536.755	1,911.337	1,631.258
6. Egyéb ..... «	66.184	81.451	225.316	112.035	381.678	529.361	1,256.124	1,051.831	1,247.090
7. Készpénzbeszolgáltatás ..... «	67.621	121.346	62.547	176.741	283.144	365.979	248.696	433.100	996.720
Összesen (3—7) .. «	**325.266**	**783.860**	**785.483**	**890.752**	**2,629.286** [3])	**4,487.262**	**4,421.018**	**5,025.277**	**5,544.843**
Befektetett tőke ..... P	**79,055.401**	**79,247.047**	**79,247.047**	**79,247.047**	**79,247.047**	**79,247.047**	**75,796.423**	**77,125.849**	**78,757.108**

[1]) Az inflációs korszakra vonatkozó *átszámított adatoknak* csak szemléltető jelentőségük van s nem fedik a tényleges értékeket. — [2]) Ebből üzemben 5438. — [3]) Ebből a vizgázgyár építése 960.154 pengő.

Egyébként érdekes tapasztalatokra jutunk, hogy ha a háború előtti és háború utáni gáztermelési költségeket szembeállítjuk egymással.

A gáztermelési költségek alakulása.

Megnevezés	1912		1914		1925	
	korona	%	korona	%	pengő	%
Tüzelőszerköltségek	8,161.208·63	79·58	8,171.624·59	80·10	9,432.569·28	73·49
Gáztisztítási költségek	45.227·97	0·44	43.703·25	0·43	137.058·20	1·07
Üzemi alkalmazottak illetménye	306.336·14	2·99	360.491·08	3·53	378.324·11	2·95
Üzemi munkások bére	894.451·29	8·73	555.612·92	5·50	870.861·78	6·78
Üzemi energia (vill. áram) szolgáltatási költsége	—	—	91.523·58	0·89	244.592·67	1·90
Általános üzemi költségek	231.763·61	2·26	391.486·03	3·83	365.816·31	2·85
Rendes fenntartási költs.	615.004·64	6·00	583.528·41	5·72	1,407.093·15	10·96
Összesen	**10,253.992·28**	**100·00**	**10,197.969·86**	**100·00**	**12,836.315·50**	**100·00**

Megnevezés	1926		1927		1928	
	pengő	%	pengő	%	pengő	%
Tüzelőszerköltségek	7,091.320·58	67·98	7,128.032·58	69·29	7,779.753·80	68·48
Gáztisztítási költségek	114.957·—	1·10	112.544·73	1·09	[1]) 298.795·04	2·63
Üzemi alkalmazottak illetménye	450.195·38	4·32	432.521·33	4·21	571.676·86	5·03
Üzemi munkások bére	1,150.529·28	11·03	1,210.861·79	11·77	1,314.230·85	11·57
Üzemi energia (vill. áram) szolgáltatási költsége	375.366·05	3·59	334.578·12	3·25	331.714·24	2·92
Általános üzemi költségek	241.706·83	2·33	203.272·77	1·98	219.326·74	1·93
Rendes fenntartási költs.	1,006.739·28	9·65	864.686·24	8·41	845.459·07	7·44
Összesen	**10,430.814·40**	**100·00**	**10,286.497·56**	**100·00**	**11,360.956·60**	**100·00**

[1]) A bruttórendszer szerint felállított számadásban most itt számoltatnak el az egyéb üzemanyagok is.

Ebből az összeállításból kitetszik, hogy:

	1914-ben	1928-ban
a tüzelőszerköltségek	80·10%-át	68·48%-át
a gáztisztítási költségek	0·43 «	2·63 «
üzemi alkalmazottak illetménye	3·53 «	5·03 «
üzemi munkások bére	5·50 «	11·57 «
üzemi energia	0·89 «	2·92 «
általános üzemi költségek	3·83 «	1·93 «
rendes fenntartási költségek	5·72 «	7·44 «

tették ki az összes gáztermelési költségeknek. 1914-ben, szóval abban az esztendőben, mikor az óbudai gázgyár bekapcsolódott a gázgyártásba, a gáztermelési költségeknek több, mint 80%-át tették ki a szénköltségek.

A gáztermeléshez felhasznált szén és koksz mennyisége. 1919—1928.

Megnevezés	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Széngáztermelés ..... m³	29,129.100	25,450.800	36,022.700	42,160.300	45,972.200	51,746.900	53,673.200	49,941.000	52,221.900	56,556.400
Vizgáztermelés ..... «	9,044.400	10,014.000	11,073.800	6,393.200	1,889.300	—	—	—	2,065.700	19,238.000
Generátorgáztermelés ..... «	20,402.100	35,987.600	38,731.800	44,809.000	45,038.100	44,148.400	35,591.400	38,164.900	35,812.100	14,809.000
Összesen kevertgáztermelés ..... «	**58,575.600**	**71,452.400**	**85,828.300**	**93,362.500**	**92,899.600**	**95,895.300**	**89,264.600**	**88,105.900**	**90,099.700**	**90,603.400**
Szén- és kokszfelhasználás gázgyártásra.										
Gázgyártásra kőszén és barnaszén ... q	1,000.996	845.706	1,137.882	1,338.107	1,510.956	1,542.020	1,594.770	1,513,554	1,592.338	1,628.215
« koksz ..... «	81.980	92.118	79.328	46.632	12.471	9.899	9.996	3.327	16.925	130.133
Gázgyártásra fölhaszn. összesen I. ... «	**1,082.976**	**937,824**	**1,217.210**	**1,384.739**	**1,523.427**	**1,551.919**	**1,604.766**	**1,516.881**	**1,609.263**	**1,758.348**
Egyéb barnaszén fölhasználása.										
Gázkemencék fűtésére ..... q	133.350	160.852	179.364	200.953	281.624	260.089	297.092	265.712	269.548	260.879
Gőzkazánok « ..... «	101.014	99.148	129.070	118.100	120.966	135.681	63.816	9.322	615	377
Mozdonyok « ..... «	1.563	1.900	2.200	2.600	2.614	2.302	2.350	2.400	2.430	2.550
Vegyesek « ..... «	—	316	1.438	5.778	6.514	6.483	7.005	8.041	9.160	8.424
Eladva ..... «	63.754	1.375	25.397	76.762	90.545	39.737	1.641	474	1.644	200
Gáztartók fűtésére ..... «	2.162	—	—	—	—	—	7.838	2.478	2.696	3.262
Összesen II. ..... «	**301.843**	**263.591**	**337.469**	**404.193**	**502.263**	**444.292**	**379.742**	**288.427**	**286.093**	**275.692**
Fölhasznált szén és koksz összesen I+II. q	**1,384.819**	**1,201.415**	**1,554.679**	**1,788.932**	**2,025.690**	**1,996.211**	**1,984.508**	**1,805.308**	**1,895.356**	**2,034.040**
A gáztermelésre felhasznált anyag részletezése.										
Széngáztermelésre kőszén ..... q	204.298	34.708	433.302	1,164.892	1,321.617	1,377.184	1,452.056	1,363.466	1,454.360	1,573.340
« barnaszén ..... «	699.482	634.776	514.404	—	5.583	—	—	—	—	1.120
Széngáztermelésre összesen I. ..... «	**903.780**	**669.484**	**947.706**	**1,164.892**	**1,327.200**	**1,377.184**	**1,452.056**	**1,363.466**	**1,454.360**	**1,574.460**
Generátorgáztermelésre kőszén ..... «	1.050	622	5.028	72	—	—	—	—	—	—
« barnaszén ... «	90.400	175.600	185.148	173.143	183.756	164.836	142.714	150.088	137.978	53.755
« koksz ..... «	300	—	—	200	—	9.899	—	3.327	2.649	5.607
Generátorgáztermelésre összesen II. .. «	**91.750**	**176.222**	**190.176**	**173.415**	**183.756**	**174.735**	**142.714**	**153.415**	**140.627**	**59.362**
Vizgáztermelésre barnaszén ..... «	5.766	—	—	—	—	—	—	—	—	—
« koksz ..... «	81.680	92.118	79.328	46.432	12.471	—	9.996	—	14.276	124.526
Vizgáztermelésre összesen III. . ..... «	**87.446**	**92.118**	**79.328**	**46.432**	**12.471**	—	**9.996**	—	**14.276**	**124.526**
Kevertgáztermelésre összesen I+II+III. q	**1,082.976**	**937.824**	**1,217.210**	**1,384.739**	**1,523.427**	**1,551.919**	**1,604.766**	**1,516.881**	**1,609.263**	**1,758.348**
Átlagos gáztermelés 1 tonna szénből	342·3 m³	377·3 m³	380·0 m³	364·4 m³	362·0 m³	375·7 m³	369·6 m³	366·6 m³	359·1 m³	359·2 m³
« kevertgázterm. 1 t. szén- és kokszb.	540·9 m³	761·9 m³	705·1 m³	674·2 m³	609·8 m³	617·9 m³	556·2 m³	580·8 m³	559·9 m³	515·3 m³

Azóta ezek a költségek 11·62%-kal csökkentek, aminthogy csökkenést mutat az általános üzemi költségek percentuális aránya is. Ezzel szemben a többi kiadások emelkedtek. Érdekes, hogy az üzemi munkások bére a háború előtt csökkenő tendenciát mutatott, ami az óbudai gyár modern mechanikus berendezkedésének volt a következménye. 1925-től kezdve azonban a munkabérek ténylegesen és százalék szerint is emelkedtek.

Kétségtelen, hogy a gázgyártásnál a legfontosabb szerepet a szénprobléma játsza: a gyártáshoz szükséges szén mennyisége, minősége és ára. A rentábilis gazdálkodás azt követeli, hogy minél olcsóbban beszerzett legjobb minőségű szenet használjanak fel a gyártásnál. A budapesti gázműveknél évente a következő szén mennyiségeket használták fel:

	A gyártáshoz szükséges szén és koksz tonnában	Kemence- és kazánfűtésre és egyebekre barnaszén, koksz stb. tonnában
1912-ben	227.980	57.113
1914-ben	243.480	60.085
1925-ben	159.477	47.008
1926-ban	151.355	41.771
1927-ben	166.161	42.993
1928-ban	175.841	44.383

Amint ebből az összeállításból meglátszik, az 1928. esztendőben jelentékenyen kevesebb gázszénre volt szükség, mint a háború előtt való esztendőkben. Ennek az a magyarázata, hogy a gáztermelési berendezkedések a háború előtti idők óta erősen tökéletesedtek; a másik ok pedig az, hogy a kőszéngázt nagyobb arányban keverik vízgázzal, mint annakelőtte. Míg a gáztermelésre felhasznált szénmennyiség évről-évre kevesebb, addig a gázfejlesztő anyagok ára 1928-ban 12·8%-kal volt nagyobb, mint 1911-ben, szóval abban az esztendőben, amikor a főváros a gázműveket házikezelésbe vette.

Egy métermázsa gázfejlesztőanyag ára (gázszén, barnaszén és koksz) az utolsó 18 esztendőben a következőkép alakult:

Év	Aranykorona	Év	Aranykorona
1911	2·96	1920	1·89
1912	2·96	1921	2·90
1913	2·97	1922	4·43
1914	2·84	1923	3·45
1915	2·26	1924	5·35
1916	1·64	1925	3·99
1917	1·34	1926	3·49
1918	2·44	1927	3·34
1919	2·67	1928	3·34

A gázfejlesztőanyag ára tehát folyton emelkedik és ha ennek ellenére most mégis kisebb a gáztermelés költsége, mint a háború előtt volt, ez főképen technikai újításoknak tudható be.

Mint érdekességet említjük meg, hogy a budapesti gázművek igazgatósága összehasonlította az óbudai gázgyár 1925. évi termelési adatait a berlini gázgyár ugyanaz évi termelési adataival. Az átszámítás ezer köbméter termelt gázra szólott és ebből az összehasonlításból kiderült, hogy a budapesti gázművek kisebb haszonra dolgozik, mint a berlini; ami egyúttal azt is jelenti, hogy a budapesti publikum olcsóbban kapja a gázt, mint a berlini. Ebből az összehasonlító kimutatásból megállapítható, hogy

	Budapesten	Berlinben
az összkiadásnak a szénköltség	35·1%-a	29·7%-a
az összkiadásnak a termelési költség	55·7%-a	52·5%-a
a gázbevétel fedezi az összkiadás	67·7%-át	76·4%-át
a gázbevétel fedezi a termelési költség	121·4%-át	145·4%-át
a gázbevétel fedezi a szénköltség	193·8%-át	257·0%-át
a gázbevétel a városi szolgáltatásnak (befektetés nélkül)	13·88%-a	4·95%-a
a létszámból havidíjas	26·84%	26·63%
a létszámból munkás	73·16%	73·37%

Végeredményben el kell mondanunk még, hogy Budapest gázművei 1928-ban a gáztermeléshez felhasznált 6,819.513 pengő értékű szénből és kokszból gyártott gázért és a 18 fajta melléktermékért 23·7 millió pengőt vett be; körülbelül annyit, mint 1914-ben, az első esztendőben, mikor a modern módra berendezett új óbudai gázgyár is bekapcsolódott a gázszolgáltatásba. E két dátum közé esnek aztán a világháború és a trianoni békét követő évek nehéz küzdelmei, erőfeszítései és szénproblémái.

Gázfogyasztás és értékesítés.

A gázfogyasztás statisztikája az utolsó 18 esztendőben a következőkép alakult.

Ez az összeállítás teljes mértékben visszatükrözi azoknak a küzdelmeknek és nagy erőfeszítéseknek a képét, amelyekkel a gázművek vezetősége a háború alatti és a háború utáni akadályokat igyekezett elhárítani a gázszolgáltatás útjából. A háborús bajok, a gázszén beszerzésének nehézségei hozták magukkal, hogy néhány esztendőn keresztül egyre több barnaszén és egyre kevesebb gázszén jutott a retortákba. Ennek pedig az lett a következménye, hogy a magánháztartásokban szinte teljesen használhatatlan, világításra pedig alkalmatlan gázt volt kénytelen produkálni a gázgyár, ha csak nem akarta egyáltalában beszüntetni a gázgyártást. Ezek alatt a szomorú esztendők alatt aztán a gáz, mint világítóforrás teljesen elvesztette pozícióját és helyébe mindenütt a villany lépett. Az elhóditott területeket a gáz máig sem tudta teljesen visszaszerezni. A háború előtti és a háború utáni gázfogyasztás megoszlására vonatkozó statisztika azoknak az éveknek a veszteséglistáját tünteti fel, amely esztendőkben barnaszénnel operált a gázművek, generátorgázt adott a publikumnak és mint világítóforrás a

Gázleadás. — 1913—1928.

a) *Áttekintés.*

Év	Magánfogyasztás		Városi fogyasztás		Közvilágítás		Saját felhasználás		Gázveszteség		Összes gázleadás	
	m³	szaporulat %	m³	szaporulat %	m³	szaporulat %	m³	szaporulat %	m³	%	m³	szaporulat %
1913	59,928.113	+ 1·95	3,707.529	+ 2·48	13,491.992	+ 23·35	1,179.387	+ 27·50	4,901.529	5·89	83,208.550	+ 5·50
1914	60,877.874	+ 1·59	3,965.006	+ 6·94	12,438.348	— 7·81	1,426.707	+ 20·92	4,977.165	5·95	83,685.100	+ 0·58
1915	66,966.815	+ 10·00	4,889.981	+ 23·33	13,812.825	+ 11·05	1,382.342	— 3·11	4,676.937	5·10	91,728.900	+ 9·60
1916	73,527.838	+ 9·82	5,441.666	+ 11·28	11,957.944	— 13·43	1,374.274	— 0·58	4,319.278	4·47	96,621.000	+ 5·33
1917	84,642.102	+ 15·11	5,542.173	+ 1·84	9,083.623	— 24·03	1,297.705	— 5·57	5,084.997	4·81	105,650.600	+ 9·35
1918	79,012.704	— 6·65	4,501.763	— 18·77	5,577.935	— 38·59	1,118.849	— 13·79	5,605.049	5·85	95,816.300	— 9·31
1919	48,082.099	— 39·15	2,529.702	— 43·81	2,411.961	— 56·76	739.943	— 33·87	4,948.795	8·43	58,712.500	— 38·72
1920	59,668.184	+ 24·11	2,603.334	+ 2·91	1,330.330	— 44·84	821.274	+ 10·99	6,886.878	9·66	71,310.000	+ 21·46
1921	71,556.259	+ 19·92	3,227.791	+ 23·98	1,845.440	+ 38·72	1,249.144	+ 52·10	7,953.666	9·27	85,832.300	+ 20·36
1922	79,365.172	+ 10·91	3,479.388	+ 7·77	2,343.628	+ 27·00	960.765	— 23·09	7,191.547	7·71	93,340.500	+ 8·74
1923	77,113.478	— 2·83	3,118.664	— 10·37	3,003.144	+ 28·14	905.186	— 5·78	8,793.128	9·46	92,933.600	— 0·44
1924	81,601.705	+ 5·82	3,020.222	— 3·15	3,893.947	+ 29·66	918.695	+ 1·49	6,391.731	6·67	95,826.300	+ 3·11
1925	77,267.561	— 5·31	2,638.167	— 12·65	5,053.154	+ 29·76	897.663	— 2·29	3,382.055	3·79	89,238.600	— 6·87
1926	76,288.369	— 1·27	2,328.167	— 11·75	5,477.458	+ 8·40	853.542	— 4·91	3,269.364	3·71	88,216.900	— 1·14
1927	77,018.041	+ 0·96	2,279.083	— 2·11	6,895.673	+ 25·89	893.174	+ 4·64	2,956.729	3·28	90,042.700	+ 2·07
1928	76,403.457	— 0·80	2,059.738	— 9·63	8,420.696	+ 22·12	875.652	— 1·96	2,813.857	3·11	90,573.400	+ 0·59

b) *Havonkénti részletezés.*

Megnevezés	Gázleadás				Különbözet 1926-hoz viszonyítva		Gázleadás		Különbözet 1927-tel szemben	
	1926. év		1927. év				1928. év			
	m³	az összes leadás %-a	m³	az összes leadás %-a	m³	%	m³	az összes leadás %-a	m³	%
Január	8,519.400	9·66	8,680.200	9·64	+ 160.800	+ 1·89	8,741.700	9·65	+ 61.500	0·71
Február	7,600.000	8·62	8,162.900	9·07	+ 562.900	+ 7·41	8,294.800	9·16	+ 131.900	1·62
Március	8,507.800	9·65	8,413.000	9·34	— 94.800	— 1·11	8,726.600	9·64	+ 313.600	3·73
Április	7,515.400	8·52	7,940.200	8·82	+ 424.800	+ 5·65	7,535.900	8·32	— 404.300	5·10
Május	7,108.300	8·06	7,515.800	8·35	+ 407.500	+ 5·73	7,539.400	8·32	+ 23.600	0·31
Június	6,464.000	7·33	6,257.600	6·95	— 206.400	— 3·19	6,434.500	7·10	+ 176.900	2·83
Július	5,656.900	6·40	5,518.900	6·13	— 138.000	— 2·44	5,281.800	5·83	— 237.100	4·30
Augusztus	5,672.800	6·43	5,552.100	6·16	— 120.700	— 2·13	5,447.400	6·01	— 104.700	1·88
Szeptember	6,768.800	7·67	7,000.000	7·78	+ 231.200	+ 3·42	6,880.700	7·61	— 119.300	1·70
Október	7,789.600	8·83	8,196.400	9·10	+ 406.800	+ 5·22	8,266.800	9·13	+ 70.400	0·86
November	7,813.000	8·85	7,987.500	8·87	+ 174.500	+ 2·23	8,317.900	9·18	+ 330.400	4·14
December	8,800.900	9·98	8,818.100	9·79	+ 17.200	+ 0·20	9,105.900	10·05	+ 287.800	3·26
Összesen	88,216.900	100·00	90,042.700	100·00	+ 1,825.800	+ 2·07	90,573.400	100·00	+ 530.700	0·59

gáz elvesztette pozícióját. De ép olyan érdekes, mint emez, az a másik összeállítás, amely a gázfogyasztás megoszlását százalékokban mutatja ki. Ime:

A gázfogyasztás megoszlása százalékokban.

Megnevezés	1912-ben	1914-ben	1925-ben	1926-ban	1927-ben	1928-ban
	százalékban					
A közvilágítás fogyasztása	13·87	14·86	5·66	6·21	7·66	9·30
A városi épületek fogyasztása (ingyengáz)	2·56	1·94	0·41	0·25	0·15	0·14
A városi épületek fogyasztása (fizetett gáz)	2·02	2·79	2·55	2·39	2·38	2·13
A gázművek saját fogyasztása	1·17	1·70	1·01	0·97	0·99	0·97
A városi alkalmazottak fogyasztása (kedvezményes gáz)	—	—	3·84	3·89	3·91	4·00
Magánfogyasztás	74·54	72·76	82·75	82·59	81·63	80·35
Gázveszteség	5·84	5·95	3·78	3·70	3·28	3·11
Összesen	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00

A közvilágítás, mely a termelt gázmennyiség 14·86%-át használta el a háború kitörésének idejében: 1923-ban 3·23%-ot fogyasztott. De volt idő, amikor még ennél is kevesebb volt a közvilágítás gázfogyasztása. Már a háború alatt, de különösen az összeomlás idején a legtöbb utcai gázlámpát leszerelték és villanykörték világították az utcákat. A sok csupasz gázlámpaoszlop pedig — szomorú szimbóluma a megváltozott időknek — azt hirdette, hogy a villany az utcáról kiszorította a gázt. Hogy ez mit jelent, azt híven tükrözik vissza a következő számadatok:

Az utcai gázlámpák száma. 1910—1928.

Év	Az üzemben tartott gázlámpák száma	A gázművek által kezelt elektromos lámpák száma	Összesen
1910-ben	21.953	—	21.953
1911-ben	24.805	—	24.805
1912-ben	27.707	—	27.707
1913-ban	29.748	—	29.748
1914-ben	26.309	—	26.309
1915-ben	26.289	—	26.289
1916-ban	29.667	—	29.667
1917-ben	7.486	—	7.486
1918-ban	5.656	—	5.656
1919-ben	2.872	—	2.872
1920-ban	1.848	—	1.848
1921-ben	2.135	7.021	9.156
1922-ben	3.021	8.068	11.089
1923-ban	3.637	8.263	11.900
1924-ben	4.566	8.764	13.330
1925-ben	5.461	9.472	14.933
1926-ban	6.525	11.339	17.864
1927-ben	7.649	10.521	18.170
1928-ban	8.664	9.848	18.512

1916-ban tehát közel 30 ezer gázláng égett Budapest utcáin és 1917-ben, egyik esztendőről a másikra a szénmizériák beköszöntésével az utcai gázlángok száma 7486-ra zsugorodott. Az utcai gázvilágítás redukciója 1920-ban érte el mélypontját, amikor az utcákon már csak 1848 gázláng világított. Ezek azok a szomorú idők, amikor esténkint és éjtszakánkint Budapestet elborította a sötétség. Megfelelő gáz nem állt rendelkezésre, amivel világítani lehetett volna és ekkor 1919. év őszén támadt az az idea, hogy a kapuk fölé villanykörtéket kell felszerelni. 1921-ben 6551-re szaporodott az utcai villanykörték száma, 1926-ban pedig már a 11 ezret is jóval meghaladta. Ezeket a villanylámpákat máig is a gázgyár gondozza. Természetesen a gázgyár vezetősége is mindent elkövetett, hogy a közvilágítás biztonsága érdekében szükséges gázvilágítást tökéletesítse. Újrendszerű lámpák segítségével ez részben sikerült is és 1928-ban már 8664 gázlámpa (15.669 láng) segített megvilágítani a villanynak a budapesti éjtszakát. Az utolsó 3 esztendő alatt 66%-kal emelkedett az utcai világítás gázszükséglete, az égési órák száma pedig 1928-ban 43·8 millió; 15·7 millióval több, mint 1927-ben. (Lásd 138—139. oldalon levő táblázatot.)

A magánfogyasztásban még jelentősebb változást idéztek elő a háborús és háború utáni szénmizériák, úgyhogy a magánháztartásokból teljesen és tökéletesen kiszorult a gázvilágítás. De ha helyét, mint világítóforrás, a gáz a magánháztartásokban át is engedte a villanynak: annál rohamosabban hódított és szerzett magának új fogyasztási területeket, mint hőforrás. Egyre többen főznek, sütnek és vasalnak gázzal a háztartásokban. A gázfőzővel és gázkályhával felszerelt háztartások számának a növekedéséről beszélnek a következő adatok:

Bérleti tárgyak állománya 1911—1928.

Év	Főző	Vasaló-készlet	Takarék-tűzhely	Kombinált állvány	Sütő	Fürdő, fűtőkályha és vízmelegítő
1911	—	1.787	—	—	—	—
1912	1.233	2.044	—	—	—	—
1913	1.560	2.301	—	—	—	—
1914	1.967	3.486	7	—	—	—
1915	4.446	5.146	245	—	250	—
1916	6.640	7.345	311	—	1.195	—
1917	7.536	9.045	327	—	2.339	—
1918	7.716	9.702	357	—	3.144	—
1919	7.802	9.793	351	—	3.025	—
1920	7.715	9.361	328	—	2.780	—
1921	7.762	11.553	324	—	3.015	—
1922	9.833	12.797	325	—	4.349	—
1923	11.438	14.521	343	—	6.523	—
1924	13.182	15.399	343	—	10.884	37
1925	14.622	16.770	715	1.387	16.490	38
1926	14.829	18.513	9.661	1.345	15.375	47
1927	15.928	20.020	16.247	1.360	13.889	37
1928	18.203	23.258	21.902	1.350	13.666	34

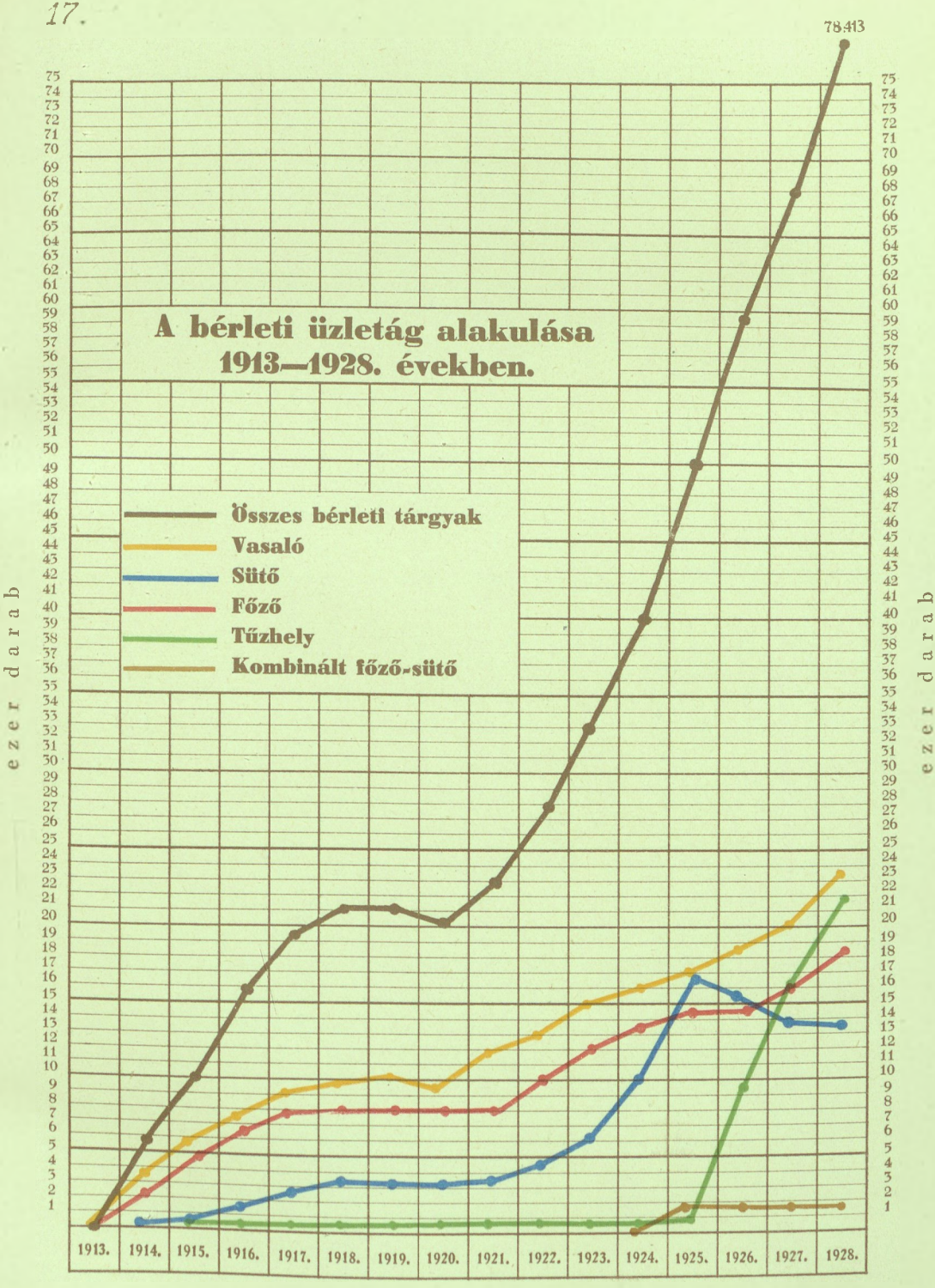
78.413
A bérleti üzletág alakulása
1913—1928. években.
Összes bérleti tárgyak
Vasaló
Sütő
Főző
Tűzhely
Kombinált főző-sütő
ezer darab
ezer darab
1913.
1914.
1915.
1916.
1917.
1918.
1919.
1920.
1921.
1922.
1923.
1924.
1925.
1926.
1927.
1928.

Hogy itt is van fejlődés, azt az is igazolja, hogy egyre több házba vezetik be a gázt.

Az épületek gázzal való ellátása. 1927.

	Földszintes	emeletes: ½	1	2	3	4	4-nél több	Megjelölés nélkül	Összesen
				1. Lakóházak.					
Van gázvezeték	3.309	66	2.233	1.615	2.548	823	471	—	11.065
Nincs gázvezeték	6.900	83	870	230	145	8	6	—	8.242
Nem tudni	153	2	23	9	8	3	1	—	199
Összesen	**10.362**	**151**	**3.126**	**1.854**	**2.701**	**834**	**478**	—	**19.506**
				2. Egyéb épületek.					
Van gázvezeték	282	10	313	295	156	86	18	30	1.190
Nincs gázvezeték	966	4	156	81	53	6	8	16	1.290
Nem tudni	13	1	9	1	—	—	—	6	30
Összesen	**1.261**	**15**	**478**	**377**	**209**	**92**	**26**	**52**	**2.510**
				Összes épületek.					
Van gázvezeték	3.591	76	2.546	1.910	2.704	909	489	30	12.255
Nincs gázvezetéke	7.866	87	1.026	311	198	14	14	16	9.532
Nem tudni	166	3	32	10	8	3	1	6	229
Összesen	**11.623**	**166**	**3.604**	**2.231**	**2.910**	**926**	**504**	**52**	**22.016**

Ebből az összeállításból kitetszik, hogy 1927-ben 19.506 lakóház közül csak 11.065-ben (55%) volt bevezetve gáz. Ellenben több, mint nyolcezerbe nem volt bevezetve. Szóval a gázpropaganda működésének itt még sok munkája akad.

A gázfogyasztás fejlődési és terjeszkedési képessége mellett bizonyít a gázmérők szaporodásáról való statisztika is. Újpest nélkül 1910-ben 54.213 volt a gázmérők száma. Ez a szám 1916-ban már elérte a 89.920-at; innen kezdve azonban csökkenés állt be, de 1922 óta ismét emelkedik, úgyhogy

1927-ben 88.665
1928-ban 93.054

volt a gázmérők száma Budapesten.

Hogy a fejlődés tempója nem erősebb, annak az egyik oka az, hogy a gáz kalórikus ereje az utolsó időben jelentékenyen javult, tehát a főzéshez

és a fűtéshez kevesebb gázra van szükség, mint volt a háborús esztendőkben. A másik ok az, hogy a rossz gazdasági viszonyok nagyobb takarékosságra ösztönzik a közönséget. A gázzal való takarékosságot igazolja az átlagos fogyasztás csökkenése. Míg ugyanis egy-egy fogyasztó:

1925-ben ..... 936·98 köbmétert,
1926-ban ..... 906·50 « fogyasztott, addig
1927-ben ..... 892·00 köbméter volt

az átlagos fogyasztás. Az a helyzet, hogy bár 1928-ban a fogyasztók száma 4414-gyel azaz 5·12%-kal növekedett: maga a gázfogyasztás 0·8%-kal csökkent. A nagyközönség fogyasztásának csökkenéséről hűbb képet kapunk, ha *csak a háztartási gázfogyasztást* vizsgáljuk és megállapítjuk, hogy a háztartási gázfogyasztók átlagfogyasztása az 1925. évi 883 köbméterről 1926-ban 867 köbméterre és 1927-ben 787 köbméterre, 1928-ban pedig 713 köbméterre, vagyis az utolsó 2 esztendő alatt a háztartási gáz 18·6%-kal csökkent; ami háztartásonként átlagosan évi 30·80 P, m³-ként pedig 3·72 fillér megtakarítást jelent. Ugyanezt igazolja a tízlángú mérők fogyasztása is, mely mérőkön át történik a takaréktűzhelyek gázellátása. 1926-ban 20.606 darab tízlángú mérőn át összesen 18,242.735 köbméter, vagyis mérőnként 885 köbméter gáz fogyott el. 1927-ben 26.723 tízlángú mérőn át 21,327.448 köbméter, mérőnként 797 köbméter gáz fogyott. Ezzel szemben 1928-ban 32.908 darab mérőn át 23,849.788 köbméter; mérőnként 724 köbméter volt a fogyasztás. A tízlángú gázmérők száma 1928-ban 6185 darabbal, vagyis 23·1%-kal emelkedett. Ezzel szemben azonban a mérők összfogyasztása csak 11·8%-kal növekedett, a mérőkénti átlagos fogyasztás pedig 9·16%-kal csökkent. 1927-ben a háromlángú mérőknél 5·2%, az ötlángúaknál 4·9%, a húszlángúaknál 4·3%, a harminclángúaknál 5·3%, az ötvenlángúaknál pedig 13·9 % volt a mérőnkénti fogyasztás csökkenése. Viszont a nagyfogyasztók fogyasztása emelkedett, mégpedig a százas mérőknél 12%-kal, a kétszázasoknál pedig 38%-kal. Amint említettük, ez az emelkedés nem akadályozhatta meg az átlagos fogyasztás csökkenését, ami magyarázható abból, hogy 1927-ben a fogyasztók 74·63%-a fogyasztott ezer köbméteren alul, míg 1926-ban a fogyasztóknak csak 71·53%-a fogyasztott ezer köbméteren alul. Nagyobbarányú csökkenés mutatkozott 1928-ban a kisipari fogyasztóknál is, ahol az átlagos fogyasztás 6·2%-kal esett; a gyári fogyasztóknál, ahol 18·2%-kal, a nyomdáknál, ahol 27%-kal és az egyetemeknél, ahol 8·9%-kal csökkent az átlagos fogyasztás.

Nem érdekesség nélkül való az sem, ha a budapesti gázfogyasztás fejlődésének tempóját összehasonlítjuk néhány külföldi nagyváros gázfogyasztásával. Erről informálnak a következő táblázat adatai:

Külföldi városok gázfogyasztása. 1926—1927.

A város neve	Lakosság száma	Évi termelés m³	Egy lakosra eső termelés m³	Közvilágítás m³	Egy lakosra eső közvilágítás m³	Magánfogyasztás ipargázzal együtt m³	Egy lakosra eső magánfogyasztás m³	A gázmérők száma	Ezer lakosra eső gázmérők száma	Magánfogyasztás gázmérőnként m³
Budapest[1])	1,008.000	88,105.900	87	5,478.269	5·4	78,610.079	78	86.480	86	909·0
Aachen	164.000	17,624.000	107	1.626.695	9·9	16,002.592	97	38.731	236	413·
Altona	197.000	23,831.000	121	1,925.545	9·8	20,132.429	102	48.459	246	415·4
Amsterdam	721.000	93,658.000	129	—	—	86,798.527	120	177.768	246	488·3
Barmen	188.000	38,283.000	204	2,752.548	14·6	32,567.348	173	54.664	291	595·7
Basel	185.000	23,239.000	126	346.246	1·9	21,564.864	117	47.290	255	456·0
Berlin[2])	3,300.000	458,770.000	139	34,420.875	10·4	377,941.208	114	948.023	287	398·6
Bochum	213.000	18,115.000	85	2,224.522	10·4	12,789.190	60	31.639	148	404·0
Bréma	296.000	38,623.000	130	—	—	36,454.617	123	80.312	271	454·0
Boroszló	562.000	67,609.000	120	3,431.149	6·1	58,233.993	104	157.977	281	369·0
Chemnitz	417.100	37,263.000	89	2,637.905	6·3	32,380.381	78	93.733	225	345·9
Danzig	208.000	22,762.000	109	2,005.244	9·6	19,064.613	92	41.691	200	457·0
Drezda	699.100	77,039.000	110	8,932.000	12·9	62,192.900	89	172.357	246	361·0
Duisburg	274.000	24,233.000	88	4,172.932	15·2	16,296.692	59	46.933	171	347·2
Düsseldorf	436.000	55,625.000	127	4,985.346	11·4	48,486.247	111	93.734	215	517·7
Elberfeld	186.000	28,181.000	152	1,231.203	6·6	24,998.790	134	46.522	250	537·0
Essen	413.200	45,162.000	109	6,214.291	15·0	38,514.154	93	90.354	219	426·2
Frankfurt a/Main	438.000	73,439.000	167	5,324.255	12·2	63,413.713	145	116.599	266	543·8
Hamburg	1,173.000	169,479.000	144	15,426.933	13·1	143,440.254	122	285.207	243	502·9
Hannover	360.000	39,309.000	109	3,345.196	9·3	34,206.692	95	93.866	261	364·0
Karlsruhe	150.000	18,566.000	123	1,383.167	9·2	15,036.603	100	35.915	239	418·0
Kiel	215.000	28,120.000	131	244.644	1·1	25,704.492	119	52.685	245	487·8
Koppenhága	590.000	74,597.000	126	4,087.916	6·9	63,310.474	107	186.258	316	340·0
Köln	673.000	66 088.000	98	11,526.423	17·1	50,300.121	75	116.872	174	430·6
Lipcse	665.000	59,245.000	89	5,181.750	7·8	49,732.296	75	176.950	266	281·0
Magdeburg	280.000	18,868.000	67	1,949.580	6·9	14,960.627	53	52.212	186	286·0
Mainz	118.000	21,640.000	183	2,148.852	18·2	17,736.144	150	33.481	283	529·0
Mannheim	249.000	31,806.000	127	2,709.817	10·8	24,544.690	98	60.005	241	409·0
München	685.000	52,637.000	77	1,221.016	1·8	49,677.457	73	167.914	245	296·0
Nürnberg	399.000	45,419.000	114	3,484.941	8·7	40,378.973	101	104.152	261	387·5
Stockholm	434.000	61,603.000	142	2,546.392	5·9	55,040.311	127	116.376	268	472·5
Stuttgart	442.000	58,827.000	133	688.112	1·6	55,889.994	126	99.719	225	560·0
Bécs	1,872.000	268,632.000	144	10,775.832	5·8	245,291.267	131	387.151	207	633·3
Zürich	295.000	38,709.000	131	929.064	3·1	36,496.730	123	77.064	261	473·0

[1]) Ezek a számok Budapest és Ujpest együttes gázfogyasztását mutatják; egyedül Ujpest gázfogyasztása 1,029.800 m³, a gázórák száma pedig 1.197. — [2]) Ezek a számok csak a városi gázgyár gázszolgáltatásának az adatai és a népszám is csak arra a területre vonatkozik, amelyet a város gázművek lát el gázzal.

Gázfogyasztás szaporulata a közvilágításban és a magánfogyasztásban egyes külföldi városokban az 1906/1907—1926/1927. években.

A város neve	Közvilágítás				Magánfogyasztás (városi és állami középületek fogyasztásával együtt)			
	Gázfogyasztás m³-ben		szaporulat		Gázfogyasztás m³-ben		szaporulat	
	1906—07	1926—27	m³-ben	%-ban	1906—07	1926—27	m³-ben	%-ban
Budapest	7,431.202	5,478.269	—1,952.933	—26·3	39,893.979	78,610.079	38,716.100	97·2
Basel	909.445	346.246	—563.199	—61·9	14,222.269	21,564.864	7,342.595	51·6
Berlin	14,061.982	34,420.875	20,358.893	144·7	210,719.938	377,941.208	167,221.270	79·3
Bréma	3,181.568	—	—3,181.568	—100·0	20,921.829	36,454.617	15,532.788	74·3
Boroszló	3,524.807	3,431.149	—93.658	—2·65	28,716.488	58,233.993	29,517.505	103·0
Chemnitz	1,966.536	2,637.905	671.369	34·3	13,501.141	32,380.381	18,879.240	140·0
Danzig	723.939	2,005.244	1,281.305	177·2	6,594.369	19,064.613	12,470.244	189·0
Drezda	4,619.652	8,932.000	4,312.348	93·5	37,352.211	62,192.900	24,840.689	66·5
Düsseldorf	2,036.390	4,985.346	2,948.956	145·0	23,870.202	48,486.247	24,616.045	103·2
Elberfeld	1,300.016	1,231.203	—68.813	—5·26	15,743.857	24,998.790	9,254.933	52·2
Hamburg	11,578.086	15,426.933	3,848.847	33·2	64,585.192	143,440.254	78,855.062	122·0
Koppenhága	3,634.597	4,087.916	453.319	12·5	49,423.404	63,310.474	13,887.070	28·1
Köln	5,786.324	11,526.423	5,740.099	99·3	35,110.877	50,300.121	15,189.244	43·3
Lipcse	2,648.559	5,181.750	2,533.191	95·7	29,750.779	49,732.296	19,981.517	67·5
Magdeburg	1,931.259	1,949.580	18.321	0·09	13,622.867	14,960.627	1,337.760	9·7
München	2,459.795	1,221.016	—1,238.779	—50·4	20,649.785	49,677.457	29,027.672	140·5
Nürnberg	1,909.859	3,484.941	1,575.082	82·4	19,833.589	40,378.973	20,545.384	103·5
Stockholm	3,638.326	2,546.392	—1,091.934	—30·1	27,825.214	55,040.311	27,215.097	97·6
Bécs	.	10,775.832	.	.	.	245,291.267	.	.
Zürich	2,243.606	929.064	—1,314.542	—58·5	19,897.137	36,496.730	16,599.593	83·4

Ezekből az összehasonlító táblázatokból megállapíthatjuk, hogy míg Budapesten három esztendővel ezelőtt egy-egy lakóra a magánfogyasztásból 78 köbméter gáz esett, addig Berlinben 114, Bécsben 131, Hamburgban 122, Amsterdamban 120. Legtöbb gázt fogyasztanak a majnamenti Frankfurtban, ahol egy-egy főre évi 145 köbméter gázfogyasztás esik. Az utcai világításnál a gáznak legnagyobb szerepe jut Mainzban, ahol az egy-egy főre eső fogyasztás 18·2 köbméter, utána Köln következik 17·1 köbméter fogyasztással, Duisburg 15·2 köbméter fogyasztással; ezzel szemben Hamburgban 13·1 köbméter, Drezdában 12·9 köbméter, Berlinben 10·4 köbméter, Bécsben 5·8 köbméter és Budapesten 5·4 köbméter gáz esik egy-egy főre az utcai fogyasztásból. Ezekből a számokból az a tanulság, hogy Berlin még az utcai világítás szempontjából is sokkalta erősebb mértékben veszi igénybe a gázt, mint Budapest, melynek az egy-egy főre eső utcai gázfogyasztása a bécsivel körülbelül egymértékű.

Nagyon figyelemreméltók azok a számok is, amelyek a külföldi nagyvárosok gázfogyasztásának a fejlődését tüntetik fel. Ez a tabella azt mutatja, hogy Berlin közvilágításának gázfogyasztása 1906/1907-től 1926/1927-ig, szóval 20 esztendő alatt 144·7%-kal, Hamburgé 33·2%-kal,

Kölné 99·3%-kal, Danzigé 177·2%-kal emelkedett. Ellenben Budapest közvilágításának a gázfogyasztása ugyanez alatt a 20 esztendő alatt 26·3%-kal csökkent, aminthogy Zürich város közvilágításának a gázfogyasztása ugyanez alatt a 20 esztendő alatt 58·5%-kal, Bremáé 100%-kal, Baselé 61·9%-kal csökkent. A magánháztartásokban a gázfogyasztás ugyanez alatt a 20 esztendő alatt Berlinben 79·3%-kal, Hamburgban 122%-kal, Budapesten 97·2%-kal, Boroszlóban 103%-kal, Lipcsében 67·2%-kal, Stockholmban 97·6%-kal, Münchenben 140·5%-kal, Zürichben 83·4%-kal, Baselben 51·6%-kal emelkedett.

A gáz ára.

1928-ban a gáz ára köbméterenként 20 pengőfillér, vagyis 17·24 aranyfillér volt, szemben a békebeli 20 aranyfilléres árral. A gázárak fejlődése különösen a háború kitörése óta érdekes képét adja a vállalat financiális helyzetének és a rentabilitásért való küzdelmének. Abban a pillanatban, amikor a békebeli korona vásárlóereje csökkenni kezdett, természetesen a gázárak is megpróbáltak hozzáigazodni a korona értékhullámzásához. Ez a hozzásímulás azonban nem mindig sikerült. A háború kitörésétől 1924. december 31-ig, vagyis pénzünk stabilizációjának megindultáig: összesen huszonegyszer változott a gáz ára Budapesten. A papírkoronában kifejezett huszonegyféle egységár azonban aranykoronára átszámítva 54 árat mutat. A következő összeállítások és grafikonok megmutatják, hogy a folyton csökkenő vásárlóképességű koronával miképen kergetőzött a gáz papírkoronában kifejezett ára, mely aranyfillérre átszámítva jóval kevesebbet tett ki, mint amibe az a kőszén került, amelyből a gázt gyártották. 1914. júniusában 8·43 aranyfillérbe került az a három kilogramm szén, melyből egy köbméter kőszéngázt lehetett előállítani és ezt az egy köbméter gázt a békében és 1914. közepén még 20 aranyfillérrel fizette a budapesti publikum. Azonban minél beljebb mentünk a háborúba, annál jobban sorvadt a korona vásárlóereje és a gáz árát folyton emelni kellett, hogy a gázért kapott háborús korona vásárlóereje lépést tudjon tartani a békebeli korona vásárlóerejével. De a gáz árának az emelése nem mindig tudta nyomon követni a papírkorona vásárlóerejének a sorvadását. Így történt aztán, hogy például:

	1 m³ gáz ára aranyfillérben	Kőszén ára aranyfillérben	
1922. augusztus 12-én..	1·45	13·08	(a szén ára 9-szer akkora, mint a gázé).
1923. február 21-én....	3·72	37·41	(« « « 10 « « « « «).
1923. március 31-én ...	4·26	29·07	(« « « több mint 6-szor akkora, mint a gázé).
1923. május 1-én.....	4·34	51·24	(« « « majdnem 12-szer « « « «
1923. június 1-én.....	3·68	43·65	(« « « « 12 « « « « «).
1924. január 15-én	6·93	32·52	(« « « 4 és félszer akkora, mint a gázé).

A budapesti gázgyár világítógáz-egységárai.

Idő			Gázár		1 m³ kőszéngáz előállításához felhasznált (3 kg) szén költsége aranyfillérben
év	hó	nap	papírkorona	aranyfillér	
1914	VI.	1	0·20	20·—	8·43
1915	I.	1	0·20	17·70	7·62
1917	VI.	30	0·20	8·24	4·01
	VII.	1	0·20	8·03	4·01
1918	I.	2	0·26	14·45	7·72
	VII.	1	0·26	10·20	5·94
	XI.	1	0·36	11·02	5·49
1919	I.	2	0·53	13·50	6·95
	VI.	5	1·50	23·40	Kőszenet nem kapott a gázgyár
	VIII.	1	1·—	9·—	
	XI.	22	1·—	4·12	
1920	II.	7	1·—	2·24	
	III.	1	2·—	4·92	
	IV.	2	2·—	4·78	
	V.	11	2·—	6·42	
	XI.	14	2·—	2·28	
	XII.	29	4·50	5·17	
1921	II.	9	4·50	6·89	
	VII.	21	4·50	6·94	
	IX.	6	4·50	3·42	
	X.	21	4·50	2·52	10·46
	XII.	8	4·50	3·47	—
1922	I.	10	4·50	3·38	10·02
	II.	9	4·50	2·77	15·75
	V.	1	7·—	3·68	16·05
	VI.	11	7·—	2·46	15·—
	VII.	11	7·—	2·—	11·82
	VIII.	12	7·—	1·45	13·08
	VIII.	30	12·—	2·48	13·08
	IX.	6	12·—	2·36	10·56
	IX.	13	12·—	2·36	10·56
	IX.	21	12·—	2·36	10·56
	IX.	30	12·—	2·36	10·56
	X.	7	12·—	2·41	13·41
	X.	14	12·—	2·41	13·41
	X.	22	12·—	2·41	13·41
	XI.	30	26·50	5·60	13·55
	XII.	22	26·50	5·06	17·22
1923	I.	14	26·50	4·80	16·26
	II.	21	26·50	3·72	37·41
	III.	31	40·—	4·26	29·07
	IV.	14	40·—	3·79	22·74
	V.	1	60·—	4·34	51·24
	V.	24	60·—	4·34	—
	VI.	1	80·—	3·68	43·65
	VI.	8	80·—	3·68	—
	VI.	15	80·—	3·68	—
	VII.	1	140·—	3·62	28·41
	VIII.	1	350·—	9·65	16·50
	IX.	1	420·—	10·55	—
	IX.	23	420·—	10·55	—
	X.	1	420·—	10·30	15·36
	X.	16	420·—	10·30	—
	X.	24	420·—	10·30	—
	XI.	8	420·—	9·70	15·29
	XII.	1	420·—	7·22	26·70
1924	I.	15	600·—	6·93	32·52
	II.	20	1.200·—	7·88	25·02
	III.	1	1.600·—	10·04	15·96
	IV.	1	2.000·—	9·07	14·12
	V.	1	2.000·—	11·30	12·51
	VI.	1	2.000·—	12·20	11·73
	VII.	1	2.000·—	12·90	13·14
	VIII.	1	2.000·—	12·80	13·65
	IX.	1	2.000·—	12·80	13·32
	X.	1	2.000·—	13·20	12·63
	XI.	1	2.000·—	13·40	13·23
	XII.	31	2.000·—	13·40	13·23
1925	I.	1	2.550·—	15·—	—
	VII.	15	2.550·—	17·58	—
1926	VII.	1	2.500·—	17·24	—
	XII.	31	2.500·—	17·24	—
Mind a mai napig			2.500 = 20 pengő fill.	17·24	—

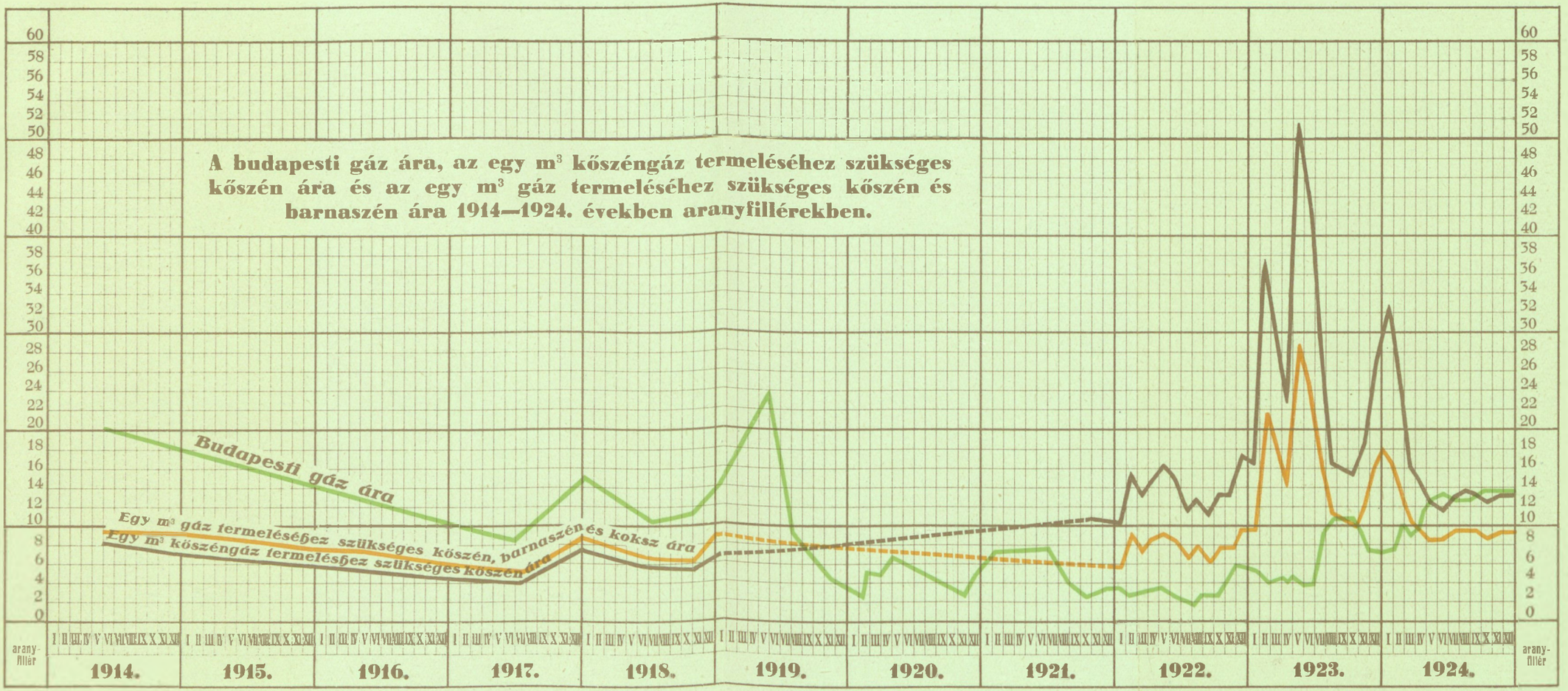
A budapesti gáz ára, az egy m³ kőszéngáz termeléséhez szükséges kőszén ára és az egy m³ gáz termeléséhez szükséges kőszén és barnaszén ára 1914—1924. években aranyfillérekben.
Budapesti gáz ára
Egy m³ gáz termelésséhez szükséges kőszén, barnaszén és koksz ára
Egy m³ kőszéngáz termelésséhez szükséges kőszén ára
aranyfillér
1914.
1915.
1916.
1917.
1918.
1919.
1920.
1921.
1922.
1923.
1924.

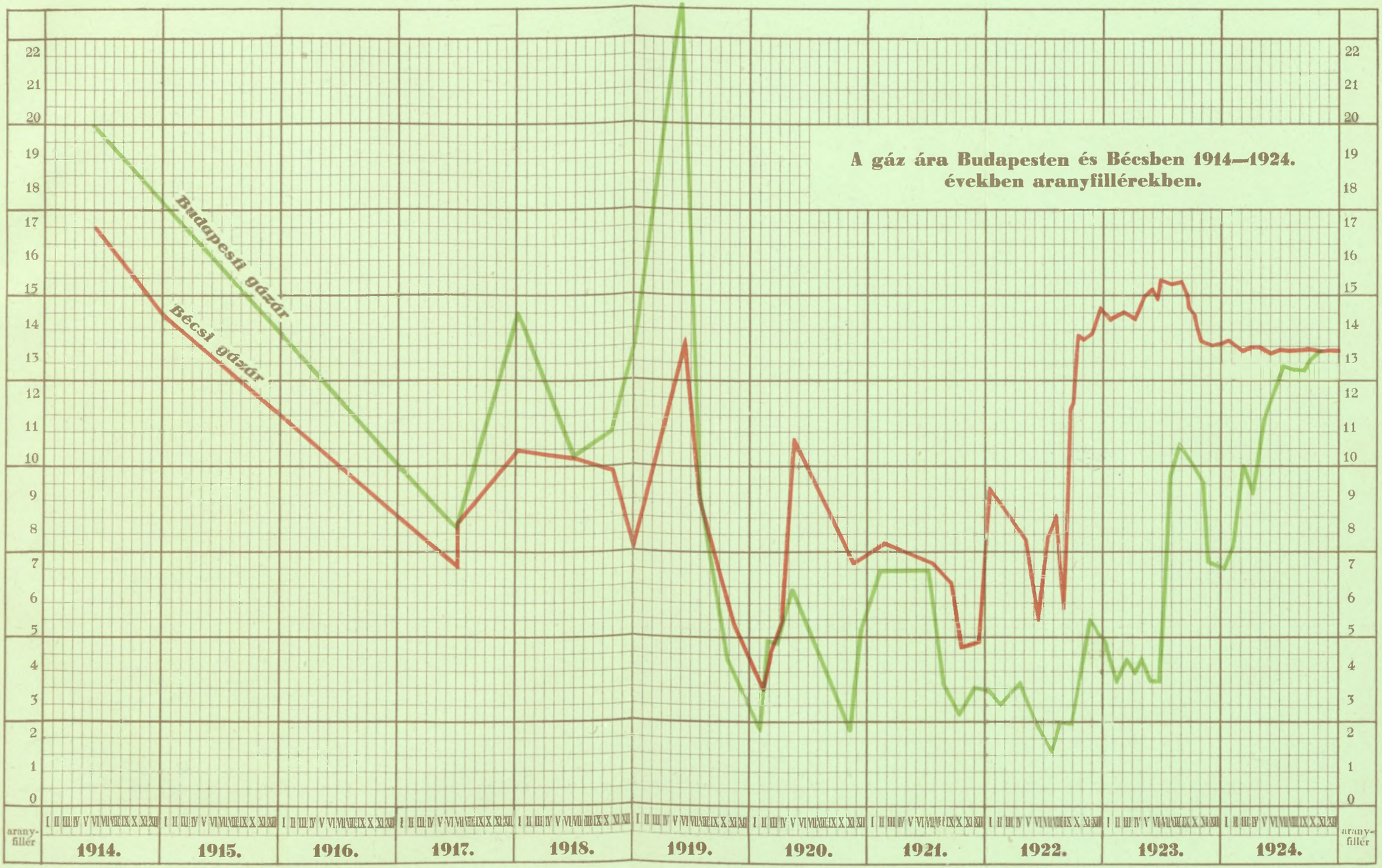
A gáz ára Budapesten és Bécsben 1914—1924. években aranyfillérekben.
Budapesti gázár
Bécsi gázár
22
21
20
19
18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0
aranyfillér
1914.
1915.
1916.
1917.
1918.
1919.
1920.
1921.
1922.
1923.
1924.

Ezek csak kirívó példák, de ezek nagyon frappánsan világítanak rá azokra a viszonyokra, melyeknek eredménye, hogy a gázbevétel, amely békében a budapesti gázművek szénköltségének átlag 140%-át fedezte, 1922-ben csak 42·15%-át, 1923-ban 59%-át és 1924-ben még mindig csak 97·67%-át fedezte ; vagyis a gázbevételből még 1924-ben sem lehetett teljesen kifizetni a szénköltségeket.

Hosszú idő után : 1924. közepén került abba a helyzetbe a budapesti gázgyár, hogy valamivel többet kapott a gázért, mint amibe az a gázszén került, amiből a gázt előállította. 1924. június 1-én ugyanis egy köbméter gázért 12·2 aranyfillért kapott, míg a szénért 11·73 aranyfillért fizetett. Azonban ez a stabilizáció sem tartott tovább egy hónapnál, és a grafikon megmutatja azt is, hogy ezeket a válságos, inflációs időket mennyivel jobban kihasználhatta Bécs város gázgyára, mint a budapesti gázgyár. Ha Bécs és Budapest aranyfillérekre átszámított gázárait szemléltető diagrammon hasonlítjuk össze, azt látjuk, hogy a békeidőkben és a háború alatt egészen 1919-ig Bécsben olcsóbb volt a gáz, mint nálunk, aminek az a magyarázata, hogy Bécs gáztermelése már a békében is kétakkora volt, mint Budapesté és mivel Bécs közelebbről kapta a gázszenet, mint Budapest, tehát a szállítási költségekre is kevesebbet költött. 1919 második felében a bécsi gázár a budapesti gázárak fölé került és állandóan felette maradt ; úgyhogy csak 1924 végén került ismét egy nívóra a budapesti gázárakkal. A bécsi gázgyár már 1922-ben előlegeket szedett a fogyasztóktól és a gáz árát hetenkint, utólag állapította meg ; utólag szedte be a különbözetet ; sőt felhatalmazása volt arra is, hogy ha szükségesnek mutatkozik : akár naponta állapíthatta meg a gáz árát. Így került a bécsi gázgyár abba a helyzetbe, hogy nagy befektetéseket tehetett és 1924. évi mérlegében nagy kokszkészleteit leírhatta. A bécsi gázgyár jövedelmi többletét illetőleg a fogyasztók nagyobb megterheltetését a grafikon két vonal közötti területe szemlélteti. A két város inflációs időbeli gázárpolitikája más szóval azt jelenti, hogy a bécsi gázgyár 700—800 milliárd papírkoronával (56—64 millió pengő) fizettetett többet a publikummal a gázért, mint Budapest. (L. 18. és 19. sz. grafikont.)

Egyébként a budapesti gáz árát 1926. július 1-én köbméterenkint 2500 papírkoronában, vagyis 20 pengőfillérben állapították meg. Azóta állandóan ugyanezt az árat fizeti a közönség.

Budapest 20 pengőfilléres gázárával szemben :

Hamburgban	23·12	pengőfillér	(17	pfennig)
Berlinben.....	21·76	«	(16	«)
Drezdában.....	23·12	«	(17	«)
Düsseldorfban.....	24·48	«	(18	«)
Lipcsében	24·48	«	(18	«)
Amsterdamban	23·—	«		
Koppenhágában.....	27·54	«		
Zürichben	22·13	«		

egy köbméter gáz ára. Csak Bécsben olcsóbb — 19 groschen — a gáz. A bécsi gáz olcsóságát — amint már említettük — részben a szénszállítási költségek olcsóságával, másrészt pedig azzal magyarázhatjuk, hogy Bécs gázprodukciója három akkora, mint Budapesté és a nagy produkció jelentékenyen olcsóbbítja a termelési és adminisztrációs költségeket.

A gázárakról szólva érdekesnek tartjuk megállapítani, hogy a gázberendezési tárgyak igénybevételénél mibe kerül ma és mibe került a békében a gázfogyasztás. Íme :

	Mai gázminőség és mai gázár mellett	Békebeli gázminőség és békebeli egységár mellett
Gázfőző egy lángja óránként.....	7·6 pengőfillér	6·6 aranyfillér : 7·7 pengőfillér.
Fürdőkályha egy fürdőre	26·— «	22·6 « : 26·2 «
Vasaló óránként	4·5 «	4·— « : 4·6 «
Főzőüst óránként (100 literes) ...	80·— «	70·— « : 81·2 «
Fűtőkályha 100 m³ űrtartalom fűtésére óránként	19·— «	16·6 « : 19·2 «

E szerint tehát a gázfőző lángja óránként ma 7·6 pengőfillér gázt fogyaszt, a békében pedig békebeli gázminőség és békebeli egységár mellett 7·7 pengőfillér árú gázt fogyasztott. Egy liter víznek gázzal való felforralása ma 1·2 fillérbe, míg például egy liter víznek spirituszszal való felforralása 2·9 fillérbe kerül. Egy 4 személyes háztartás teljes napi gázszükséglete takarékos használatot feltételezve 2 m³ körül mozog. Ennek értéke Budapesten kereken 40 fillér, ami havi 12 pengős számlát jelent. Ugyanilyen háztartásban a havi átlagos szénfogyasztás legalább 2 q, az alágyujtáshoz szükséges fa mennyisége minimálisan 50 kg. A 2 q szén ára körülbelül 14·40 pengő, a gyujtófáé 2·50 pengő ; összesen 16·90 pengő. Amint látjuk tehát, a gáz használata lényeges megtakarítást jelent.

Egy négy tagból álló család napi élelemszükségletének megfőzése a gázművek egyik publikációja szerint a következőbe kerül :

I. Reggeli.

1 liter tej és 1 liter kávé, tehát 2 liter folyadék felforralásához kell 120 liter gáz, ennek értéke 20 fillér köbméterenkénti egységár mellett.... 2·4 fillér.

II. Ebéd.

1·5 liter leves, 0·60 kg hús, 1 kg burgonya, 0·20 kg rizs, 0·60 kg tészta, 0·50 kg almakompót. Gázszükséglet 950 liter, melynek értéke..... 19·0 «

III. Uzsonna.

Ugyanannyi, mint a reggeli..... 2·4 «

IV. Vacsora.

Értéke az ebéd fogyasztásának kb. a fele ..... 10·0 «
Mosogatáshoz szükséges melegvízhez kell kb. 300 liter gáz, melynek értéke 6·0 «
Tehát az egész napi ellátás értéke *gáztüzelés mellett* ..... 39·8 «
kereken ... 40·0 fillér.

Ugyanilyen ellátás értéke *poroszszéntüzelés mellett* 7·15 kg szenet és gyujtófát véve alapul ..... 52·0 fillér.
Ugyanilyen ellátás értéke *fatüzelés mellett* 13·3 kg fát véve alapul.... 67·0 «
Elektromosáram alkalmazása mellett pedig a napi kiadás értéke a szerint, hogy villamosedényt vagy tűzhelyet használunk ..... 300—500 «
Egy liter tej vagy viz felforralásához szükséges 60—65 liter gáz, melynek értéke ..... 1·2—1·3 «
Ugyanezen mennyiség felforralásához szükséges spirituszmennyiség 27 gr, melynek értéke..... 2·9 «

Ezekkel a gyakorlati példákkal azt bizonyítja a Gázművek, hogy a gáztüzelés nemcsak hogy minden tekintetben megfelelőbb az egyéb tüzelőanyagoknál, de azoknál jóval olcsóbb is.

Különböző tüzelőanyagok fűtőértéke, melegkihasználása és költségei.

Tüzelőanyag	1 kg fűtőértéke kalória	1 kg ára fillér	Kihasználás foka		1000 hasznosított kalória ára fillér
			%-ban	kalóriában	
Poroszszén	7000	7·2	8	560	12·9
Barnaszén.....	4800	5·3	8	384	13·8
Fa	3500	5·0	8	280	17·9
Elektromos áram (1 kwó., külön főzőedény) ...	860	54·0	85	730	74·0
Elektromos áram (1 kwó., elektromos tűzhely) .	860	54·0	55	472	114·3
Spiritusz	7000	100·0	50	3500	28·6
Gáz (m^3).....	4000	20·0	50	2000	10·0

De nagyjelentőségű a gáz használata a közegészség szempontjából is. A nagyvárosokban a kéményekből elszálló korom szinte hihetetlen mennyiségű. Schön Győzőnek, a budapesti gázművek helyettes vezérigazgatójának egyik cikkében közölt számítások szerint Budapest és környéke háztartásaiban évenként kb. hatmillió métermázsa szenet tüzelnek el, melynek elégésekor a füsttel együtt távozó szilárd égési termékek legalább 2%-ra tehetők. Ez pedig azt jelenti, hogy Budapest utcáira és tereire a kéményekből évenként 120 ezer métermázsa, vagyis 1200 vagónrakomány korom és egyéb tisztátalanság rakódik le. Pedig a rengeteg mennyiségű kén és savtartalmú füst nemcsak az egészségre ártalmas, hanem romboló hatással van az építményekre, műemlékekre és a növényzetre is. De nemcsak az egészségügy, hanem az energiagazdálkodás szempontjából is nagy a fontossága a gáz használatának. A Budapest háztartásaiban évenként eltüzelt körülbelül 6 millió métermázsa szén például 4,000.000,000.000 melegegységet (kalóriát) jelent, míg gáz és koksztüzelés esetén jobb melegkihasználással ugyanehhez a teljesítményhez csak 2,000.000,000.000 kalória kell.

De a gázpropagandának van másik érve is a széntüzelés ellen. Említettük, hogy Budapest háztartásai évenként körülbelül 6 millió métermázsa

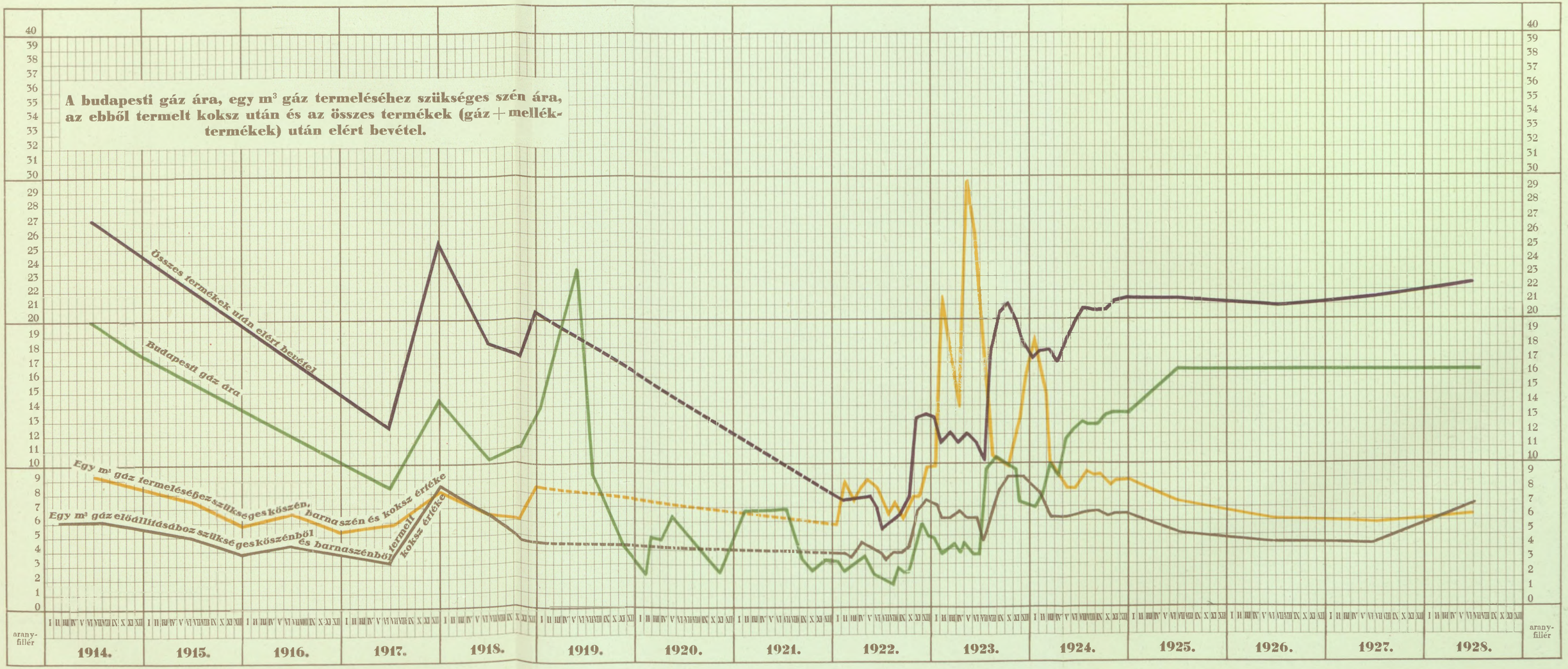
A budapesti gáz ára, egy m³ gáz termeléséhez szükséges szén ára, az ebből termelt koksz után és az összes termékek (gáz + mellék-termékek) után elért bevétel.
Összes termékek után elért bevétel
Budapesti gáz ára
Egy m³ gáz termeléséhez szükséges kőszén, barnaszén és koksz értéke
Egy m³ gáz előállításához szükséges kőszénből és barnaszénből termelt koksz értéke
arany-fillér
1914.
1915.
1916.
1917.
1918.
1919.
1920.
1921.
1922.
1923.
1924.
1925.
1926.
1927.
1928.

ségét, sőt a gázművek jelentése szerint a legjobb minőségű külföldi koksszal szemben is megállja a helyét. Az utóbbi időben kokszterme lését a gázművek csaknem teljesen Budapest közönsége rendelkezésére bocsátotta, míg ellenben a vízgázgyár kokszszükségletét importált bányakoksszal fedezte. Budapest kokszfogyasztása az 1927. évi 161.300 tonnáról 1928-ban 210.800 tonnára emelkedett, vagyis a kokszfogyasztás közel 50 ezer tonnával, több mint 30%-kal nőtt meg egy esztendő alatt. A kokszfogyasztás e nagyarányú növekedése az ipari üzemek nagyobb fogyasztásának, de főleg az újonnan épült központi fűtésű házak szükségletének tudható be.

A kőszénkátránytermelés 1928-ban 62.458·21 métermázsát, a barnaszénkátránytermelés pedig 25.347·55 métermázsát tett ki, szemben az 1927. évi 57.251·14 métermázsa kőszén- és 34.048·45 métermázsa barnaszénkátránytermeléssel. A kőszénkátránytermelés emelkedése, illetve a barnaszénkátránytermelés csökkenése a kőszéngáztermelés növekedésével, illetve a generátorgáztermelés csökkenésével kapcsolatos. A gázművek kátrányproduktumát kizárólag a belföldön helyezi el.

Az ammóniáktermékekből összesen 479.792 pengő volt a gázgyár bevétele. Ezekben a cikkekben az elmult esztendőkben erős külföldi versennyel állt szemben a légszeszgyár és ez a verseny az 1928. esztendőben sem csökkent. Egyébként a gázművek az 1928. esztendőben a következő melléktermékmennyiségeket adta el:

Koksz	110.404·2	tonna
Kőszénkátrány	4.291·3	«
»B« jelű kátrány	924·8	«
Kevertolaj	163·6	«
Könnyűolaj	22·9	«
Barnaszénkátrány	0·2	«
Nyers Diesel-olaj	7·9	«
Raffinált Diesel-olaj	243·7	«
Kreosot-dús olaj	236·7	«
Paraffinolaj	—	«
Présolaj	280·9	«
Paraffin pikkely	102·2	«
Barnaszénszurok	830·2	«
Cseppfolyós ammóniák	36·5	«
Kénsavas ammóniák	1.158·4	«
Szalmiákszesz	310·3	«
Használt gázolaj	114·5	«
Használt gázt. anyag	54·7	«

Melléktermékek

Év	Koksz				Kát-	
	Termelt és vásárolt koksz	Saját szükséglet	Eladás	Maradvány a következő évre	Termelés	Saját szükséglet
					méter-	
1910	—	—	—	134.925·20	—	—
1911	1,507.622·10	501.106·80	1,069.507·00	71.933·50	116.569·55	2.928·10
1912	1,765.133·49	546.958·17	1,249.975·32	40.133·50	126.140·74	1.878·00
1913	1,779.491·00	542.524·00	1,235·591·00	41.509·00	130·467·27	1.622·00
1914	1,915.087·00	428.020·00	1,324.520·00	204.056·00	130.051·00	2.192·00
1915	2,111.790·00	463.099·00	1,642.619·00	210.128·00	137.740·00	194·00
1916	2,120.302·00	472.413·00	1,800.226·00	57.791·00	134.649·00	98·00
1917	2,257.914·00	543.740·00	1,723.610·00	48.355·00	117.301·00	774·00
1918	2,089.065·00	501.541·00	1,586.604·00	49.275·00	104.473·00	3.374·00
1919	581.308·00	264.615·00	332.102·00	33.866·00	46.938·00	532·00
1920	514.486·73	222.672·45	296.400·98	29.279·30	80.788·15	221·20
1921	928.936·58	218.264·28	504.272·18	235.679·42	61.475·25	289·83
1922	980.543·63	172.748·15	880.260·75	163.214·15	75.279·89	519·67
1923	1,046.448·58	64.757·55	816.768·93	328.136·25	85·598·71	46·77
1924	1,111.711·90	96.569·05	855.645·30	487.547·80	81.497·01	58·24
1925	1,123.762·49	91.977·81	976.545·35	542.787·13	93.354·77	1.414·73
1926	1,062.207·25	129.751·40	1,167.796·82	307.446·16	90.464·18	389·36
1927	1,112.184·73	145.480·68	994.666·76	279.483·45	91.299·59	365·82
1928	1,227.190·76	168.156·75	1,104.042·39	234.475·07	87.805·76	131·16

Pénzügyi

Év	Bruttó bevétel		Bruttó kiadás		Nyereség, ill. veszteség		Befolyt gázért		Összes bevétel %-a
	K	f	K	f	K	f	K	f	
1911	15,607.796	45	14,894.416	80	713.379	65	9,991.198	—	64·02
1912	17,029.176	54	16,314.983	92	714.192	62	11,030.104	94	64·77
1913	17,898.200	43	17,072.316	64	825.883	79	11,291.353	94	63·09
1914	18,274.896	35	17,541.006	82	733.889	53	11,397.431	67	62·37
1915	20,274.094	42	19,671.171	84	602.922	58	12,471.107	26	61·51
1916	23,016.627	21	22,412.298	06	604.329	15	13,823.887	78	60·06
1917	28,065.143	59	27,465.143	59	600.000	—	17,284.249	67	61·59
1918	40,540.651	97	40,360.388	56	180.263	41	22,670.798	47	55·92
1919	56,076.623	51	73,907.254	73	—17,830.631	22	43,650.282	77	77·84
1920	191,480.629	74	190,862.723	65	617.906	09	110,762.328	79	57·85
1921	532,014.178	23	531,375.620	73	638.557	50	328,043.380	58	61·66
1922	2.516,523.387	91	2.501,149.784	58	15,373.603	33	815,261.785	32	32·39
1923	37.020,267.460	30	36.511,952.414	85	508,315.045	45	15.757,117.731	29	42·56
1924	239.942,091.279	40	236.366,178.803	06	3.575,912.476	34	139.250,438.463	31	58·04
1925	292.049,779.752	44	287.662,290.878	20	4.387,488.874	24	194.806,292.768	—	66·70
1926	287.159,493.884	34	283.987,550.408	70	3.171,943.475	64	190.047,621.650	—	66·18
	P	f	P	f	P	f	P	f	
1927	24,119.685	06	23,689.164	08	430.520	98	16,175.269	41	67·06
1928	27,718.814	90	26,777.969	83	940.845	07	16,192.892	14	58·41

forgalma 1911-től 1928-ig.

r á n y			Kénsavas ammóniák			Év
Lepárolva	Eladás	Maradvány a következő évre	Termelés	Eladás	Maradvány a következő évre	
m á z s á k b a n						
—	—	4.814·35	—	—	83·80	1910
—	111.609·15	6.846·65	13.879·19	12.835·40	1.127·59	1911
—	125.099·66	6.009·73	13.899·13	11.708·79	3.317·93	1912
—	124.329·00	10.526·00	17.759·07	16.264·00	4.813·00	1913
—	111.867·00	26.518·00	20.035·00	23.610·00	1.238·00	1914
—	146.973·00	17.091·00	22.765·00	20.218·00	3.785·00	1915
5.377·00	131.300·00	14.965·00	22.761·00	18.113·00	8.433·00	1916
2.336·00	117.533·00	11.623·00	14.935·00	18.831·00	4.537·00	1917
757·00	94.681·00	17.284·00	12.018·00	12.024·00	4.531·00	1918
3.281·00	51.055·00	9.354·00	3.197·00	3.691·00	4.037·00	1919
10.509·58	74.930·37	4.481·00	2.594·00	6.061·00	570·00	1920
17.534·20	36.296·91	11.835·31	4.231·00	4.001·00	800·00	1921
25.853·22	52.797·01	7.945·30	8.229·00	7.523·00	1.506·00	1922
26.681·70	53.276·10	13.539·44	9.035·91	9.027·46	1.514·45	1923
31.203·95	47.619·17	16.155·09	11.069·65	10.590·61	1.993·49	1924
44.160·90	57.656·95	6.277·28	8.923·01	10.319·50	597·00	1925
51.786·90	39.687·20	4.878·00	9.073·87	6.109·38	3.561·49	1926
46.826·60	43.443·09	5.542·08	10.517·35	12.248·57	1.830·27	1927
37.694·60	42.914·96	12.607·12	12.358·40	11.584·47	2.604·20	1928

eredmények. 1911—1928.

Befolyt melléktermékekért								Összes bevételek %-a	Év
Kokszért		Kátrányért		Kénsavas ammoniák stb.-ért		Összesen			
K	f	K	f	K	f	K	f		
4,430.441	74	478.625	25	237.672	57	5,146.739	56	32·98	1911
4,661.364	81	549.691	92	291.073	18	5,502.129	91	32·31	1912
5,161.831	22	668.738	48	374.784	04	6,205.353	74	34·68	1913
5,315.146	36	761.856	16	423.370	08	6,500.372	60	35·57	1914
5,886.005	44	866.449	04	545.941	87	7,298.396	35	36·00	1915
7,178.311	05	871.977	44	588.109	94	8,638.398	43	37·53	1916
8,619.474	70	864.086	39	732.219	58	10,215.780	67	36·40	1917
13,774.398	05	1,482.410	50	925.683	60	16,182.492	15	39·91	1918
5,231.364	70	3,261.641	81	641.575	91	9,134.582	42	16·29	1919
34,678.084	67	36,151.677	70	3,591.902	37	74,421.664	74	38·87	1920
139,194.715	28	48,537.262	20	6,845.456	82	194,577.434	30	36·57	1921
1.353,749.777	11	225,792.130	20	56,910.564	—	1.636,452.471	31	65·03	1922
15.792,253.282	79	3.516,001.210	09	772,495.999	75	20.080,750.492	63	54·24	1923
77.513,896.172	71	9.432,602.212	16	3.886,513.189	75	90.833,011.574	62	37·87	1924
64.805,822.440	—	11.445,032.162	—	4.590,293.704	—	80.841,148.306	—	27·68	1925
58.940,623.400	—	13.546,024.707	—	4.531,582.450	—	77.018,230.557	—	26·82	1926
P	f	P	f	P	f	P	f		
4,586.065	60	1,262.219	94	318.246	85	6,166.532	39	25·57	9278
5,896.876	71	1,178.734	12	479.792	—	7,555.402	83	27·26	1192

A gázművek rentabilitása.

A gázművek financiális helyzetéről a következő számadatok informálnak: (Táblázatot lásd a 161. és 162. számú oldalon.)

Ezek a számok azt mutatják, hogy milyen jelentékeny átalakulásokon mentek át a gázművek, mióta a főváros kezelésében vannak. A gázgyár 18 esztendő óta a fővárosé és 18 esztendő alatt jutottak el Budapest gázművei arra a nívóra, amelyet az 1928. évről szóló mérlegszámla mutat. A főváros 21,864.725·15 aranykoronáért váltotta meg az Osztrák-Magyar Légszesztársulattól az ú. n. angol kölcsönből a gázgyárakat és a megváltás óta épült 46,287.735·63 aranykorona költséggel az óbudai új gázgyár. Ebből az összegből 40,809.305·05 aranykoronát városi kölcsönből, a többit pedig saját feleslegeiből fedezte a gázművek.

A Gázművek 1911. évi mérlege — az első, amelyet a főváros adott ki — még csak 42·4 millió pengős keretet mutat, míg a gázművek 1928. évi mérlege már 90·4 millió pengőt érőnek mutatja a gázművek vagyonát. Ebből az összegből a telkek, épületek, gyári berendezések értéke 78·7 millió, a folyó építkezéseké közel 1·2 millió pengő; ezenkívül a pénzintézeteknél közel 2·8 millió pengő van elhelyezve. Ezzel szemben a megváltás idején az épületek és telkek értéke 24·5 millió pengőre (21·1 millió aranykoronára) van beállítva a mérlegbe. 1911-ben az üzemi felesleg 827.520 pengővel (713.380 aranykoronával) szerepel a mérlegben, míg az 1928. esztendőben a nyereség 940.845 pengő volt.

Az 598 tisztviselő és 1406 munkás keresete 6,618.671 pengőt tesz ki; az összes személyzeti kiadások az összkiadásoknak 24·72%-a volt 1928-ban míg 1914-ben 23·63% volt. A főváros készpénzrészesedése 996.720 pengőre rúgott. Készpénzben és egyebekben pedig az annuitáson felül több, mint 5·5 millió pengőt adott gázművek az 1928. évben a városnak, amint azt a számadásokból kiolvashatjuk. (Táblázatot lásd a 163. számú oldalon.)

Ebből a táblázatból tehát megállapítjuk, hogy tőketörlesztés és kamat címen 3·5 milliót, az utcai világításra 1·6 millió értékű gázt, új beruházásokra 1·6 millió pengőt adott a gázgyár; az értékcsökkenési és újítási alapot pedig 884.432 pengővel növelte. Végeredményben megállapítható, hogy a gázművek az 1928. esztendőben az annuitással együtt készpénzben, szolgáltatásban és vagyonszaporulatban a bruttó bevétel 32·7%-át szolgáltatta a városnak, de a számadásokból megállapítható az is, hogy az annuitáson kívül a főváros által eredetileg befektetett 72,701.875·03 pengőből 1929. január 1-én még fennálló 62,615.992·74 pengőnyi tőketartozásnak 8·86%-át térítette meg a Gázművek. Az annuitások nélkül

VAGYON

A budapesti gázművek mérlegszámlája 1928. december 31-én.

TEHER

	P	f	P	f
Telkek, épületek, gyári berendezések stb.			78,757.108	17
Folyó építkezések			1,192.979	54
Készpénzkészlet			71.805	84
Pénzintézeteknél elhelyezett betétek			2,793.730	90
Nyugbéralap értékpapírjai			8	—
Készletek:				
Szén, koksz és melléktermékek	2,554.059	66		
Csőfektetési, szerelési és egyéb anyagok	993.806	91	3,547.866	57
Adósok			2,993.063	72
Letétek			688.895	84
Óvadékok			110	—
Átmeneti követelési tételek			420.152	88
			90,465.721	46

	P	f	P	f
Budapest székesfőváros követelése a Gázművek megváltására és építésére fordított kölcsönökért			62,615.992	74
Tőketörlesztések			10,085.882	29
Beruházások értékleírási alapja			6,055.233	14
Tönkrement befektetések értékleírási alapja			366.576	04
Önbiztosítási alap			563.902	18
Értékcsökkenési alap			1,339.600	—
Óbudai gázgyár kemencéinek és generátorainak felújítási alapja			493.406	03
Hitelezők			2,464.108	49
Letétek			688.895	84
Gázfogyasztási biztosítékok			39.069	12
Segélyalap			290.862	81
Tisztviselők nyugdíjalapja			163.611	13
Munkások nyugbéralapja			132.595	43
Átmeneti tehertételek			4,225.141	15
1928. évi üzleti felesleg			940.845	07
			90,465.721	46

KIADÁS **A budapesti gázművek veszteség- és nyereségszámlája 1928. december 31-én.** BEVÉTEL

	P	f	P	f
Üzemi havidíjasok illetménye			571.676	86
Munkabérek			1,314.230	85
Gázfejlesztő anyag			6,819.513	75
Gázfejlesztőkemencék fűtése			823.410	75
Gőzkazánok fűtése:				
a) óbudai gyár gőzkazánjai	125.997	24		
b) gáztartótelepek	10.832	06	136.829	30
Üzemanyagköltség			298.795	04
Villamos világítás és erőszolgáltatás			331.714	24
Általános üzemi kiadások			219.326	74
Fenntartás			845.459	07
Annuitás			3,461.136	41
Központi alkalmazottak illetménye			1,509.604	66
Központi munkabérek			645.973	80
Segélyek			12.240	92
Nyugdíjak és nyugbérek			306.571	02
Kegydíjak és végkielégítések			144.869	32
Általános költségek			395.261	38
Megtérítés a községi alapnak az üzemmel kapcsolatos közigazgatásért			56.720	—
Közvilágítás fenntartása	738.454	52		
Le: a közvilágítási költségekből az Elektromos Művekre eső rész	262.769	84	475.684	68
Közvilágítás és városi épületek világítása			1,196.963	02
Csőhálózat fenntartása			565.434	19
Központi műhely költsége			791.434	86
Városi irodák kiadása			2,497.308	02
Beruházások értékleírására			1,631.258	24
Óbudai kemencék és generátorok felújítási alapja			184.432	—
Alkalmazottak remunerációja			531.000	—
Megszűnt befektetések leírási költsége			311.120	71
Értékcsökkenési alap dotációja			700.000	—
Nyereség			940.845	07
			27,718.814	90

	P	f	P	f
Nyereség-áthozat			30.520	98
Koksz	5,896.876	71		
Kátrány	1,178.734	12		
Vegyi gyártmányok	479.792	—	7,555.402	83
Gáz:				
a) magánfogyasztás	14,995.929	12		
b) városi épületek világítása	18.026	46		
c) közvilágítás	1,178.936	56	16,192.892	14
Gázmérők kölcsöndíja			745.454	71
Bérleti tárgyak kölcsöndíja			557.956	98
Csőosztály bevételei			458.559	79
Városi irodák bevételei			1,431.035	88
Házbérjövedelem			77.095	61
Fűtőszéneladásból			65.016	09
Kamatok			52.866	41
Bevétel nyugdíj- és nyugbérjárulékokból			227.441	14
Különféle bevételek			324.572	34
			27,718.814	90

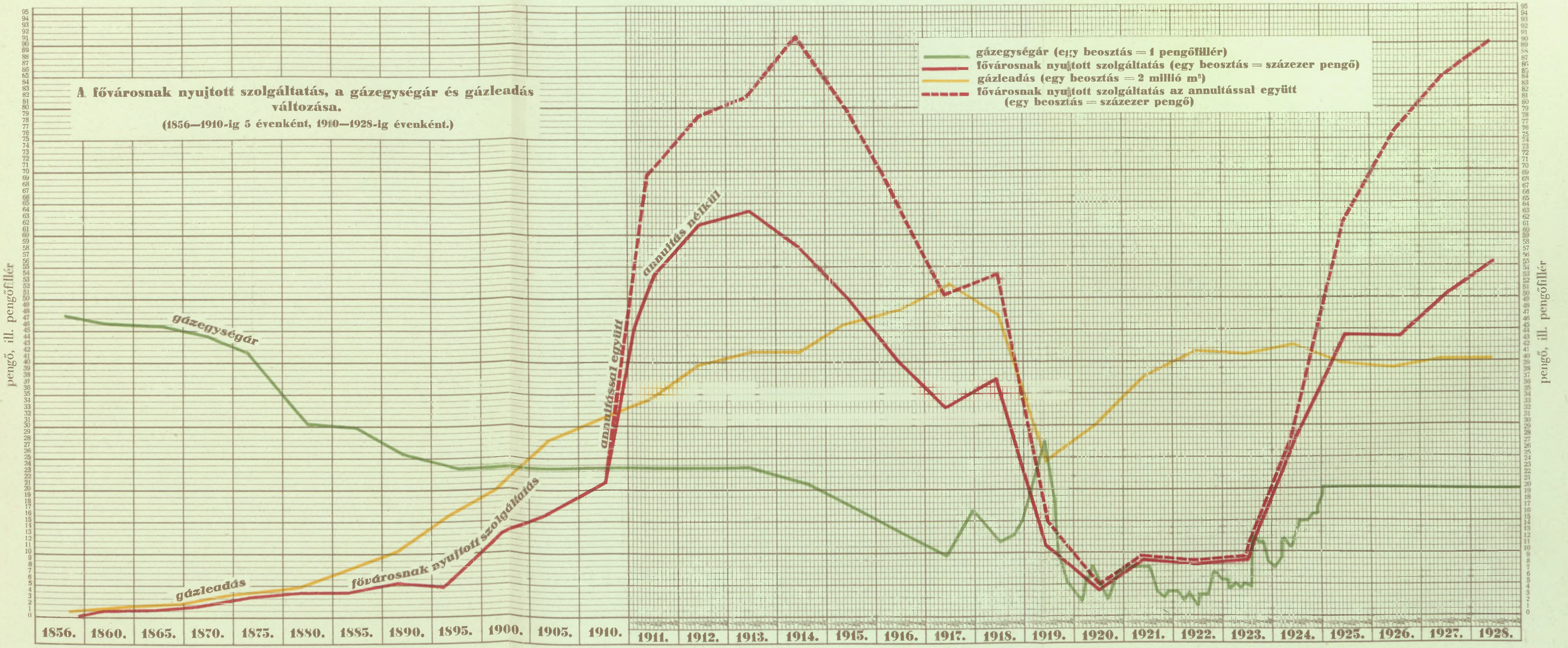
A fővárosnak nyujtott szolgáltatás, a gázegységár és gázleadás változása.
(1856—1910-ig 5 évenként, 1910—1928-ig évenként.)
gázegységár (egy beosztás = 1 pengőfillér)
fővárosnak nyujtott szolgáltatás (egy beosztás = százezer pengő)
gázleadás (egy beosztás = 2 millió m³)
fővárosnak nyujtott szolgáltatás az annuitással együtt (egy beosztás = százezer pengő)
pengő, ill. pengőfillér
gázegységár
gázleadás
fővárosnak nyujtott szolgáltatás
annuitással együtt
annuitás nélkül
1856. 1860. 1865. 1870. 1875. 1880. 1885. 1890. 1895. 1900. 1905. 1910. 1911. 1912. 1913. 1914. 1915. 1916. 1917. 1918. 1919. 1920. 1921. 1922. 1923. 1924. 1925. 1926. 1927. 1928.

A gázművek szolgáltatása a főváros háztartása részére 1910. december 15-től 1928. december 31-ig.

Folyószám	Megnevezés	Az 1911—1924. években[1])	Az 1925. évben		Az 1926. évben		Az 1927. évben	Az 1928. évben
		korona	papírkorona	pengő	papírkorona	pengő	pengő	
1	Befektetett tőke	68,152.460·78	926.025,757.082·—	74,082.060·57	945.181,405.879·—	75,614.512·47	77,125.849·93	78,757.108·17
2	A befektetett tőke törlesztése	5,955.087·43	9.346,966.655·—	747.757·33	9.726,088.295·—	778.087·07	809.647·57	842.488·90
3	A befektetett tőke kamatja	33,616.172·63	12.598,250.595·34	1,007.860·05	29.637,745.705·—	2,371.019·66	2,708.657·72	2,675.816·40
4	Utcai közvilágítás ...	10.062,237.284·20	14.923,571.782·56	1,193.885·74	16.762,070.553·—	1,340.965·64	1,602·304·47	1,654.621·24
5	Városi épületek gázvilágítása	805,845.077·70	715,944.898·14	57.275·59	432,683.986·—	34.614·72	26.705·98	24.153·56
6	Cső- és lámpaáthelyezés	19,450.340·47	87,358.771·—	6.988·70	—	—	—	—
7	Az üzem által saját bevételeiből eszközölt új beruházások	16.602,681.336·64	29.252,319.182·—	2,340.185·54	29.155,648.797·—	2,332.451·90	1,911.337·46	1,631.258·24
8	Önbiztosítási alap....	1.580,737.421·—	2.158,073.742·—	172.645·90	1.000,000.000·—	80.000·—	100.000·—	—
9	Értékcsökkenési és felújítási alap	—	—	—	—	—	600.000·—	884·432·—
10	Árkülönbözet a kedvezményes áron szolgáltatott gáz után.....	3.262,566.915·40	4.370,529.150·—	349.642·33	4.287,581.250·—	343.006·50	351.831·—	362.658·20
11	Készpénzbeszolgáltatás a városi Központi pénztárhoz ..	4.230,539.118·12	4.574,000.000·—	365.920·—	3.470,000.000·—	277.600·—	433.100·—	996.720·—
	4—11. tétel összesen ..	36.564,057.493·53	56.081,797.525·70	4,486.543·80	55.107,984.586·—	4,408.638·76	5,025.278·91	5,553.843·24

[1]) Az egyes évek zárószámadása alapján, vegyes koronában.

1911-ben a bruttó bevétel ..... 29·05%-át
1912-ben « « « ..... 31·03%-át
1913-ban « « « ..... 30·05%-át
1914-ben « « « ..... 27·05%-át
1915-ben « « « ..... 26·06%-át
1916-ban « « « ..... 24·02%-át
1917-ben « « « ..... 22·02%-át
1918-ban « « « ..... 18·02%-át
1919-ben « « « ..... 15·03%-át
1920-ban « « « ..... 8·06%-át
1921-ben « « « ..... 12·03%-át
1922-ben « « « ..... 7·09%-át
1923-ban « « « ..... 7·—%-át
1924-ben « « « ..... 14·02%-át
1925-ben « « « ..... 19·02%-át
1926-ban « « « ..... 19·19%-át
1927-ben « « « ..... 20·80%-át és
1928-ban « « « ..... 20·03%-át adta oda a

fővárosnak készpénzben, természetben és vagyonszaporulatban a Gázművek.

A VILLANYVILÁGÍTÁS KORA

A villanyvilágítás kezdete.

A mult században, a hetvenes évek elején már szóba került Budapesten a villanyvilágítás lehetősége. Akkoriban a gázgyári szerződés revíziója foglalkoztatta erősebb mértékben a budapesti városházát és mikor hosszas tárgyalások, viták után az új gázgyári szerződés részleteiben megállapodtak, a törvényhatósági bizottság már ebben az új szerződésben külön pontot szentel az esetleg eljövendő villanyvilágításnak.

Pedig a villanyvilágítás dolga a hetvenes években még igazán kezdetleges állapotban volt; hiszen csak 1867-ben találták fel a dinamógépet. Kezdetben még nem is voltak használható ívlámpák és amelyek voltak, azok nagyon primitívek voltak. Mikor pedig a technika megkonstruálta az első »jó« ívlámpát: akkor — a hetvenes esztendők vége felé — még mindig megoldásra váró probléma volt, hogy miképen lehet egy dinamóval több, mint egy ívlámpát üzemben tartani.

Eleinte főképen azon dolgoztak, hogy a lámpák égéstartamát meghosszabbítsák azáltal, hogy olyan ívlámpákat állítsanak elő, melyeknél az elégett szénrudak helyébe automatikusan, elektromos áram segítségével új szénrudak tolódnak. Sok ilyenféle találmányt ismer a világítási technika. Ezek közül legelőször 1879-ben a Hefner Alteneck-féle differenciál ívlámpa terjedt el.

Az ívlámpák fejlődése terén nagy újítás volt a »Jablochkoff-féle gyertya« feltalálása. Paul Jablochkoff 1876-ban találta fel a róla elnevezett gyertyákat. A Jablochkoff-féle lámpa két párhuzamos, függőleges szénrudból állt, amelyeket gipsz kötött össze. A széngyertyák felső végén képződött a fényív. 1877. tavaszán mutatták be ezeket a Jablochkoff-gyertyákat és nemsokára egész Franciaországban elterjedtek. Különösen a boltokat és szórakozóhelyeket világították velük, de az első utcai villanyvilágítást az Avenue de l'Opéra-n is ilyen gyertyákkal csinálták. 1879-ben a bécsi Schiller-Platzon rendeztek be próbavillanyvilágítást ezekkel a gyertyákkal és a következő tavaszon, 1880-ban a bécsi Volks-Gartent világították vele. Berlinben az Unter den Lindenen a Kaiser-Galerie volt az első, amelyet villannyal világítottak. A Jablochkoff-gyertyát nemsokára más, automatikus szénmozgatással működő lámpák teljesen kiszorították.

A magyar elektrotechnikusok szintén derekasan kivették részüket abból a munkából, mely a villanyvilágítás útját egyengette. A magyar tudás, ötletesség nagyszerű dolgokat művelt az elektrotechnika fejlesztése terén is és a Ganz-gyár a Ganz-utcát már 1878-ban villannyal világította. Ez volt nálunk az első villanyvilágítás. Ugyancsak 1878-ban villanyvilágítás mellett dolgoztak Szegeden az árvíz alkalmával a körgát építésénél. A következő esztendőben, 1879-ben a budapesti városligeti korcsolya-

pálya világításánál próbálták ki a villanyt nyolc lámpával. 1880-ban a mezőhegyesi állami ménesbirtokon a cséplésnél kísérleteztek a villanyvilágítással. 1881-ben pedig a dunaparti Brenner-kávéháznak (a mai Carlton-szálló), amelyet akkor nyitottak meg: az volt a szenzációja, hogy villannyal világították. Még ugyanebben az esztendőben a Munkácsy Mihály képtárlaton is szerepe jutott a villanyvilágításnak és 1883-ban már kétszáz izzólámpával bevonult a villanyvilágítás a Nemzeti Színházba is.[1])

Természetesen sok munka, sok kitartás és sok ötletesség kellett hozzá, míg idáig fejlődött a vilanyvilágítás, mert a kezdet kezdetén még nem voltak váltakozóáramú motorok és mert az egyenárammal világított ívlámpák gazdaságosabbak voltak. Az akkori váltóáramú gépek meglehetősen primitívek és a váltóáram alaptörvényeivel sem voltak egészen tisztában. Minden esetre óriási változást idézett elő az elektrotechnika történetében, mikor 1885-ben három zseniális magyar mérnök: Zipernovszky Károly, Déri Miksa és Bláthy Ottó Titusz feltalálták a korszakalkotó *váltóáramú transzformátort* és *áramelosztórendszert* a transzformátorok parallel kapcsolásával. Ez a találmány tette lehetővé, hogy az elektromos energiát nagy területen hasznosan eloszthassák és ez a találmány nyitotta meg a váltóáramú elektrotechnika fejlődésének az útját.

De mindjárt a kezdet kezdetén észre vették, hogy az ívlámpák mellett nagy szükség lenne kis fényegységekre is és ezért egyre-másra konstruálták a kis fényegységeket produkáló lámpákat. 1881-ben Párizsban mutatták be az első Edison-féle szénszálas izzólámpát[2]) és ugyanakkor Brünnben, a Városi Színházban vezették be az izzólámpa-villanyvilágítást. Ausztriában ez volt az első nagyobb szabású villanyvilágítás. Londonban már korábban is volt villamos izzólámpával világított színház, még pedig a Savoy színház, de ehhez képest sokkal nagyobb szabású volt a brünni, amely a kontinens legnagyobb szabású ilyen fajta világítása volt. A vezető drótot aszbeszttel és pamuttal tekerték körül és falécek közé helyezték. A gépházat és a színházat Edison-kábel kötötte össze. Ez az Edison-kábel rézrúd, mely egy kovácsolt vascsőben szigetelő anyaggal körülcsavarva volt elhelyezve és aszfalttal bevonva. Ilyent használtak az első newyorki utcai világítási hálózatnál is. A kapcsolótáblának még híre-hamva sem volt. A négy, egyenként 250 lámpát ellátó eredeti Edison-gépnek csak egyetlen egy közös szabályozója volt. A voltmétert sem ismerték még és a brünni telep az első esztendőben teljesen instrumentumok nélkül dolgozott és a fény erősségét csak a szén-

[1]) A székesfővárosi Elektromos Művek ny. vezérigazgatójának, Stark Lipótnak az adatai.

[2]) Hosszas és fáradságos kísérletezés után 1879. október 21-e éjszakáján gyulladt ki először Edison kezében az első szénszálas izzólámpa. Ezt a lámpát mutatta be 1881-ben, a párizsi kiállításon. Ugyane kiállításon mutatja be Swan angol feltaláló izzólámpakonstrukcióját.

szálak látszólagos vastagsága szerint szabályozta. Érdekes, hogy *az első használatba került izzólámpa nagybani ára 7 frt. 50 kr. volt.*

1883-ban a bécsi elektrotechnikai kiállításon már ötféle izzólámpát mutattak be. Ezek az izzólámpák nagyrészt szénszálas lámpák voltak. Edison és Swan bambuszrostból csinálták a szénfonalat. Maxim Brixol papírból, Lane-Fox kenderből: a Cruto-lámpa izzótestét úgy állították elő, hogy egy elektromos áram által izzított platinadrótra szénhydrogéngázban szenet csaptak le, amely a drótot körülvette, aztán a belül levő platinadrótot az áram fokozásával eltávolították, úgyhogy egy csőalakú szénszál marad meg. A lámpák feszültségi határa akkoriban 16—32 gyertyára 56 V. A wattfogyasztás gyertyánként, amint azt a párizsi és müncheni kiállításon megállapították: 2·4—4·4 W között mozgott. Az 1883-i bécsi kiállítás idején jöttek rá, hogy a nagy gyertyafényű lámpák gyertyánként kevesebb wattot fogyasztanak, mint a kisebb gyertyafényű lámpák.

Nernst 1897-ben szabadalmaztatta a róla elnevezett nagyon népszerűvé lett izzólámpáit. Ez a lámpa nagyon elterjedt, mert valamivel gazdaságosabb volt, mint az eddigi szénszálas lámpák. A Nernst-lámpákat aztán kiszorították a fémszálas izzólámpák. Korszakalkotó volt Auer von Welsbach találmánya, aki 1901-ben feltalálta az osmiumlámpát. Az osmiumlámpa gyertyánként 1·5 W-t fogyasztott, tehát kevesebbet, mint az eddig ismert izzólámpák. Az osmiumlámpát is felülmúlta azután az az izzólámpa, amelynek wolframfémből volt az izzószála; Just és Hanemann találták fel és először *Budapesten* gyártották. Ennek a fémszálas lámpának a gyertyánként való fogyasztása ugyanis 1 W-ra csökkent le. A wolframon kívül még más nehezen olvadó fémet is használtak izzólámpa céljára. Így a tantalt, zirkont, thoriumot stb. A wolframlámpákat az osmiumból készült osminlámpához hasonlóan osramlámpáknak nevezték el. A fejlődés során aztán sikerült kinyujtható wolframfémet előállítani; az ilyen wolframdrótból készült izzószálaknak az volt az előnyük, hogy nagyon erősek. A fémszálas lámpák különben már a világháború előtt teljesen kiszorították a kis ívlámpákat. Ezek az izzólámpák tudvalevően vacuumlámpák voltak, ezeknél ugyanis a lámpa drótja légüres térben izzott. Körülbelül 1910-ben jöttek divatba az úgynevezett *gázzal töltött izzólámpák.* Rájöttek ugyanis arra, hogy ha az izzólámpákat gázzal (rendszerint nitrogénnel vagy argonnal, neonnal vagy kriptonnal) töltik meg és a szálat spiralizálják, akkor a lámpák áramfogyasztása jelentékenyen csökken, ellenben a fényerőssége nagymértékben fokozódik. Ma már midenféle ilyen gázzal töltött lámpákat használnak, amelyeknek áramfogyasztása 150—200 wattos lámpáknál félakkora, mint az ugyanolyan fényerősségű vacuumos lámpáké.[1])

[1]) Dr. I. Sahulka: Die elektrische Beleuchtung in der Zeit von 1883 bis 1913. — Ing. F. Ross: Aus den Kindertagen der Elektrotechnik. (Elektrotechnik u. Maschinenbau. Zeitschrift des Elektrotechnischen Vereines Wien. 1913.)

A villamostársaságok szerződései.

1893-ban egyszerre két villamos áramfejlesztő vállalat alakult Budapesten. Az egyik a Magyar Villamossági Rt.; a másik a Budapesti Általános Villamossági Rt. A Magyar Villamossági Rt. (a Ganzgyár alapítása) az V., Váci-út 76. szám alatt építi meg telepét a Zipernovszky-, Déri- és Bláthy-féle úgynevezett váltakozó áramú transzformátor-rendszer szerint. Az ezen a telepen előállított háromezer Volt feszültségű áramot a föld alatt elhelyezett kábeleken át vezették; mielőtt azonban ez a nagyfeszültségű áram a fogyasztóhoz jutna, transzformátorok segítségével kisfeszültségű (100—105 Voltos) árammá alakítják át. A másik áramfejlesztő társaság ugyancsak az V. kerületben, a Visegrádi-utca és a Tutaj-utca sarkán építette föl telepét, melyen kétezer Volt feszültségű, kétfázisú váltóáramot fejlesztettek. Az áram szintén a föld alatt elhelyezett kábeleken jutott a fiókállomásra, ahol forgó mótordinamók alakítják át kisfeszültségű, 110 Voltos, illetőleg a háromvezeték rendszer szerint 220 Voltos egyenárammá, amely energia részben közvetlenül, részben kerülő úton az akkumulátoron keresztül jut a hálózatba. A két vállalat 45—45 esztendőre kapott koncessziót a várostól arra, hogy úgy az utcai nyilvános közvilágítás és magánvilágítás, valamint bármely más célra szolgaló elektromos áramot szolgáltathasson.

Hangsúlyozza a fővárossal kötött szerződés, hogy a vállalkozóknak adott engedély monopólium, vagy privilégium jellegével nem bír és ennélfogva a vállalkozó társaságok az elektromos vezetékek létesítése és használata tekintetében sem kizárólagosságra, sem másokkal szemben előjogra, vagy kedvezményre igényt nem tarthatnak. A főváros kifejezetten is fenntartotta magának azt a jogot, hogy egész területén bárhol, tehát olyan vonalakon is, ahol a vállalkozó társaságok már létesítettek elektromos vezetékeket, vagy azok létesítésére engedélyt kértek: akár a város létesíthessen elektromos vezetékeket, akár pedig ilyenek létesítésére egy vagy több más vállalkozónak, általában harmadik személynek korlátlanul engedélyt adhasson. Pontosan megállapítja a szerződés, hogy a két vállalat milyen feltételek mellett szállíthatja a világító vagy erőáramot a publikumnak és a fővárosnak, de a szerződés kimondja azt is, hogy a vállalkozóknak a nyilvános világítás létesítése tekintetében a főváros irányában sem igénye, sem előjoga más vállalkozókkal szemben nem lehet, hanem a város teljesen szabadon rendelkezhetik a fölött, hogy a nyilvános közvilágítást akár a két megnevezett vállalattal, akár más szerződéses viszonyban álló vagy a jövőben arra feljogosított valamely más vállalkozó által létesíthesse.

Kimondja a szerződés, hogy az elektromos áramszolgáltatásnál a vállalkozó társaságok megállapított, illetve megállapítandó maximális árakhoz vannak kötve, amelyeket túllépni nem szabad. Az elektromos áramszolgáltatás árszabályozásáról a szerződés a következőkben intézkedik:

A) A világítás céljára szolgáló elektromos áram száz Watt óra után *öt osztrák értékű krajcár*, amely egységár mellett egy $9^{6}/_{10}$ angol spermacett gyertyának megfelelő izzólámpa Carcell-óránként egy és fél osztrák értékű krajcár és egy 600 gyertyafényű Voltafényű izzólámpa óránként tizenöt osztrák értékű krajcárba kerül.

B) Az erőátvitel céljára szolgáló elektromos áram egységára száz Watt-óra után négy osztrák értékű krajcár, mely alapár mellett 736 Wattnak megfelelő lóerő óránként $29^{44}/_{100}$ osztrák értékű krajcárba kerül. Az árammérők és transzformátorok, valamint az egyéb berendezések használatáért bér nem jár és a vállalkozó részvénytársaságok a megállapított maximális áron kívül az elektromos áram szolgáltatásáért semmi más díjat nem követelhetnek.

A vállalatok üzembehelyezésétől számított öt esztendőre joga van a fővárosnak, hogy a megállapított egységárakat leszállíthassa az esetben, ha az elektrotechnika terén elért haladás, vagy az elektromos áram előállításához és szolgáltatásához szükséges anyagok árának leszállítása következtében az elektromos áram előállítása, vagy kiszolgáltatása kevesebbe kerül, mint az üzem megkezdésekor. Az árleszállítás azonban csak akkor lesz követelhető, ha az említett technikai haladás és olcsóbb előállítási mód akár valamelyik helybeli vállalatnál, akár valamelyik hazai vagy európai városban legalább egy esztendő tartama alatt gyakorlatilag is eredménnyel kipróbáltatott. Ha a főváros az ötesztendős időszak leteltével legkésőbb hat hónapon belül az árleszállításra vonatkozó jogával nem él, az árak a következő öt évre változatlanok maradnak.

A nagyobb fogyasztókat a vállalkozó részvénytársaságok kötelesek árengedményben részesíteni. Az árengedmény a következő:

500 forinttól 1500 forintig terjedő évi fogyasztási összeg után 1%; 1500 forinttól 3000 forintig terjedő évi fogyasztási összeg után 2%; végül minden további évi ezer forint után 1%-kal több, de 9%-nál nagyobb árengedmény nem igényelhető.

A főváros ugyanebben az árengedményben részesül, ha a tulajdonában vagy használatában levő saját, vagy idegen ingatlanokon elhelyezett hivatalos helyiségekre, hivatalos lakásokra, vagy a hatósága és kezelése alatt álló intézményekre: iskolákra, fürdőkre, kórházakra és alapítványi intézetekre nézve az elektromos áramot akár világítás, akár erőátvitel céljára igénybe veszi, ha a számla a székesfőváros vagy a székesfővárosi alapok terhére a székesfőváros pénztárából fizettetik ki.

A nyilvános közvilágítás céljára a vállalkozó társaságok az elektromos áramot a mindenkor érvényben levő maximális árszabály díjtételeivel szemben *40% árengedménnyel szolgáltatják*. A díjtételekben a lámpák kezelése, jókarban tartása és a szénrudak kicserélése, szóval az üzemben tartással járó összes költségek is benne foglaltatnak.

A vállalkozó társaságok az elektromos vezetékek létesítésére és használatára nézve nyert engedély fejében kötelezik magukat, hogy:

a) az elektromos vezeték minden méternyi hossza után, — tekintet nélkül az egy vezetéktartályban vezetett kábelek számára; — fizet a fővárosnak, úri, illetőleg tulajdonjogának elismerése fejében évenként 1 krajcárt; kilométerenkint tehát 10 osztrák értékű forintot.

b) A vállalkozó társaságok a fővárost a vállalatok bevételeiből részesítik és pedig olyanképen, hogy a vállalatoknak úgy a világítás, valamint az erőátvitel, vagy bármely egyéb célra a főváros területén szolgáltatott elektromos áram után befolyt *összes nyers jövedelméből* (a nyilvános közvilágítás fejében a főváros által fizetett összegeket kivéve) *évenként 5% illeti meg a fővárost.* Erre az 5%-os részesedésre csak a harmadik üzemév kezdetétől fogva tarthat igényt a város.

A koncessziós szerződés lejártakor, vagyis a 45 évi engedélyidő leteltekor joga van a fővárosnak:

a) vagy a vállakozók által létesített összes vezetékek és az azokhoz tartozó *készülékek és felszerelések eltávolítását kívánni,* mely esetben a vállalkozók azokat a fő- és székváros tanácsa által a végrehajtáshoz szükséges időtartam figyelembe vételével kitűzött határidő alatt saját költségükön eltávolítják és a vezetékek lefektetése előtti állapotot saját költségükön helyreállítják; vagy pedig a vállalkozók által létesített *összes vezetékeket és az azokhoz tartozó készülékeket és felszereléseket tulajdonába és birtokába minden megtérítés nélkül egészen ingyen és tehermentesen átveszi* és pedig nemcsak a nyilvános közterületeken, hanem a magánterületeken, üzletekben, házakban, stb létesített ama vezetékeket is, amelyek a vállalkozók magántulajdonát képezik: szóval a vállalkozók egész elektromos hálózatát, úgy, amint az a szerződés lejártakor találtatni fog és a vállalkozók kötelesek azt teljesen üzemképes állapotban Budapest fő- és székváros tulajdonába és birtokába *minden megtérítés nélkül egészen ingyen; igény- és tehermentesen átadni.*

Hasonlóképen ingyen, minden megtérítés nélkül megszerzi a fő- és székváros közönsége a 45 évi engedélyidő lejárta napjától fogva a vállalkozók által az elektromos erő szolgáltatása és előállítása tekintetében általa birt vagy használt és a főváros által átvett művekre vonatkozó *szabadalmak használati jogát.* A vállalkozók kötelesek azok használati jogát a fő- és székváros közönsége részére az átvett budapesti művekre nézve ugyanolyan feltételek mellett megszerezni és biztosítani, amilyen feltételek mellett ők azokat ez üzletévben használták.

Minthogy a főváros az elektromos hálózatot igény- és tehermentesen veszi át, *a vállalkozók tartozásai és általában kötelezettségei a fő- és székváros közönségét nem terhelik* és ezek tekintetében harmadik személyekkel szemben felelősséggel vagy szavatossággal nem tartozik.

Az elektromos áram előállítására szolgáló fő- és fióktelepek és azok berendezései nem mennek át ingyen a főváros tulajdonába ; de a városnak joga van azokat az egyességileg vagy bírói becslés útján megállapítandó becsáron átvenni, ha e szándékát a 45 évi engedélyidő lejárta előtt két évvel a vállalkozókkal tudatja.

A beváltás árát egyesség hiányában szabályszerű bírói becsű útján állapítják meg. A becslésre nézve alapelvül szolgál, hogy a becslés nem az üzleti érték, vagy üzleti jövedelmezőség alapján, hanem *kizárólag csak a megváltási időben való tényleges forgalmi és használati érték szerint történhetik,* tekintettel az épületek, gépek és egyéb felszerelések és berendezések tényleges állapotára, azok használhatóságára stb. azon időpontban, amikor a becslés foganatosíttatik.

A *főváros* fenntartja magának azt a jogot, hogy abban az esetben, ha *a bírói becslés eredményét magára nézve terhesnek tartja, a beváltástól az eljárás bármelyik stádiumában is visszaléphet a nélkül,* hogy a vállalkozó a visszalépés miatt bárminemű követelést támaszthatna.

A főváros kiköti magának azt a jogot, hogy a vállalkozó elektromos társaságok telepeit és vezetékeit 1910. december 15-étől fogva (a gázgyári szerződés lejártának ideje) *bármikor megválthatja,* ha ezen szándékát két évvel előbb a vállalkozóval tudatja. A beváltás kiterjed az összes elektromos vezetékekre, valamint a telepekre és berendezésekre. A vezetékek és tartozékaik megváltási árának a megállapítása úgy történik, hogy az első esztendőben lefektetett vezetékek beruházási árából mindenekelőtt annyiszor $^1/_{45}$ résznyi összeget vonnak le, ahány év a koncessziós szerződésben megállapított 45 év tartamából a megváltás időpontjáig számítva már eltelt. A későbbi időben, nevezetesen a szerződés tartama alatt lefektetett vezetékekre nézve ezek a levonások nem 45 év, hanem a vezeték lefektetésekor még hátra levő szerződési évek arányában történik. Ha tehát például a megváltás a szerződés harmincadik évében történik, akkor a szerződés tizedik évében lerakott vezeték becsértékéből $^{20}/_{35}$ rész levonandó. Ezek után a levonások után fennmaradó összeget hozzáadják a telepek és tartozékaik teljes becsösszegéhez és a nyert főösszegre a főváros közönsége annyiszor 2½%-nyi ráfizetést teljesít, ahány év a szerződés 45 évi tartamából a megváltás időpontjától számítva még le nem telt.

Amint említettük, ha a főváros a bírói becslés eredményét magára nézve terhesnek tartja, a beváltástól visszaléphet. Azonban valahányszor visszalépési jogával él a főváros, mindannyiszor a visszalépéstől számítva *nyolc éven át* beváltási jogát újból *nem érvényesítheti.*

A két magánkézben levő vállalat fejlődését a következő számok mutatják :

A Magyar Villamossági Részvénytársaság 20 évre szóló üzleti adatai.

Év	Részvénytőke K	Nyereség K	Osztalék		Mérleg szerinti vagyon K
			K-ban	%-ban	
1894	6,000.000·—	629.454·28	15·72	7·86	8,151.045·44
1895	8,000.000·—	1,217.374·86	11·—	5·05	10,030.558·92
1896	8,000.000·—	913.683·50	13·—	6·05	10,588.397·46
1897	8,000.000·—	672.918·38	13·—	6·05	10,644.125·40
1898	8,000.000·—	849.572·68	15·—	7·05	11,043.075·52
1899	8,000.000·—	875.752·87	15·—	7·05	11,462.866·34
1900	8,000.000·—	839.900·39	15·—	7·05	11,712.329·85
1901	8,000.000·—	825.855·49	15·—	7·05	12,058.750·51
1902	8,000.000·—	875.031·60	15·—	7·05	12,220.988·07
1903	8,000.000·—	1,009.925·61	16·—	8·—	12,773.103·88
1904	8,000.000·—	1,110.362·69	16·—	8·—	13,326.431·81
1905	8,000.000·—	1,121.870·21	16·—	8·—	13,897.742·06
1906	8,000.000·—	1,059.937·27	16·—	8·—	14,439.812·40
1907	8,000.000·—	1,202.505·71	16·—	8·—	15,440.382·54
1908	8,000.000·—	1,771.867·99	18·—	9·—	16,447.335·01
1909	8,000.000·—	1,611.627·24	22·—	11·—	17,394.756·68
1910	8,000.000·—	1,848.425·45	24·—	12·—	18,502.082·04
1911	8,000.000·—	2,334.767·26	27·—	13·05	19,643.508·38
1912	8,000.000·—	2,895.601·93	30·—	15·—	22,242.756·42
1913	8,000.000·—	2,938.507·11	30·—	15·—	23,600.547·85

Ezekből az adatokból kitűnik, *hogy a társulat állandóan átlag 9% osztalékot fizetett s e mellett vagyonát húsz év alatt majdnem megháromszorozta, illetőleg pontosan 195%-kal emelte*, amely vagyonszaporulat évi 15·5%-os jövedelemnek felel meg. Százalékokban kifejezve a társulat tiszta évi jövedelme átlagosan a következő volt: Kifizetett osztalékok 9%, vagyonszaporulatban jelentkező jövedelem 15·5%, igazgatósági jutalékokban jelentkező jövedelem 6%, összesen tehát 30·5 százalék. Igaz ugyan, hogy a kimutatott nyereségekben bennfoglaltatnak a társulatnak a fiúmei, pécsi és egri telepeiből elért jövedelmei is, de ezek együttvéve sem értek el 1·5 millió koronát s nem hogy javították, de határozottan rontották a társulat budapesti telepének eredményeit (azzal szemben, tudniillik, hogyha ez az összeg is a budapesti telepbe lett volna befektetve). *A társulat tehát évente bruttó 30% nyereséget ért el.*[1])

[1]) Dr. Buzáth János tanácsnok 1914. március 20-án kelt előterjesztése a Magyar Villamossági Részvénytársulat budapesti telepének beváltása ügyében. Csatolva a szakértők becslési művelete.

A Budapesti Általános Villamossági Részvénytársaság 23 évre szóló üzleti adatai.

Év	Részvénytőke K	Nyereség K	Osztalék		Mérleg szerinti vagyon koronákban
			K	%	
1893—1894	5,000.000·—	203.763·16	10	5	6,124.563·48
1895	5,000.000·—	321.393·78	12	6	7,889.641·88
1896	7,000.000·—	495.364·74	13	6·5	8,872.612·74
1897	7,000.000·—	273.090·72	8	4	8,781.515·78
1898	7,000.000·—	383.428·14	10	5	9,037.979·62
1899	7,000.000·—	534.356·88	12	6	9,456.100·46
1900	7,000.000·—	514.615·80	12	6	9,841.378·49
1901	7,000.000·—	511.994·19	12	6	10,380.115·44
1902	7,000.000·—	632.811·89	13	6·5	11,133.073·17
1903	7,000.000·—	707.334·46	14	7	12,232.360·23
1904	7,000.000·—	813.786·86	14	7	13,171.349·73
1905	7,000.000·—	933.055·53	14	7	14,454.378·13
1906	7,000.000·—	933.141·80	14	7	15,159.984·29
1907	7,000.000·—	976.383·59	14	7	16,528.170·70
1908	7,000.000·—	1,041.171·33	16	8	18,273.088·40
1909	7,000.000·—	1,217.921·90	20	10	22,064.673·73
1910	7,000.000·—	1,321.525·50	22	11	23,543.777·43
1911	7,000.000·—	1,381.625·34	22	11	25,187.352·01
1912	7,000.000·—	1,625.645·12	25	12·5	26,331.377·61
1913	7,000.000·—	1,572.994·87	25	12·5	27,595.547·24
1914	7,000.000·—	1,516.550·83	25	12·5	30,062.010·56
1915	7,000.000·—	1,998.598·62	25	12.5	32,402·000·48
1916	7,000.000·—	1,823.716·78	25	12·5	35,348.028·92

A 23 év alatt tehát a társaság állandóan átlag 8·19% osztalékot fizetett részvényeseinek és e mellett vagyonát 6·1 millió K-ról 35,348.028 K 92 f-re, illetőleg, ha ebből a kimutatott vagyonból a társaság 1916. évi zárószámadásaiban feltüntetett 2,152.270 K 37 fillért kitevő tartozását levonjuk, *tisztán 33,195.758 K 55 fillérre növelte,* amely vagyonszaporulatot, mint évi tiszta jövedelmet a beruházott tőke százalékában fejezve ki több, mint további 20% jövedelmet kapunk, vagyis a társaság évi tiszta jövedelmei állandóan megközelítették a 30%-os jövedelmezőséget.[1])

Az áramfogyasztásról és az izzólámpák számának szaporodásáról a következő adatok (l. 176. o.) informálnak.

E szerint 1894-től 1912-ig, vagyis 18 esztendő alatt a két elektromostelep

kábelhálózatának hossza ..... 680.986 méterre,
a fogyasztók száma 48.627-re
az izzólámpák száma 808.706-ra
az ívlámpáké 10.702-re
a mótoroké ..... 7.442-re nőtt.

[1]) Dr. Buzáth János tanácsnok 1917 márc. 25-én kelt előterjesztése a Budapesti Általános Villamossági Részvénytársaság budapesti telepének beváltása ügyében; csatolva Stark Lipót vezérigazgató, Kájlinger Mihály tb. vízműigazgató és Jaczkó Győző főmérnök 1916. május 20-ról keltezett hivatalos becslése.

Villamosvilágítás 1894-től 1912-ig.

Év	Magyar villamossági r.-t.							Budapesti általános villamossági r.-t.					
	Kábelhálózat hossza, méter	Fogyasztók száma	Izzólámpák	Ívlámpák	Mótorok		Áram-fogyasztás kilowatt-óra	Kábelhálózat hossza, méter	Fogyasztók száma	Izzólámpák	Ívlámpák	Mótorok	
					száma	lóerő						száma	lóerő
1894	82.085	827	30.043	800	37	54	2,056.376	47.666	847	23.416	1.056	28	67
1895	85.939	1.237	39.225	1.232	60	100	2,789.528	62.072	1.108	38.259	1.174	73	267
1896	92.956	1.495	42.048	1.780	77	118	3,184.674	82.507	1.495	47.761	1.532	129	456
1897	95.704	1.909	54.120	1.592	109	134	3,715.578	91.660	1.826	73.682	—	161	438
1898	105.433	3.040	65.222	1.749	153	176	4,271.926	101.210	2.448	84.793	—	252	629
1899	108.845	2.864	80.300	1.114	227	284	4,795.000	107.000	3.264	103.973	—	—	—
1900	120.474	3.284	82.364	1.163	296	346	4.901.735	120.470	4.259	121.925	—	—	—
1901	126.116	3.942	91.999	1.332	322	516	5,612.024	128.130	5.140	141.977	—	—	—
1902	131.600	4.472	95.834	1.330	354	568	5,883.000	129.000	6.076	172.947	—	—	—
1903	136.172	5.053	112.606	1.514	411	710	6.871.086	134.500	6.923	181.408	—	—	—
1904	139.934	5.610	122.236	1.793	436	771	7,510.624	146.000	8.052	202.694	—	—	—
1905	150.510	6.250	134.943	1.973	491	851	8,288.731	159.090	9.504	231.064	—	—	—
1906	165.082	7.010	148.067	2.191	549	1.031	9,232.000	174.000	11.247	260.100	—	—	—
1907	176.485	8.508	174.903	2.590	670	1.315	10,967.000	187.000	12.295	287.645	—	—	—
1908	195.556	10.147	195.291	2.876	826	1.745	12,547.000	208.000	13.539	309.036	—	—	—
1909	193.486	12.826	220.160	2.909	980	2.112	14,138.426	302.000	15.081	308.912	5.428	3.460	6.140
1910	202.806	14.057	280.539	2.945	1.082	2.375	14,932.593	382.630	17.987	344.809	5.634	4.183	7.104
1911	259.574	19.879	294.273	3.084	1.477	3.344	19,139.576	394.315	21.582	400.706	5.841	5.143	9.052
1912	279.425	23.858	358.929	4.907	1.864	4.857	23,878.790	401.561	24.769	449.777	5.795	5.578	10.634

Az utcákat 1909-ben kezdték villannyal világítani. A főváros közgyűlése ekkor adott engedelmet a Budapesti Általános Villamossági Részvénytársaságnak, hogy a Rákóczi-útnak a Károly-körúttól az Erzsébet-körútig terjedő szakaszán próbaképen 38 ívlámpával világítson. A kísérlet bevált és az eredménnyel meg volt elégedve úgy a hatóság, mint a közönség. A villamos utcai világítással való kísérletezések arra az időre esnek, amikor Budapest törvényhatósági bizottsága elhatározta, hogy a légszeszgyárat megváltja és a gázgyártást házikezelésbe veszi. Már akkor nyilvánvaló volt az is, hogy a város meg fogja szerezni a két magánkézben levő elektromostelepet is, mert teljesen monopolizálni akarja a világítást. A villanyvilágítás városítását a külföld nagy városai is egyidejűleg határozták el a gázművek megváltásával, mert a villanyvilágítás és erőáramszolgáltatás még nagyobb perspektívát mutatott, mint a gázé. De különben is az elektromos áramszolgáltatás nagyobb jövedelmet ígért, mint a gázgyártásé. Közben megindultak a tárgyalások a villamosvállalattal a megváltás tekintetében is. Mivel azonban ezek a tárgyalások nem kecsegtettek eredménnyel: a főváros közgyűlése kimondta, hogyha másképen nem megy, hát a Kelenföldön maga épít elektromostelepet és hathatós konkurrenciát fog csinálni a két magánkézben levő villamosvállalatnak. Az volt a terv, hogy a város a közönségnek olcsóbban adja a világító és az erőáramot, mint a részvénytársaságok és így kényszeríti kapitulációra a két vállalatot. A főváros közgyűlése a soroksári Dunaág rendezésével támadt vízierőt akarta felhasználni az elektromos áram fejlesztésére. El is rendelte, hogy erre nézve készíttessen a tanács külső szakértőkkel tervezeteket és számításokat. Ezek a tervek és számítások el is készültek, azonban a mérnöki hivatal ellenőrző számításaiból kitűnt, hogy a földmívelési minisztérium vízrajzi osztályától kapott és az összes számítások alapját képező vízrajzi adatok nem elégségesek arra, hogy a soroksári Dunaágban rejlő vízierő célszerű kihasználására biztos alapot adjanak. Ezenkívül kiderült az is, hogy ilyen vízierőmű kiépítése és a vele együtt járó nagyterjedelmű folyamszabályozási munkák hosszú időt vennének igénybe. Épen ezért a főváros közgyűlése elhatározta, hogy addig is, amíg a vízierő miként való felhasználásának kérdése teljesen tisztázódik, Kelenföldön gőzerőre berendezett elektromostelepet létesít. A főváros meg is állapította a terveket, valamint a pályázati feltételeket és a nagyobb hazai cégeket pályázattételre hívta fel.

Közben természetesen fejlesztették az utcai villamos világítást is. Még 1910. végén felhatalmazta a közgyűlés a tanácsot, hogy a balparton a körutakat, nevezetesen a Lipót-, Váci-, Károly-, Múzeum-, Vámház-, Teréz-, Erzsébet-, József- és Ferenc-körutat, továbbá az Andrássy-utat, a Kossuth Lajos-utcát és Eskü-utat villamos lámpákkal lássa el és rendezkedjék be a villanyvilágításra. Ugyane határozatában kimondta a közgyűlés azt is, hogy a Belváros forgal-

masabb utcáinak és tereinek intenzívebb megvilágítása ügyében az intenzív gázvilágítás iránt folyamatba tett kísérletek eredménye alapján fog határozni. A villamos világításnak e kiterjesztése az 1911. évben tényleg meg is történt. A nagykörúton még július hónapban, a belső körúton október hónapban üzembehelyezték az ívlámpákat.

A villamos ívlámpákon és a gázlámpákon kívül Budapest utcáit a jobbparton 1378 egészéjjeli, 1432 féléjjeli, a balparton pedig 2074 egészéjjeli petróleumlámpa világította. A villamos ívlámpák száma ebben az esztendőben már 573-at tett ki.

Az utcai világítás költségei ezek voltak: (koronában.)

Az utcai világítás költségei. 1874—1912.

Év	Légszesz-világítás	Villamos világítás	Kőolaj-világítás	Különféle költségek	Összesen koronában
1874	234.230	—	72.868	15.626	322.724
1880	299.310	—	87.682	1.934	388.926
1885	337.048	—	128.447	3.021	468.516
1890	476.191	—	112.101	5.393	593.685
1895	569.039	—	122.909	4.695	696.643
1900	299.127	—	165.005	4.825	468.957
1905	423.068	—	192.174	13.554	628.796
1909	510.106	—	221.654	6.540	738.300
1910	532.806	—	228.568	6.660	768.034
1911	92.214	89.233	239.071	4.832	425.350
1912	365.530	192.499	205.309	4.537	767.875

Az elektromostelepek megváltása.

1911. június 28-i közgyűlésén határozta el Budapest törvényhatósági bizottsága, hogy a lágymányosi kikötő szomszédságában, a Hengermalom-utca, a Téli kikötő és a Budafoki-út között elterülő telken megépíti a saját elektromostelepét. A városházán úgy számítottak, hogy a főváros abban az esetben, ha meg nem váltja a magánkézben levő villamostársaságok telepeit: a kelenföldi telep számára anyagilag minden esetre nagyszerű munkaterület kínálkozik a város nagy, saját áramszükségletének biztosítása terén. Számításba vették azt is, hogy mivel a főváros áramfejlesztőtelepe teljesen modern berendezésű, tehát összehasonlíthatatlanul olcsóbban termel, mint a koncesszionált telepek és így a főváros villanygyára eredményes versenybe bocsátkozhatik velük: megakadályozván azt, hogy a koncesszionált vállalatok egyetértése a főváros lakosságát esetleg kartellárak elfogadásának kényszerűségébe hajtsa. Viszont számítottak arra is, hogy ha a koncesszionált telepek később mégis csak a város tulajdonába kerülnének, ebben az esetben a kelenföldi telep gazdaságosabb termelési

feltételek mellett a koncesszionált vállalatok termelését lassanként átveheti. A kelenföldi telep építéséhez 1912. augusztus 2-án fogtak hozzá és 1914. július 8-án indult meg ennek a tízezer kilowatt teljesítőképességű, 182 kilométer hálozatú, modern módon felszerelt elektromosműnek üzeme, melybe az 1914-ben felvett 158 millió aranykoronás, úgynevezett márkakölcsönből 11,806.363 koronát fektetett bele a főváros.[1])

De a kelenföldi telep építése mellett magánkézben levő villamostelepek megváltásának a dolga sem aludt el. A két koncesszionált áramszolgáltató vállalat városítását az a körülmény is sarkalta, hogy a főváros látva e vállalatok hatalmas fejlődését; állandó gazdagodását és az elektromos áramnak mindinkább nagyobb térfoglalását: minden áron élni akart a megváltás jogával, már csak azért is, hogy e virágzó vállalatokat saját fennhatósága alá helyezvén önmagának és a lakosságnak biztosítsa az anyagi előnyöket. A már egy ízben megszakadt megváltási tárgyalások tehát újból megindultak és ezúttal sikerre is vezettek. 1912. május 21-én határozta el a főváros törvényhatósági bizottsága, hogy 20,057.752 koronáért megváltja a Magyar Villamossági Rt. Váci-úti telepét; a beváltás tárgyát nem képező vagyontárgyakat pedig 2,048.000 koronáért megveszi. A Váci-úti telep gépeinek teljesítőképessége 16 ezer kilowattot tett ki; a kábelhálózat hossza pedig 295 kilométer volt. 1914. június 1-én vette saját kezelésébe Budapest ezt a telepet, melynek árát az 1916. évi 80 millió koronás kölcsönből fizették ki. A kurzuskülönbözeteket is belekalkulálva végeredményben 23,753.753 koronájába került a városnak a Váci-úti telep.

Közvetlenül a háború kitörése előtt tehát már két elektromostelep felett rendelkezett a főváros. A harmadikat, a Budapesti Általános Villamossági Rt. Berzenczei-utcai telepének megváltását csak a rákövetkező esztendőben, 1915. július 21-én határozta el a főváros közgyűlése, de csak 1918. április 1-én vette birtokába a Berzenczei-utcai gyárat a város. Ezért a harmadik telepért az 1918-ban felvett 150 millió koronás kölcsönből 32,449.521 koronát fizettek. A telepek teljesítőképessége különben 27 ezer kilowatt, a kábelhálózat hossza pedig 499 kilométer.

Ma az a helyzet, hogy a kelenföldi telep egyre épül, egyre nő, jelentékenyen olcsóbban termel, mint a másik kettő és arra van hívatva, hogy egykoron átvegye az egész város világítási és erőárammal való ellátását.

Az elektromos művek vezetősége különben mindent elkövet, hogy a termelést annyira gazdaságossá tegye, amennyire csak a modern technika színvonala azt megengedi. Teljesítőképességét is növelték 30.000 kilowattra. Részben ez a cél, de meg az is, hogy az 1930. év végén elő-

[1]) A kelenföldi telep a Székesfővárosi Elektromos Művek akkori vezérigazgatója: Stark Lipót tervei szerint és vezetése mellett épült fel. 1920 óta Deutsch Lajos az Elektromos Művek vezérigazgatója.

álló áramszükségletet teljes mértékben ki tudják elégíteni, indította meg a kelenföldi telep további nagyarányú kibővítését. Az elektromos művek vezetősége még 1926. márciusában elkészítette ennek a kibővítésnek a tervezetét és a beruházási programmját, amely időközben sok mindenféle átalakuláson ment keresztül. A programm szerint különben 1926-tól 1930-ig, szóval öt esztendőn keresztül 64,096.000 pengőt akarnak felhasználni részben a kelenföldi telep, részben pedig a hálózat kibővítésére. A kibővítési programmban szerepel négy darab 25—25 ezer kilowattos gőzturbina tartozékaival; továbbá a belvárosi állomás (a központi városháza udvarán) megépítése; »Scott« transzformátorállomások felállítása, egy 30 KV transzformátorállomás megépítése a kelenföldi telepen; kábelfektetések, nyolc darab áramátalakító és 30 KV-os transzformátorállomás megépítése. A 64 millió pengős beruházáshoz az elektromos művek értékcsökkenési tartalékából több, mint 16 millió pengő állt rendelkezésre, ezenkívül az amerikai kölcsönből 20 millió pengő. Szóval a 64 millió pengős beruházáshoz egyelőre 36 millió pengő állt rendelkezésre; a teljes beruházási programm effektuálásához tehát még 28 millió pengő hiányzott. A kormány egyelőre a beruházási programmnak csak azt a részét hagyta jóvá, amelynek végrehajtására 36 millió pengő rendelkezésre állt, ellenben a programm ama részét, amelyre fedezet egyelőre nincs, annyiban kifogásolta, hogy szerinte az 1930-ban a kelenföldi telepre megrendelendő negyedik 25 ezer kilowatt teljesítményű gépegység helyett azt a megoldást ajánlja, hogy a BSzKRt. tulajdonában levő Révész-utcai telepet bővítsék ki. Ami most már a kelenföldi kibővítési munkálatokat illeti: teljes erővel és programmszerűen folyik a munka. 1928. év végéig 20,866.382 pengőt használtak fel a beruházások céljára rendelkezésre álló 36,065.000 pengőből.

Áramtermelés.

Az elektromos művek a főváros kezelésében a következő eredményeket mutatják. (L. 181. o.)

Mikor 1918-ban a Budapesti Általános Villamossági Rt. telepe bekapcsolódik a városi villamos üzembe, egyszerre 24 millió kilowattórával, szóval 50%-kal emelkedik az áramtermelés és 1928-ban már kétannyi az áramprodukció, mint 1920-ban. A hasznosított áram mennyisége 1920 óta 143%-kal emelkedett. A fejlődésre jellemző az is, hogy a mótoráramfogyasztás 1920-ban még csak 64·3%-a a világító áramfogyasztásnak; ellenben 1928-ban már 92%-a. Ez is azt mutatja, hogy milyen hatalmasan fejlődik Budapesten az áramfogyasztás. Biztató jelenség az is, hogy Budapest több, mint 22 ezer házának mindössze csak 20%-a nincs villanyvezetékkel fölszerelve (l. 182. o.). 4344 az olyan épület, melybe nincs bevezetve a villany és a 4344 közül 4031 — földszintes.

Villamos áramfogyasztók száma.

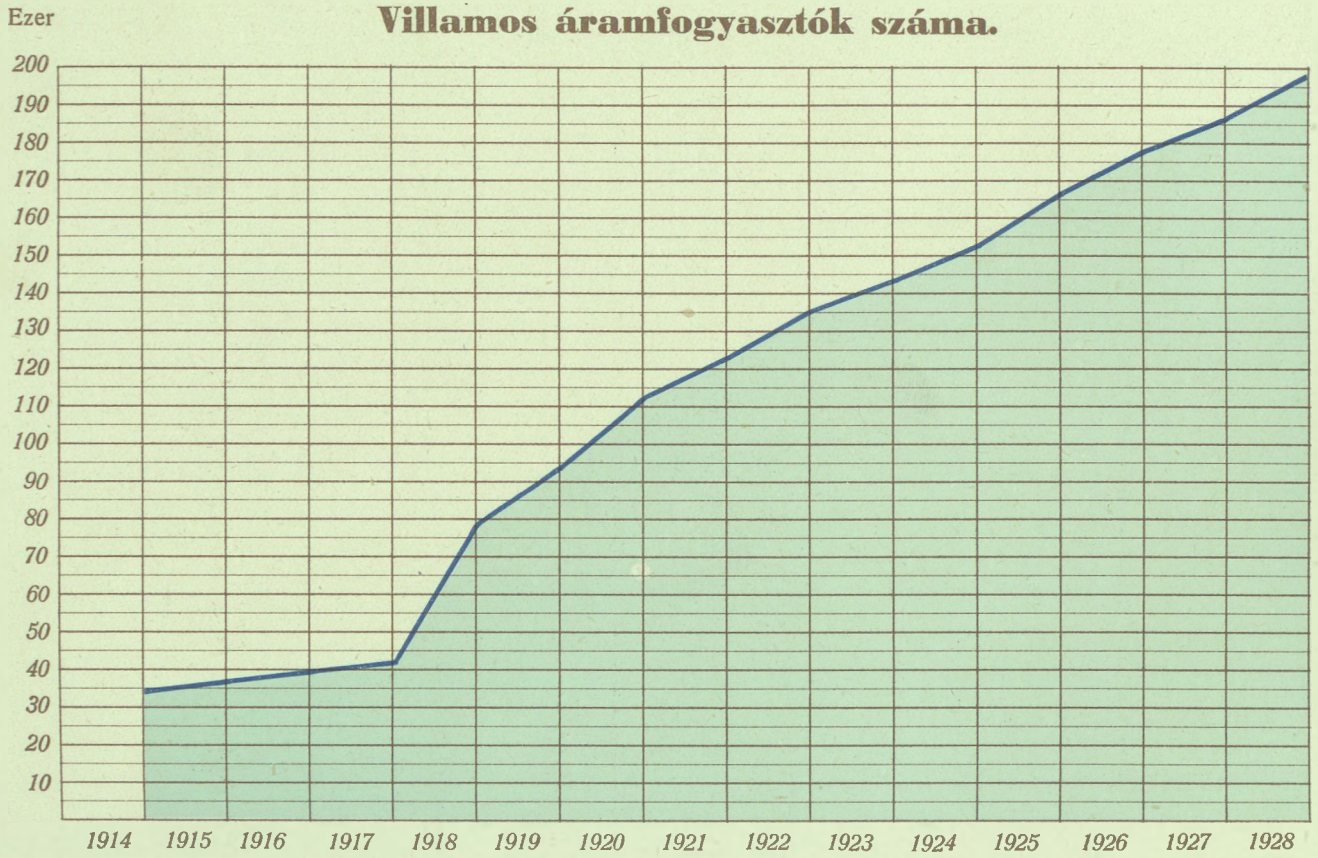

Villamos áramtermelés.

Év	Saját telepeken termelt	Idegen telepektől vett	Összesen	Hasznosított kilowattórák[3])	Bekapcsolt		Maximális terhelés KW-ban	Fogyasztók száma	Kábelhálózat	Légvezeték
					világítási	motor				
	kilowattórák				kilowatt				hossza méterekben	
1914	[1]) 21,699.646	—	21,699.646	16,533.777	22.593	9.660	8.775	33.012	433.055	30.844
1915	35,543.000	350.200	35,893.200	26,235.800	25.025	13.592	11.630	36.750	453.088	35.751
1916	46,447.124	346.092	46,793.216	36,118.732	25.458	16.227	16.320	39.320	457.679	38.243
1917	44,846.237	292.154 [4])	45,138.391	34,947.976	29.717	20.668	15.180	41.202	461.000	39.734
1918[2])	68,359.132	396.290	68,755.422	47,805.571	64.859	34.788	27.670	77.944	962.105	42.305
1919	74,595.238	136.976	74,732.214	50,753.874	69.801	40.898	25.900	94.616	975.501	65.694
1920	94,683.779	189.695	94,873.474	65,250.313	73.285	47.271	32.860	111.797	985.011	80.091
1921	108,246.259	4,180.388	112,426.647	78,430.918	76.677	58.576	35.840	122.136	1,008.388	137.183
1922	131,936.540	582.750	132,519.290	93,526.428	80.835	62.751	41.020	135.375	1,029.091	161.427
1923	138,946.816	327.188	139,274.004	100,399.991	84.929	74.558	43.527	143.569	1,044.447	203.158
1924	142,613.730	657.712	143,271.442	105,199.409	89.452	78.521	47.050	152.254	1,077.788	263.555
1925	152,864.370	3,801.470	156,665.840	116,855.892	96.066	89.641	54.820	166.055	1,127.808	329.707
1926	159,030.249	8,834.521	167,864.770	127,465.708	103.257	97.128	58.840	176.656	1,214.241	424.739
1927	176,993.180	9,668.485	186,661.665	142,870.063	111.359	101.230	61.710	186.717	1,350.868	532.675
1928	190,018.427	12,205.432	202,223.859	158,927.662	119.690	110.932	69.640	198.077	1,485.561	613.702

[1]) Csonka év. — [2]) A Budapesti Általános Villamossági megváltása. — [3]) Közvilágítással együtt. — [4]) A csepeli lőszergyár fogyasztásának megszünte miatt kevesebb, mint az előző évben.

Az épületek megoszlása villanyvezetékkel való felszereltségük szerint 1927-ben.

Megnevezés	Épületek száma								Összesen
	földszintes	emeletes: 1/2	1	2	3	4	4-nél több	megjelölés nélkül	
				I. Lakóházak.					
Villanyvezeték van	6.655	122	2.911	1.809	2.681	830	477	—	15.485
Villanyvezeték nincs	3.585	29	201	37	13	1	—	—	3.866
Nem tudni	122	—	14	8	7	3	1	—	155
Összesen	**10.362**	**151**	**3.126**	**1.854**	**2.701**	**834**	**478**	—	**19.506**
				II. Egyéb épületek.					
Villanyvezeték van	801	12	450	372	201	92	26	44	1.998
Villanyvezeték nincs	446	2	18	3	8	—	—	1	478
Nem tudni	14	1	10	2	—	—	—	7	34
Összesen	**1.261**	**15**	**478**	**377**	**209**	**92**	**26**	**52**	**2.510**
				III. Összes épületek.					
Villanyvezeték van	7.456	134	3.361	2.181	2.882	922	503	44	17.483
Villanyvezeték nincs	4.031	31	219	40	21	1	—	1	4.344
Nem tudni	136	1	24	10	7	3	1	7	189
Összesen	**11.623**	**166**	**3.604**	**2.231**	**2.910**	**926**	**504**	**52**	**22.016**

Abban a 159 millió kilowattórás áramfogyasztásban, mely 1928-ban a budapesti világítást táplálta, benne van a közvilágítás fogyasztása is. Az elektromos közvilágítás 1928-ban 1,335.333 pengőbe került. A kőolajvilágítás elektrifikálására és az elektromos közvilágítás kiterjesztésére 1,080.755 pengőt költöttek; az utcai lámpák száma pedig 1928. végén 16.842 darab volt; 1595 lámpával több, mint 1927-ben. Volt pedig:

100	wattos	lámpa	12.762 darab
200	«	«	2.756 «
300	«	«	497 «
500	«	«	353 «
750	«	«	311 «
1000	«	«	163 «
		Összesen	...16.842 darab

Ezenkívül az elektromos művek gondozzák a *petróleumlámpákat* is, melyekre az 1928. esztendőben 23.624 pengőt költöttek. Ezek a petróleumlámpák azonban, melyek a perifériák elhagyatott útjait világítják meg, lassacskán teljesen eltűnnek Budapest utcáiról. 1927 végén 263 ilyen petróleumlámpát égetett a város, míg 1928 végén már csak 102-őt. Az utóbbi időben különben — amint már más helyt megemlítettük — a közvilágításban az elektromos műveknek hathatósan segít a gázművek, amely mindent elkövet, hogy a gáz békebeli pozícióját az utcavilágítás terén is visszaszerezze.

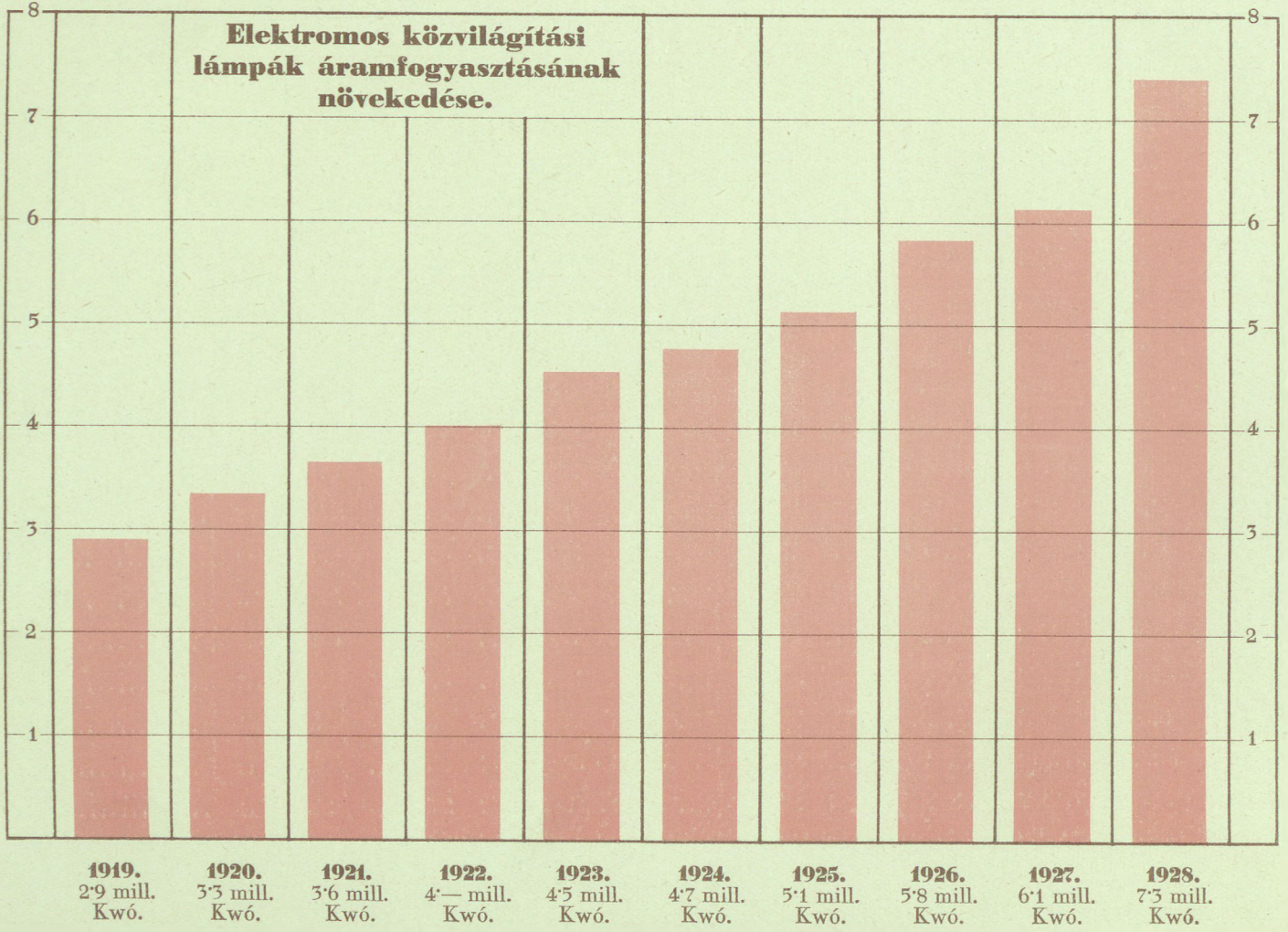
Elektromos közvilágítási lámpák áramfogyasztásának növekedése.
8
7
6
5
4
3
2
1
1919. 2·9 mill. Kwó.
1920. 3·3 mill. Kwó.
1921. 3·6 mill. Kwó.
1922. 4·— mill. Kwó.
1923. 4·5 mill. Kwó.
1924. 4·7 mill. Kwó.
1925. 5·1 mill. Kwó.
1926. 5·8 mill. Kwó.
1927. 6·1 mill. Kwó.
1928. 7·3 mill. Kwó.

Említettük azt is, hogy állandóan fejlődik a motorikus áramfogyasztás is. 1928-ban 77,324.859 kilowattóra volt az ipari áramfogyasztás; az emelkedés egyik esztendőről a másikra 11·83%. 1928. december végéig az elektromos művek hálózatába a következő iparágak voltak bekapcsolva, összesen 110.932 HP igénybevételével:

	Mótordarabszám 1928. évben	Lóerő
Aranyművesek	50	62·07
Autóipar	295	1.160·92
Bőripar	50	133·42
Cipészipar	102	353·46
Dohánygyárak	206	624.05
Ékszer- és ezüstárugyárak	99	307·15
Élelmiszeripar	2.503	9.799·78
Építkezések	205	2.105·98
Fa- és bútoripar	960	4.293·71
Fehérneműtisztító intézetek	269	586·82
Felvonók	2.533	10.629·95
Festékőrlő műhelyek és gyárak	81	358·85
Gyógyszertárak és gyógyszergyárak	31	180·40
Tanintézetek és hivatalok	951	3.011·37
Kórházak és szanatóriumok	643	1.693·58
Malomipar	61	1.279·50
Mozgók és filmipar	208	882·98
Nyomdák	1.820	4.668·—
Papíripar	231	656·08
Pénzverdék	60	521·50
Posta és távirda	184	1.196·05
Sörfőzők és sörraktárak	126	1.391·15
Szállodák és kávéházak	284	702·38
Színházak és szórakozóhelyek	244	1.529·38
Tégla- és cementipar	399	4.107·90
Templomok és zárdák	49	108·30
Textilipar	2.314	13.283·76
Üvegipar	95	269·70
Vas- és fémipar	4.263	31.585·19
Vegyészeti gyárak	337	2.278·03
Fővárosi közművek	206	6.256·90
Különfélék	1.124	4.913·69
Összesen ...	**20.983**	**110.932·—**

A vas- és fémipar a legnagyobb fogyasztója a mótoráramnak utána a textilipar következik a sorban. A felvonók harmadrészannyit fogyasztanak, mint a vas- és fémipar; a színházak és szórakozóhelyek félannyit fogyasztanak, mint a tanintézetek és hivatalok; ellenben tizennégyannyi áramot fogyasztanak, mint a templomok és zárdák.

Fejlődést mutat a városi üzemek áramfogyasztása is. A főváros üzemeinek és intézeteinek 1928. évi fogyasztása a következő volt:

A fővárosi üzemek és intézmények áramfogyasztása 1928-ban.

Megnevezés	Világítás		Motor	
	Kwó	Pengő	Kwó	Pengő
Üzemek	1,105.435	390.998·88	9,793.216	1,070.771·03
Állatkert, Vigadó	95.067	33.799·95	40.448	9.329·52
Vásárcsarnokok	229.757	77.981·49	165.070	17.645·98
Jóléti intézmények	237.408	98.598·38	33.593	8.572·99
Kórházak	546.514	202.597·85	132.716	22.674·11
Hivatalok	472.130	212.458·50	36.998	9.989·46
Iskolák	549.269	247.171·05	9.971	2.692·17
Templomok	29.996	16.152·76	5.809	1.742·70
Bérházak	195.612	68.464·20	36.204	9.775·08
Összesen	3,461.188	1,348.223·06	10,254.025	1,153.193·04

A városi üzemek és intézmények 1927-ben 3,072.607 Kwó világítási és 10,105.782 Kwó mótoráramot, 1928-ban 3,461.188 Kwó világítási és 10,254.025 Kwó mótoráramot fogyasztottak.

Az elektromos áram ára.

Az általános világítási egységár békeidőben hektowattóránként 6 aranyfillér, az erőáram ára pedig 3 fillér volt. A háború éveiben, de még inkább a háborút követő időkben a fokozódó drágaság miatt azonban az áram egységára egyre emelkedőbb tendenciát mutatott. Annyi azonban bizonyos, hogy sem a világítási, sem az erőátviteli egységár nem tartott lépést az általános drágulással, hanem jelentékenyen mögötte maradt és a békenívót ma sem érte el. *1914 óta* ezek voltak az egységár változások:

	Világítási egységár hektowattóránkint		Erőátviteli egységár hektowattóránkint	
	papír-korona	arany-fillér	papír-korona	arany-fillér
1914. évben	0·06	6·—	0·03	3·—
1915. évben	0·06	4·02	0·03	2·01
1916. évben	0·06	3·20	0·03	1·60
1917. február 1-től	0·07	3·59	0·03	1·54
1918. január 1-től	0·09	4·73	0·039	2·05
1818. november 1-től	0·11	3·60	0·048	1·57
1919. január 1-től	0·18	5·49	0·078	2·37
1919. május 15-től	0·40	8·70	0·12	2·61
1919. augusztus 15-től	0·35	4·03	0·15	1·73
1920. március 15-től	0·60	1·65	0·255	0·70
1921. január 15-től	1·—	1·08	0·715	0·77
1922. január 15-től	1·30	1·07	0·93	0·77
1922. április 16-tól	1·80	1·17	1·28	0·83
1922. szeptember 16-tól	3·—	0·66	2·15	0·47
1922. október 16-tól	5·—	1·08	3·55	0·77
1922. november 16-tól	7·—	1·58	5·04	1·14

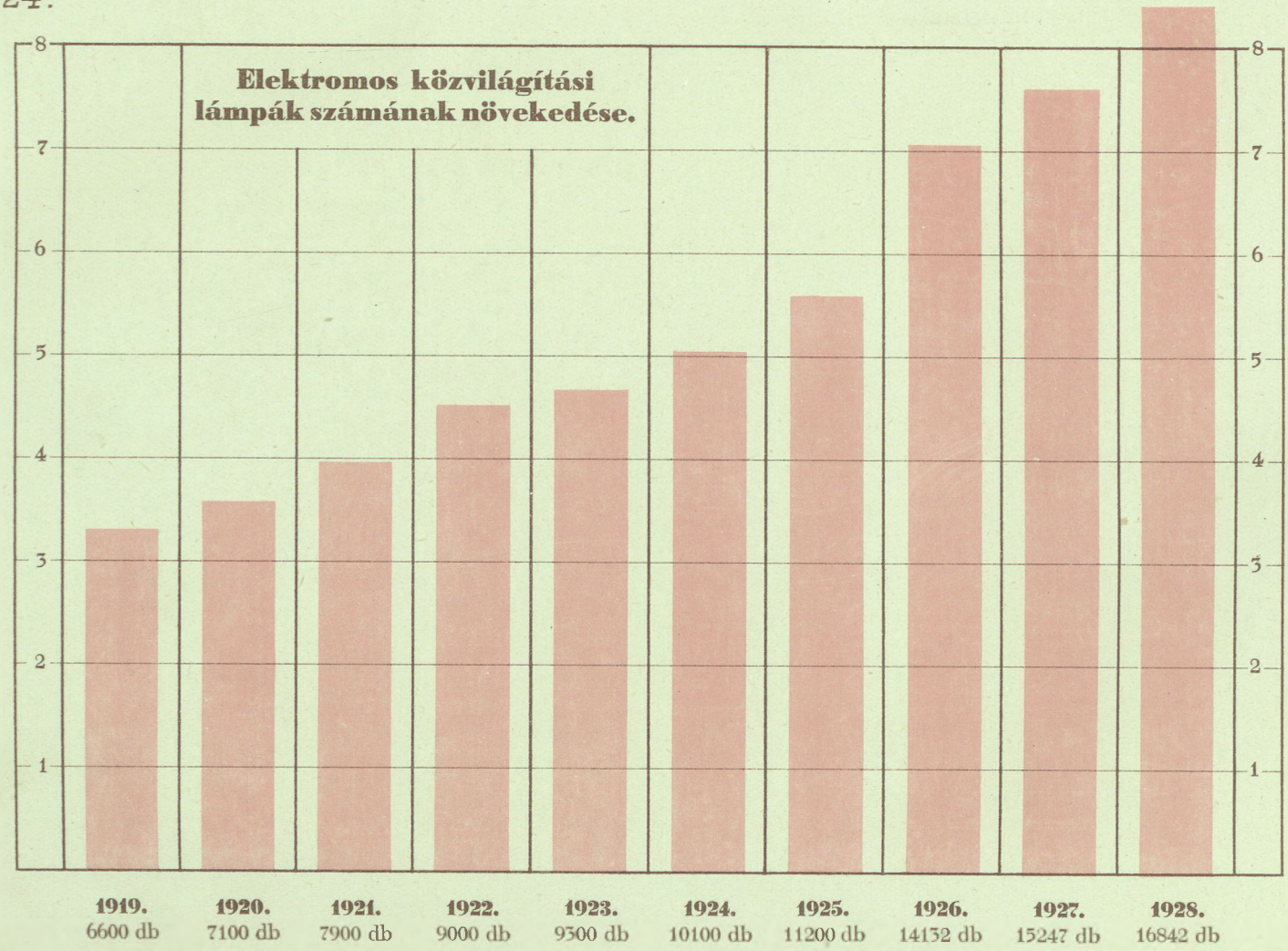
Elektromos közvilágítási lámpák számának növekedése.
8
7
6
5
4
3
2
1
1919. 6600 db
1920. 7100 db
1921. 7900 db
1922. 9000 db
1923. 9300 db
1924. 10100 db
1925. 11200 db
1926. 14132 db
1927. 15247 db
1928. 16842 db

	Világítási egységár hektowattóránkint papír-korona	arany-fillér	Erőátviteli egységár hektowattóránkint papír-korona	arany-fillér
1923. március 20-tól	10·—	1·40	7·20	1·01
1923. április 20-tól	18·—	2·16	12·96	1·56
1923. június 15-től	24·—	1·80	17·28	1·30
1923. július 15-től	42·—	2·62	30·24	1·89
1923. augusztus 15-től	120·—	3·60	86·40	2·59
1923. szeptember 15-től	170·—	5·18	122·40	3·74
1924. március 1-től	360·—	2·33	259·20	1·69
1924. március 25-től	500·—	3·07	360·—	2·21
1924. június 18-tól	600·—	3·37	432·—	2·43
1925. január 15-től	765·—	5·27	385·—	2·65
1926. január 1-től	765·—	5·27	385·—	2·65
1927. január 1-től	6 pengőfil.	5·17	3 pengőfil.	2·58

A világítási egységár, amint ebből a táblából látható, már a háború második esztendejétől kezdődőleg alatta maradt a békebeli egységárnak; sőt 1921. januártól kezdve abból a célból, hogy a lakosság kevésbbé tehetős rétegei részére is elviselhetővé váljanak a háztartási világítás költségei: az elektromos művek vezetősége olyan tarifát állapított meg, mely lehetővé tette, hogy azok, akik egy szerény, polgári háztartás évi áramszükségleténél, azaz 1500 hektowattóránál többet nem fogyasztanak, e fogyasztásukat 40%-os engedménnyel fizethessék. 1925-ben az volt a helyzet, hogy minden lakás évi fogyasztásának első kétezer hektowattóráját hektowattóránkint 3·25 aranyfillérrel fizették, míg ugyane mennyiségnek a békében 6 fillér volt az ára. A kétezer hektowattórán felüli részt pedig 1925-ben hektowattóránkint 5·27 aranyfillérrel fizették, míg a békében ennek hektowattóránkint ugyancsak 6 fillér volt az ára. Az általános motorikus egységár békében hektowattóránkint 3 fillér volt, 1925-ben pedig 2·65 aranyfillér.[1])

1927. októberében a főváros közgyűlése a világítási áram árának újabb leszállítására hívta fel az elektromos művek vezetőségét. A direktíva az volt, hogy az úgynevezett kisháztartások fogyasztási árát 10%-kal kell leszállítani, illetve egy olyan új rendszerű tarifát kell megállapítani, mely 4 millió pengőig terjedő ármérséklést jelent. Az elektromos művek vezetősége eleget tett ennek a kívánságnak és a legutolsó jelentésben már beszámol az új ármérséklés eredményéről. Megállapítja, hogy az új rendszerű tarifa következtében a vállalat bevétele 4 millió helyett 3,667.500 pengővel *csökkent*. Ennek az a magyarázata, hogy az új tarifarendszer életbeléptetésének első esztendejében még nem érvényesülhetett teljes mértékben

[1]) A főváros külföldi kölcsönterheinek törlesztésére 10%-os sur tax-ot fizettetett az áramfogyasztókkal. A 10%-os adót a villamosszámla összegével együtt szedték be. 1923. július 1-től 1926. június 30-ig terhelte az áramfogyasztást a sur tax. Három év alatt 450.000 £-et fizettek az áramfogyasztók ezen a címen.

Kimutatás egy órára eső lámpa és áram költségeinek változásairól. 1916—1928.

Költségmegállapítás időpontja	Elektromos áram egységára kwó-kint pengőfillérben	Energiafogyasztás wattokban																		
		vacuum									gázzal töltött									
		20			30			60			25			40			60			200	
		Ugyanaz gyertyafénnyel kifejezve																		
		16			25			50			30			50			90			200	
		Áram és lámpa egy égési órára eső költsége pengőfillérben																		
		lámpa	áram	összesen	lámpa	áram	összesen	lámpa	áram	összesen	lámpa	áram	összesen	lámpa	áram	összesen	lámpa	áram	összesen	lámpa	áram	összesen
		I. Normális tarifa.																		
1916. július	4·348	0·072	0·870	0·942	0·072	1·304	1·376	0·072	2.609	2·681	0·174	1·087	1·261	0·174	1·739	1·913	0·217	2·609	2·826	0·290	8·696	8.986
1917. «	3·182	0·059	0·636	0·695	0·059	1·955	1 014	0·059	1·909	1·968	0·144	0·795	0·939	0·141	1·273	1·414	0·182	1·909	2·091	0·500	6·364	6.864
1918. «	4·000+5%	0·067	0·840	0·907	0·067	1·262	1·329	0·067	2·520	2·587	0·173	1·049	1·222	0·173	1·680	1·853	0·204	2·520	2·724	0·622	8·400	9·022
1919. január	5·941+5%	0·096	1·247	1·343	0·096	1·871	1·967	0·096	3·742	3·838	0·221	1·558	1·779	0·221	2·495	2·716	0·254	3·743	3·997	0·832	12·475	13·307
1919. július	6·612	0·175	1·322	1·497	0·175	1·983	2·158	0·175	3·967	4·142	0·407	1·653	2·060	0·407	2·644	3·051	0·554	3·967	4·521	1·709	13·223	14.932
1920. január	1·412	—	0·282	—	—	0·424	—	—	0·848	—	—	0·535	—	—	0·564	—	—	0·847	—	—	2·824	—
1921. «	1·036	0·036	0·207	0·243	0·036	0·311	0·347	0·036	0·622	0·658	0·075	0·259	0·334	0·075	0·414	0·489	0 086	0·622	0·708	0·325	2·073	2.398
1922 átlagos egységár	1·421	0·030	0·284	0·314	0·030	0·426	0·456	0·030	0·852	0·882	0·049	0·355	0·404	0·049	0·568	0·617	0·056	0·852	0·908	0·209	2·841	3·050
1923 « «	2·185	0·044	0·437	0·481	0·044	0·655	0·699	0·044	1·311	1·355	0·076	0·546	0·622	0·081	0·874	0·955	0·096	1·311	1·407	0·269	4·370	4·639
1924 « «	3·700	0·076	0·740	0·816	0·076	1·110	1·186	0·076	2·220	2·296	0·118	0·925	1·043	0·133	1·480	1·613	0·151	2·220	2·371	0·401	7·400	7·801
1925. január	6·079	0·099	1·216	1·315	0·099	1·824	1·923	0·099	3·647	3·746	0·127	1·520	1·647	0·146	2·432	2·578	0·176	3·647	3·823	0·548	12·158	12·706
1926. «	6·117	0·116	1·223	1·339	0·116	1·835	1·951	0·128	3·670	3·798	0·128	1·529	1·657	0·147	2·447	2·594	0·165	3·670	3·835	0·524	12·234	12·758
1927. «	6·000	0·110	1·200	1·310	0·110	1·800	1·910	0·130	3·600	3·730	0·130	1·500	1·630	0·140	2·400	2·540	0·160	3·600	3·760	0·520	12·000	12·520
1928. «	5·400	0·110	1·080	1·190	0·110	1·620	1·730	0·130	3·240	3·370	0·130	1·350	1·480	0·140	2·160	2·300	0·160	3·240	3·400	0·520	10·800	11·320
		II. Kedvezményes háztartási tarifa azon kis háztartási fogyasztókra vonatkozik, akik évente 1921-ben 1500 kwóig, 1922-ben 1500 kwóig, 1923-ban 2000 kwóig, 1924-ben 2000 kwóig, 1925-ben 2000 kwóig, 1926-ban 2400 kwóig, 1927-ben 2400 kwóig és 1928-ban 2400 kwóig fogyasztottak.																		
1921. január	0·622	0 036	0·124	0·160	0·036	0·186	0·222	0·036	0·373	0·409	0·075	0·155	0·230	0·075	0·248	0·323	0·086	0·373	0·459	0·325	1·244	1·569
1922 átlagos egységár	0·864	0·030	0·173	0·203	0·030	0·251	0·281	0·030	0·519	0·549	0·049	0·216	0·265	0·049	0·346	0·395	0·056	0·519	0·575	0·209	1·728	1·937
1923 « «	1·311	0·044	0·262	0·306	0·044	0·393	0·437	0·044	0·786	0·830	0·076	0·328	0·404	0·081	0·524	0·605	0·096	0·787	0·883	0·269	2·622	2·891
1924 « «	2·251	0·076	0·450	0·526	0·076	0·675	0·751	0·076	1·350	1·426	0·118	0·563	0·681	0·133	0·900	1·033	0·151	1·350	1·501	0·400	4·502	4·902
1925. jan. 15-től	3·655	0·099	0·731	0·830	0·099	1·097	1·196	0·099	2·193	2·292	0·127	0·914	1·041	0·146	1·462	1·608	0·176	2·193	2·369	0·548	7·311	7·859
1926. január	3·678	0·116	0·736	0·852	0·116	1·103	1·219	0·128	2·207	2·335	0·128	0·919	1·047	0·147	1·471	1·618	0·165	2·207	2·372	0·524	7·356	7·880
1927. «	3·700	0·110	0·740	0·850	0·110	1·110	1·220	0·130	2·220	2·350	0·130	0·925	1·055	0·140	1·480	1·620	0·160	2·220	2·380	0·520	7·400	7·920
1928. «	3·500	0·110	0·700	0·810	0·110	1·050	1·160	0·130	2·100	2·230	0·130	0·875	1·005	0·140	1·400	1·540	0·160	2·100	2·260	0·520	7·000	7·520

Értékátszámítási kulcs 1916. évtől 1928. évig

1916. július	1·38		1922 átlag	253·40
1917. «	2·20		1923 «	2.929·—
1918. «	2·25		1924 «	12.973·—
1919. január	3·03		1925. január	12.584·—
1919. július	6·05		1926. «	12.506·—
1920. január	42·48		1927. «	1·—
1921. «	96·50		1928. «	1·—

Termelt és hasznosított kilowattórák száma millió kilowattórában.

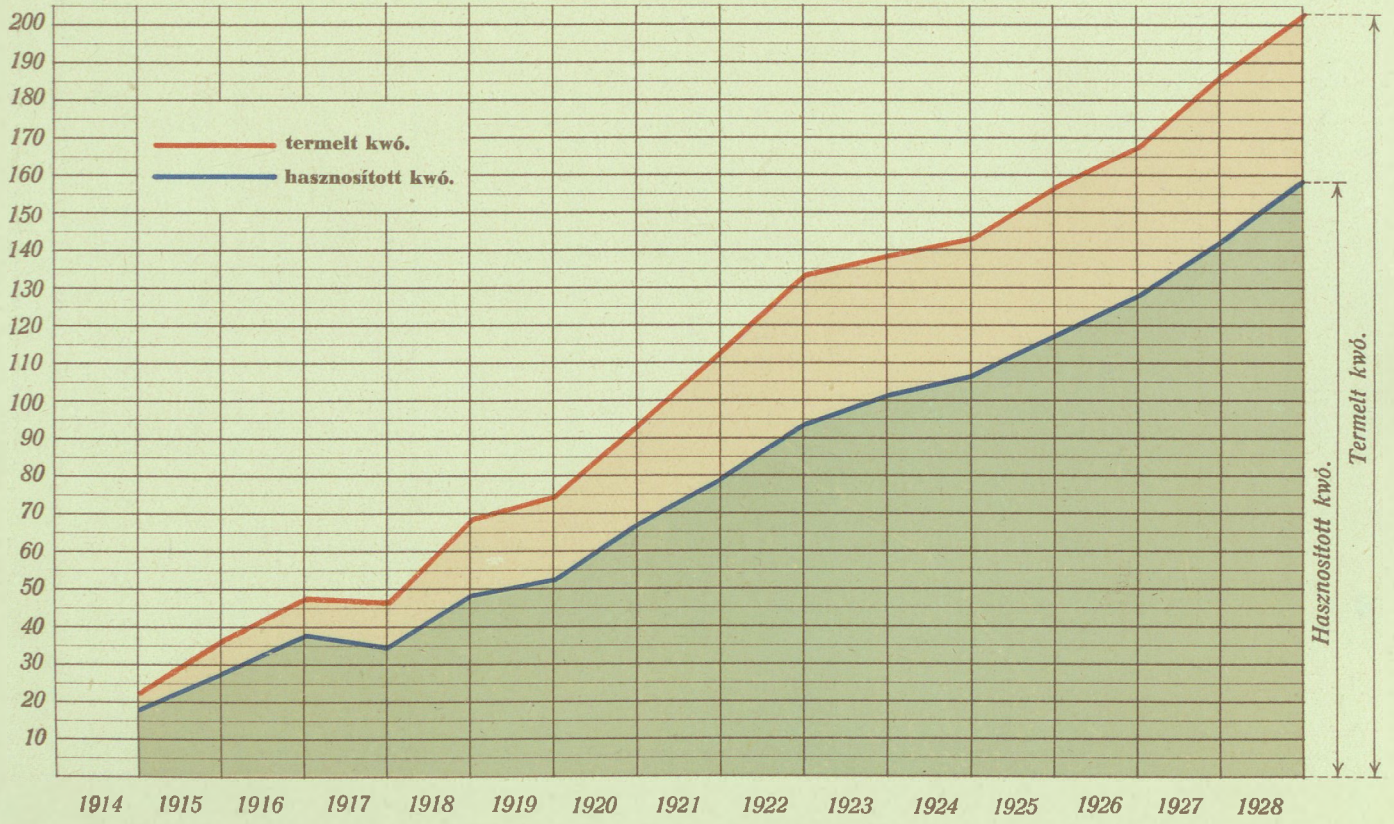

a tarifaengedmény hatása. Egyébként az alapdíjas tarifát újszerűsége mellett is a közönség nagyon szívesen fogadta. Az összes alapdíjas megállapodások száma 1928-ban 16.494 háztartásra vonatkozott. Az alapdíjas fogyasztók legnagyobb része különben kisfogyasztó.

Megállapítja az igazgatóság azt is, hogy a hasznosított áram mennyisége nagyobb százalékkal emelkedett 1928-ban, mint a termelt áram mennyisége. Ez a hatásfok javulását mutatja, mely 1927-ben 76·53% volt, 1928-ban pedig 78·59%-ra emelkedett.

Külön érdekességre tarthat számot az a tabella, amely azt illusztrálja, hogy 1916. óta 1928-ig a vacuumos és gázzal töltött izzólámpák áramfogyasztási költsége pengőfillérekben miképen alakult. (L. 186. o.) Ebből a tabellából kiderül, hogy a 60 wattot fogyasztó vacuumos lámpa 50 gyertya fényerősségű világítást ad; míg ellenben a gázzal töltött lámpáknál 40 watt fogyasztás elég az 50 gyertyafényhez. Viszont a 60 wattos gázzal töltött lámpa már 90 gyertyafényt ad. Érdekes az is, hogy a 60 wattos, 50 gyertyafényt adó vacuum-lámpa egyórai áramfogyasztása 3·24 pengőfillérbe kerül, ugyanannyiba, mint az ugyancsak 60 wattot fogyasztó gázzal töltött lámpáé, amely 90 gyertya fényerősséget ad. Érdekes az is, hogy például a 200 wattot fogyasztó gázzal töltött lámpa 350 gyertya fényerősséget ad, óránkint pedig az 1928. évben 10·8 pengőfillér árú áramot fogyasztott, 1·2 fillérrel kevesebbet, mint 1927-ben.

Az Elektromos Művek jövedelmezősége.

Elektromos telepeibe 1928. végéig 133,279.433·38 pengőt fektetett be a főváros. Ez a nagy summa a három telep között a következőkép oszlott meg:

Megnevezés	Váci-úti telep és hálózat	Kelenföldi telep és hálózat	Berzenczei u. telep és hálózat
	Pengő		
Megváltási összeg	27,554.353·71	—	37,641.445·26
Építési összeg	—	13,695.381·30	—
Új befektetés 1928 végéig	12,080.454·93	36,126.210·21	6,181.587·97
Összesen	**39,634.808·64**	**49,821.591·51**	**43,823.033·23**

Ebből a néhány számból is kiviláglik, hogy a három telep közül a kelenföldi elektromos mű fejlődik a legerőteljesebben; a kelenföldi telep a legmodernebb berendezésű; ez dolgozik leggazdaságosabban és ez van hivatva arra, hogy egykor majd átvegye a másik két telepnek a munkáját is. A főváros áramfejlesztő telepeinek a fejlődéséről különben a következő számok informálnak:

Az Elektromos Művek fejlődése, 1915—1928.

Megnevezés	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921
	aranykorona						
1. Összbevétel	6,623.991·20	6,185.760·—	4,916.615·40	10,792.361·65	9,615.480·60	4,794.288·60	5,914.805·—
2. Összkiadás	5,713.024·—	5,422.125·—	4,363.143·60	9,906.434·70	9,304.482·90	4,574.484·90	5,782.097·10
3. Tiszta felesleg	910.967·20	763.635·—	553.471·80	885.926·95	310.997·70	219.803·70	132.707·90
4. Áramtermelési költségek	1,509.097·60	1,628.251·27	1,799.666·33	4,555.530·—	5,275.910·20	3,029.688·—	3,751·199·60
5. Áramelosztási költségek	387.264·—	459.953·75	462.443·64	1,308.428·62	1,003.009·10	397.132·81	508.041·58
6. Központi költségek	882.334·40	737.954·37	628.311·81	1,398.806·—	961.487·93	430.539·54	474.667·92
7. Értékcsökkenés	882.480·—	727.793·12	390.832·72	547.570·45	660.858·16	375.225·81	686.090·38
8. Kőolajvilágítás	220.016·80	154.149·37	114.156·36	144.190·45	105.409·68	25·955·25	38.972·86
9. Elektromos közvilágítás	41.822·40	5.038·12	3.283·65	107.241·33	476.942·60	236.851·—	275.783·56
10. Befektetett tőke, kamat és törlesztés	1,630.008·80	1,583.985·—	918.994·55	1,359.961·73	394.178·37	75.550·85	42.635·32
11. Tisztviselők nyugdíjtartaléka	80.000·—	31.250·—	22.727·27	21.739·14	9.239·14	1.770·82	2.352·94
12. Munkások nyugbértartaléka	80.000·—	31.250·—	22.727·27	21.739·14	9.239·14	1.770·82	2.352·94
13. Egyéb	—	62.500·—	—	441.227·84	408.208·58	—	—

Megnevezés	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
	aranykorona						
1. Összbevétel	5,843.276·—	11,961.996·—	21,269.069·—	31,489.718·—	36,044.377·—	37,579.299·83	38,335.281·48
2. Összkiadás	5,802.737·50	11,514.041·—	20,740.953·—	27,148.278·50	32,075.732·—	33,747.608·75	34,775.215·44
3. Tiszta felesleg	40.538·50	447.955·—	528.116·—	4,431.439·50	3,968.645·—	3,831.691·08	3,560.066·04
4. Áramtermelési költségek	4,278.188·—	5,503.321·80	8,550.958·50	8,952.259·—	9,804.835·70	9,332.831·34	10,157.168·46
5. Áramelosztási költségek	479.386·42	891.219·80	2,103.197·60	3,046.059·50	4,010.123·30	4,724.767·09	5,762.228·48
6. Központi költségek	411.645·57	1,846.063·10	2,172.108·—	3,173.929·40	4,137.593·60	4,492.619·79	4,820.113·23
7. Értékcsökkenés	279.873·66	2,321.625·10	3,332.058·—	6,603.523·40	9,023.843·90	10,137.661·19	4,998.155·31
8. Kőolajvilágítás	16.540·26	19.188·03	37.462·62	49.428·10	60.246·98	57.153·13	20.316·92
9. Elektromos közvilágítás	317.181·33	360.156·59	567.393·13	658.744·60	758.926·03	986.362·60	1,148.386·60
10. Befektetett tőke, kamat és törlesztés	12.779·40	1.038·02	318.127·40	1,194.521·90	3,633.066·90	3,624.347·63	3,624.347·62
11. Tisztviselők nyugdíjtartaléka	3.571·43	285.714·28	67.340·—	189.262·50	206·896·40	68.800·—	68.800·—
12. Munkások nyugbértartaléka	3.571·43	285.714·28	67.340·—	189.262·50	206·896·40	68.800·—	68.800·—
13. Egyéb	—	—	3,524.967·75	3,001.287·60	233.302·79	254.265·98	4,106.898·82

Bekapcsolt világítási és motorikus berendezések és a fellépő maximális terhelések ezer kilowattban.

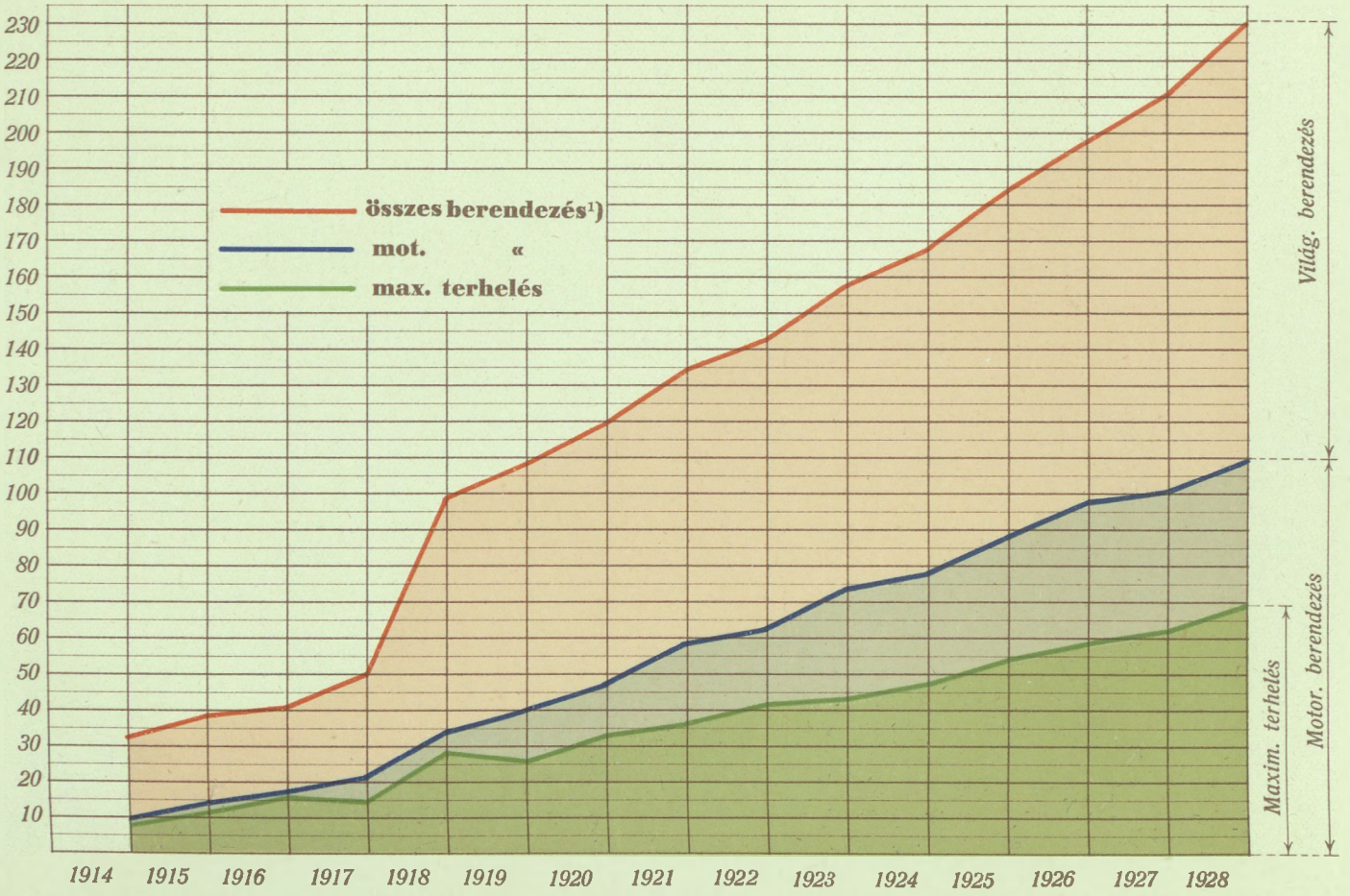

[1]) Világítási és motorikus berendezések együttesen.

Ez az összeállítás azt mutatja, hogy:

	1915-ben	1928-ban
az összes bevétel volt ...	6,623.991 aranykorona	38,335.281 aranykorona
az összes kiadás pedig ...	5,713.024 »	34,775.215 »
Tiszta felesleg.....	**910.967** aranykorona	**3,560.066** aranykorona

Az a vállalat tehát, amely 14 esztendővel ezelőtt még 6·6 milliós keretben dolgozott, annak a költségvetése ma már meghaladja a 38 millió aranykoronás keretet. A következő táblázat érdekesen mutatja meg, hogy a kiadások főbb tételei között milyen hullámzásokat és eltolódásokat idéztek elő a megváltozott viszonyok.

A kiadások megoszlása százalékokban.

Megnevezés	1915-ben	1925-ben	1926-ban	1927-ben	1928-ban
A tiszta fölösleg a *bevételnek* %-a	13·75	13·78	11·—	10·19	9·28
Az áramtermelési költség a *kiadásnak* %-a .	26·41	32·97	30·56	27·65	29·21
Az áramelosztási » » » » .	6·77	11·22	12·50	13·99	16·57
A központi igazgatás » » » » .	15·43	11·68	12·89	13·31	13·86
Az értékcsökkenési alap dotációja a » » .	15·43	24·32	28·13	30·34	14·37
Az amortizáció a *kiadásnak* %-a	28·53	4·40	11·32	10·73	10·42

1915-ben a kiadási tételek 28·53%-át tette az amortizációs kiadás; 1928-ban már csak 10·42%-át. Ezzel szemben 1915-ben az áramtermelési költség 26·41%-a volt a kiadásoknak, míg 1928-ban 29·21%-a.

Még többet mond az Elektromos Művek legutolsó mérlegszámlája és eredményszámlája. (L. 191—192. oldalokon.)

Az Elektromos Művek mérlegszámlájából kitetszik, hogy a villamos áramszolgáltatás a fővárosnak egyik legjövedelmezőbb vállalkozása. Az 1914. óta a megváltásra és a kelenföldi telep megépítésére költött tőkékből 1928 végén 75·3 millió pengő tőketartozás maradt még fenn; ezzel szemben a telepek, amint már említettük, 133·2 millió pengőt érnek. Ebből 78·89 millió pengő kölcsönpénzekből való invesztíció; 54·38 millió pengő pedig az az összeg, amelyet az 56·4 millió pengőt kitevő újítási alapból ruháztak be a vállalatba. De az árambevételekből nemcsak ezt az 56·4 millió pengős újítási alapot tudta félrerakni a vállalat, hanem ezenkívül készpénzben és egyéb szolgáltatásokban jelentékeny jövedelmet juttat a fővárosnak és adósságait is bevételeiből amortizálja. Az 1928. évi december 31-i eredményszámlából kitűnik, hogy összes bevételei az 1928. esztendőben 44·5 millió pengőt tettek ki. Ebből 42·7 millió volt az árambevétel. Ezzel szemben a kiadások 40·4 millió pengőre rúgtak. A kiadási tételek között

TARTOZIK — Az Elektromos Művek mérlegszámlája 1928. december 31-én. — KÖVETEL

Vagyon	Pengő	f	Pengő	f
Váci-úti áramfejlesztő telep és tartozékai			39,634.808	64
Kelenföldi áramfejlesztő telep és tartozékai			44,331.614	52
Berzenczei-utcai áramfejlesztő telep és tartozékai			43,823.033	23
Hengermalom-úti bérház			2,454.451	43
Kelenföldi áramfejlesztő telep bővítése a jóváhagyott kölcsönprogramm alapján			5,489.976	99
Pénztárkészlet			625.128	11
Értékpapirok			197.025	40
Áruraktárak, szén-, olaj- és üzemanyag.			4,617.607	34
Fogyasztók tartozásai			2,480.553	52
Pénzintézeteknél elhelyezve			8,320.416	68
Adósok			17,911.494	63
Nálunk letett óvadékok (fogyasztók, szállítók és alkalmazottak betétkönyvei és értékpapírjai)			1,613.587	56
			171,499.698	05

Teher	Pengő	f	Pengő	f
Váci-úti telep tőketartozása			26,895.462	45
Kelenföldi telep tőketartozása			12,260.900	19
Berzenczei-utcai telep tőketartozása			36,144.716	11
Kelenföldi telep 20 millió bővítési kölcsönéből folyósítva			5,489.976	99
Váci-úti telep tőketörlesztési tartaléka			658.891	26
Kelenföldi telep tőketörlesztési tart.			1,434.481	11
Berzenczei-utcai telep tőketörl. tart.			1,496.729	15
Újítási alap			56,472.776	62
Tartalék kelenföldi telepünk további bővítésére	1,215.000	—		
»K« telep bővítésére 1928. évben felhasználva	526.346	92	688.653	08
Tisztviselői és munkáslakás, továbbá üzemi építkezésekre engedélyezve	3,320.000	—		
Hengermalom-úti bérház épít. költségei	2,450.400	—	869.600	—
Közvilágítás fejlesztésére tart. összeg			800.000	—
Megszűnt inveszticiók, valamint kiselejtezett transzformátorok és árammérők leírása			224.073	27
Tisztviselők nyugdíjtartaléka			947.994	56
Munkások nyugbértartaléka			947.994	56
»B« alkalmazottak nyugdíjtartaléka			417	63
Segélyalap			161.636	05
Készpénzóvadékok és áramfogyasztási előlegek			105.015	27
Nálunk letett óvadékok ellentéte			1,613.587	56
Hitelezők			19,259.732	05
Átmeneti tételek			887.447	81
Nyereségáthozat 1927. évről	4.885	06		
Nyereség 1928. évben	4,134.727	27	4,139.612	33
			171,499.698	05

Az általános villanyvilágítási egységár változásai aranyfillérben.

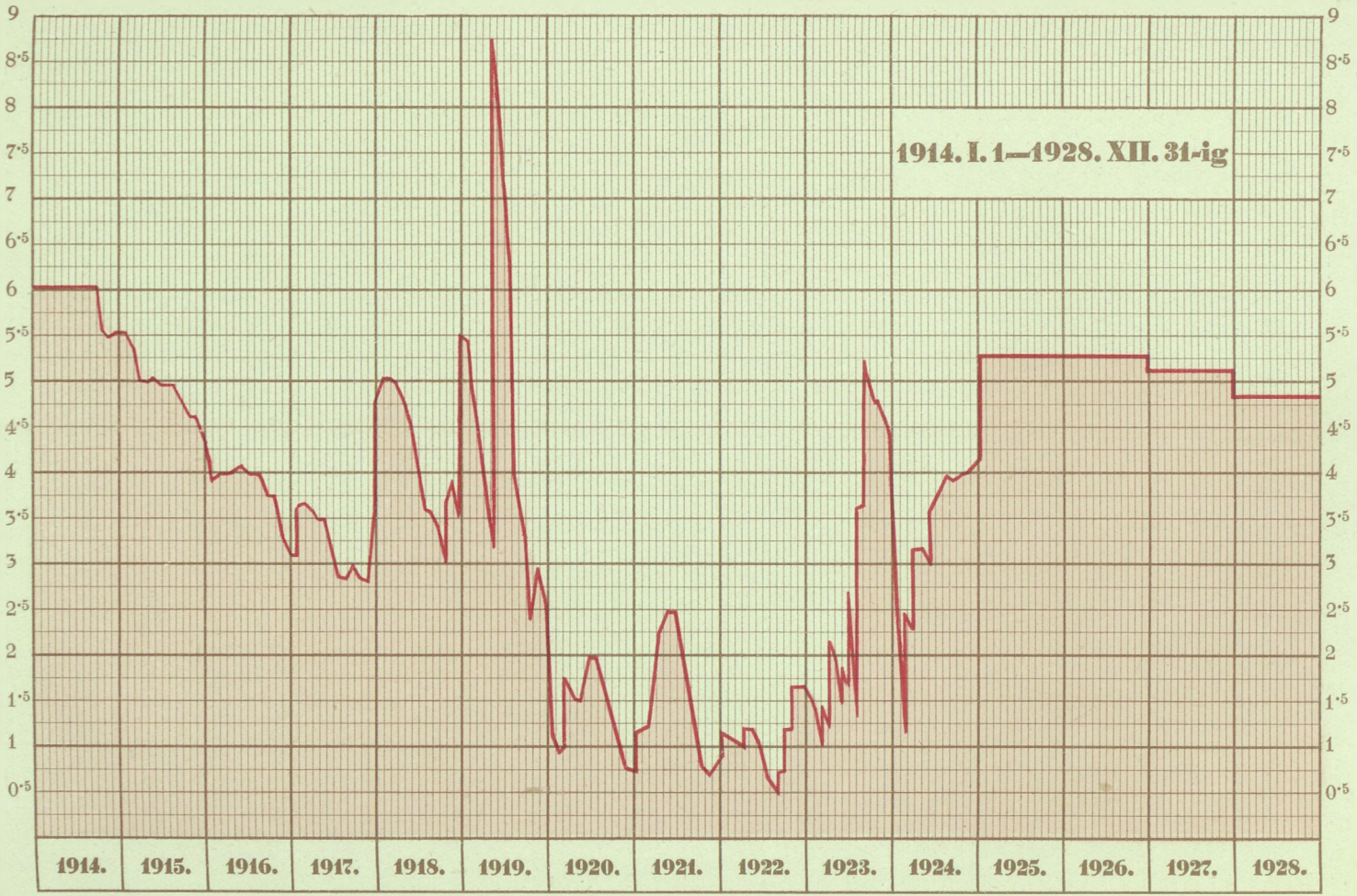

Az általános ipari áramegységár változásai aranyfillérben.

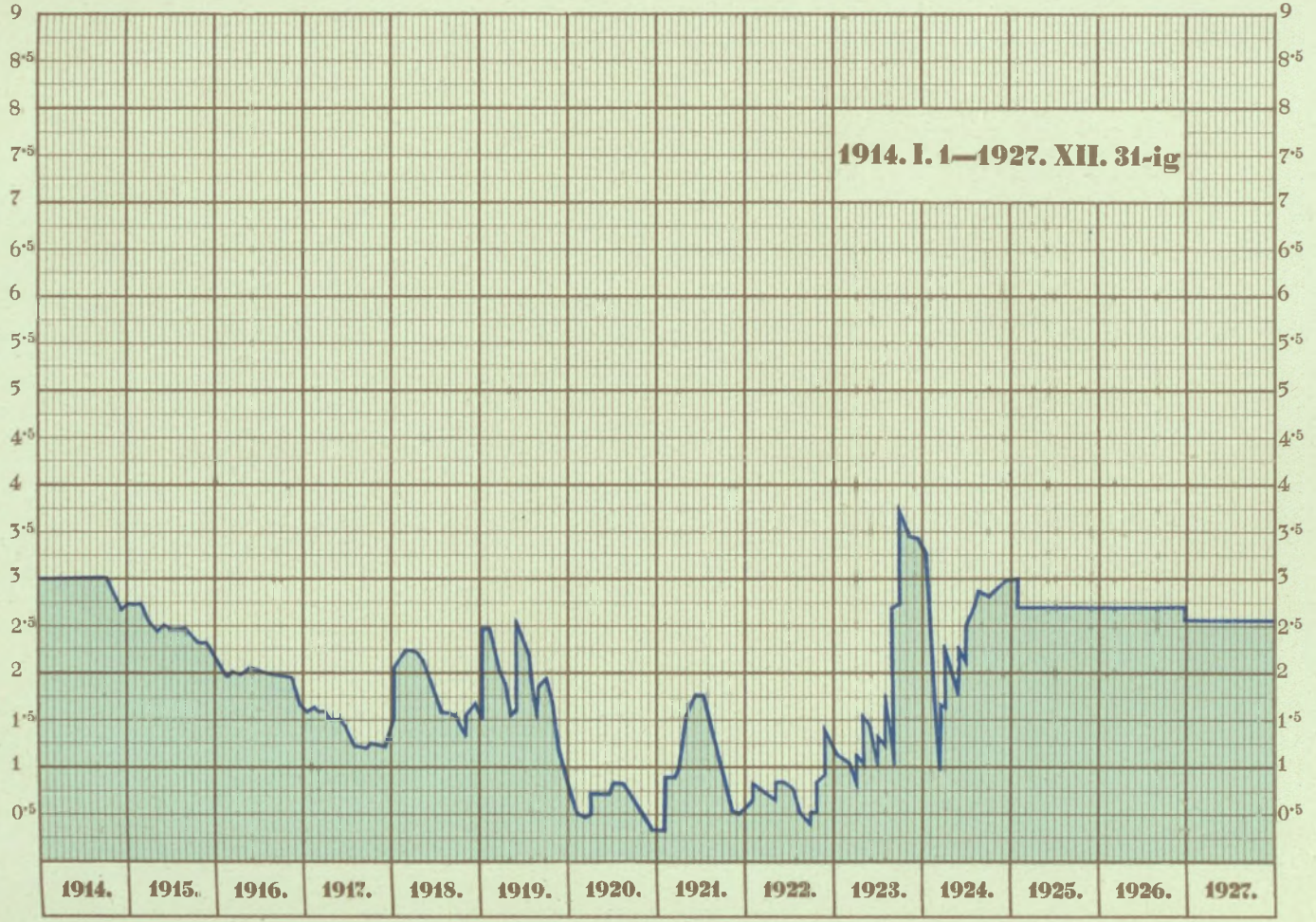

TARTOZIK **Az Elektromos Művek eredményszámlája 1928. december 31-én.** KÖVETEL

Kiadások	Pengő	f	Pengő	f	Bevételek	Pengő	f	Pengő	f
Áramtermelési költségek			11,810.661	03	Árambevétel			42,741.673	81
Áramelosztási költségek			6,700.265	68	Vegyes bevételek			1,829.349	85
Központi költségek			5,604.782	83	Nyereségáthozat 1927. évről			4.885	06
Remunerációk			830.000	—					
Újítási alap			5,811.808	50					
Új fogyasztók csatlakozási költségei			1,893.412	04					
Kőolajközvilágítás			23.624	33					
Elektromos közvilágítás			1,335.333	25					
Gázműveknek gyujtási és oltási költségekért			556.800	—					
Kőolajvilágítás elektrifikálása és elektromos közvilágítás kiterjesztése			1,080.755	70					
Befektetett tőke kamatai és törlesztése			4,214.357	70					
Megszűnt inveszticiók, valamint kiselejtezett transzformátorok és árammérők leírása			224.073	27					
Tűzőrségi épület építési költségeinek leírása			190.422	06					
Tisztviselők nyugdíjtartaléka			80.000	—					
Munkások nyugbértartaléka			80.000	—					
Nyereségáthozat 1927. évről	4.885	06							
Nyereség 1928. évben	4,134.727	27	4,139.612	33					
			44,575.908	72				44,575.908	72

az áramtermelési költségek	11·8	millió	pengővel
az áramelosztási költségek	6·7	«	«
a központi igazgatási költségek	5·6	«	«
az újítási alap	5·8	«	«
új fogyasztók csatlakozási költségei ...	1·9	«	«
az elektromos közvilágítás	1·3	«	«
a kőolajvilágítás elektrifikálása	1·0	«	«
a tőketörlesztés és kamat	4·7	«	«

szerepel. Ezek a legnagyobb kiadási tételek. A kiadási tételek között legfontosabbak és legnagyobb összeggel szerepelnek a tisztviselői fizetések és a munkabérek. Az 1049 tisztviselő és 1968 munkás rendes járandósága az 1928. esztendőben 10·9 millió pengőt tett ki, ami 27%-a az összes kiadásoknak.

A kiadási oldal másik nagy tétele a szénkiadás. A három telep az 1928. évben 290.891·9 tonna hazai szenet fogyasztott, ami Budapest magyarszénbehozatalának 18·3%-a. Ez a több, mint 29 ezer vagón szén 7 millió pengőbe került. Ennek az összegnek azonban 21·9%-a fuvardíj és egyéb költség. A szénárak állandó hullámzása természetesen nemcsak most, hanem már a multban is, különösen pedig a háború idején erősen zavarta a termelési kalkulációt. Ez a körülmény indította az államot, a fővárost és az elektromos művek akkori vezetőségét, hogy megkísérelje, vajjon nem lehetne-e módot találni arra, hogy az elektromos termelést függetleníthessék a szénárak állandó hullámzásától. Egy hydro-elektrotechnikai bizottság alakult, mely a hazai vízierők felhasználásával akarta megoldani a szénproblémát. Több terv merült fel. Bánki Donáth, a műegyetem azóta elhúnyt kiváló professzora például a Vaskapu vízierejét akarta felhasználni elektromos áram gyártására. Egy másik tervező, dr. Benedek József azt ajánlotta, hogy a Vág völgyében építsenek 22 elektromos telepet és használják fel a Vág vizének az esését a villanyáram gyártására. Volt ezeken kívül két másik tervezet is. Az egyik a Drávát, a másik pedig a szentendrei Dunát akarta felhasználni elektromos áram fejlesztésére. Ezekkel a tervezetekkel 1917 végén és 1918 elején foglalkoztak intenzívebb mértékben. Akkor aztán jött az összeomlás és ezek a tervek megmaradtak terveknek.

A szénköltségek különben az 1928. esztendőben 17·3%-át tették ki az összes kiadásoknak; az 5·8 millió pengős újítási alap 14·3%-kal, a közel 3 millió pengőt kitevő közvilágítási költség 7·4%-kal szerepel a kiadások között.

A főváros pénztárába készpénzben beszolgáltatott nyereség 9·3%-a az összes bevételeknek. Ha azonban a fővárosnak adott szolgáltatásnak vesszük a közvilágítás céljára adott áram árát, valamint a közvilágítás javítására és fejlesztésére fordított összegeket; ha ideszámítjuk az új

Budapest elektromos műveibe befektetett tőke millió pengőben.

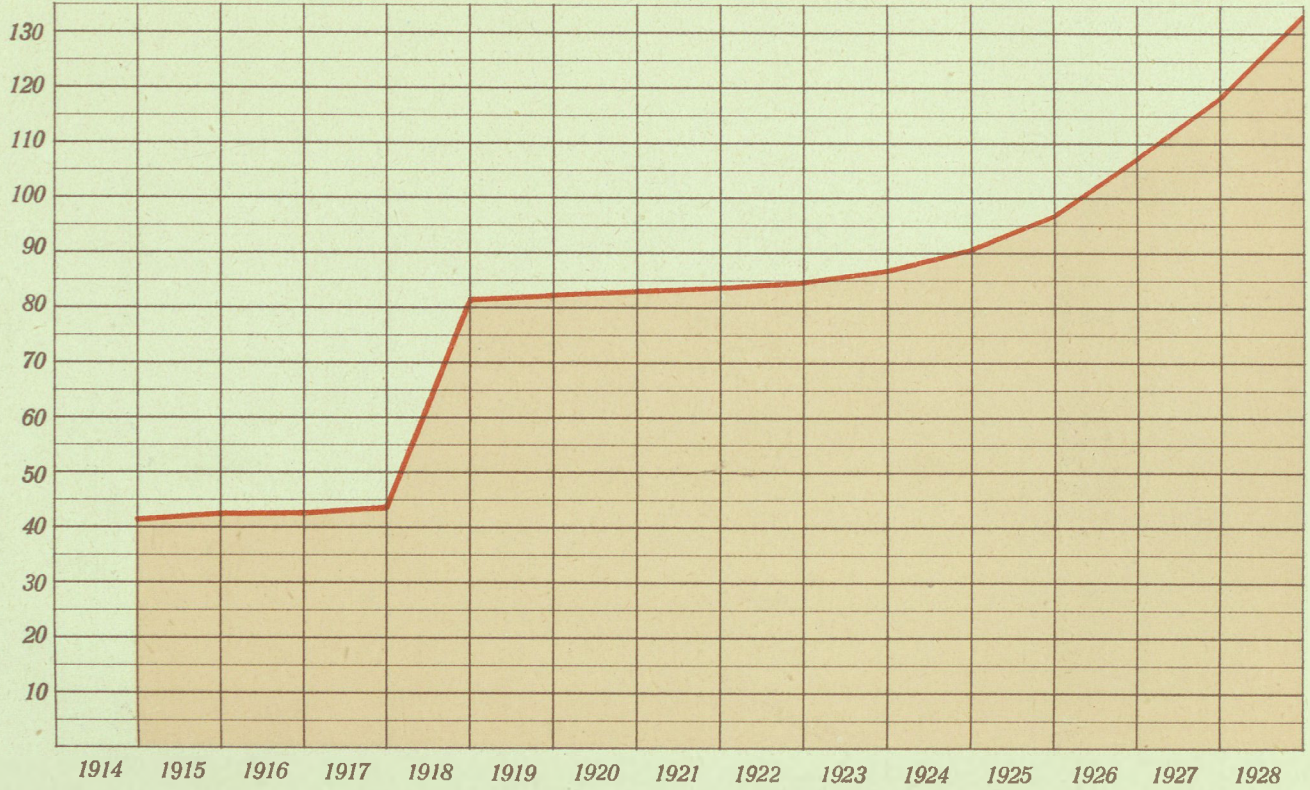

beruházásokat szolgáló újítási alap dotációját, valamint az Elektromos Művek megváltási és építési kölcsöneinek amortizációját, akkor az 1928. évi eredményszámla szerint a főváros kapott az Elektromos Művektől:

Készpénzben (nyereség)	4,139.612·33 P
Újítási alap dotációja	5,811.808·50 «
Befektetett tőke kamata és törlesztése	4,214.357·70 «
Kőolajvilágítás	23.624·33 «
Elektromos közvilágítás	1,335.333·25 «
Gázműveknek gyujtási és oltási költség	556.800·— «
Kőolajvilágítás elektrifikálása és elektromos világítás kiterjesztése	1,080.755·70 «
Összesen ...	**17,162.291·81** P

vagyis a bevételek 38·5%-a jutott a fővárosnak.

Százötven esztendő.

1930. január 1-én volt 140 esztendős évfordulója, hogy Pest város érdemes tanácsa elsőízben gyujttatta meg az utcai lámpákat. Budán 12 évvel korábban kezdődött a közvilágítás. A pest-budai utcavilágítás másfélszáz esztendős fejlődésének a történetét mondották el eddig a közölt fejezetek. Abban az időben kezdődik ez a történet, mikor — egy 1709-ből való tanácsi határozat szerint — Pest városa még olyan szegény, hogy öt szál faggyúgyertya árát nem tudja kifizetni a kereskedőnek, akit megkér, hogy legyen türelemmel. És ott végződik, hogy ma három millió pengőnél is többet költ a millió főnyire megnőtt népességű Budapest az utcák világítására. Bizony szerény kezdetből nőtt ki a főváros mai utcai világítása. Eleinte, a XVIII. század első felében, a hold volt az egyetlen megvilágítója a pest-budai éjtszakáknak. A két testvérváros elöljárói ugyan maguk is belátták, hogy a gyenge éjtszakai közbiztonság céljából szükség lenne valami más »megoldásra«, de költségkimélés okából Pest város tanácsa úgy oldotta meg az éjjeli világítás és a közbiztonság problémáját, hogy 1715-ben »záróra rendeletet« adott ki, amelyben esti harangszó után megtiltotta az utcán való »kószálást«. A rendszeres utca-világítás együtt született meg Buda és Pest nagyarányú fejlődésével. Mikor Mária Terézia Nagyszombatból Budára költözteti az egyetemet és mikor Pesten lerakják az első lipótvárosi házak fundamentumát: akkor gyujtják meg az első utcai lámpákat a két városban. Buda város tanácsa akkor sem szívesen vállalja az új kiadást és szükségtelen fényüzést lát a reformban. Az első utcai lámpákat azonban rövid egymásutánban követi a többi és ezeknek a lámpáknak a fénye-világa nyomon kiséri százötven esztendőn keresztül Pest-Buda fejlődését, naggyálevését és ép azért a budapesti közvilágítás történetében nagy vonásokban megtaláljuk a magyar főváros kialakulásának históriáját is.

Több mint nyolcvan esztendeig repceolaj égett Buda és Pest utcai lámpáiban és csak 1856 karácsonyán kezdődött el a gázzal való világítás a pesti Belváros főutcáin. Újabb évtized kellett hozzá, míg a petroleumlámpákkal való kisérletezések ideje elkövetkezett; és az első pesti gázkandeláber felállításától több mint félszázad esztendő telt el addig, amíg az első *városi* villamos ívlámpák megjelentek Pest főutcáin. 1928-ban pedig

már 8·4 millió köbméter gáz; 7·3 millió kwó elektromos áram világította a főváros utcáit és tereit. A város lámpáin kívül azonban természetesen nagy szerepük van az utcák megvilágításában a reklámlámpáknak és a kirakatvilágításnak is.

Az utcai világítás bevezetésénél fontos kérdés volt, hogy a két város miből fedezze a világítási költségeket. Pesten a lámpák felállításának költségeit az eladott lipótvárosi telkek árából fedezték; a karbantartási és világítási költségek fedezésére pedig eleinte a háztulajdonosokra világítási adót vetettek ki. A világítási adóból lett aztán később a mai községi pótadó, amelyet akkoriban »gabae«-nak, magyarul »ráadás«-nak neveztek. A világítás bevezetésével kapcsolatban fontos probléma volt az is, hogy vajjon a két város házilag kezelje-e a világítási üzemet, vagy pedig vállalkozó útján. Buda város házilag szerezte a világításhoz szükséges repceolajat és a maga embereivel tarttatta rendben és gyujttatta meg a holdtalan estéken az utcai lámpákat, míg Pest város tanácsa vállalkozóra bízta a világítást, mert bár a házi kezeléses rendszer talán olcsóbb lett volna, mint a másik, de a vállalatba adás mellett a városi tanács a felelősség jó részét áthárithatta a világítási vállalkozóra.

1855-ben Pest városa vállalkozó társaságnak adta a gázvilágítás monopóliumát is és ezt a monopóliumot — nemcsak a közvilágítást, hanem a magánfogyasztást is — 53 esztendeig birtokolta az osztrák légszeszgyár. Pedig már a monopólium első tíz esztendejében kiderült, hogy a gáz rossz és drága; Pest városa pedig jóformán semmi ellenszolgáltatást nem kap az értékes és busásan kamatozó szabadalomért. A gázkoncesszió 53 esztendeje alatt Pest városa, később pedig Budapest törvényhatósági bizottsága többízben megpróbálta rászorítani az osztrák légszesztársulatot, hogy az értékes koncesszió fejében adja ingyen az utcai világítás céljára szükséges gázmennyiséget. A tárgyalások azonban csak kisebb-nagyobb árengedményeket tudtak kieszközölni a közvilágítás és a magánfogyasztás számára, de az utcai világítás mindaddig jelentékeny összeggel terhelte Budapest háztartását, míg a főváros 1910 végén házi kezelésbe nem vette a gázgyártást és a rákövetkező esztendőkben meg nem váltotta a két elektromos telepet, hogy monopólizálhassa a villamosáramszolgáltatást is.

Most, hogy a világítási üzemek a főváros kezén vannak és maga a város gyártja a gázt és a villanyáramot: az a helyzet, hogy az 1928. évvégi mérlegek szerint a

a gázművek ..... 90·4 millió pengős
az elektromos művek ..... 171·5 « «

vagyont képviselnek. Úgy a városi gázgyárak, mint az elektromos művek maguk amortizálják a beruházott tőkét; jelentékeny újítási alap felett rendelkeznek; viselik a közvilágítás összes költségeit és ezenkívül az elektromos művek 1928-ban 4·1 millió pengőt, a gázművek közel egy millió pen-

gőt szállítottak be a főváros pénztárába. Ez a két városi nagyüzem együttesen közel félmillió tonna szenet fogyaszt évenként (290.891·9 tonnát az elektromos művek és 190.559·6 tonnát a gázgyár. A gázgyár szénfogyasztásából 162.826·5 tonna idegen gázszén volt 1928-ban.) Budapest magyar szénfogyasztásának ötödrészét, pontosan 20·5%-át; import szénfogyasztásának pedig 21·9%-át tette 1928-ban a két városi világítási üzem szénfogyasztása.

1928-ban gázfejlesztő anyagra 6·8 millió pengőt költöttek a gázművek, ellenben a gázgyártás melléktermékeiből: kokszból, kátrányból és vegyi gyártmányokból több mint 7½ millió pengőt árultak ki. Szóval a gáz melléktermékeiből többet kapott a város, mint amibe a gyártáshoz szükséges gázszén és koksz került. Így egymás mellé állítva milyen érdekesek ezek a számok, pláne ha meggondoljuk, hogy mikor több, mint száz esztendővel ezelőtt a kőszénből való gázgyártás elkezdődött, a gázgyárak nem tudták, mit csináljanak a gyártás egyik melléktermékével, a kátránnyal, amelyet értéktelennek és semmire fel nem használhatónak tartottak az akkori gázgyárigazgatók. Ennek az »értéktelen holminak« az elfuvarozása akkoriban temérdek pénzbe került; ma pedig a kátrány a kőszéngáznak nem is melléktermék, hanem egyik értékes főterméke, melyet drága pénzen vesznek meg a vegyészeti gyárak, mert ebből a bűzös folyadékból varázsolják elő a legszebb anilinfestéket és a legdrágább gyógyszereket.

De a villamosság felhasználásának és a villanyvilágítás fejlődésének a jövője is szinte elképzelhetetlen perspektívát mutat.

A perifériákon elhelyezett 102 darab petróleumlámpán kívül 15.214 gázláng és 14.830 különböző erejű és nagyságú villanylámpa világította 1928-ban Budapest éjtszakáit. De nemcsak a közvilágítás fejlődik folytonosan, hanem fejlődik a gáz és villanyáram magánfogyasztása is. A háztartások a gázt ma már csaknem kizárólag főzésre és fűtésre használják és a világítás monopóliumát az elektromos áram ragadta magához. A világítóáram fogyasztása pedig — szinte párhuzamosan az erőárammal — egyre nő; úgyhogy az áramfogyasztás emelkedéséből következtethetünk a főváros fejlődésére, iparának és kereskedelmének gyarapodására is.

Ime néhány számadat az áramfogyasztás emelkedésének illusztrálására:

Áramfogyasztás.

I. Világítás.	1926. évben	1927. évben	1928. évben
	kilowattórákban		
Lakások	26,550.183	28,045.968	30,462.581
Üzletek, műhelyek és raktárak	20,205.542	25,255.296	26,598.208
Házi világítás	1,479.337	1,883.291	2,046.141
Színházak, mozik stb.	1,078.858	1,322.366	1,378.677
Kávéházak, vendéglők, szállodák, körhelyiségek és hasonlók	3,412.699	3,616.479	4,861.877
Közintézmények és egyéb intézetek	7,613.572	4,428.582	5,298.330
Egyebek	1,766.565	2,996.721	3,579.228
Összesen	**62,106.756**	**67,548.703**	**74,225.042**
II. Erőátvitel	**60,526.915**	**69,145.981**	**77,324.859**

1926 utóljától 1928 végéig a világítóáramfogyasztás 12·12 millió kwóval (19·5%), az erőáram pedig 16·8 millió kwó-val (27·7%-kal) emelkedett. Érdekes, hogy míg a lakások világítóáram fogyasztása két esztendő alatt csak 14·7%-kal emelkedett, addig az üzletek és műhelyek világítóáram fogyasztása 31·6%-kal; a lépcsőházak stb. világítása 38·4%-kal, a színházak, mozik és egyéb hasonló szórakozóhelyeké 27·7%-kal; a kávéházak, vendéglők és körhelyiségek fogyasztása 42·5%-kal, egyebeké 102·5%-kal emelkedett. Ellenben a közintézmények világítóáram fogyasztása 31%-kal csökkent. Ebből az összeállításból kiderül, hogy a lakások világítóáramfogyasztása két esztendő alatt négy millió kwó-val emelkedett, amiben kétségtelenül nagy része van az utolsó évek nagy lakásépítkezéseinek és annak, hogy egyre több egyszobás lakásban világítanak villannyal gyertya és petróleum helyett. Jelentékeny az áramfogyasztás emelkedése — 6·4 millió kwóra — az üzlethelyiségeknél és a műhelyeknél. Ezt az emelkedést a kirakatok intenzívebben való megvilágításával és a transzparensek számának állandó növekedésével magyarázhatjuk meg. A mozik áramfogyasztása azért nőtt meg, mert 1926 óta néhány nagyszabású új moziszínház támadt. A kávéházakat és vendéglőket pedig a nagy verseny ösztökéli helyiségeik fényesebb világítására. Az erőáramfogyasztás emelkedése néhány iparágnak (ilyen például a szövőipar) terjeszkedésével van összefüggésben.

Még érdekesebb képet kapunk, ha a fogyasztók száma szerint vizsgáljuk az áramfogyasztást. Ime:

Világítási áramfogyasztás 1928-ban.

160.821	lakás	fogyasztott	30.463	millió	kwó
22.562	üzlethelyiség	«	26.598	«	«
7.818	műhely, raktár				
5.665	házi világítás (lépcsőház stb.)	«	2.046	«	«
23	színház	«	417	«	«
90	mozi	«	962	«	«
131	kávéház	«	3.550	«	«
187	vendéglő				
49	szálloda	«	1.312	«	«
2.568	egyéb fogyasztás	«	3.579	«	«

Erőátviteli áramfogyasztás 1928-ban.

1.618	lift	fogyasztott	77.325	millió	kwó
4.930	motor				

A világítóáram 199.914 fogyasztója közül több mint 160.000 (84%) lakás. A fogyasztók e 84%-a azonban a világítóáramfogyasztásnak csak 41%-át veszi igénybe, míg körülbelül 30.000 üzlethelyiség, műhely és raktár 35·8%-kal van érdekelve a világítóáram fogyasztásában; viszont a kávéházak és vendéglők 4·7%-kal, a szállodák 1·7%-kal; a mozik 1·2%-kal; a színházak 0·56%-kal; a lépcsőházak 2·7%-kal vesznek részt a világítóáram fogyasztásában.

Míg idáig jutott Budapest, hogy maga gyártja a gázt és villanyáramot és a gáz, meg a villanyáramszolgáltatás nagy hasznothajtó üzlete lett a fővárosnak: addig másfélszáz esztendő telt el munkában és küzdelmekben. Ennek a küzdelmekben és erőfeszítésekben gazdag 150 esztendőnek a históriája a magyar főváros kialakulásának, fejlődésének és naggyá levésének a története. Százötven esztendő alatt temérdek baj, szerencsétlenség éri Pest-Budát. Árvíz pusztítja, járványos betegség tizedeli a lakosságot; háborúk emésztik és gazdasági válságokat zúdítanak a két testvérvárosra; de Pest és Buda minden katasztrófát és válságot túl él; minden bajt kihever; a lakosság szorgalma, tehetsége, életereje a két kis vidékies városból megteremti a nagyszerű Budapestet.

A napoleoni háborúk után ugyanúgy kátyúba került az államháztartás, mint a legutóbbi világháborút követő összeomlás után. Akkor is elértéktelenedett a papírpénz, mint az utolsó világháborút követő időkben. Pest és Buda már akkor átélte az infláció és devalváció szomorú korszakát. A pénzválság minden velejárójával, az állam- és magángazdaság minden betegségével megpróbálkozott a két város. Volt része drágaságban, volt része kényszerkölcsönben; volt itt valutaspekuláció és volt lakásínség, amelyet építőláz követett. A papírpénzen való építkezés akkor is jó üzletnek bizonyult és a pénzügyi bajok liquidálására akkor állították fel az osztrák szabadalmazott Nemzeti Bankot, mely később Osztrák-Magyar Bankká vedlett át. A napoleoni háborúk után jött a szabadságharc, az olasz és a porosz háború, az 1873-as bécsi krach, a boszniai okkupáció, az 1898. évi építkezési válság és végül jött a világháború és a nagy összeomlást követő gazdasági zürzavar. Mindezek ellenére Budapest népe megküzdött a gazdasági katasztrófákkal; él ma is és élni, fejlődni és boldogulni akar a jövőben is.

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

A budai utcavilágítás térképe.

1929-ben

Auer-gázlámpás
Invert-gázlámpás
Gombaégő (Pilz)-gázlámpás
Transparens-gázlámpás (gombaégővel)
Alsó- és felsővezetékes elektromoslámpa
Áttesztett elektromoslámpa
Elektromos ívlámpa

Lépték = 1 : 5000

DUNA

VÉRMEZŐ
TEMETŐ
TEMETŐ
TEMETŐ

A pesti utcavilágítás térképe.

1929-ben

Lépték = 1 : 5000

- Auer-gázlámpás
- Invert-gázlámpás
- Gombaégő (Pilz)-gázlámpás
- Transparens-gázlámpás (gombaégővel)
- Alsó- és felsővezetékes elektromoslámpa
- Átteszitett elektromoslámpa
- Elektromos ívlámpa

DUNA

TARTALOM.

Oldal

Előszó 3

Az olajlámpák kora.

Az első utcai lámpa Budán 7
Pest a XVIII. században 12
A világítási adó 22
Pest a XVIII. század végén 25
Infláció és devalváció 31
A »Szépítő Bizottság« 35
Pest város közigazgatása a XVIII. században és a XIX. század első felében ... 44
Pest város jövedelmei és kiadásai 49
Pest város számadáskönyvei 55
A világítás fejlődése 69

A gázvilágítás kora.

A világítógáz 81
Pörösködés a »párizsi« gáztársasággal 88
Az első végleges gázszerződés 90
A gázszerződés bírálata 94
A gázszerződés módosítása 96
A gázművek a főváros kezelésében 122
Gázfogyasztás és értékesítés 135
A gáz ára 143
Melléktermékek 148
A gázművek rentabilitása 152

A villanyvilágítás kora.

A villanyvilágítás kezdete 159
A villamostársaságok szerződései 162
Az elektromostelepek megváltása 170
Áramtermelés 172
Az elektromos áram ára 176
Az Elektromos Művek jövedelmezősége 179
Százötven esztendő 186

M.T. AKADEMIA
KÖNYV
TÁRA